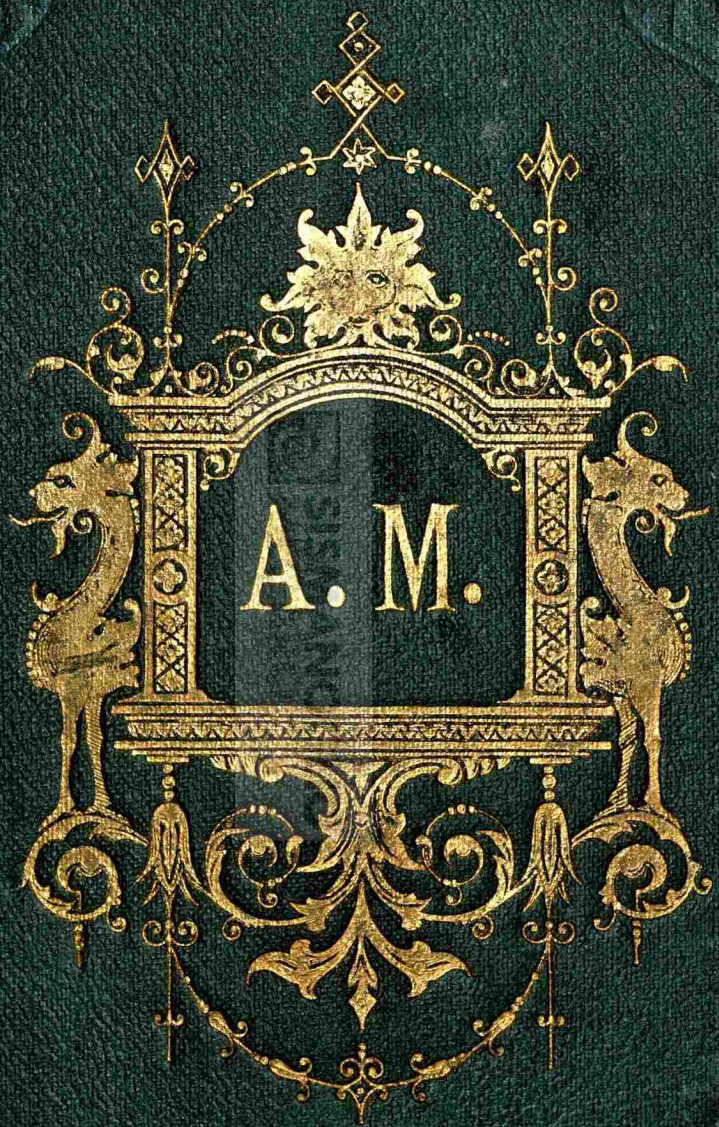

A. M.

Ap. 53

=27=

ISTITUTO MANOGUIO

ΟΜΗΡΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

4764

ΟΜΗΡΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΗΤΟΙ

Η ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ

ΚΑΘ' ΟΜΗΡΟΝ.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

Μακεδόνος

ΒΡΑΒΕΥΘΕΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΤΩι 1875

ΚΑΤΑ ΤΗΝ Ζ'. ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΟΥ ΡΟΔΟΚΑΝΑΚΕΙΟΥ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΥ.

Amat victoria curam.
(Κάτυλλος).

Ἐκδίδοται

δαπάνῃ τοῦ φιλογενοῦς καὶ φιλομούσου Κυρίου

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΑΡΙΦΗ.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
Η "ΗΩΣ"
1883-1919

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

1876.

ΤΥΠΟΙΣ ΒΟΥΤΥΡΑ ΚΑΙ Σ/ΑΣ.

(Ἀδείᾳ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως).

ΓΕΩΡΓΙΩι ΖΑΡΙΦΗι

ΠΕΡΙ ΠΑΣΑΝ ΑΡΕΤΗΝ ΑΓΑΘΩι

ΚΑΙ ΜΕΓΑΘΥΜΩι

ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΠΡΟΣΤΑΤΗι

ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ.

SISMANOGLIO

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

Πρόλογος ..... σελ. θ'.
Εἰσαγωγή ..... » 1— 19

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΟΙ ΘΕΟΙ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ » 21—189
Εἰσαγωγή ..... » 21

ΤΜΗΜΑ Α'.

ΟΙ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ ΘΕΟΙ ΚΑΘΟΛΟΥ » 22— 73
§§. 1—20

§. 1. Γενικὸς χαρακτηρισμὸς τῶν καθ' Ὅμηρον θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ ὑποδιαίρεσις τοῦ τμήματος ..... » 22— 23

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΠΟΙΟΤΗΣ ΤΩΝ ΟΜΗΡΙΚΩΝ ΘΕΩΝ » 23— 41
§§. 2—7

§. 2. Οἱ θεοὶ κατὰ τὴν μορφὴν καὶ τὸ σῶμα ..... » 23— 26
§. 3. Παντοδυναμία τῶν θεῶν ..... » 27— 28

SISMANOGLIO

§. 4. Τροφή, κατοικία καὶ διατήρησις τῶν θεῶν ..... σελ. 28— 30
§. 5. Πνευματικὴ τῶν θεῶν ποιότης .... » 31— 33
§. 6. Ἠθικὴ τῶν θεῶν κατάστασις .... » 33— 37
§. 7. Ἀθανασία τῶν θεῶν· ποιότης αὐτῆς. » 37— 40

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ » 41— 58
§§. 8—13

§. 8. Οἱ θεοὶ καὶ τὸ σύμπαν ..... » 41
§. 9. Ἐπιῤῥοὴ καὶ ἐξουσία τῶν θεῶν ἐπὶ τῆς φύσεως ..... » 41— 44
§. 10. Οἱ θεοὶ κύριοι τῆς τύχης πόλεων καὶ ἐθνῶν ..... » 44— 47
§. 11. Οἱ θεοὶ κύριοι τῆς τύχης ἑκάστου ἀνθρώπου, παρ' αὐτῶν λαμβάνοντος τὰ πάντα ..... » 47— 51
§. 12. Ἐπιμιξία τῶν θεῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· διαφορὰ αὐτῆς κατὰ χρόνον καὶ θεόν ..... » 52— 55
§. 13. Τρόπος τῆς μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἐπιμιξίας καὶ τῆς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀναγνωρίσεως τῶν θεῶν ..... » 55— 58

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΟΥΣ » 59— 68
§§. 14—17

§. 14. Διαίρεσις καὶ κατάταξις τοῦ συνόλου τῶν θεῶν εἰς τρεῖς κύκλους » 59— 61
§. 15. Πολιτικὴ καὶ οἰκογενειακὴ τῶν θεῶν διαίρεσις καὶ σχέσις ..... » 61— 64

§. 16. Πολιτικὴ τῶν διαφόρων θεῶν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν· δικαιώματα καὶ θέσις ἀναλόγως τῶν διαιρέσεων τούτων ..... σελ. 64— 66
§. 17. Τάσις πρὸς τὸν μονοθεϊσμόν .... » 66— 68

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΟΙ ΘΕΟΙ ΚΑΙ Η ΜΟΙΡΑ » 68— 73
§§. 18—20

§. 18. Σύγχυσις τῶν περὶ τῶν σχέσεων τῶν θεῶν πρὸς τὴν Μοῖραν γνωμῶν καὶ αἰτία ταύτης ..... » 68— 70
§. 19. Ἡ Μοῖρα ἀνώτατος τοῦ παντὸς κυβερνήτης. Οἱ θεοί, καὶ ἰδίως ὁ Ζεύς, ὑπεράνω τῆς Μοίρας. Οἱ θεοὶ ὑπείκουσιν εἰς τὰς τῆς Μοίρας ἀποφάσεις, ἀλλ' ὄχι πάντοτε· ὑπέρμορον ..... » 70— 73
§. 20. Ἀποτέλεσμα τῶν ἰδεῶν τούτων » 73

ΤΜΗΜΑ Β'.

ΟΙ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ ΘΕΟΙ ΜΕΡΙΚΩΤΕΡΟΝ » 74—189
§§. 1—82

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΘΕΟΓΟΝΙΑ ..... » 74— 84
§§. 1—5

§. 1. Χαρακτηρισμὸς τῆς Ὁμηρικῆς θεογονίας ..... » 74
§. 2. Ὠκεανὸς καὶ Τηθὺς γεννήτορες τῶν θεῶν ..... » 74— 77
§. 3. Τιτᾶνες καὶ τιτανομαχία ..... » 77— 80
§. 4. Οὐράνιοι θεοί· Κρονίδαι· διανομὴ τοῦ

KÜMEK A.Ş. Kuruluş: 1950 KÜLTÜR DERNEĞİ

παντὸς μεταξὺ τῶν τριῶν Κρονιδῶν ..... σελ. 80
§. 5. Ἑρμηνεία τοῦ περὶ θεογονίας μύθου » 81— 84

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΟΙ ΟΛΥΜΠΙΟΙ ΘΕΟΙ · » 85—145
§§. 6—46
§. 6. Ὄλυμπος καὶ Οὐρανός ..... » 85— 87
§. 7. Τίνες οἱ Ὀλύμπιοι θεοί· διαίρεσις αὐτῶν εἰς τρεῖς τάξεις..... » 87— 88

I

Ὀλύμπιοι πρώτης τάξεως » 89—132
§§. 8—34
§§. 8—10. 1 Ζεύς..... » 89— 97
§§. 11—12. 2 Ἥρα..... » 97—101
§§. 13—16. 3 Ἀθηνᾶ..... » 101—108
§§. 17—20. 4 Ἀπόλλων..... » 108—115
§§. 21—22. 5 Ἥφαιστος..... » 115—118
§§. 23—25. 6 Ἄρτεμις..... » 119—122
§§. 26—28. 7 Ἄρης..... » 122—125
§§. 29—30. 8 Ἀφροδίτη..... » 125—128
§§. 31—33. 9 Ἑρμῆς ..... » 128—132
§§. 34. 10 Διώνη..... » 132

II

Ὀλύμπιοι δευτέρας τάξεως » 132—143
§§. 35—44
§. 36. 1 Ὧραι..... » 133—134
§. 37. 2 Μοῦσαι ..... » 134—135
§. 38. 3 Ἶρις..... » 135—136

§. 39. 4—5 Ἥβη καὶ Γανυμήδης.... σελ. 136—137
§. 40. 6—8 Θέμις, Εἱλείθυιαι, Χάριτες » 137—139
§§.41—43. 9 Ἥλιος..... » 139—142
§. 44. 10 Ἠώς..... » 142—143

III

Ἀφηρημέναι θεότητες » 143—145
§§. 45—46

Φόβος, Δεῖμος, Ἔρις, Ἐνυώ, Κυδοιμός, Ἀλκή, Ἰωκή, Φύζα, Ἄτη, Λιταί, Ὄσσα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΟΙ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ, ΗΤΟΙ ΘΑΛΑΣΣΙΟΙ ΘΕΟΙ » 145—169
§§. 47—65
§§. 48—51. 1 Ποσειδῶν..... » 146—151
§. 52. 2 Ἀμφιτρίτη..... » 151
§. 53. 3 Νηρεὺς καὶ Νηρηίδες... » 152—153
§§. 54—55. 4 Πρωτεὺς καὶ Εἰδοθέα .. » 153—155
§§. 56—57. 5 Ἄτλας καὶ Καλυψώ... » 155—157
§. 58. 6 Σειρῆνες ..... » 157—158
§. 59. 7 Σκύλλα καὶ Χάρυβδις .. » 158—160
§. 60. 8 Φόρκυς καὶ Θόωσα .... » 160
§. 61. 9 Ἰνὼ Λευκοθέα ..... » 160—161
§. 62. 10 Θεοὶ ποτάμιοι ..... » 161—163
§. 63. 11 Νύμφαι ..... » 163—165
§§. 64—65. 12 Ἄνεμοι καὶ Ἅρπυιαι .. » 165—167

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΧΘΟΝΙΟΙ ΚΑΙ ΥΠΟΧΘΟΝΙΟΙ ΘΕΟΙ » 167—186
§§. 66—79

I

Χθόνιοι θεοί. σελ. 168—171
§§. 67—69

§. 67. 1 Γαῖα . . . . . » 168
§. 68. 2 Δημήτηρ . . . . . » 169—170
§. 69. 3 Διόνυσος . . . . . » 170—171

II

Ὑποχθόνιοι θεοί. » 171—186
§§. 70—79

Α'.

§§. 70—74. *Τόπος τῆς διατριβῆς αὐτῶν.*
Ἅδης . . . . . » 171—179

Β'.

Οἱ θεοὶ αὐτοί.

§§. 75—76. 1 Ἀϊδωνεὺς καὶ Περσεφόνεια » 179—181
§. 77. 2 Ἐρινύες . . . . . » 181—183
§. 78. 3 Νύξ, Ὕπνος, Θάνατος . . . » 183—185
§. 79. 4 Ὄνειροι . . . . . » 185—186

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΠΕΡΙ ΔΑΙΜΟΝΩΝ. » 186—189
§§. 80—82

ΜΕΡΟΣ Β'.

Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΚΑΘ' ΟΜΗΡΟΝ. σελ. 191—235
§§. 1—32

§§. 1—4. *Εἰσαγωγή* . . . . . » 191—194

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΤΟΠΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΛΑΤΡΕΙΑΣ » 194—202
§§. 5—10

§. 5. 1 Ναοί . . . . . » 194—196
§. 6. 2 Ἄλση καὶ Τεμένη . . . . . » 196—197
§. 7. 3 Βωμοί . . . . . » 198
§§. 8—10. 4 Μαντεῖα καὶ ἄλλα ἱερά . » 198—202

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΠΡΟΣΩΠΑ, ΔΙ' ΩΝ ΕΚΤΕΛΟΥΝΤΑΙ ΤΑ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ . . . . » 202—213
§§. 11—18

§§. 11—13. 1 Ἱερεῖς . . . . . » 202—206
§§. 14—17. 2 Μάντεις . . . . . » 206—212
§§. 18. 3 Κήρυκες . . . . . » 212—213

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΤΑ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΙΔΙΩΣ » 213—231
§§. 19—28

§§. 19—21. 1 Θυσίαι . . . . . » 213—219
§§. 22—24. 2 Εὐχαί . . . . . » 219—225
§§. 25—28. 3 Ὅρκοι καὶ ἀραί . . . . . » 226—231

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΧΡΟΝΟΣ ΤΗΣ ΕΚΤΕΛΕΣΕΩΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ » 231—235
§§. 29—32

§§. 30—32. Ἑορταί, ἀγῶνες . . . . . » 232—235

ΜΕΡΟΣ Γ′.

Η ΘΕΟΤΗΣ ΚΑΙ Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΑΥΤΗΣ
ΕΝ ΙΛΙΑΔΙ ΚΑΙ ΟΔΥΣΣΕΙΑι · · » 237—264

§. 1. *Εἰσαγωγή* · · · · · · · · · · · · · · · · · · σελ. 237—238

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α′.

ΟΙ ΘΕΟΙ ΚΑΘΟΛΟΥ » 238—245
§§. 2—5

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β′.

ΟΙ ΘΕΟΙ ΜΕΡΙΚΩΤΕΡΟΝ » 245—257
§§. 6—9

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ′.

Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ » 257—260
§§. 10—11

Συμπέρασμα · » 261—264
§. 12

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Κατὰ μάϊον τοῦ 1873 ἡ ἐπὶ τοῦ Ῥοδοκανακείου φιλολογικοῦ διαγωνισμοῦ ἐπιτροπή, συγκειμένη ἐκ τῶν κ. κ. Φιλίππου Ἰωάννου, Στεφάνου Κουμανούδη καὶ Εὐθυμίου Καστόρχη, καθηγητῶν τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, διὰ προκηρύξεώς της προσεκάλει τρίτην ταύτην φορὰν τοὺς ἀπανταχοῦ ἕλληνας λογίους νὰ συγγράψωσι διὰ τὴν Ζ′. περίοδον τοῦ διαγωνισμοῦ τούτου μέχρι πρώτης φεβρουαρίου 1875 «Τὴν καθ' Ὅμηρον μυθολογίαν καὶ λατρείαν τοῦ Θείου»· ἐζητεῖτο δὲ νὰ ἐξετασθῶσι τὰ ἑξῆς:

α′.) Πόσοι οἱ τῷ Ὁμήρῳ γνωστοὶ Θεοὶ καὶ τίς ἡ φύσις ἑκάστου.

β′.) Τίς ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους, πρὸς τὴν φύσιν καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους.

γ′.) Ἂν διαστέλλωνται ἀπ' αὐτῶν οἱ δαίμονες καὶ τίς ἡ φύσις τούτων.

εἶτα:

α'.) Ὁ τόπος τῆς τούτων λατρείας· ἤτοι ναοί, τεμένη, βωμοί, μαντεῖα καὶ παντὸς εἴδους ἱερά.

β'.) Τὰ πρόσωπα, δι' ὧν ἐκτελεῖται ἡ λατρεία· ἤτοι ἱερεῖς, μάντεις καὶ οἱ τούτων ὑπηρέται καὶ τὰ τοιαῦτα.

γ'.) Τὰ τῆς λατρείας ἰδίως· ἤτοι εὐχαί, θυσίαι, ἀραί, ὅρκοι, μαντεῖαι καὶ τὰ τούτοις ὅμοια.

δ'.) Ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐκτελοῦνται τὰ τῆς λατρείας, ἔνθα καὶ περὶ ἑορτῶν καὶ ἀγώνων καὶ τῶν τοιούτων.

Τελευταῖον δ' ἐζητεῖτο:

Νὰ ἐξετασθῇ ἐν ἀμφοτέροις, ἂν αἱ ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ ὑπάρχουσαι μυθολογικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ διαφοραὶ ἀρκοῦσι νὰ πείσωσιν ἵνα δεχθῶμεν ἄλλον ποιητὴν ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἐπῶν τούτων.

Τὴν προκήρυξιν ταύτην ἔτυχε ν' ἀναγνώσω περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐν τῷ Α'. τεύχει τοῦ Β'. τόμου τοῦ «Ἀθηναίου» ἐν Γερμανίᾳ, ὅπου τότε διέτριβον ἀσχολούμενος περὶ τὴν σπουδὴν τῆς φιλολογίας, ἠσθάνθην δὲ τῇ ἀληθείᾳ βαθέως δηχθεῖσαν τὴν ἐθνικήν μου φιλοτιμίαν, ὅτε εἶδον ὅτι ἐν δυσὶν ἀλλεπαλλήλοις περιόδοις τοῦ εἰρημένου διαγωνισμοῦ καὶ ἐπὶ τέσσαρα ὅλα ἔτη ἔμενεν ἀβράβευτον θέμα ἑλληνικὸν καὶ τοιοῦτον, περὶ τοῦ ὁποίου πλεῖστα ἐγράφησαν καὶ ὁσημέραι γράφονται ὑπὸ ἀλλοφύλλων λογίων. Ἀπεφάσισα λοιπὸν ἐκ φιλοτιμίας νὰ κατέλθω κἀγὼ εἰς τὸν ἀγῶνα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ ζῆλος καὶ ἡ ἐπιμέλεια θὰ ἀνεπλήρουν τὸ

ἐλλιπὲς τῶν γνώσεών μου καὶ μὲ τὴν συναίσθησιν ὅτι, καὶ ἂν μὴ ἐνίκων, τοὐλάχιστον θὰ ἐξεπλήρουν κατὰ δύναμιν τὸ καθῆκόν μου καὶ θὰ ἔπιπτον πρόθυμος καὶ πιστὸς ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς τιμῆς μαχητής. Ὅθεν ἐπεδόθην ὅλαις δυνάμεσιν εἰς τὴν μελέτην τοῦ τε προσφιλοῦς ποιητοῦ καὶ πάντων τῶν σχετικῶς πρὸς τὸ προκείμενον θέμα γραψάντων, ἐντὸς δ' ἔτους συναγαγὼν τὴν ὕλην συνέγραψα καὶ ἐξαπέστειλα πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐπιτροπὴν εἰς Ἀθήνας πραγματείαν ἐπιγραφομένην «Ὁμηρικὴν Θεολογίαν». Τότε ὅμως ἐπληροφορήθην αἴφνης ὅτι ἡ προθεσμία ἔληγε τῇ α'. φεβρουαρίου 1875, ἤτοι μετὰ ἓν ἔτι ἔτος, καὶ ὄχι τῇ α'. φεβρουαρίου 1874, ὡς ἐσφαλμένως ἐνόμιζον, διὸ ἐπανέλαβον πάλιν τὴν ἐργασίαν καὶ ἐπεξεργασθεὶς καὶ συμπληρώσας ὅσα ἐθεώρουν ἐλλιπῆ ἐν τῇ πρώτῃ πραγματείᾳ ἔπεμψα κατὰ τὴν ὡρισμένην προθεσμίαν δευτέραν πραγματείαν πρὸς τοὺς κ. κ. κριτάς, ἐπίσης Ὁμηρικὴν Θεολογίαν ἐπιγραφομένην καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσαν τῇ προτέρᾳ ἐν τοῖς καθόλου διαίρεσιν, ἐξ ὧν διαγνόντες οὗτοι τὴν ταὐτότητα τοῦ συγγραφέως μόνην τὴν δευτέραν καὶ τελειοτέραν τῶν δύο πραγματειῶν ἔλαβον ὑπ' ὄψιν ἐν τῷ ἀγῶνι.

Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον εἶχον κατέλθει καὶ ἕτεροι δύο ὁμογενεῖς λόγιοι, αὐτοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶχον

διαγωνισθῆ καὶ πρὸ δύο ἐτῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ ἀγῶνος ἐπανάληψιν, ἀλλ' οἱ κ. κ. κριταὶ ἐξετάσαντες καὶ παραβαλόντες τὰ περὶ τῆς δάφνης ἀντιμαχόμενα τρία ἔργα εὗρον ὡς ἄξιον νὰ λάβῃ τὸν στέφανον τῆς νίκης καὶ τὸ χρηματικὸν γέρας τὴν Ὁμηρικήν μου Θεολογίαν. Ἡ περὶ αὐτῆς κρίσις τῶν κ. κ. κριτῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς δύο ἑτέρας πραγματείας τῶν ἀνταγωνιστῶν μου, ἀναγνωσθεῖσα δημοσίᾳ ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ τῇ 18 μαΐου 1875, ἔχει ὡς ἑξῆς:

Τῶν δύο τούτων ὑπερέχει κατά τε τὴν περιεσκεμμένην ἐκλογὴν τῆς ὕλης καὶ τὴν διαχείρισιν αὐτῆς ἡ τρίτη πραγματεία. Ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς ἔχει μὲν καὶ οὗτος ὑπ' ὄψιν τὰ τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης μυθολογικὰ συγγράμματα, ἐκλέγει ἐξ αὐτῶν τὰ πρὸς τὸν σκοπόν του συντείνοντα, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκονομία καὶ διάταξις τούτων καὶ ἡ ἔκθεσις εἶνε ἴδια αὐτοῦ· ἐξ οὗ πείθεται ὁ ἀναγνώστης ὅτι ὁ διαγωνιζόμενος ἐμελέτησε τὰ τῶν ἄλλων καὶ πρὸς τὸν Ὅμηρον παρέβαλε καὶ εἶτα προέβη εἰς τὴν συγγραφὴν τηρήσας τάξιν, ἥτις τῷ ἐφάνη ἁρμοδιωτέρα πρὸς λύσιν τῶν τοῦ ζητήματος μερῶν καὶ πρὸς σαφῆ τῆς ὑποθέσεως παράστασιν. Τούτου ἕνεκα πάντα τὰ μέρη, ἐξ ὧν συνίσταται ἡ ὅλη πραγματεία, εἰσὶν ἐν ἀλληλουχίᾳ καὶ συμμετρίᾳ ἀναλόγῳ τῆς σπουδαιότητος ἑκάστου, ὥστε πᾶς τις πείθεται ὅτι τὸ ὅλον προῆλθεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωνευτηρίου . . . κτλ. [1]

1) Ἴδε ὁλόκληρον τὴν κρίσιν ἐν τῷ «Ἀθηναίῳ» τόμ. Δ'. τεῦχ. Β'. σελ. 75—87.

Εἰς τὴν κρίσιν ταύτην τῶν κ. κ. κριτῶν οὐδὲν ἔχω ν' ἀντείπω, μόνον δὲ λέγω μετὰ λύπης ὅτι μεθ' ὅλας μου τὰς προσπαθείας δὲν ἠδυνήθην μέχρι τοῦδε, ὡς ἐπεθύμουν, νὰ ἐπεξεργασθῶ τὸ ἔργον καὶ νὰ συμπληρώσω αὐτό, εἴ που ἐλλείπει, διότι καὶ ὡς διευθυντὴς τῶν νεωστὶ ἱδρυθέντων καὶ πολλὰς τὰς φροντίδας παρεχόντων Ζαριφείων Διδασκαλείων εἶμαι λίαν ἀπησχολημένος καὶ μέχρι πρὸ μικροῦ ὅσας ἠδυνάμην νὰ ἐξοικονομήσω διαθεσίμους στιγμὰς ἐξώδευον πρὸς σύνταξιν ἑτέρου ἔργου μου, τῆς ἄρτι ὑπὸ τοῦ δήμου Ἀθηναίων βραβευθείσης «Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως μέχρι τοῦ 1821». Ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ φιλογενὴς καὶ φιλόμουσος κ. Γεώργιος Ζαρίφης, εἰς τὴν ὄντως βασιλικὴν γενναιοδωρίαν τοῦ ὁποίου τό τε ἔθνος καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καθ' ὅλου καὶ ἐγὼ ἰδίᾳ τοσαύτας ὀφείλω χάριτας, ἀνεδέχθη ἐσχάτως μετὰ τῆς πάντοτε χαρακτηριζούσης αὐτὸν εὐγενοῦς προθυμίας νὰ τυπώσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ τὸ ἔργον μου, ὥστε ἐθεώρησα κάλλιον νὰ δημοσιεύσω αὐτό, ὡς ἔχει, διὰ νὰ ἐκπληρωθῇ οὕτως ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ φιλομούσου ἀγωνοθέτου καὶ τῶν κ. κ. κριτῶν, οἵτινες τόσον ἐπιμόνως ἐπέμειναν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ, ἢ ν' ἀναβάλω ἐπ' ἀόριστον τὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ, μέχρις ὅτου, τίς οἶδε πότε, εὑρεθῶ

εἰς θέσιν τὰ ἐπεξεργασθῶ καὶ συμπληρώσω εἴ τι ἐλλιπὲς ἐν αὐτῷ.

Ἐκδίδοται λοιπὸν ἡ Ὁμηρικὴ Θεολογία οἵα καθυπεβλήθη εἰς τὴν κρίσιν τῶν κ. κ. κριτῶν, καὶ εὔχομαι καὶ οἱ λοιποὶ αὐτῆς ἀναγνῶσται τὰ σχηματίσωσι περὶ αὐτῆς οἵαν καὶ οἱ κ. κ. κριταὶ γνώμην. Δὲν μὲ λανθάνει ποσῶς ὅτι οὔτε πρωτότυπόν τι οὔτε τέλειον καὶ ὁλοτελῶς τὸ θέμα ἐξαντλοῦν ἔργον προσφέρω τοῖς ἀναγνώσταις, φρονῶ ὅμως ὅτι τὸ ἔργον μου πρέπει τὰ κριθῇ σχετικῶς πρὸς τοὺς προταθέντας ἐν τῷ διαγωνισμῷ ὅρους καὶ τὰ μὴ ἀπαιτῇ τις ἐντέλειαν καὶ περιοχὴν ὑπερβαινούσας τὰ ὅρια ἔργου, γραφομένου ὅπως κριθῇ ἐν διαγωνισμῷ καθ' ὡρισμένους ὅρους. Τοιουτοτρόπως δὲ κρινόμενον τὸ ἀνὰ χεῖρας ἔργον ἐλπίζω ὅτι θὰ τύχῃ τῆς πρεπούσης αὐτῷ καὶ δικαίας ἐκτιμήσεως. *Habent sua fata libelli.*

Περὶ τῶν πηγῶν, τὰς ὁποίας ἐκτὸς τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας εἶχον ὑπ' ὄψιν μου, θεωρῶ περιττὸν τὰ ὁμιλήσω ἐνταῦθα ἐν ἐκτάσει, διότι ἐφρόντισα τὰ παραπέμψω ἑκασταχοῦ ἐπιμελῶς καὶ εὐσυνειδήτως εἰς τὰς πηγάς, εἰς ἃς ὁ φιλομαθὴς ἀναγνώστης δύναται ν' ἀνατρέχῃ ἑκάστοτε πρὸς εὐρυτέραν διδασκαλίαν. Σημειῶ μόνον μετὰ μεγάλης μου λύπης ὅτι ἕνεκα τῆς μακρὰν ἐμοῦ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν

ἑτέρου ἐκτυπώσεως τοῦ ἔργου παρεισέφρησαν πολλὰ λάθη καὶ παροράματα οὐσιώδη ἔν τε τῷ κειμένῳ καὶ μάλιστα ἐν ταῖς σημειώσεσι καὶ παραπομπαῖς εἰς ξένων γλωσσῶν συγγραφεῖς, ὧν τὰ κυριώτερα σημειῶ διωρθωμένα εὐθὺς ἐφεξῆς καὶ παρακαλῶ τὸν εὐμενῆ ἀναγνώστην τὰ διορθώσῃ κατὰ ταῦτα τὰ ἡμαρτημένα χάριν τοῦ ἀκριβοῦς τῆς ἐννοίας καὶ τῆς ἀληθείας.

Ταῦτα ἐθεώρησα ἀναγκαῖον τὰ προτάξω ἐν εἴδει προλόγου πρὸς ἐξήγησιν τῆς τε ἀρχῆς καὶ τῆς ποιότητος τοῦ ἀνὰ χεῖρας ἔργου, εὔχομαι δὲ τὰ συντελέσῃ καὶ αὐτὸ σχετικῶς πρὸς μελέτην καὶ κατανόησιν τοῦ ἀθανάτου ποιητοῦ καὶ τῆς θρησκείας τῶν ἐνδόξων ἡμῶν προγόνων.

Ἐν Φιλιππουπόλει, τῇ 23ῃ μαΐου 1876.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ
Μακεδών.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ. 10. σημ. 1. ἀντὶ 1875 γράφε 1845.
Σελ. 26. στ. 2 ἄνωθεν· ἀντὶ δι' οὗ ὁ θεὸς γρ. δι' οὗ ὁ Ζεύς.
Σελ. 28. σημ. 2. ἀντὶ Πανν́ασιδος γρ. Πανύασιδος.
Σελ. 37. στ. 13 ἄνωθεν· ἀντὶ ὁ οὐ. . . . . γρ. ὃ οὐ. . . .
Σελ. 41. στ. 9 κάτωθεν· ἀντὶ 'Οδυσσεὺς γρ. 'Οδυσεύς· ὡς καὶ ἐν σελ. 45, στ. 2 κάτωθεν.
Σελ. 55. σημ. 3. ἀντὶ θεωρήσεσθαι γρ. θεωρήσσεσθαι.
Σελ. 61. στ. 3 ἄνωθεν· ἀντὶ ἐκτὸς τῆς γῆς γρ. ἐντὸς τῆς γῆς.
Σελ. 62. σημ. 2. ἀντὶ *Qoettling* γρ. *Goettling*.
Σελ. 66. σημ. 1. ἀντὶ πρβ. εἰσαγωγῆς σελ. ιγ'. γρ. πρβ. εἰσαγωγῆς σελ. 12.
Σελ. 67. σημ. 1. ἀντὶ *Cinleitung* γρ. *Einleitung* καὶ ἀντὶ στ. *Odyssee* γρ. *z. Odyssee*.
Σελ. 69. σημ. 1. ἀντὶ Κατακλῶθαι γρ. Κατακλῶθες καὶ ἀντὶ *J. Curtius Grundruege* γρ. *G. Curtius Grundzuege*, ὡς καὶ ἐν σελ. 89, σημ. 1. 97, σημ. 2, καὶ 128, σημ. 7.
Σελ. 71. σημ. 4. ἀντὶ *Litteraturgeschichte* γρ. *Literaturgeschichte*.
Σελ. 72 σημ. 4. ἀντὶ *Maetzuer* γρ. *Maetzner*.
Σελ. 77. σημ. 5. ἀντὶ παρὰ τὸ, Τιταία γρ. παρὰ τὸ Τιτα΄α.
Σελ. 80. στ. 2 ἄνωθεν· ἀντὶ που λυβότειραν γρ. πουλυβότειραν, συνεχῶς.
Σελ. 82. στ. 4 κάτωθεν· ἀντὶ πιθανοτέραν γρ. πιθανωτέραν καὶ σημ. 1. ἀντὶ *der Altecthums* γρ. *des Alterthums*.
Σελ. 87. σημ. ἀντὶ *Cutstehunge* Weise γρ. *Entstehungsweise*, ὡς καὶ ἐν σελ. 131, σημ. 5.
Σελ. 90. σημ. 2. ἀντὶ *goetterlehre* γρ. *Goetterlehre*.
Σελ. 105. σημ. 4. ἀντὶ *Hoedes—kappe* γρ. *Hades—Kappe*.

Σελ. 106. σημ. 1. ἀντὶ ἀνεξήγητα γρ. εὐεξήγητα.
Σελ. 110. στ. 4 κάτωθεν· ἀντὶ 'Αλπείδας γρ. 'Αλωείδας.
Σελ. 115. σημ. 3. ἀντὶ ἄφαιστος γρ. ἄφαιστος καὶ ἀντὶ ἀμπήραντες ὑπείροχον γρ. ἀμπείραντες ὑπείρεχον.
Σελ. 117. στ. 6. κάτωθεν· ἀντὶ ἀμφιγνήεις γρ. ἀμφιγυήεις.
Σελ. 123. στ. 10 κάτωθεν· ἀντὶ χάλκεσι γρ. χάλκεος.
Σελ. 125. σημ. 1. ἀντὶ ἀλαλάξειν γρ. ἀλαλάζειν, καὶ σημ. 4. ἀντὶ *C. Curtius* γρ. *E. Curtius*.
Σελ. 126. σημ. 3. ἀντὶ *deorums* γρ. *deorum*.
Σελ. 134. σημ. 4. ἀντὶ *Grarien* γρ. *Grazien*.
Σελ. 135. στ. 12 ἄνωθεν· ἀντὶ τὸν ἀοιδῶν γρ. τῶν ἀοιδῶν.
Σελ. 138. στ. 9 ἄνωθεν· ἀντὶ ὡς σύζυγος γρ. ὡς συζύγου.
Σελ. 142. στ. 8 κάτωθεν· ἀντὶ ἀπηθανάτισεν γρ. ἀπεθανάτισεν.
Σελ. 143. στ. 4 ἄνωθεν· ἀντὶ ἀνωτέρω 'Ολυμπίων γρ. τῶν ἀνωτέρων 'Ολυμπίων. καὶ στ. 8 ἀντὶ ἀφηρημέναι γρ. ἀφῃρημέναι.
Σελ. 144. στ. 6 κάτωθεν· ἀντὶ Φίζα γρ. Φύζα.
Σελ. 145. στ. 15 ἄνωθεν· ἀντὶ καλεῖται γρ. κλείει.
Σελ. 147. στ. 4 ἄνωθεν· ἀντὶ ἐνιάλιος γρ. ἐνάλιος.
Σελ. 150. στ. 13 ἄνωθεν· ἀντὶ κυανοχαῖτα γρ. κυανοχαίτης.
Σελ. 161. στ. 5 κάτωθεν· ἀντὶ σαμοθρακικῶν γρ. σαμοθρᾳκικῶν.
Σελ. 165. στ. 3 κάτωθεν· ἀντὶ Θράκῃ γρ. Θρᾴκῃ.
Σελ. 167. στ. 9 κάτωθεν· ἀντὶ φθῖνον γρ. φθίνον.
Σελ. 173. στ. 5 κάτωθεν· ἀντὶ αἰσθομένοιο γρ. αἰθομένοιο.
Σελ. 174. στ. 11 ἄνωθεν· ἀντὶ *segnitur* γρ. *sequitur*.
Σελ. 175. στ. 3 ἄνωθεν· ἀντὶ ὀΐζυροι γρ. ὀϊζυροί.
Σελ. 186. στ. 7 ἄνωθεν· ἀντὶ ἀμαθῆ λέγειν γρ. ἀληθῆ λέγειν.
Σελ. 195. σημ. 2. ἀντὶ *der Leben der Griechen und Roemen* γρ. *das Leben der Griechen und Roemer*.
Σελ. 200. στ. 14 ἄνωθεν· ἀντὶ ὣς γάρ οι γρ. ὥς γάρ οἱ.
Σελ. 206. στ. 12 ἄνωθεν· ἀντὶ ἦσαν οἱ ἱερεῖς γρ. ἦσαν οἱ βασιλεῖς.
Σελ. 207. σημ. 2. ἀντὶ καὶ τὸ λατιν γρ. καὶ τοῦ λατιν.
Σελ. 208. στ. 9 ἄνωθεν· ἀντὶ θεοπροπίαι γρ. θεοπροπίας ἀγορεύειν.
Σελ. 209. στ. 10 ἄνωθεν· ἀντὶ ὀχ' ἄριστος γρ. ὄχ' ἄριστος.
Σελ. 214. στ. 4 κάτωθεν· ἀντὶ συλληφθέντα γρ. συληθέντα καὶ ἐν στ. 8 ἀντὶ θυκλὰς γρ. θυηλάς.
Σελ. 216. σημ. 1. ἀντὶ δημόσιος γρ. δημοσία

Σελ. 217. στ. 8 ἄνωθεν· ἀντὶ τοὺς οὐλοχύτας γρ. τὰς οὐλοχύτας.
Σελ. 222. σημ. 4. ἀντὶ παιᾶν γρ. παιάν.
Σελ. 225. σημ. 1. ἀντὶ *Gotterd* γρ. *Gottesd.*
Σελ. 228. στ. 11 ἄνωθεν· ἀντὶ ἵππειον Ποσειδῶνα γρ. ἵππιον Ποσειδῶνα.
Σελ. 229. στ. 6 ἄνωθεν· ἀντὶ Χαμάδις γρ. χαμάδις καὶ σημ. 3 ἀντὶ μὰψ ὁμνύνας γρ. μὰψ ὁμνύναι.
Σελ. 256. στ. 6 κάτωθεν· ἀντὶ παρίστανται γρ. παρίσταντο.
Σελ. 259. στ. 3 κάτωθεν· ἀντὶ Δημόσιοι γρ. Δημόσιαι.
Σελ. 264. σημ. 1 ἀντὶ *language* γρ. *Language* καὶ ἀντὶ *Characteres* γρ. *Characters.*

ΣΗΜ. Τὰ τυχὸν παραλειφθέντα τυπογραφικὰ λάθη παρακαλεῖται νὰ διορθώσῃ ὁ εὐμενὴς ἀναγνώστης.

ΟΜΗΡΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Ὁ ἐρευνῶν τὰς καθ' Ὅμηρον θρησκευτικὰς τῶν Ἑλλήνων ἰδέας καὶ τὴν τότε αὐτῶν θρησκείαν περιγράφων ἀνάγκη, πρὸς ἀκριβῆ τοῦ πράγματος καὶ ὀρθὴν κατανόησιν, νὰ διευκρινήσῃ καὶ τὴν ἀρχὴν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν τούτων μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ διὰ συγκρίσεως νὰ καταδείξῃ τὴν σχέσιν, ἣν ἡ καθ' Ὅμηρον τῶν Ἑλλήνων θρησκεία πρός τε τὰς τῶν συγγενῶν καὶ ὁμοφύλων ἐθνῶν καὶ πρὸς τὰς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θρησκείας καθόλου κατέχει, ὅπως οὕτω καὶ ἡ ἀξία αὐτῆς δικαίως τε καὶ δεόντως ἐκτιμηθῇ. Τούτου ἕνεκα θέλομεν πραγματευθῆ ἐνταῦθα συντόμως καὶ εἰσαγωγικῶς περὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων θρησκείας πρὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ

τῆς σχέσεως τῆς θρησκείας ταύτης πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θρησκεύματα.

Οἱ περὶ τὰς θρησκείας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καταγινόμενοι καὶ ἐρευνῶντες αὐτὰς πολλαχῶς τὰς συνδυάζουσι καὶ κατατάσσουσιν. Οἱ μὲν διαιροῦσιν αὐτὰς πάσας εἰς δύο μεγάλας τάξεις, τὴν τῶν ἀληθῶν καὶ τὴν τῶν ψευδῶν θρησκειῶν, ἤ, ὡς τινες φυσικώτερον καὶ λογικώτερον καλοῦσιν αὐτάς, εἰς τὰς ἐξ ἀποκαλύψεως καὶ εἰς τὰς φυσικὰς θρησκείας. Φυσικὰς δ' ὀνομάζουσιν οἱ μὲν πάσας τὰς μὴ στηριζομένας ἐπὶ ἀποκαλύψεως, ἕτεροι δέ, καὶ ἰδίως φιλόσοφοι τοῦ παρελθόντος αἰῶνος μὲ τὸν Διδερότον ἐπὶ κεφαλῆς, πάσας τὰς ἐχούσας τὴν ἀρχήν των εἰς τὰς φυσικὰς ἐκείνας ἀληθείας, αἵτινές εἰσιν ἀναπόσπαστοι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, καὶ ἂς τὸ ὄμμα τῆς φρονήσεως μόνον καὶ ἄνευ ξένης καὶ περαιτέρω βοηθείας δύναται ν' ἀνακαλύψῃ. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἐξ ἀποκαλύψεως θρησκεῖαι εἶνε ὀλίγαι τινὲς ὑποτιθέμεναι ὡς ἱδρυθεῖσαι ὑπὸ ἀπεσταλμένων τοῦ ἀνωτάτου ὄντος, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατατακτέαι καὶ ἡ τοῦ Μωϋσέως καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ θρησκεία. Τὸ ἐλλιπὲς ὅμως τῆς διαιρέσεως ταύτης, μὴ δυναμένης νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ πασῶν τῶν θρησκειῶν, εἶνε εὐκατανόητον. Ὀρθοτέρα κατά τι εἶνε ἑτέρα τις διαίρεσις τῶν θρησκειῶν εἰς *δημώδεις*, ἤτοι θρησκείας τοῦ λαοῦ, καὶ *ἀτομικάς*, ἤτοι ὑπὸ ὡρισμένων τινῶν προσώπων ἱδρυθείσας καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν φερούσας θρησκείας. Κατὰ ταῦτα δημώδεις θρησκεῖαι, ἐὰν μόνον

τὰς γνωστοτάτας ἱστορικὰς θρησκείας λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, εἶναι ἡ τῶν ἀρχαίων Ἰνδῶν, ἡ τῶν Ἑλλήνων, Ῥωμαίων, Γερμανῶν, Σλαύων, Κελτῶν καὶ αἱ τοιαῦται· ἀτομικαὶ δὲ αἱ θρησκεῖαι τοῦ Ζωροάστρου, Μωϋσέως, Βούδα, Κομφουκίου, Λαοτσὲ, Χριστοῦ καὶ Μωάμεθ. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ διαίρεσις δὲν δικαιολογεῖται ἐντελῶς, ἅτε μὴ δυναμένη νὰ συμπεριλάβῃ πάντα τὰ θρησκεύματα. Τρίτη τις σπουδαιοτέρα καὶ πρακτικωτέρα τῶν θρησκειῶν διαίρεσις εἶνε ἡ εἰς πολυθεϊκάς, διθεϊκὰς καὶ μονοθεϊκάς, καὶ αὕτη ὅμως ἡ διαίρεσις δὲν δύναται νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὰς τρεῖς ταύτας τάξεις πάσας τῆς ἀνθρωπότητος τὰς θρησκείας, καὶ ἐπομένως εἶνε ἐπίσης ἐλλιπὴς καὶ ἀτελής.

Πασῶν τῶν διαιρέσεων τούτων μᾶλλον τελεία, λογικὴ καὶ βάσιμος φαίνεται ἡ διὰ τῶν προόδων τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας ἀναπτυχθεῖσα καὶ ὑπὸ τοῦ περιφανοῦς Γερμανοῦ γλωσσολόγου Μαξιμιλιανοῦ Μυλλέρου κατὰ πρῶτον ἐκφρασθεῖσα καὶ προσηκόντως ὑποστηριχθεῖσα γνώμη, ὅτι αἱ διάφοροι τῶν ἐθνῶν θρησκεῖαι δυνατόν, ὡς καὶ αἱ γλῶσσαι, νὰ καταταχθῶσιν εἰς διαφόρους γενικὰς ὁμοφυλίας. Ὡς δηλ., πρὶν ἀποχωρισθῶσι τὰ ἄρια φῦλα, ὑπῆρχεν ἀρχική τις κοινὴ ἀρία γλῶσσα, ἐξ ἧς παρήχθησαν πᾶσαι αἱ γλῶσσαι τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν λαῶν· ὡς ὑπῆρχεν ἀρχική τις κοινὴ σημιτικὴ γλῶσσα, ἧς λείψανα ἀναγνωρίζονται ἐν ταῖς γλώσσαις τῶν σημιτικῶν λαῶν· ὡς ὑπῆρχεν ἀρχικὴ τουρανικὴ γλῶσσα, ἐξ ἧς παρήχθησαν αἱ του-

ρανικαὶ γλῶσσαι· οὕτως ὑπῆρξάν ποτε καὶ ἀρχικαὶ κοιναί, ἀρία, σημιτικὴ καὶ τουρανική, θρησκεῖαι, ἐξ ὧν ἀνεπτύχθησαν τὰ θρησκεύματα τῶν ἀρίων ἢ ἰνδοευρωπαϊκῶν, τῶν σημιτικῶν καὶ τῶν τουρανικῶν φυλῶν, τὰ διασώσαντα λείψανα καὶ τὴν οὐσίαν ἐκείνων[1] καὶ δὴ ἡ παραγωγὴ καὶ ὕπαρξις τῶν ἀρχικῶν τούτων θρησκειῶν ἐγένετο παρομοίως καὶ συγχρόνως μὲ τὴν τῶν ἀρχικῶν γλωσσῶν.

Ἡ θρησκεία, παρατηρεῖ ὁ περιφανὴς ἐθνολόγος[2], δὲν εἶνέ τι ζῶν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ὡς ἀκατάληπτός τις δύναμις ἢ πάθησις, ἀλλά τι καταληπτόν, ἐκφραστὸν καὶ ἑτέροις μεταδοτόν. Κατὰ τὴν πρώτην τοῦ βίου τῶν ὁμοφυλιῶν τούτων περίοδον ἡ τὰ πρῶτα αἰσθήματα ἐκφράζουσα θρησκεία ἦν λίαν περιωρισμένη, ὡς καὶ ἡ τὰς πρώτας τοῦ ἀνθρώπου ἐντυπώσεις ἐκδηλοῦσα νεογενὴς γλῶσσα. Ὀλίγαι τινὲς λέξεις χρησιμεύουσαι ὡς ὀνομασίαι τοῦ θείου, ὀλίγα τινὰ ἐπίθετα, ὧν ἡ ἀρχικὴ ὑλικὴ σημασία τῷ χρόνῳ ἀπηρχαιώθη καὶ ἐλησμονήθη, λαβόντα οὕτως ἀνεξαρτητότερον καὶ πνευματικώτερον χαρακτῆρα· λέξεις λ. χ. αἴτινες ἀρχικῶς ἰσχύν, λάμψιν, κάλλος ἐσήμαινον, καὶ αἵτινες τῷ χρόνῳ κατήντησαν ἀνεπαισθήτως νὰ σημαίνωσι

1) Ἴδε περὶ τῶν θρησκειῶν καὶ τῶν διαιρέσεων αὐτῶν τὸ λαμπρὸν σύγγραμμα τοῦ *Max Mueller* ἐπιγραφόμενον *Einleitung in die Religions wissenschaft* κτλ. εἰς μέρη δύο, ἐν Στρασβούργῳ 1874· μέρ. Α′. σελ. 113 πρβ. καὶ σελ. 138.

2) Ἔνθα ἀνωτέρω μέρ. Α′. σ. 137 ἐπ.

μεγαλεῖον, ἀγαθότητα, ἱερότητα· τέλος τινὲς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τεχνικαὶ καταντήσασαι ὀνομασίαι ἐθίμων καὶ τύπων, ὡς θυσία, βωμός, εὐχή, ἴσως δὲ καὶ ἀρετή, σῶμα, πνεῦμα· ταῦτα εἶνε πᾶν ὅ,τι εὑρίσκομεν ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ὡς τὰ πρῶτα ἐξωτερικὰ φαινόμενα καὶ ἐκδηλώσεις τῆς ἀναπτυσσομένης ἀρχικῆς θρησκείας, ἥτις, πρὶν ἔτι αἱ φυλαὶ ἀποχωρισθῶσιν, εἶχεν ἀποβῆ ἀρκετὰ συστηματική, ὡς καὶ αἱ γλῶσσαι ἀρκούντως ἀνεπτυγμέναι· διότι θρησκεία καὶ γλῶσσα παρ' ἅπασι τοῖς ἔθνεσιν ὑπῆρξαν ἀναποσπάστως συνδεδεμένα καὶ ἐβάδισαν πάντοτε παραλλήλως καὶ συγχρόνως.

Καὶ τῶν μὲν τουρανικῶν θρησκευμάτων, ἵνα εἰς μόνας τὰς γνωστοτάτας ὁμοφυλίας περιορισθῶμεν[3], ἡ ἀρχικὴ καὶ πρωτότυπος θρησκεία ἐν τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς διεσώθη ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ τῶν Σινῶν θρησκείᾳ, ἥτις συνίστατο ἐκ τῆς λατρείας τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ δυνάμεων, ἡλίου, σελήνης, πυρὸς κ.τ.λ. ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἰδιοτήτων καὶ παθῶν ἀφ' ἑτέρου, πάντων ὑπὸ τὴν διπλῆν ἔποψιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, συμφώνως πρὸς τὴν διπλῆν αὐτῶν φύσιν. Αὕτη ἐχρησίμευσεν ὡς βάσις καὶ πηγὴ τῶν δυαδικῶν ἢ διθεϊκῶν θρησκευμάτων τῶν τουρανικῶν λαῶν, ἅτινα παρουσιάζουσι μὲν πολλὰς κατ' ἔθνη παραλλαγάς, καθ'

3) Ἴδε περὶ πατῶν ἐκτενῶς *Max Mueller* ἔνθα ἀνωτ. μερ. Α′. σελ. 138 ἐπ.

ὅλου ὅμως τηροῦσι τὸ κυριώτατον τῆς ἀρχικῆς θρησκείας χαρακτηριστικόν, τὸν δυασμὸν ἢ τὸ διπλοῦν τῆς τοῦ θείου φύσεως.

Τῶν δὲ σημιτικῶν θρησκευμάτων ὁ ἀρχαιότερος, καθαρώτερος καὶ τῷ ἀρχικῷ πρωτοτύπῳ μᾶλλον πλησιάζων τύπος εἶνε ἡ τοῦ Μωϋσέως θρησκεία, ἥτις εἶνε λατρεία τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τοῦ Θεοῦ δηλ. ὄχι τόσον, ὡς οὗτος ἐν τῇ φύσει ἐκδηλοῖ τὴν ὕπαρξιν καὶ παντοδυναμίαν του, ὅσον ὡς τοῦ ὑπάτου ἰθύντορος τῶν τυχῶν ἀτόμων τε καὶ λαῶν, ὡς ἀνωτέρας τινὸς ἀοράτου ἠθικῆς δυνάμεως παντοδυνάμου καὶ ἐξόχου· διὸ καὶ αἱ ὀνομασίαι τῆς θεότητος σημαίνουσι πάντοτε τὸν ἰσχυρόν, ἔξοχον, κύριον, βασιλέα. Τοιαῦται εἶνε κατ' οὐσίαν αἱ θρησκεῖαι πάντων τῶν σημιτικῶν λαῶν, ὡς καὶ αἱ τῶν Χριστιανῶν καὶ Μωαμεθανῶν, ὧν γενικὸν χαρακτηριστικόν ἐστιν ἡ συγκέντρωσις, δι' ἧς μεγάλως διηυκολύνετο ἡ εἰς τὸν μονοθεϊσμὸν μετάβασις, καὶ ἡ ἀπόκλεισις, ἢ τοὐλάχιστον τάσις πρὸς ἀπόκλεισιν, τῆς γυναικείας φύσεως ἐκ τῆς θεότητος. Ἡ ἀρία θρησκεία, ἡ βάσις τῶν θρησκειῶν πάντων τῶν λαῶν τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς ὁμοφυλίας ἀπὸ Ἰνδοῦ μέχρι Νορβηγίας, ἦν λατρεία τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ φύσει, ἀναγνώρισις δηλ. τοῦ θείου ὑπὸ τὸ ποικίλον καὶ λαμπρὸν τῆς φύσεως κάλυμμα, καὶ ὄχι ὡς τοῦτο ὑπὸ τὸ περίβλημα παναγιότητος ἀφῃρημένης διοικεῖ τὸν κόσμον καὶ ἀποκαλύπτει αὐτὸ ἑαυτὸ τοῖς ἀνθρώποις. Ἡ ἀρία θρησκεία ἐθεοποίει αὐτὰ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, στοιχεῖα καὶ

ἰδιότητας, καὶ δὲν ἐθεώρει αὐτὰ ὑπὸ ἀοράτων θεῶν παραγόμενα, ἐλάτρευε τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὸ ὕδωρ, τὸ σκότος κτλ. ἅτινα πάντα ὡς μία τις τοῦ θείου ἐμφάνισις, ὡς θεία τις οὐσία ἐξελαμβάνοντο· διὸ χαρακτηριστικὸν τῶν ἀρίων θρησκευμάτων εἶνε ἡ πολυθεία καὶ τὸ δύσκολον τῆς μεταβάσεως ἐξ αὐτῶν εἰς τὸν μονοθεϊσμὸν ἄνευ σπουδαίας συγχύσεως ἰδεῶν.

Ἐκ τῶν ἀρχικῶν λοιπῶν τούτων στοιχειωδῶν θρησκειῶν παρήχθησαν αἱ τῶν τριῶν μεγάλων ὁμοφυλιῶν θρησκεῖαι διὰ προσθηκῶν, ἀφαιρέσεως καὶ παραλλαγῶν ποικιλοτρόπως τῷ χρόνῳ διαπλασθεῖσαι ἀναλόγως τῆς ἰδιοφυΐας καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν διαφόρων τούτων φυλῶν, τηρήσασαι ὅμως πάντοτε ὡς πυρῆνα τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖνα κοινὰ θρησκευτικὰ στοιχεῖα. Τὰ ἀρχικὰ στοιχεῖα θρησκείας παραλαβόντες ἐτήρησαν καὶ οἱ ἰνδοευρωπαϊκοὶ λαοὶ πάντες, ὅτε ὑπείκοντες εἰς τὴν παντὶ νομαδικῷ λαῷ ἔμφυτον πρὸς μετανάστασιν τάσιν διηρέθησαν, καὶ ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν τῶν Ἰμαλαΐων ὀρέων πρὸς Μ. πρὸς Δ. καὶ πρὸς τὰ Β.Δ. τραπέντες διὰ παντὸς ἀπεχωρίσθησαν. Εἶνε δὲ τὰ ἐν ταῖς θρησκείαις τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν λαῶν διασωθέντα κοινὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας θρησκείας οὐ μόνον ὀνομασίαι διαφόρων θεοτήτων, ἀλλὰ καὶ μῦθοι ὁλόκληροι, σύστημά τι, οὕτως εἰπεῖν, θρησκείας ἀποτελοῦντες. Ἡ ὑψίστη λ. χ. θεότης ἔχει παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς ὁμοφυλίας τὴν αὐτὴν ὀνομασίαν καλουμένη ἐν μὲν τῇ

SISMANOGLIO MEGARO

σανσκριτικῇ Dyaus, ἐν δὲ τῇ ἑλληνικῇ Ζεὺς — Διός, ἐν τῇ λατινικῇ Jovis (Djovis), καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γερμανικῇ Tiu. Ἐν Βέδᾳ, τῇ ἱερᾷ τῶν Ἰνδῶν βίβλῳ, ὑπάρχει ἡ ἐπίκλησις Dyaûs pitar, ὅπερ εἶναι τὸ Ζεῦ πάτερ τῶν Ἑλλήνων καὶ jupiter τῶν Λατίνων, καὶ σημαίνει «οὐρανὲ πάτερ» ἢ «οὐράνιε πάτερ», ἤ, χριστιανικώτερον εἰπεῖν, «πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς». Παρομοίως ὑπάρχουσι καὶ μῦθοι κοινοὶ ἐν ταῖς διαφόροις ταύταις θρησκείαις ἐκ τῆς ἀρχικῆς ἔχοντες τὴν καταγωγήν των [4], ἰδίως ἀγροῖκοί τινες καὶ βαρβαρικοί, οἵτινες οὐδαμῶς ἄλλως συμβιβάζονται πρὸς τὸ ἡμερώτερον τῶν θρησκειῶν τούτων πνεῦμα.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ ἑλληνικὴ θρησκεία εἶνε δημώδης κατὰ μίαν διαίρεσιν, ἢ ἀρία κατὰ τὴν ὀρθοτέραν, καὶ ἀνεπτύχθη, ὡς πᾶσαι αἱ συγγενεῖς τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν λαῶν, ἐκ τῆς ἀρχικῆς κοινῆς ἀρίας θρησκείας, ἢ μᾶλλον στοιχείων θρησκείας. Ὡς δ' ἑκάστη τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν φυλῶν μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸν διεμόρφωσε καὶ μετέπλασεν ἀναλόγως τῆς ἰδιοφυΐας της τὴν ἀρχικὴν ἐκείνην θρησκείαν ὡς ἰδιαιτέραν εἰδικῶς τῆς φυλῆς χαρακτηριστικὴν θρησκείαν, οὕτω καὶ ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἐκ τῶν στοιχείων ἐκείνων διέπλασε τῷ χρόνῳ καὶ ἐσχημάτισε τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν ὡς ἰδιαιτέραν αὐτῆς καὶ ἐθνικὴν θρησκείαν,

4) Ἴδε *Max Mueller Essays*, τόμ. Β'. σελ. 47 ἐπ. τῆς γερμαν. μεταφράσεως.

ὑφ' ἣν ὅμως πάντοτε ὑπεκρύπτοντο τὰ ἀρχαῖα αὐτῆς συστατικὰ στοιχεῖα. Ὡς δὲ κατὰ τὰ πλεῖστα ἄλλα, οὕτω καὶ κατὰ τὴν διάπλασιν τῆς μυθολογίας των, οἱ Ἕλληνες ὑπερηυδοκίμησαν τὰ συγγενῆ αὐτῶν ἔθνη. Οἱ Ἕλληνες ἐφαντάσθησαν καὶ ἔπλασαν τοὺς θεούς των ὄχι ὑπὸ μορφὰς θηρίων μεγάλων, ἑρπετῶν, στοιχείων φυσικῶν ἢ τερατωδῶν ὄντων, ἀλλ' ὑπὸ τὴν εὐγενεστέραν τῶν μορφῶν, τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ ταύτην πολλῷ τῆς τῶν ἀνθρώπων τελειοτέραν ἐλαττώσαντες μάλιστα καὶ καλλύναντες κατὰ τὸ ἐφικτὸν καὶ πολλὰς τερατώδεις ἰδέας, ἃς ἀνέκαθεν ἐκληρονόμησαν. Κατὰ φυσικὸν δὲ λόγον καὶ συνῳδὰ πρὸς τὴν τότε κατάστασιν τῆς διανοητικῆς των ἀναπτύξεως οἱ ἀρχαιότατοι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους προπάτορες ἐφαντάζοντο τοὺς θεούς των οὐ μόνον κατὰ τὴν μορφὴν τοῖς ἀνθρώποις ὁμοίους, ἀλλὰ καὶ τὸν βίον καὶ τὰς λοιπὰς ἰδιότητας, ἐφαντάζοντο δηλ. αὐτοὺς ζῶντας, ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι, ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις καὶ οὕτω χαρακτηρίζοντες αὐτοὺς ἔπλαττον ἀναλόγως καὶ τοὺς περὶ αὐτῶν μύθους. Ἀναλόγως δὲ πρὸς τὴν ἐπίρροιαν ἢ ἐντύπωσιν, ἣν ἐνεποίει τοῖς ἀνθρώποις τὸ ὑπὸ ἑνὸς ἑκάστου θεοῦ ἀντιπροσωπευόμενον στοιχεῖον ἢ φαινόμενον τῆς φύσεως, ἀπέδιδον οὗτοι τῷ θεῷ χαρακτηριστικὰ ἐπίθετα διακρίνοντα αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων, ἕτερα δὲ ἐκ τῆς πλοκῆς καὶ τῶν περιπετειῶν τῶν μύθων ἐπήγασαν, καὶ οὕτως ἕκαστος θεὸς κατήντησε νὰ φέρῃ πλείονα χαρακτηριστικὰ καὶ διακριτικὰ ἐπίθετα,

τὴν οὐσίαν καὶ τὰς ἐν τῷ μύθῳ ἰδιότητας αὐτοῦ ὑποδηλοῦντα, ἅτινα ἀναπόσπαστα ἀπὸ τῆς οὐσίας αὐτοῦ καταντήσαντα, διέμειναν οὕτω καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους, ὅτε, παραλλαγείσης συχνάκις τῆς οὐσίας, καὶ μεταβληθέντος τοῦ προτέρου χαρακτῆρος τοῦ θεοῦ, οὔτε τὸν τόπον των, οὔτε τὴν σημασίαν των πλέον εἶχον, ὡς πρότερον, οὐδ' ἦσαν ὀρθῶς καταληπτὰ [5] ὅτι δ' οἱ πλεῖστοι ἑλληνικοὶ μῦθοι δυνατὸν μέχρι βαθμοῦ τινος νὰ παρακολουθηθῶσι, καὶ νὰ διευκρινηθῇ οὕτως ἡ σύστασις αὐτῶν καὶ ἀνάπτυξις καὶ αἱ διάφοροι φάσεις, εἶνε ἤδη διὰ τῶν προόδων τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας τοσοῦτον καταφανῶς ἀποδεδειγμένον, ὥστε σχεδὸν οὐδόλως πλέον ἰσχύει ἡ ἑτέρα σχολή, ἡ ἐκλαμβάνουσα καὶ ἐκτιθεῖσα τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν κατὰ γράμμα, οἵα παρὰ τῶν ἀρχαίων διεσώθη, ἄνευ προσπαθειῶν πρὸς ἑρμηνείαν αὐτῆς. [6]

---

5) Ἡ ἐποχὴ τοῦ βίου τῶν ἐθνῶν, καθ' ἣν ἡ κυριωτάτη αὐτῶν διανοητικὴ ἀπασχόλησις ἦν ἡ περαιτέρω διάπλασις τῶν μύθων καὶ τῆς γλώσσης πρὸς τελειοτέραν ἔκφρασιν τῶν αἰσθημάτων καὶ ἐντυπώσεων τῶν ἀνθρώπων, ἐκλήθη μυθοποιητικὴ ἐποχή. Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἀρχικῆς ἀρίας φυλῆς ἴδε *Kuhn, zur acltesten qeschichtc der indogermanischen Voelker, 1875*, καὶ *Max Mueller, Essays* τομ. Β'. σ. 1—127 καὶ ἰδίᾳ 9 ἐπ. 47 ἐπ. τῆς γερμανικῆς μεταφράσεως, πρὸς δὲ *Einleitung in die Rligions wissenschaft*, μερ. Α' σ. 138 ἐπ.

6) Ὁ κράτιστος τῆς σχολῆς ταύτης ἀντιπρόσωπος, ὁ περιφανὴς Ἄγγλος ἱστορικὸς *Grote*, παραδεχόμενος ὅτι τινὰ τῶν τοῖς ἑλληνικοῖς θεοῖς ἀποδιδομένων χαρακτηριστικῶν καὶ ἔργων εἶνε ἐξηγήσιμα ἀλληγορικῶς, οὐχὶ ὅμως καὶ πάντα, ὁμολογεῖ ἀριδήλως τὸ

Τὴν βαθμιαίαν τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας ἀνάπτυξιν καὶ συστηματοποίησιν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ κατίδωμεν ἐκ τῶν ὑπὸ Ὁμήρου περὶ τοῦ θείου δοξαζομένων καὶ τῆς συγκρίσεως αὐτῶν πρὸς τὰ παρ' Ἡσιόδῳ θεολογούμενα. Ὁ Ὅμηρος δὲν προτίθεται νὰ ποιήσῃ θεογονίαν καὶ θεολογίαν, ἀλλὰ διηγεῖται τοὺς περὶ θεῶν μύθους μόνον, ὡς τυγχάνει εὐκαιρίας καὶ ἀφορμῆς καὶ οἵους οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ἐγνώριζον. Κατὰ τὰς θεολογικὰς δὲ τοῦ Ὁμήρου γνώσεις τὸν κόσμον διέπουσι θεοὶ πολλοὶ ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἰσχυρότατον πάντων, τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ Δία, καὶ ὄντες συστηματικῶς πρὸς ἀλλήλους διωργανωμένοι, ὡς πολιτεία τις ἀνθρώπων, ἔχοντες δηλ. βαθμὸν καὶ θέσιν τινὰ ἕκαστος ἐν τῇ τοῦ παντὸς ἀρχῇ, καὶ ὄντες συνδεδεμένοι πρὸς ἀλλήλους πολιτικῶς τε καὶ οἰκογενειακῶς, ἐξ οὗ προέρχονται, ὡς παρ' ἀνθρώποις, συχναὶ αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους ἔριδες, διαφοραί, ἀντιζηλίαι καὶ ἀγῶνες· συγχρόνως ὅμως οἱ αὐτοὶ θεοὶ ἔχουσι καὶ τὰς τελείας αὐτῶν ἐπόψεις, καὶ πολλάκις εἰσίν, οὕτως εἰπεῖν, τελειότεροι ἑαυτῶν.

Τὸ μυθολογικὸν τοῦτο σύστημα εἶνε βεβαίως πολλῷ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς ἀρχαιότερον, καὶ ἔχει τὴν μὲν

ὀρθὸν τῆς γνώμης, ὅτι οἱ μῦθοί εἰσιν ἑρμηνευτοὶ καὶ ἑρμηνευτέοι, ἣν ὁ Κ. *O.Mueller* κυριώτατα ὑπεστήριξεν, ἐγκαταλιμπάνει ὅμως τὴν ὁδὸν ταύτην διὰ τὸ σκολιὸν αὐτῆς καὶ δύσκολον καὶ τὸ ἐλλιπὲς καὶ ἀνεπαρκὲς τῶν πρὸς τοῦτο γνώσεων. Ἴδε περὶ τούτου *Max Mueller. Essays*, τόμ. Β'. σ. 60 ἐπ.

ἀπωτάτην ἀρχήν του, τὸ πολυθεϊκὸν καὶ τὴν ἀποθέωσιν τῶν φυσικῶν φαινομένων, εἰς τὴν ἀρχικὴν ἀρίαν θρησκείαν, τὴν δὲ περαιτέρω ἀνάπτυξιν καὶ διάπλασίν του ἔλαβε παρὰ τῶν πολὺ πρὸ τοῦ Ὁμήρου ἀρχαιοτάτων τῶν Ἑλλήνων προγόνων, τῶν Πελασγῶν καὶ λοιπῶν, οἵτινες κατὰ τὴν διάπλασιν ταύτην τῆς θρησκείας καὶ μυθολογίας των οὐδὲν ἄλλο ἔπραξαν, ἢ ὅτι ἦν φυσικώτατον, μετήνεγκαν δηλ. καὶ ἐφήρμοσαν τὴν ἰδίαν κατάστασιν εἰς τοὺς θεούς. Διότι ἐκ τοῦ Ὁμήρου βλέπομεν ὅτι οἱ θεοὶ προσφέρονται πρὸς ἀλλήλους πολλῷ τραχύτερον καὶ ἀγριώτερον ἢ ὅσον τις ἄλλος ἐκ τῶν ὁμηρικῶν ἠθῶν ἐπερίμενεν. Ὁ Ζεὺς λ. χ. προσφέρεται πρὸς τὴν Ἥραν, τὸν Ἥφαιστον καὶ πάντας τοὺς λοιποὺς θεοὺς πολλῷ ἀποτομώτερον καὶ σκληρότερον ἢ ὁ Ἀγαμέμνων, ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ πᾶς ἡγεμὼν παρ' Ὁμήρῳ πρὸς τὰς συζύγους, τὰ τέκνα των καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοὺς λαούς[7]. Ἡ ἀπότομος αὕτη διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἠθῶν τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ὁμηρικῆς θεολογίας τί ἄλλο δείκνυσιν ἢ ὅτι οἱ μῦθοι ἐκεῖνοι καὶ τὰ κατὰ τοὺς θεοὺς ἐπλάσθησαν πολὺ πρὸ τοῦ Ὁμήρου ὑπὸ ἀνθρώπων εἰσέτι ἀπολιτίστων καὶ ἀγροικοτέρων συμφώνως πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν φύσιν καὶ κατάστασιν; Τινὲς τῶν μύθων τούτων, συστατικὰ τοὐλάχιστον αὐτῶν, καὶ ὁ καθόλου ὑλιστικὸς καὶ φυσικὸς χαρακτήρ, ἔχουσι βεβαίως τὴν ἀρχήν των ἐν τῇ ἀρίᾳ

7) Πρβλ. Voss, μυθολογ. ἐπιστολῶν τόμ. Α'. σ. 5—21.

θρησκείᾳ, ἐν τῇ περαιτέρω δὲ τῶν θρησκευτικῶν ἰδεῶν διαπλάσει οὐ μόνον διέμειναν καὶ δὲν ἐξέλιπον, ἀλλὰ καὶ συνέτειναν εἰς τὸ νὰ διαμορφωθῇ ὁλόκληρον τὸ θρησκευτικὸν καὶ μυθολογικὸν σύστημα κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, ὡς λ. χ. ἡ εἰς ἄῤῥενας καὶ θήλεις τῶν θεῶν διαίρεσις καὶ τ. τ.[8].

8) Ἡ ἀρχὴ τῆς εἰς ἄῤῥενας καὶ θήλεις τῶν θεῶν διαιρέσεως ἔγκειται κυρίως ἐν τῇ φύσει τῆς ἀρχαίας γλώσσης, διότι ἡ μυθολογία οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ μία διάλεκτος τῆς γλώσσης· λ. χ. πρὸς ἔκφρασιν καὶ ὀνομασίαν τοῦ οὐρανοῦ, τῆς γῆς, τοῦ ἡλίου, τῆς ἡμέρας, τῆς νυκτὸς καὶ τῶν λοιπῶν φυσικῶν φαινομένων, ἰδεῶν, παθῶν ἀνθρωπίνων κτλ. μετεχειρίσθησαν οἱ ἄνθρωποι τὴν γλῶσσάν των, καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν φύσιν τῆς γλώσσης πᾶν τοιοῦτον ὄνομα ἔλαβε καταληξίν τινα ἀρσενικὴν ἢ θηλυκήν, συνέβη τὸ αὐτὸ ὄνομα ν' ἀναμιμνήσκῃ πάντοτε καὶ ἀρσενικὴν ἢ θηλυκήν τινα μορφήν, ἀνάλογόν τι ἀνθρωπόμορφον ὄν, καὶ ἐντεῦθεν αἱ ἄῤῥενες καὶ θήλειαι θεότητες, αἱ τῶν φυσικῶν ἐκείνων φαινομένων καὶ ἰδιοτήτων ἀλληγορίαι, αἵτινες ἔπειτα ὡς τοιαῦται διαρκῶς ἐξελαμβάνοντο καὶ ἐν τῇ περαιτέρω τῶν μύθων διαπλάσει ὡς ἄῤῥενα καὶ θήλεα ὄντα πλέον ἐνεφανίζοντο. Ἡ μεταβολὴ δὲ καὶ μεταμόρφωσις αὕτη τοσούτῳ μᾶλλον ἔπρεπε νὰ συμβῇ, ὅσῳ ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἤτε γλῶσσα ἦν εἰσέτι λίαν χαρακτηριστικὴ τῶν πραγμάτων καὶ εὐχρώματος καὶ τὸ φυσικὸν αἴσθημα καὶ ἡ φαντασία τῶν ἀνθρώπων ζωηρότερα καὶ ποιητικώτερα. Μετὰ ταῦτα δὲ διέμειναν τὰ τοιαῦτα, εἰ καὶ ἠγνοεῖτο πλέον κατὰ μέγα μέρος ἡ ἀρχὴ καὶ σημασία αὐτῶν ἢ εἶχε μεταβληθῇ καὶ ἀλλάξει, διότι ὁ ἄνθρωπος διατρέφει πάντοτε ἔμφυτόν τι σέβας πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ ἡ θρησκευτικὴ τῶν ἀνθρώπων εὐσέβεια πηγάζει ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ ἡ υἱικὴ πηγῆς. Ἂν μέχρι σήμερον, ὅτε κάλλιστα δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τήν τε ἀρχὴν καὶ οὐσίαν τοῦ φωτός, τῆς ἀστραπῆς καὶ τῆς βροντῆς κ.τ.τ., ἐξακολουθοῦμεν ἐν τούτοις νὰ ἐκλαμβάνωμεν τὰ τοιαῦτα ὡς ὑπερφυσικά τινα στοιχεῖα, καὶ ἀναφωνοῦμεν συχνότατα ἐπικαλούμενοι κεραυνούς, οὐρανόν, γῆν κ.τ.τ., πόσῳ

Δυνάμεθα λοιπὸν μετὰ βεβαιότητος οὐ μόνον τὴν ἀρχὴν τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀρίαν θρησκείαν ν' ἀναγάγωμεν, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸ Ὁμήρου Ἑλλήνων τὴν θρησκείαν καὶ μυθολογίαν νὰ χαρακτηρίσωμεν καὶ ὁρίσωμεν. Δυνάμεθα δεδικαιολογημένως νὰ διισχυρισθῶμεν ὅτι ἡ προομηρικὴ τῶν Ἑλλήνων θεολογία ἐθεώρει τὸν κόσμον διοικούμενον ἐπίσης ὑπὸ πολλῶν θείων δυνάμεων διαφόρου βαθμοῦ καὶ τάξεως ἐν τοῖς διαφόροις φυσικοῖς φαινομένοις ἐμφανιζομένων ὑπ' ἄῤῥενας ἢ θηλείας μορφὰς καὶ συστηματικῶς, οὕτως εἰπεῖν, οἰκογενειακῶς καὶ πολιτικῶς, πρὸς ἀλλήλας συνδεδεμένων· ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Ὁμήρου ἑκάστη θεότης εἶχε τοὺς ἰδιαιτέρους της μύθους, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἦσαν ἐπὶ τὸ μυθικώτερον καὶ δι' ἀλληγορικῶν φράσεων ἐξιστόρησις τῶν διαφόρων ἰδιοτήτων τῆς ὑπὸ τῆς θεότητος ἀντιπροσωπευομένης φυσικῆς δυνάμεως ἢ φυσικοῦ φαινομένου· τὸ δὲ σύνολον τῶν θεῶν ὅτι εἶχε κοινοὺς μύθους, τὰς διαφόρους αὐτῶν σχέσεις, ὅ ἐστὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀντιπροσωπευομένων φυσικῶν δυνάμεων καὶ φαινομένων, πρὸς ἀλλήλους ἐξιστοροῦντας· ὅτι οἱ μῦθοι οὗτοι καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι ἦσαν ἀνάλογοι τῆς ἀναπτύξεως τοῦ πλάττοντος καὶ πιστεύοντος αὐτοὺς λαοῦ καὶ ὅτι βαθμηδόν, ὅπως

μᾶλλον ἔπρεπε νὰ συμβαίνῃ τοῦτο ἐν τῇ μυθοποιητικῇ ἐκείνῃ ἐποχῇ, ὅτε πάντα ταῦτα διὰ τὸ ἀνεξήγητον καὶ μυστηριῶδες αὐτῶν ἐνεποίουν βαθεῖάν τινα ἐντύπωσιν εἴς τε τὴν ψυχὴν καὶ τὴν φαντασίαν τῶν ἀνθρώπων;

τὰ ἤθη καὶ ὁ πολιτικὸς βίος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐβελτιοῦτο, οὕτω καὶ αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι καὶ ἡ μυθολογία μετεπλάττοντο καὶ μετεβάλλοντο ἐπὶ τὸ ἡμερώτερον καὶ ἠπιώτερον καὶ ἐβελτιοῦντο καὶ ἐπηυξάνοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον.

Ταύτην τὴν τῶν προγενεστέρων του θεολογίαν διέσωσεν ἡμῖν τελειοτέραν, ἐννοεῖται, καὶ μετὰ πολλῶν προσθηκῶν καὶ βελτιώσεων, ἀναλόγων τῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς του ὁ Ὅμηρος, καὶ εἰς ταύτην τὴν προγενεστέραν καὶ παραδεδομένην μυθολογίαν ἀνήκουσιν ἀναμφιβόλως πάντες οἱ μὴ συμβιβαζόμενοι πρὸς τὴν κοινωνικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς μῦθοι, οὓς ν' ἀπαριθμήσωμεν ἐνταῦθα οὔτε ὁ κατάλληλος τόπος εἶνε, οὔτε ἀναγκαῖον.

Ἐὰν δὲ πάλιν συγκρίνωμεν τὰς ὑπὸ Ὁμήρου διασωθείσας θρησκευτικὰς ἰδέας, ἤτοι τὴν ὁμηρικὴν θεολογίαν, πρὸς τὴν τοῦ Ἡσιόδου, θέλομεν εὑρεῖ τὴν τελευταίαν τελειοτέραν καὶ συστηματικωτέραν, καὶ τοὺς μύθους, καθ' ὅλου τε καὶ καθ' ἑκάστους, πλέον ἀνεπτυγμένους καὶ τελείους· π. χ. ὁ εἰδικώτερον θεογονία καλούμενος μῦθος περὶ τῆς γενέσεως καὶ καταγωγῆς τῶν θεῶν, περὶ οὗ παρ' Ὁμήρῳ ὀλίγαι μόνον ἀτελεῖς νύξεις εὑρίσκονται, παρ' Ἡσιόδῳ εἶνε ἤδη ὅλως παρηλλαγμένος, μετερρυθμισμένος καὶ τέλειος.

Τοιαύτην λοιπὸν ἔσχον τὴν ἀρχήν των καὶ οὕτω κατὰ περιόδους ἀνεπτύχθησαν καὶ διεπλάσθησαν αἱ θρησκευτικαὶ τῶν Ἑλλήνων ἰδέαι. Διεσώζοντο δ' αἱ

θρησκευτικαὶ αὗται ἰδέαι καὶ οἱ μῦθοι καὶ διεβιβάζοντο τοῖς μεταγενεστέροις ἔν τε τῷ στόματι τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ὑπηρετῶν τοῦ θείου καὶ πρὸ πάντων ἐν τοῖς ᾄσμασι τῶν ἐνωρίτατα ἀναφανέντων ἐπικῶν τε καὶ λυρικῶν ποιητῶν, οἵτινες ἀκριβῶς τοὺς μύθους ἐκείνους περὶ τῶν περιπετειῶν τῶν διαφόρων θεῶν πρὸς ἀλλήλους τε καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἰδίως πρὸς ἥρωας ἐκλεκτούς, ἐλάμβανον ὡς ἀντικείμενα τῶν ποιήσεών των, καὶ τούτους συνεῖρον καὶ ἐπλάτυνον πρὸς ἐξύμνησιν τοῦ τε θείου καὶ τῶν ἡρώων τῶν ἐλθόντων εἰς σχέσεις πρὸς αὐτό. Διότι ἡ ἀρχαία καὶ πρώτη ποίησις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀδύνατος ἠχὼ τῆς ἀρχαίας γλώσσης, ἡ δὲ μυθολογία αὐτὴ ἡ ἀρχαία γλῶσσα, ὁ ἀρχαῖος τύπος τῆς γλώσσης [9]. Οὕτω λοιπὸν προέκυψαν οὐ μόνον εἰδικῶς θρησκευτικαὶ ποιήσεις ἐπικαί τε καὶ λυρικαί, ὡς ὕμνοι, παιᾶνες κ.τ.τ., οἵων μνημονεύει ὁ Ὅμηρος, καὶ ὧν ἀρχαιότατοι ποιηταὶ ἀναφέρονται ὁ Ὠλήν, ὁ Μουσαῖος καὶ ὁ Ὀρφεύς, ἀλλὰ καὶ αἱ ἡρωϊκαὶ ποιήσεις ἐπικοῦ εἴδους αἱ ἐξυμνοῦσαι τὰ *κλέα* ἀνδρῶν, τὰς περιπετείας δηλ. καὶ τὰ κατορθώματα διαφόρων ἡρώων, ἐν οἷς τὸ θεῖον πολλαχῶς ἀνεμιγνύετο. Αἱ ποιήσεις αὗται ὀλίγον κατ' ὀλίγον πλατυνόμεναι καὶ τελειοποιούμεναι εἶχον ἤδη πρὸ τοῦ Ὁμήρου καταντήσει νὰ περιγράφωσι συστηματικῶς καὶ ἐξυμνῶσι διάφορα θέματα τῆς μυθολογίας καὶ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, αἵτινες διὰ

9) Ἴδε ἐκτενῶς *Max Mueller, Essays* τόμ. Β'. σ. 94. 126—127.

τὸ λίαν θρησκευτικὸν τοῦ λαοῦ ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ θείου ἦσαν συνδεδεμέναι, καὶ οὕτω κατήντων τὰ ἔπη νὰ χρησιμεύωσι συγχρόνως καὶ ὡς ἱερὰ τοῦ λαοῦ βίβλος. Τοιαῦται ποιήσεις, ἢ μᾶλλον θέματα ποιήσεων, ἦσαν πρὸ τῶν Τρωϊκῶν τὰ Ἀργοναυτικά, τὰ Θηβαϊκά, τὰ κατὰ Ἡρακλέα, τὰ κατὰ Θησέα κτλ. Ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ Ὁμήρου ἐποχῆς τὸ μᾶλλον προσφιλὲς τῷ λαῷ καὶ τοῖς ποιηταῖς θέμα ἦσαν τὰ Τρωϊκά, ἅτινα ἐπεσκότισαν πάσας τὰς προηγουμένας ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ ἀπησχόλουν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὴν τῶν ἀοιδῶν Μοῦσαν. Τοῦ θέματος τούτου διαφόρους φάσεις πραγματευόμεναι συστηματικαὶ καὶ ἐν ὅλον ἀποτελοῦσαι ποιήσεις εἶχον σχηματισθῇ πρὸ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ὁμήρου ὡρισμένως τῆς ὑπάρξεως τοιούτων συστηματικῶν καὶ τελείων ἐπῶν μνείαν ποιουμένου [10]. Πᾶσαι ὅμως αἱ ποιήσεις αὗται ἀπεσκοτίσθησαν καὶ ἠφανίσθησαν ὑπὸ τῆς δαιμονίας τοῦ Ὁμήρου Μούσης, τῆς παραγαγούσης τὰ τελειότατα ἔπη οὐ μόνον τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἀλλὰ καὶ καθόλου τῆς ἀνθρωπίνης ποιήσεως, εἰς τρόπον ὥστε οὐδὲν ἄλλο ἀρχαιότερον τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας μνημεῖον τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διεσώθη, ἐξ οὗ ἄν τις καὶ ἄλλας πληροφορίας περί τε τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς θρησκευτικῆς καταστάσεως τῶν Ἑλλήνων πρὸ τοῦ Ὁμήρου ἀρυσθείη:

10) Πρβ. Ὀδ. Θ, 492 ἐπ. 500 ἐπ.

Ἄστρα μὲν ἠμαύρωσε καὶ ἀγλαὰ κύκλα σελήνης
ἄξονα δινήσας ἔμπυρος ἠέλιος·
ὑμνοπόλους δ' ἀγεληδὸν ἀπημάλδυνεν Ὅμηρος,
λαμπρότατον Μουσῶν φέγγος ἀρασχόμενος.

Τούτου ἕνεκα πᾶν ὅ,τι ὁ Ὅμηρος περὶ τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του διέσωσεν, ἔλαβε τὴν θέσιν πρωτοτύπου καὶ ἐθεωρεῖτο ἀργότερα ὡς τὸ μόνον ὀρθὸν καὶ τέλειον, ἡ δὲ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια ἀπέβησαν ἡ παλαιὰ τῶν Ἑλλήνων γραφὴ μετὰ τῶν ποιήσεων τοῦ Ἡσιόδου. Τοῦτο βεβαίως ἐνέβαλε καὶ εἰς τὸν Ἡρόδοτον τὴν ἰδέαν ὅτι ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ὑπῆρξαν οἱ ἀρχαιότατοι Ἕλληνες ποιηταί, ἐξ ὧν πάντες οἱ λοιποὶ ἠρύσαντο. « Οὗτοι δέ (Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος) εἰσιν οἱ ποιήσαντες θεογονίην Ἕλλησι καὶ τοῖσι θεοῖσι τὰς ἐπωνυμίας δόντες καὶ τιμὰς καὶ τέχνας διελόντες καὶ εἴδεα αὐτῶν σημήναντες· οἱ δὲ πρότερον ποιηταὶ λεγόμενοι τούτων τῶν ἀνδρῶν γενέσθαι ὕστερον, ἔμοιγε δοκέειν, ἐγένοντο» [11]. Τὰ ὁμηρικὰ λοιπὸν ἔπη εἶνε οὐ μόνον διὰ τὴν ἀνέφικτον ποιητικὴν τελειότητα καὶ τὴν ἐξεικόνισιν τοῦ τότε ἑλληνικοῦ βίου καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀνεκτίμητα κειμήλια, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἐν αὐτοῖς περιεχομένας θρησκευτικὰς τῶν Ἑλλήνων ἰδέας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πολύτιμα. Διότι αἱ παρ' Ὁμήρῳ θρησκευτικαὶ ἰδέαι ἐχρησίμευσαν ὡς ἡ ἱερὰ πηγὴ καὶ βάσις ὁλοκλήρου τῆς μετέπειτα μυθολογίας καὶ θρησκείας τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ὁ ἀγνοῶν τὴν καθ' Ὅμηρον θεολογίαν τῶν Ἑλλήνων ἀδύνατον νὰ κατανοήσῃ καὶ ἐκτιμήσῃ προσηκόντως τήν τε μετὰ ταῦτα ἑλληνικὴν μυθολογίαν καὶ τὸν ἐν τῇ μυθολογίᾳ καὶ διὰ τῆς μυθολογίας ἀναπτυχθέντα βίον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι Ὁμηρικὴν θεολογίαν λέγοντες ἐννοοῦμεν τὴν ἐν τοῖς δύο ἔπεσιν, Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ, περιεχομένην, ἐξαιρουμένων τῶν Ὁμηρικῶν ὕμνων, οἵτινές εἰσιν ἀναμφηρίστως ἑτέρων ποιητῶν καὶ μεταγενέστερα ἔργα.

11) Ἡροδ. 2, 53.

ΜΕΡΟΣ Α'.

ΟΙ ΘΕΟΙ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ.

Οἱ τοῦ Ὁμήρου θεοὶ ἔχουσι τοσοῦτον ἄμεσον καὶ πολλαπλῆν πρὸς τὸν ὑπ' αὐτοῦ εἰκονιζόμενον κόσμον κοινωνίαν, ἡ τοῦ θείου ἐπί τε τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ὅλης φύσεως κατὰ πᾶσαν ἔποψιν ἐπίῤῥοια καὶ συμμετοχὴ εἶνε τοσοῦτον ἄμεσος, ζωηρὰ καὶ εὐρεῖα, καὶ αἱ σχέσεις τῶν διαφόρων θεῶν πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοσοῦτον πολλαπλαῖ καὶ πολύπλοκοι, ὥστε ἀναγκαῖον καθίσταται πρὸς ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν περὶ τοῦ θείου ἰδεῶν τοῦ Ὁμήρου οὐ μόνον τοὺς θεοὺς ἕνα ἕκαστον, οἵους αὐτοὺς περιγράφει, νὰ εἰκονίσωμεν, ἀλλὰ καὶ σύμπαντας ὁμοῦ νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὴν ποιότητα, τὰς πρὸς τὸν κόσμον καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις ἐν συνόλῳ νὰ ἐξετάσωμεν. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ διαιρέσωμεν τὸ περὶ τῶν θεῶν τοῦ Ὁμήρου πραγματευόμενον πρῶτον τοῦτο μέρος εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ πρῶτον θέλει ἐξετάσει τοὺς Ὁμηρικοὺς θεοὺς καθόλου, τὸ δὲ δεύτερον τοὺς θεοὺς μερικώτερον, ἤτοι τὴν φύσιν ἑνὸς ἑκάστου καὶ τί ἐμυθολόγουν περὶ αὐτοῦ οἱ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωποι.

ΤΜΗΜΑ Α'.

ΟΙ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ ΘΕΟΙ ΚΑΘΟΛΟΥ.

§. 1. Τὸ κυριώτατον καὶ διὰ πασῶν τῶν ἐπόψεων τῆς Ὁμηρικῆς θεολογίας διῆκον χαρακτηριστικὸν εἶνε ὅτι οἱ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωποι *ἄλλως περὶ τοῦ θείου ἐδογμάτιζον καὶ ἄλλως πράγματι περὶ αὐτοῦ ἐπίστευον.* Ἡ ἀντίφασις αὕτη ὅσον εἶνε μεγάλη, τόσον καὶ φυσικὴ καὶ ἀναγκαία διὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ ἀδυναμίαν καὶ τὸ ἐλλιπές, πλάσαντος τὰ τῶν θεῶν αὐτοῦ ἐκ τῶν ἰδίων. Οἱ ἀρχικοὶ δηλ. καὶ ἁπλοϊκοὶ εἰσέτι ἄνθρωποι, ὅσῳ ζωηρότερον συνῃσθάνοντο ὅτι αὐτοὶ οὔτε εἶνε οὔτε δύνανται νὰ ἦνε αἴτιοι τῶν ποικίλων φυσικῶν φαινομένων τῶν ὁσημέραι περὶ αὐτοὺς συμβαινόντων, τόσῳ μᾶλλον ἠσθάνοντο καὶ τὴν ἀνάγκην, οὓς ὑπέθετον αὐτῶν αἰτίους, τοὺς θεούς των, ἀνωτέρους ἑαυτῶν κατὰ πάσας τὰς ἐπόψεις νὰ φαντασθῶσι καὶ πλάσωσι, διὸ κατὰ θεωρίαν ἀπέδιδον αὐτοῖς πᾶν ὡραῖον, μέγα καὶ ὑψηλόν. Ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ὅμως τῶν θεωριῶν τούτων ἐπὶ τοῦ μύθου καὶ ἐν τῇ διαπλάσει καὶ ἐξηγήσει τῶν ποικίλων ἑνός τε ἑκάστου καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν θεῶν ἰδιοτήτων καὶ πρὸς τὸν κόσμον σχέσεων προσῆπτον αὐτοῖς ἐλλείψεις καὶ πάθη ἀνθρώπινα καὶ θνητοῖς μᾶλλον ἁρμόζοντα· διότι τὸ ἐλλιπὲς τῆς ἰδίας φύσεως καὶ ἡ εἰσέτι νηπιώδης τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος κατάστασις δὲν ἐξήρκουν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅπως πλάσῃ τέλεια τὰ κατὰ τοὺς θεούς του. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἐκείνου, ὅπερ ὁ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωπος περὶ τῶν θεῶν αὐτοῦ δογματίζει, πρὸς ὅ,τι πράγματι περὶ αὐτῶν πιστεύει ὑφίσταται καθ' ὅσον τε τοὺς θεοὺς αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς καὶ τὴν ποιότητα αὐτῶν ἀφορᾷ, καὶ καθ' ὅσον τὰς πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸν κόσμον σχέσεις αὐτῶν· θέλομεν ἐξετάσει λοιπὸν τὰς περὶ τοῦ θείου καθόλου ἰδέας τῶν καθ' Ὅμηρον ἀνθρώπων ἐν τῷ τμήματι τούτῳ περιγράφοντες α) τὴν ποιότητα τῶν Ὁμηρικῶν θεῶν. β) τὰς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸν ὅλον κόσμον σχέσεις αὐτῶν. γ) τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ δ) τὰς πρὸς τὴν Μοῖραν καὶ πάντων μέν, ἰδίως ὅμως τοῦ Διός, σχέσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΠΟΙΟΤΗΣ ΤΩΝ ΟΜΗΡΙΚΩΝ ΘΕΩΝ.

§ 2. Τὸ πρῶτον φυσικῶς εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου ἐπελθὸν ἦν νὰ φαντασθῇ τοὺς θεοὺς ὑπὸ μορφήν τινα, διὸ καὶ οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ ἔχουσι πάντες σταθερὰν μορφήν, τὴν ἀνθρωπίνην, σῶμα δηλ. ἔχον τὰ αὐτὰ καὶ τὸ ἀνθρώπινον συστατικά, διαφέρουσιν ὅμως μεγάλως τῶν ἀνθρώπων κατὰ μέγεθος, ἰσχὺν καὶ κάλλος. Οὕτως ἐν τῇ τοῦ Ἀχιλλέως ἀσπίδι ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ἄρης ὑπερεξέχουσι πολὺ τῶν ἀκολουθούντων αὐτοὺς ἀνθρώπων καὶ διακρίνονται εὐκολώτατα διὰ τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτῶν μεγέθους καὶ κάλλους[1]. Ὁ Ἄρης πεσὼν ὑπὸ τῆς πληγῆς τῆς Ἀθηνᾶς καταλαμβάνει ἑπτὰ ὅλων πλέθρων διάστημα διὰ τοῦ σώματός του[2] καὶ

1) Ἰλ. Σ, 516—519.
2) Ἰλ. Φ, 407.

φωνάζει ἴσα μὲ δέκα χιλιάδας ἀνθρώπων, ὡς καὶ ὁ Ποσειδῶν [1]. Ἡ Ἀθηνᾶ διαβεβαιοῖ τὸν Ὀδυσσέα ὅτι οὐδὲ πεντήκοντα λόχοι ἀνδρῶν δύνανται ν' ἀντιστῶσι κατ' αὐτοῦ ὑπ' αὐτῆς βοηθουμένου [2]. Ὁ δὲ Ποσειδῶν διατρέχει τὸ ἀπὸ τῆς Θρᾳκικῆς Σάμου μέχρι τοῦ ἐν Αἰγαῖς τῆς Ἀχαίας μεγάρου του πελώριον διάστημα διὰ τεσσάρων μόνων βημάτων ἐν ᾧ ὑπὸ τοὺς πόδας του τρέμουσι τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση.

Αὐτίκα δ' ἐξ ὄρεος κατεβήσετο παιπαλόεντος
κραιπνὰ ποσὶ προβιβάς· τρέμε δ' οὔρεα μακρὰ καὶ ὕλη
ποσσὶν ὑπ' ἀθανάτοισι Ποσειδάωνος ἰόντος.
Τρὶς μὲν ὀρέξατ' ἰών, τὸ δὲ τέταρτον ἵκετο τέκμωρ,
Αἰγάς, ἔνθα τέ οἱ κλυτὰ δώματα βένθεσι λίμνης. [3]

Παρομοίαν δ' ὑπερφυᾶ ταχύτητα ἔχουσι πάντες οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ εἴτε ἀτομικῶς αὐτοί, εἴτε διὰ τῶν ταχυτάτων ἵππων των συνηθέστερον [4], διότι ὡς προσωπικῶς ἐν πᾶσιν ἀναμιγνύμενοι, ἔχουσιν αὐτῆς διαρκῆ καὶ ἀπόλυτον ἀνάγκην.

Ἐνῷ ὅμως ἀφ' ἑνὸς τόσον ἐξόχους τὴν ἰσχύν, τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος θεωρεῖ τοὺς θεούς του ὁ Ὁμηρικὸς ἄνθρωπος, δὲν νομίζει ἀφ' ἑτέρου αὐτοὺς καὶ ἀπαραβλήτους πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· ἀπ' ἐναντίας οὐ μόνον νάνοι δὲν εἶνε οἱ ἄνθρωποι ἐνώπιον τῶν θεῶν, ὁσάκις ἔρχονται εἰς ἄμεσον πρὸς αὐτοὺς συνάφειαν [5], ἀλλὰ καὶ δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐπαξίως νὰ παρασταθῶσιν· οὕτως ἀναφέρων ὁ ποιητὴς ὅτι τὸ τοῦ Διομήδους ἅρμα ἔτριζεν ὑπὸ τὸ βάρος

1) Ἰλ. Ε, 859—861. 148.
2) Ὀδ. Υ, 45—51.
3) Ἰλ. Ν, 17—22.
4) Πρβ. Ἰλ. Ε, 770—777.
5) Πρβ. Ἰλ. Κ. 502—503. Ο, 243. Σ, 166—169, Υ, 375. Ὀδ. Δ, 367. Θ, 9.

τῆς ἐπιβάσης Ἀθηνᾶς θεωρεῖ ἀναγκαῖον νὰ μνημονεύσῃ καὶ τοῦ ἐπιβαίνοντος ἥρωος:

Ἡ δ' ἐς δίφρον ἔβαινε παραὶ Διομήδεα δῖον
ἐμμεμαυῖα θεά· μέγα δ' ἔβραχε φήγινος ἄξων
βριθοσύνῃ· δεινὴν γὰρ ἄγεν Θεὸν ἄνδρα τ' ἄριστον. [1]

Ὡς δὲ τὸ ὅλον τοῦ σώματος καὶ ἡ μορφή, οὕτω κατὰ φυσικὸν λόγον καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος εἶνε ἔξοχα μὲν καὶ ἀνώτερα τῶν ἀνθρωπίνων τὴν ἐντέλειαν, τὴν οὐσίαν ὅμως ὅμοια τοῖς ἀνθρωπίνοις καὶ πολλάκις ταῖς αὐταῖς καὶ ταῦτα ὑποκείμενα ἐλλείψεσιν. Αἱ αἰσθήσεις τῶν θεῶν λ. χ. εἶνε ἀσυγκρίτως τῶν ἀνθρωπίνων ὀξύτεραι καὶ τελειότεραι· ὁ Ζεὺς οὐ μόνον μακρόθεν ἀπὸ τῆς Ἴδης βλέπει τὸν πρὸ τοῦ Ἰλίου θανατηφόρως πληγωθέντα υἱόν του Σαρπηδόνα [2], ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῆς οἰκίας του οὐρανόθεν καθορᾷ τὸν Ὀδυσσέα τανύοντα τὴν νευρὰν τοῦ τόξου του κατὰ τῶν μνηστήρων καὶ ἐμψυχόνει αὐτὸν διὰ σήματος [3]. Ὁ δὲ Ποσειδῶν ἐπιστρέφων ἐκ τῶν Αἰθιόπων μακρόθεν, ἀπὸ τῶν Σολίμων ὀρέων, βλέπει τὸν ἐκ τῆς Ὠγυγίας ἀποπλέοντα Ὀδυσσέα [4], καὶ περὶ τοῦ Ἡλίου δοξάζεται ὅτι «*Πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει*» [5]. Καὶ ὅμως πόσον ὑπόκεινται εἰς ἀτελείας καὶ ἀπάτας καὶ αἱ τῶν θεῶν αἰσθήσεις! Αὐτὸς ὁ τὰ πάντ' ἐφορῶν Ἥλιος δὲν βλέπει τὴν ὑπὸ τῶν ἑταίρων τοῦ Ὀδυσσέως καταστροφὴν τῶν βοῶν του ἐπὶ τῆς νήσου Θρινακίας, οὐδ' ἀκούει τοὺς μυκηθμοὺς αὐτῶν, ἀλλ' ἡ ποιμαίνουσα αὐτὰς νύμφη Λαμπετία κομίζει αὐτῷ τὴν περὶ

1) Ἰλ. Ε. 837—839.
2) Ἰλ. Ε, 662.
3) Ὀδ. Φ. 413.
4) Ὀδ. Ε. 282.
5) Ὀδ. Λ, 104.

τοῦ συμβάντος ἀγγελίαν[1]. Ὁ αὐτὸς δὲν δύναται νὰ διίδῃ τὸ νέφος, δι' οὗ ὁ θεὸς ἐκάλυψεν ἑαυτὸν καὶ τὴν Ἥραν ἐπὶ τῆς Ἴδης[2]. Ὁ δὲ Ἄρης καὶ ἡ Ἀφροδίτη συνελήφθησαν ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχεύοντες, διότι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διακρίνωσι τὰ ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου ἐπὶ τῆς κλίνης στηθέντα λεπτότατα ἐκεῖνα δίκτυα, ἅτινα καὶ ἄλλος θεὸς οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ[3].

Ἐπίσης καὶ ἡ ἀκοὴ τῶν θεῶν εἶνε μὲν πολλῷ τῆς τῶν ἀνθρώπων ὀξυτέρα καὶ τελειοτέρα· διότι οὐ μόνον τὰς πανταχόθεν καὶ ἀπὸ μεγίστων ἀποστάσεων πρὸς αὐτοὺς δεήσεις τῶν ἀνθρώπων ἀκούουσι:

Κλῦθι, ἄναξ, ὃς που Λυκίης ἐν πίονι δήμῳ
εἶς ἢ ἐνὶ Τροίῃ· δύνασαι δὲ σὺ πάντοσ' ἀκούειν
ἀνέρι κηδομένῳ. . . . [4]

ἀλλὰ καὶ παντὸς μὴ πρὸς αὐτοὺς ἀποτεινομένου, καὶ δὴ παντὸς μυχίως λεγομένου, πανταχόθεν ἀκροῶνται, ὡς ἡ Ἥρα τῆς τοῦ Ἕκτορος πρὸς τοὺς ἵππους του εὐέλπιδος περὶ τῆς νίκης προσλαλιᾶς[5], ἡ Θέτις τοῦ ἐπὶ Πατρόκλῳ θρήνου[6], ὁ Ποσειδῶν τῆς καθ' ἑαυτὸν ἐγωϊστικῆς τοῦ Ἕκτορος ὁμιλίας [7] κτλ. Καὶ ὅμως καὶ κατὰ τοῦτό εἰσιν ἐλλιπεῖς οἱ θεοὶ πολλάκις. Οἱ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ζεφύρου λ. χ. συμποσιάζοντες θεοὶ ἄνεμοι δὲν ἀκούουσι τὴν τοῦ Ἀχιλλέως πρὸς αὐτοὺς παράκλησιν, ἀλλ' ἡ Ἶρις φέρει αὐτοῖς τὴν περὶ τούτου ἀγγελίαν [8].

1) Ὀδ. Μ, 374—375 πρβ. καὶ σχόλια ἐνετικὰ εἰς Ἰλ. Γ. 277.
2) Ἰλ. Ξ, 344.
3) Ὀδ. Θ, 170 ἑπ. 280.
4) Ἰλ. Π, 514 ἑπ. πρβλ. καὶ Α, 37 ἑπ. 43. Β, 26—27.
5) Ἰλ. Θ, 185—198.
6) Ἰλ. Σ, 35.
7) Ὀδ. Δ, 505.
8) Ἰλ. Ψ, 198 πρβ. καὶ τὸ ἀνωτέρω περὶ τῶν βοῶν τοῦ Ἡλίου παράδειγμα.

§. 3. Τοιοῦτον δ' ἔχοντες τὸ σῶμα καὶ τὰ συστατικὰ αὐτοῦ οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ ἐκτελοῦσι φυσικῷ τῷ λόγῳ μετ' εὐχερείας ἔργα δυσκολώτατα καὶ ἀδύνατα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, διὸ καὶ τὰ πάντα παρὰ τῷ ποιητῇ πράττουσι *ῥεῖα ἢ ῥηϊδίως* [1]. Οὕτως ἐξήρπασεν ὁ Ἀπόλλων ἐκ τοῦ κινδύνου τὸν Ἕκτορα «ῥεῖα μάλ' ὥστε θεός» [2]· ὁ δὲ Ποσειδῶν οὐ μόνον τὸν Αἰνείαν κάμνει διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς νὰ ὑπερπηδήσῃ πολλοὺς στίχους καὶ ἅρματα Ἀχαιῶν[3], ἀλλὰ καὶ εἰς βράχον μεταβάλλει μιᾷ τῆς χειρὸς πληγῇ τὴν διασώσασαν τὸν Ὀδυσσέα καὶ οἴκαδε ἐπιστρέφουσαν ναῦν τῶν Φαιάκων [4]. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἐπειδὴ τὸ τῶν θεῶν σῶμα μόνον κατὰ ποιότητα καὶ ἰδιότητα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ κατ' οὐσίαν διαφέρει τοῦ τῶν ἀνθρώπων, οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ εἶνε ὑποκείμενοι εἰς πάσας τὰς σωματικὰς ἀνάγκας, ἀδυναμίας καὶ ἐλλείψεις, εἰς ἃς καὶ οἱ ἄνθρωποι. Οὕτω τὸ τῶν θεῶν σῶμα δὲν εἶνε ἀπηλλαγμένον ἀκαθαρσιῶν καὶ σπιλώσεων:

Ἀμβροσίῃ μὲν πρῶτον ἀπὸ χροὸς ἱμερόεντος
λύματα πάντα κάθηρεν, ἀλείψατο δὲ λίπ' ἐλαίῳ [5],

οὐδὲ μόχθων καὶ κοπώσεων:

ἀλλά μ' ὑπήνεικαν ταχέες πόδες· ἦ τέ κε δηρὸν
αὐτοῦ πήματ' ἔπασχον ἐν αἰνῇσιν νεκάδεσσιν,
ἤ κε ζὼς ἀμενηνὸς ἔα χαλκοῖο τυπῆσιν [6].

λέγει ὁ Ἄρης, ὁ ὠκύτατος τῶν θεῶν! Καὶ τοὺς σωματικοὺς δὲ πόνους, ὡς οἱ θνητοί, αἰσθάνονται, διὸ καὶ πολλάκις τιμωροῦνται διὰ πληγῶν ἢ ἀπειλοῦνται μὲ τοιαύτας οὐ μόνον

1) Ὀδ. Ψ, 185—186.
2) Ἰλ. Υ, 444. 3) Ἰλ. Υ, 325 ἑπ.
4) Ὀδ. Ρ, 485 ἑπ. καὶ Ἰλ. Ν, 90.
5) Ἰλ. Ξ, 170—171.
6) Ἰλ. Ε, 885—887 πρβ. καὶ *Naegelsbach, Homerische Theologie*, μερ. Α'. §. 10(14) σελ. 29 ἔκδ. 6'.

παρ' ἄλλων ἰσχυροτέρων θεῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ θνητῶν ἀκόμη, ὑφ' ὧν πολλάκις θεοὶ πληγόνονται καὶ πολλαχῶς τιμωροῦνται καὶ αἰκίζονται [1]:

λίην ἄχθομαι ἕλκος, ὅ με βροτὸς οὔτασεν ἀνήρ,

λέγει ἡ Ἀφροδίτη πρὸς τὴν μητέρα αὐτῆς Διώνην, αὕτη δὲ τὴν παρηγορεῖ διηγουμένην καὶ ἄλλων θεῶν παρὰ θνητῶν παρόμοια παθήματα, τὴν ὑπὸ Ὤτου καὶ Ἐφιάλτου τοῦ Ἄρεος δέσμευσιν, καὶ τὸν ὑπὸ Ἡρακλέους τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Ἀϊδωνέως τραυματισμόν [2]. Ὁποία τῷ ὄντι διαφορὰ καὶ ἀντίφασις δοξασιῶν! Οἱ αὐτοὶ θεοὶ οἱ θαύματα σωματικῆς ἰσχύος καὶ ἱκανότητος τελοῦντες, καταντῶσι νὰ τραυματίζωνται ὑπὸ θνητῶν, καὶ οἱ μάκαρες οὗτοι ὑπόκεινται εἰς φόβους καὶ ἀνησυχίας, ἃς ὑπερφίαλοι θνητοὶ προξενοῦσιν αὐτοῖς [3]. Ὁ Ποσειδῶν καὶ ὁ Ἀπόλλων, δύο τῶν ἰσχυροτάτων θεῶν, θητεύουσι παρὰ τῷ θνητῷ Λαομέδοντι ἐπὶ μισθῷ, καὶ οὐ μόνον δὲν ἀνταμείβονται ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ μετ' ἀπειλῶν ἀτιμωτικῶν κακώσεων ἀποβάλλονται [4].

§. 4. Ὡς δὲ τὴν μορφὴν καὶ τὸ σῶμα εἶνε οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ τοῖς θνητοῖς ὅμοιοι, οὕτω καὶ τὸν βίον· διότι καὶ οἱ θεοὶ πρὸς διατήρησίν των ἔχουσιν ἀνάγκην τροφῆς, ἐνδυμασίας καὶ κατοικίας. Ὡς δηλ. πᾶς ἄνθρωπος, οὕτω καὶ οἱ τοῦ Ὁμήρου θεοὶ πεινῶσι καὶ διψῶσι, καὶ μάλιστα μετὰ μακρούς κόπους, καὶ θεραπεύουσι τὰς ἀνάγκας των διὰ τροφῆς καὶ ποτοῦ· ὁ Ἑρμῆς μετὰ μακρὰν ὁδοιπορίαν φθὰς εἰς τὴν κατοικίαν τῆς Καλυψοῦς πρὸ παντὸς ἄλλου φροντίζει νὰ κορέσῃ τὴν πεῖναν καὶ δίψαν του:

1) Πρβλ. Ἰλ. Θ, 12, 418, 455. Ο, 117, Ξ, 256 ἐπ. Α, 586 ἐπ.
2) Ἰλ. Ε, 361, 382 ἐπ. πρβ. καὶ τὸ παρὰ *Dueutzer* (*Fragmente der epischen Poesie der griechen* σ. 94) ἀπόσπασμα τοῦ Παννάσιδος.
3) πρβ. Ἰλ. Ι, 559 ἐπ. Α, 406. Ὀδ. Θ, 225. Λ, 313.
4) Ἰλ. Φ, 442 ἐπ. πρβ. καὶ Ι, 130, 132, 227—228. 855—859.

αὐτὰρ ἐπεὶ δείπνησε καὶ ἤρατο θυμὸν ἐδωδῇ [1].

Καὶ καθημερινῶς δὲ τρώγουσι καὶ πίνουσιν οἱ θεοὶ τακτικά, ὡς καὶ οἱ ἄνθρωποι, ἡ τροφὴ ὅμως τῶν θεῶν δὲν εἶνε οἵα ἡ τῶν ἀνθρώπων· ἐκεῖνοι:

οὐ (γὰρ) σῖτον ἔδουσ', οὐ πίνουσ' αἴθοπα οἶνον, [2]

ὡς ὁ ἀλφηστὴς θνητός:

ὃς θνητός τ' εἴη καὶ ἔδοι Δημήτερος ἀκτήν, [3]

ἀλλὰ τρώγουσιν ἀμβροσίαν καὶ πίνουσι νέκταρ, ὕλας ἀθανάτους, διὸ καὶ ἐν ταῖς φλεψὶν αὐτῶν δὲν ῥέει θνητοῦ αἷμα, ἀλλ'

ἰχώρ, οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν [4].

Καὶ ὅμως δὲν ἀρκεῖ ὅτι οἱ θεοὶ ἔχουσιν ἀπόλυτον χρείαν τροφῶν πρὸς διατήρησίν των, ἀλλὰ καὶ πορίζονται αὐτὰς ἔξωθεν, ὥστε δυνατόν ποτε νὰ στερηθῶσιν αὐτῶν· ὁ Ζεὺς αὐτὸς προμηθεύεται τὴν ἀμβροσίαν διὰ περιστερῶν, ὑποκειμένων συχνότατα εἰς τοὺς μεγίστους κινδύνους [5].

Ἀλλ' οὐδὲ κατοικίας στεροῦνται οἱ τοῦ Ὁμήρου θεοί. Ὁ ποιητὴς γνωρίζει διαφόρους τόπους πρὸς κατοικίαν τῶν θεῶν κοινῇ τε καὶ κατ' ἰδίαν χρησιμεύοντας. Ὁ Ὄλυμπος καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ συνεχόμενος πλήρης αἰθέρος Οὐρανὸς χρησιμεύουσιν εἰς κατοικίαν θεῶν, τῶν ἐντεῦθεν Ὀλυμπίων ἢ Οὐρανιώνων κληθέντων. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀνωτάτης τοῦ Ὀλύμπου κορυφῆς εὑρίσκονται τὰ μεγαλοπρεπῆ τοῦ Διὸς ἀνάκτορα, ἔνθα γίνονται αἱ τῶν θεῶν συνελεύσεις καὶ τὰ

1) Ὀδ. Ε, 95 ἐπ.
2) Ἰλ. Ε, 341.
3) Ἰλ. Ν, 322, πρβ. Ὀδ. Ι, 90, 191.
4) Ἰλ. Ε, 340.
5) Ὀδ. Μ, 61 ἐπ. πρβ. Ἰλ. Ε, 777. Ἴδε τὴν πιθανὴν ἑρμηνείαν τοῦ περὶ περιστερῶν μύθου παρὰ Κ. *O. Mueller, Prolegomena zu einer wissenschaftlichen Mythologie*, σελ. 370.

συμβούλια [1], ἐπὶ δὲ τῶν πτυχῶν τοῦ Ὀλύμπου ἔκτισεν ὁ περικλεὴς τεχνίτης Ἥφαιστος κατοικίας διὰ τοὺς ἄλλους Ὀλυμπίους [2]. Ὁ Ἀϊδωνεὺς μετὰ τῆς Περσεφόνης καὶ τῶν ὑποχθονίων θεῶν κατοικοῦσιν ἐν τῷ Ἅιδῃ, ἄλλοι δ' ἕκαστος ἐν ἰδιαιτέρᾳ κατοικίᾳ, ὡς ὁ Ποσειδῶν ἐν Αἰγαῖς τῆς Ἀχαΐας [3], ὁ Ἄρης μετὰ τοῦ υἱοῦ του Φόβου ἐν Θρᾴκῃ κτλ. [4], τοὺς δὲ ναοὺς καὶ τὰ παντὸς εἴδους ἱερὰ αὐτῶν μόνον περιοδικῶς ἐπισκέπτονται οἱ θεοί [5].

Ἐννοεῖται δ' ὅτι αἱ κατοικίαι αὗται τῶν θεῶν εἶνε διεσκευασμέναι, ὅπως καὶ αἱ τῶν ἀνθρώπων, μάλιστα δ' αἱ τῶν βασιλέων· διότι ἔχουσιν, ὡς αὗται, αὐλάς, αἰθούσας, θαλάμους, σταύλους, ἁμαξοστάσια, κήπους καὶ τὰ τοιαῦτα, πάντα κεκοσμημένα διὰ τῶν ἁρμοδίων ἐπίπλων, κατεσκευασμένων ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου [6]. Ἐκτὸς δὲ τούτων οἱ τοῦ Ὁμήρου θεοὶ ἔχουσι καὶ ἐνδύματα πάσης ὕλης καὶ ποικίλα, πανοπλίας, ἅρματα, διάφορα μαγευτικὰ ἐργαλεῖα, καὶ ἐν γένει πᾶν ὅ,τι καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοί· πάντα ὅμως ταῦτα εἶνε ἔργα ἐξαισίου τέχνης καὶ *ἄφθιτα*, διὸ πολλῷ τῶν ἀνθρωπίνων καλλίτερα [7]. Ἐπειδὴ δ' οἱ θεοὶ εἶνε ἀῤῥε-

1) Πρβ. Ἰλ. Α, 533. Θ, 375. Ζ, 338. Λ, 221—222. Δ, 1 ἑπ. Θ, 2—4. 437, 439. Ν, 533, 535. Ξ, 188. Ο, 54, 85. Υ, 142. Ὀδ. Ε, ἐν ἀρχῇ.

2) Πρβ. Ἰλ. Α, 596. Θ, 375. Λ, 75—76. Ζ, 338—340.

3) Ἰλ. Ν, 21. Ὀδ. Ε, 28.

4) Ἰλ. Ν, 301.

5) Πρβ. Ὀδ. Η, 81. Θ, 363, καὶ *Naegelsbach, Hom. Theol.* σ. 18, 19 ἔκδ. 6′.

6) Ἰλ. Ε, 720—734. Θ, 434—436. Ξ, 166—168. Σ, 369—380. Ὀδ. Ε, 57—75. Η, 210—235. 310—390.

7) Πρβ. Ὀδ. Ε, 44—47. 346. Η, 265, Θ, 364—367, Λ, 91—104, Κ, 236, Ω, 59. Ἰλ. 45—46. Ε, 720—748. Θ, 382—392. Ζ, 170—187. Η, 670. Φ, 507. Ω, 340—345.

νές τε καὶ θήλεις συμμορφοῦνται καὶ ῥυθμίζονται καὶ πάντα τἀνωτέρω πρὸς τὰς χρείας καὶ τὸ γένος ἑκάστου θεοῦ.

§. 5. Καὶ τοιοῦτοι μέν εἰσιν ὑπὸ σωματικὴν ἔποψιν οἱ τοῦ Ὁμήρου θεοί. Ὑπὸ δὲ πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν εἶνε οὐδὲν ἧττον τέλειοι ἅμα καὶ ἀτελεῖς· καὶ ἐνταῦθα δηλ. πλάττει μὲν ὁ ἄνθρωπος τὸ θεῖον τελειότερον καὶ ἐξοχώτερον ἑαυτοῦ, ἐν ταῖς πρὸς τὸν κόσμον ὅμως σχέσεσιν αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν περὶ τοῦ θείου θεωρητικῶν δοξασιῶν του προικίζει αὐτὸ πάλιν μὲ πλείστας ἀτελείας. Καὶ πρῶτον πάντων περὶ τῆς πανσοφίας καὶ παγγνωσίας τῶν θεῶν. Γενικῶς περὶ θεῶν λέγεται « Θεοὶ δέ τε πάντα ἴσασι » [1] καὶ ἡ τοῦ μέλλοντος ἔκβασις « Θεῶν ἐν γούνασι κεῖται»· μερικώτερον δὲ ὁ Ζεὺς προγνωρίζει τὰ ἀποτελέσματα τοῦ μετὰ τῆς Κλυταιμνήστρας γάμου τοῦ Αἰγίσθου [2] καὶ τὴν μέλλουσαν φορὰν τῶν πραγμάτων ἐν Τροίᾳ, ἅτινα τῷ ὄντι βαδίζουσι τὴν ὑπ' αὐτοῦ προδιαγραφεῖσαν ὁδὸν καὶ τὰ πάντα τελοῦνται *Διὸς βουλῇ* [3]. Ὡσαύτως ὁ Ποσειδῶν προλέγει μετὰ βεβαιότητος τῇ Τυροῖ ὅτι ἐντὸς ἑνὸς ἔτους θὰ τέκῃ ἐξ αὐτοῦ δύο τέκνα [4], καὶ περὶ τοῦ τοσοῦτον καταδιωκομένου ὑπ' αὐτοῦ Ὀδυσσέως γνωρίζει ὅτι παύσεταί ποτε πλανώμενος [5]. Ὁ δ' Ὀδυσσεὺς ἤθελε πάθει κατὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδόν του ὅ,τι καὶ ὁ ἀτυχὴς Ἀγαμέμνων, ἂν ἡ Ἀθηνᾶ δὲν προέλεγεν αὐτῷ ποῦ εὑρίσκετο καὶ τί ἐν τῷ οἴκῳ του συνέβαινε [6]. Γνωστότατα δ' εἰσὶν οἱ πρὸς

1) Ὀδ. Δ, 379, 468. Πρβ. *Nitzsch, Erklaerende Anmerkungen zur Odyssee,* τομ. Α′. σ. 269.

2) Ὀδ. Α, 37.

3) Ἰλ. Α, 5. Θ, 473—476. Ο, 63 ἑπ.

4) Ὀδ. Λ, 249.

5) Ὀδ. Ε, 288.

6) Ὀδ. Ν, 383 ἑπ.

τὸν Ὀδυσσέα προφητικοὶ τῆς Κίρκης λόγοι καὶ συμβουλαὶ καὶ αἱ τῶν Σειρήνων καυχήσεις, ὅτι γνωρίζουσι πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς συμβαίνοντα [1].

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἡ παγγνωσία αὕτη τῶν Ὁμηρικῶν θεῶν οὐ μόνον οὐδένα ἔχει προνοητικὸν χαρακτῆρα, διότι αἱ περὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῶν γνώσεις ἐξήρτηνται ἐκ τῶν ἀποφάσεων τῆς Μοίρας καὶ εἶνε ἀτελεῖς, ἀλλὰ καὶ ὅσον ἀφορᾷ τὰ παρόντα εἶνε λίαν ἀτελής· διότι οἱ θεοὶ τοῦ Ὁμήρου ἀγνοοῦσι πολλάκις συμβεβηκότα, ὧν αὐτοὶ ἐγένοντο ἢ εἶνε ἄμεσοι αἴτιοι. Ὁ Ποσειδῶν λ. χ. οὐ μόνον ἀγνοεῖ ὅτι ἀπωθῶν τὸν Ὀδυσσέα εἰς τὴν γῆν τῶν Κυκλώπων γίνεται αἴτιος τῆς τυφλώσεως τοῦ ἰδίου υἱοῦ Πολυφήμου, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τύφλωσιν ἀκούει μὲν τὴν ἐπίκλησιν καὶ τοὺς θρήνους τοῦ υἱοῦ του, ἀγνοεῖ ὅμως ἐντελῶς τὴν αἰτίαν αὐτῶν [2]. Ἢ γνωρίζουσι μὲν οἱ θεοί, ἀλλ' ἀτελῶς τι. Ἡ Ἥρα λ. χ. γνωρίζει μὲν ὅτι ὁ Ζεὺς ὑπεσχέθη τι τῇ Θέτιδι, ἀγνοεῖ ὅμως τί εἶναι τοῦτο [3]. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πρωτεύς, «ὃς θαλάσσης πάσης βύνθεα οἶδεν», καὶ ὅστις προλέγει τῷ Μενελάῳ μετὰ βεβαιότητος τὰ μέλλοντα νὰ τῷ συμβῶσι, δὲν ἠδυνήθη νὰ προίδῃ τὴν παγίδα τῆς θυγατρός του Εἰδοθέας· «οὐδέ τι θυμῷ ὠίσθη δόλον εἶναι», καὶ ἐνῷ εὐθὺς ἀναγνωρίζει τὸν συλλαβόντα αὐτὸν ὅτι εἶνε ὁ υἱὸς τοῦ Ἀτρέως, ἀγνοεῖ ἀφ' ἑτέρου τί οὗτος ζητεῖ [4].

Ἀλλὰ τὸ ἐλλιπὲς τῆς τῶν θεῶν παγγνωσίας προχωρεῖ ἔτι περαιτέρω. Οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ ἀδυνατοῦσι πολλάκις νὰ διακρίνωσι τὸ ὀρθὸν καὶ ἁρμόδιον, καὶ εἶνε πάντες, μηδ'

1) Ὀδ. Κ, 457 ἐπ. 490. Μ, 189—191. Ἴδε περὶ τούτων ἐκτενῶς *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 23, 24. ἔκδ. 6'.
2) Ὀδ. Ι, 526—536.
3) Ἰλ. Α, 536 ἐπ.
4) Ὀδ. Δ, 399—569.

αὐτοῦ τοῦ Διὸς ἐξαιρουμένου, ὑποκείμενοι εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἄτης [1], διὸ ἀναγκάζονται ἑκάστοτε νὰ σκέπτωνται περὶ τοῦ ὀρθοῦ καὶ πρακτέου:

ἀλλ' ὄγε (Ζεὺς) μερμήριζε κατὰ φρένα ὡς Ἀχιλῆα τιμήσειε [2]

καὶ περὶ πάντων ὁμοῦ τῶν θεῶν λέγεται:

ἀλλ' ἄγετε φράζεσθε, θεοί, καὶ μητιάασθε [3].

Πολλάκις δὲ οὐδ' αὐτὸ τὸ ἀληθὲς καὶ ἁρμόδιον διὰ τῆς σκέψεως ἐξευρίσκουσιν, ἀλλ' ἀπατῶνται, ὡς καὶ οἱ ἄνθρωποι, εἰς τὰς κρίσεις των [4].

§ 6. Ὑπὸ ἠθικὴν δὲ ἔποψιν οἱ Ὁμηρικοὶ θεοί, ἐὰν παραλείψωμεν τὰς πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν σχέσεις, αἵτινες δὲν στεροῦνται ἐρίδων καὶ διαστάσεων, συνωμοσιῶν καὶ ἐπαναστάσεων, φθόνου, ζήλου, μίσους καὶ πάντων τῶν ἠθικῶν ἐλαττωμάτων, ὡς βαθμηδὸν θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω, ἐν ταῖς πρὸς τὸν κόσμον σχέσεσιν αὐτῶν ἐμφανίζονται οἷοι καὶ ὑπὸ τὰς ἄλλας ἐπόψεις. Ὁ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωπος οὐ μόνον πιστεύει ὅτι:

οὐ μὲν σχέτλια ἔργα θεοὶ μάκαρες φιλέουσιν,
ἀλλὰ δίκην τίουσι καὶ αἴσιμα ἔργ' ἀνθρώπων [5],

ἀλλὰ καὶ φρονεῖ ὅτι οἱ θεοὶ ὑπὸ μορφὰς διαφόρους περιέρχονται τὰς πόλεις, ὅπως ἐξετάζωσι καὶ μανθάνωσι τὰς τῶν ἀνθρώπων πράξεις:

Καί τε θεοὶ ξείνοισιν ἐοικότες ἀλλοδαποῖσιν,
παντοῖοι τελέθοντες, ἐπιστρωφῶσι πόληας,
ἀνθρώπων ὕβριντε καὶ εὐνομίην ἐφορῶντες [6],

1) Ἰλ. Τ, 91, 95 ἐπ. 2) Ἰλ. Β. 3.
3) Ἰλ. Χ, 174.
4) Ἰλ. Ι, 112 Υ, 133. Ε. 761.
5) Ὀδ. Ξ, 83 ἐπ.
6) Ὀδ. Ρ, 485—488. σημειωτέον ἐνταῦθα τὸ ἐλλιπὲς τῆς θείας γνώσεως.

καὶ διὰ ποικίλων τρόπων τιμωροῦσι τοὺς ἀδικοῦντας. Ὁ Ζεὺς λ. χ. ῥίπτει λαβρότατον ὕδωρ κατὰ τῶν ἐθνῶν, παρ' οἷς οἱ δικασταὶ κρίνουσιν ἀδίκως:

. . . . . *λαβρότατον χέει ὕδωρ*
Ζεύς, ὅτε δή ῥ' ἄνδρεσσι κοτεσσάμενος χαλεπήνῃ,
οἳ βίῃ εἰν ἀγορῇ σκολιὰς κρίνωσι θέμιστας,
ἐκ δὲ δίκην ἐλάσωσι, θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες. . . . [1]

ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἴδιον τῶν θεῶν εἶνε ἡ τοῦ δικαίου ὑπεράσπισις καὶ ἡ τοῦ κακοῦ τιμωρία, ὥστε ὁ γέρων Λαέρτης ἐκ τοῦ φόνου τῶν ἀσεβῶν μνηστήρων συμπεραίνει τὴν εἰσέτι ὕπαρξιν τῶν θεῶν [2], ὡς καὶ ἡ Πηνελόπη τοῖς θεοῖς ἀποδίδει τὸν φόνον αὐτῶν:

ἀλλά τις ἀθανάτων κτεῖνε μνηστῆρας ἀγαυούς,
ὕβριν ἀγασσάμενος θυμαλγέα καὶ κακὰ ἔργα [3].

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως οἱ αὐτοὶ Ὁμηρικοὶ θεοὶ γίνονται αἴτιοι μεγάλων ἀδικημάτων· αὐτὸ τὸ μέγα ἀδίκημα τῆς ἁρπαγῆς τῆς Ἑλένης, ὅπερ ἐγένετο παραίτιον τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου καὶ τοσούτων δεινῶν, προῆλθε κατὰ τὴν ἰδέαν τῆς Ἑλένης ἐκ τῆς Ἀφροδίτης: «Ἄτην δὲ μετέστενον, ἣν Ἀφροδίτη δῶχ'» [4]. Μήπως ἡ τοῦ Οἰδίποδος πατροκτονία καὶ αἱ τρομεραὶ αὐτῆς συνέπειαι δὲν ἐγένοντο «θεῶν ὁλοὰς διὰ βουλάς» [5]; Μήπως ἡ αἰσχρὰ καὶ ἄτιμος ἐπιορκία τῶν Τρώων κατὰ τὴν μεταξὺ Μενελάου καὶ Πάριδος μονομαχίαν δὲν γίνεται συνεργείᾳ τῆς ὑπὸ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας ἐπὶ τούτῳ ἀποσταλείσης Ἀθηνᾶς [6]; Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ προβαίνει ἡ

1) Ἰλ. Π, 385 ἑπ. 2) Ὀδ. Ω, 381.
3) Ὀδ. Ψ, 63—65.
4) Ὀδ. Δ, 261. πρβ. καὶ Ρ, 118—119. Ἰλ. Γ, 164 ἑπ.
5) Ὀδ. Λ 271—280. σ, 276.
6) Ἰλ. Δ, 66 ἑπ. καὶ ὅμως ὁ Ἀγαμέμνων προσδοκᾷ τιμωρίαν τῆς ἐπιορκίας παρὰ τοῦ Διός!

κακὴ αὕτη περὶ θεῶν ἰδέα, ὥστε εἰς πᾶσαν κακήν του πρᾶξιν ὁ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωπος φρονεῖ ὅτι ὑπὸ Θεοῦ τινος ἐξορμᾶται, διὸ πολλάκις τοῖς θεοῖς ἀποδίδει τὴν πρὸς διάπραξιν κακῆς τινος πράξεως ἀπομώρανσιν [1], πολλάκις δὲ καὶ ἀποτολμᾷ νὰ ἐρωτήσῃ αὐτοὺς ἂν τῷ ἐπιτρέπωσι κακήν τινα πρᾶξιν. Ὅτε λ. χ. ὁ μνηστὴρ Ἀντίνοος προτείνει τοῖς συναδέλφοις αὐτοῦ νὰ φονεύσωσι τὸν ἀθῷον Τηλέμαχον, ὁ Ἀμφίνομος ἀποκρίνεται ἀφελέστατα:

Ὦ φίλοι, οὐκ ἂν ἔγωγε κατακτείνειν ἐθέλοιμι
Τηλέμαχον· δεινὸν δὲ γένος βασιλῆϊόν ἐστιν
κτείνειν· ἀλλὰ πρῶτα θεῶν εἰρώμεθα βουλάς.
Εἰ μέν κ' αἰνήσωσι Διὸς μεγάλοιο θέμιστες,
αὐτός τε κτενέω, τούς τ' ἄλλους πάντας ἀνώξω·
εἰ δέ κ' ἀποτρωπῶσι θεοί, παύσασθαι ἄρωγα [2].

Ἀλλὰ καὶ τὸ Ἡροδότειον ἐκεῖνο, *φθονερὸν* τὸ θεῖον, παρ' Ὁμήρῳ ἔχει πλήρη ἰσχὺν καὶ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἐν πάσῃ ἀποτυχίᾳ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν βίον ἀτυχήμασιν ἑκάστοτε θεοῦ τινος φθόνον καὶ ἐπιβουλὴν ἀνακαλύπτει ὁ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωπος. Ὅτε λ. χ. ὁ Ζεύς, ὅπως σώσῃ τὸν Ἕκτορα, χαλᾷ τὴν νευρὰν τοῦ τόξου τοῦ Τεύκτρου, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Αἴας ἀμέσως θεοῦ τινος δάκτυλον καὶ φθόνον ἀναγνωρίζει: «συνέχευε θεὸς Δαναοῖσι μεγήρας» [3]. Οὕτω καὶ τὸν Βελλεροφόντην, τὸν μετὰ τοσούτους ἀγῶνας καὶ κινδύνους κατορθώσαντα ἐπὶ τέλους νὰ εὕρῃ τῶν ἀγώνων αὐτοῦ ἀμοιβήν, καὶ νὰ ζήσῃ πλέον εὐτυχής, ἐφθόνησαν οἱ θεοὶ (ἀπήχθετο πᾶσι θεοῖσιν), καὶ ὁ ἀτυχὴς ἥρως κακὴν κακῶς

1) Πρβ. Ὀδ. Λ, 61. Ο, 234. Ψ, 222. Ἰλ. Η, 69. καὶ διεξοδικῆς *Naegelsbach*, ἔνθα ἀνωτέρω, σελ. 70—71. 320—322.
2) Ὀδ. Π, 400—405.
3) Ἰλ. Ο, 473. πρβ. καὶ Φ, 82—83. Ὀδ. Λ, 559.

ἀπώλετο μετὰ τῆς οἰκογενείας του [1]. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ λύπῃ καὶ ἀπελπισίᾳ του διὰ δυστύχημά τι ἢ ἀποτυχίαν ὁ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωπος σχεδὸν πάντοτε τοὺς θεοὺς αἰτιᾶται καὶ ψέγει, καὶ μάλιστα τὸν Δία [2], ὡς αἰτίους τοῦ κακοῦ.

Καθ' ὃ δὲ φθονεροὶ φυσικὰ ἔχουσι καὶ μῖσος οἱ θεοὶ καὶ εἶνε γνωστὸν τὸ ἀδιάλλακτον τοῦ Ποσειδῶνος κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως μῖσος, ὅπερ ἐγένετο αἰτία τῶν δεκαετῶν τοῦ ἥρωος περιπλανήσεων. Ἀδιάλλακτον ἦτο καὶ τὸ κατὰ τῶν Τρώων μῖσος τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Ἥρας διὰ τὴν περιβόητον τοῦ Πάριδος κρίσιν, ὡς καὶ τὸ τοῦ Ποσειδῶνος [3]. ἡ Ἥρα μάλιστα τοσοῦτον μισεῖ τοὺς Τρῶας, ὥστε προθύμως παραχωρεῖ τὰς τρεῖς προσφιλεστάτας αὐτῇ πόλεις, Ἄργος, Σπάρτην καὶ Μυκήνας, ἀντὶ μιᾶς μόνης, τῆς Τροίας, ὅπως κορέσῃ τὴν λύσσαν της, ὥστε δικαίως λέγει πρὸς αὐτὴν ὁ Ζεύς:

εἰ δὲ σύγ' εἰσελθοῦσα πύλας καὶ τείχεα μακρὰ
ὠμὸν βεβρώθοις Πρίαμον Πριάμοιό τε παῖδας,
ἄλλους τε Τρῶας, τότε κεν χόλον ἐξακέσαιο [4].

Τοιαῦτα δὲ μίσους τῶν θεῶν παραδείγματα συχνότατα ἀναφέρει ὁ ποιητής, καὶ διὰ τὸν Ὁμηρικὸν ἄνθρωπον εἶνε συνηθέστατον τοῦτο. Ἐντεῦθεν ᾐσθάνθη ὁ ἄνθρωπος καὶ τὴν

1) Ἰλ. Ζ, 190—205.

2) πρβ. Ἰλ. Γ, 164 ἑπ. Υ, 306, Ω, 525—526. Ὀδ. Ι. 117 ἑπ. Κ. 72—75. Λ, 436—437. Υ, 195—196. Ἀξιοσημείωτον δ' εἶνε ὅτι μόνον τὸν Δία αἰτιῶνται καὶ βλασφημοῦσιν ὀνομαστὶ (πρβ. Ἰλ. Β, 112 ἑπ. 164. Γ, 365 ἑπ. Ι, 18 ἑπ. 375 ἑπ. Ὀδ. Γ, 160 ἑπ. Υ, 201 ἑπ.). Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν θεῶν σπανίως ὀνομαστὶ ψέγουσί τινα, ὡς τὴν Ἀφροδίτην (Ἰλ. Γ, 399 ἑπ.) καὶ τὸν Ἀπόλλωνα (Ἰλ. Χ, 15 ἑπ.).

3) Ἰλ. Ω, 25—30.

4) Ἰλ. Δ, 31—36. καὶ 51—60.

ἀνάγκην νὰ ἐξεύρῃ μέσα πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν θεῶν, δὲν κατορθώνει ὅμως πάντοτε τοῦτο· διότι εἶνε μὲν οἱ θεοὶ στρεπτοί, τουτέστιν ἐξιλαστοί, ὁσάκις ὅμως ἔχουσι προσωπικόν τινα πρὸς ὀργὴν λόγον, οὐδαμῶς ἐξιλεοῦνται. Αἱ Τρωάδες προσφέρουσι τῇ Ἀθηνᾷ διὰ τῆς ἱερείας Θεανοῦς τὸν κάλλιστον πέπλον καὶ δέονται αὐτῆς θερμότατα νὰ τὰς ἐλεήσῃ, ἀλλ' ὁ ποιητὴς παρατηρεῖ:

ὣς ἔφατ' εὐχομένη, ἀνένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη [1].

Ὅτε δὲ πρὸ τοῦ ἐκ Τροίας ἀπόπλου ὁ Ἀγαμέμνων προσήνεγκε τῇ Ἀθηνᾷ ἐξιλαστήριον θυσίαν, ὅπως καταπαύσῃ τὴν τρικυμίαν, αὕτη δὲν εἰσήκουσεν αὐτοῦ, καὶ ὁ διηγούμενος ταῦτα Νέστωρ προστίθησι:

Νήπιος, οὐδὲ τὸ ἤδη, ὁ οὐ πείσεσθαι ἔμελλεν·
οὐ γάρ τ' αἶψα θεῶν τρέπεται νόος αἰὲν ἐόντων [2].

§ 7. Τοιοῦτοι λοιπόν, οἵους μέχρι τοῦδε περιεγράψαμεν αὐτούς, εἶνε οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ κατά τε τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτῶν φύσιν καὶ ποιότητα. Τὰ μέχρι τοῦδε κυριώτατα τῆς θεότητος αὐτῶν χαρακτηριστικά, ἡ πανσοφία καὶ παντοδυναμία, δὲν στεροῦνται κηλίδων καὶ ἐλλείψεων, καὶ δὴ οὐσιωδεστάτων· θεωρητικῶς μὲν λέγει περὶ τῶν θεῶν του ὁ ποιητής: «Θεοὶ δέ τε πάντα ἴσασι», καὶ τὰ πάντα ὑποθέτει αὐτοῖς γνωστά, εἴδομεν ὅμως (§ § 3 καὶ 5) πῶς πολλάκις ἀγνοοῦσι πράγματα, τὰ ὁποῖα ὤφειλον νὰ γνωρίζωσι, τὰ ἴδια αὐτῶν ἔργα. Ἀναλόγως λέγει ὁ ποιητὴς καὶ: «Θεοὶ δέ τε πάντα δύνανται», καὶ «θεὸς τὸ

1) Ἰλ. Ζ, 286—311. πρβ. Ι, 497.

2) Ὀδ. Γ, 146—147. Πρὸς τοῖς ἄλλοις οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ κυριεύονται καὶ ὑπὸ φόβου, χαρᾶς, ἡδονῆς, λαιμαργίας, καὶ ἐν γένει ὑπὸ πασῶν τῶν ἀδυναμιῶν, ὑφ' ὧν καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἴδε ἐκτενῶς *Naegelsbach*, ἔνθα ἀνωτ. σελ. 34—38.

μὲν δώσει, τὸ δ' ἐάσει, ὅττι κεν ᾧ θυμῷ ἐθέλῃ· δύναται γὰρ ἅπαντα» [1], ἀφ' ἑτέρου ὅμως οἱ θεοὶ ἀδυνατοῦσι πολλάκις νὰ κατορθώσωσί τι, καὶ ἡ ἀδυναμία των, μάλιστα δὲ τῶν κατωτέρων θεοτήτων, φθάνει μέχρι τοσούτου, ὥστε συχνότατα πάσχουσιν οἱ θεοὶ καὶ ὑπερνικῶνται καὶ ὑπὸ θνητῶν ἀνθρώπων [2]. Ἡ μέχρι τοῦδε λοιπὸν τῶν θεῶν ποιότης εἶνε ἥκιστα τελεία καὶ θεοῖς ἁρμόζουσα. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἕτερόν τι τῶν θεῶν κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικὸν καὶ ἀποκλειστικὸν κτῆμα, ὅπερ καθιστᾷ αὐτοὺς πράγματι ἀξίους τοῦ ὀνόματός των καὶ ἐντελῶς τῶν ἀνθρώπων διαφόρους, τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ *ἀθανασία*. Αὕτη εἶνε ἡ κυρίως ἀποκαθιστῶσα τοὺς θεοὺς ἰσχυροὺς καὶ φοβεροὺς τοῖς ἀνθρώποις· διότι ἂν τὸ κατὰ θεῶν ἀγωνίζεσθαι δὲν ἦνε ἀδύνατον οὐδὲ σπάνιον, καὶ ἀνθρώπους κατὰ θεῶν ἀγωνισθέντας γνωρίζει πολλοὺς ὁ ποιητής [3], γνωρίζει ὅμως συγχρόνως ὅτι πάντες οἱ τολμητίαι οὗτοι τάχιον ἢ βράδιον ἐτιμωρήθησαν ὑπὸ τῶν ἀθανάτων θεῶν· τοῦτο δὲ ἦνε, ὅπερ φοβίζει καὶ τὸν Διομήδη νὰ πολεμήσῃ κατὰ θεῶν, διότι ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν του ἑτέρων οὕτω τιμωρηθέντων παραδείγματα [4], καὶ γνωρίζει ὅτι οἱ μὲν ἄνθρωποι φθίνουσιν, οἱ δὲ θεοὶ ὄχι.

Ἀπέδωκε δὲ ὁ ἄνθρωπος τοῖς θεοῖς αὐτοῦ ἀθανασίαν, διότι μὲ τὰς ἄλλας ἐλλείψεις, μεθ' ὧν ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἰδίου πνεύματος ἐπροίκισεν αὐτούς, οὐδαμῶς ἐξεπλήρουν τὸν σκοπὸν καὶ προορισμόν των, ὡς πολλὰ ὀλίγον

1) Ὀδ. Ξ, 444. πρβ. Γ, 231 Δ, 752—753.

2) πρβ. ἀνωτέρω § 3, καὶ *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 26—30. καὶ Ἰλ. Η, 455—458, Υ, 105, 122.

3) Οὕτω μάχονται κατὰ θεῶν ὁ Διομήδης ἐν Ἰλ. Ε, ὁ Πάτροκλος ἐν Ἰλ. Π, ὁ Ἀχιλλεὺς ἐν Ἰλ. Φ. πρβ. Ἰλ. Ζ, 130 ἑπ. Ρ, 98—105. Ὀδ. Λ, 313 ἑπ.—580.

4) πρβ. Ἰλ. Δ, 158 ἑπ. Ζ, 128, ἑπ.

τῶν κοινῶν ἀνθρώπων διαφέροντες, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἔβλεπεν ὅτι τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ἐξ ὧν εἰς τὴν τῶν θεῶν πλάσιν ὡρμήθη, ὑπέθετον δυνάμεις πολλῷ μείζους καὶ κρείττους καὶ ὄντα πολλῷ τῶν ἀνθρώπων τελειότερα. Περιέβαλε λοιπὸν τοὺς θεούς του ἀθανασίαν, ἧς ἡ ἔλλειψις κυρίως καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον πρόσκαιρον καὶ εὐτελῆ, ἐθεώρησεν ὅμως πάλιν φυσικῷ τῷ λόγῳ τὴν ἀθανασίαν ταύτην σωματικήν. Ἔχουσι δηλ. οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ ἄφθαρτον καὶ ἀθάνατον ὅ,τι οἱ ἄνθρωποι φθαρτὸν καὶ πρόσκαιρον, διὸ καὶ οἱ μὲν θεοὶ πρὸς διάκρισιν καλοῦνται ἀθάνατοι, ἀγήραοι, μάκαρες, ῥεῖα ζώοντες, ἀκηδέες, οἱ δ' ἄνθρωποι κατ' ἀντιδιαστολὴν καταθνητοί, θνητοὶ βροτοί, πάλαι πεπρωμένοι αἴσῃ, ὀϊζυροί, δειλοὶ βροτοὶ κτλ. [1].

Ὅτι δ' ἡ ἀθανασία τῶν Ὁμηρικῶν θεῶν εἶνε σωματική, διάρκεια δηλ. καὶ ἀφθαρσία τῆς σωματικῆς ὑπάρξεως ἐν ὅλῃ τῇ ἀκμῇ καὶ τῷ κάλλει τοῦ σώματος, οὕτως ὥστε οἱ θεοὶ δὲν εἶναι κυρίως ἄλλο ἢ ἀθάνατοι ἄνθρωποι, γίνεται ἐκ πολλῶν δῆλον. Πολλάκις θνητοὶ φίλοι τοῖς θεοῖς διὰ τοῦ νέκταρος καὶ τῆς ἀμβροσίας μεταβάλλονται εἰς ἀθανάτους. Ἡ Καλυψὼ λ. χ. ὑπόσχεται τῷ Ὀδυσσεῖ, ἂν οὗτος μείνῃ παρ' αὐτῇ, νὰ κάμῃ αὐτὸν ἀθάνατον τρέφουσα νέκταρι καὶ ἀμβροσίᾳ [2]. Τοιαύτη δ' ἀποθέωσις εἶνε καὶ ἡ τῆς Ἰνοῦς Λευκοθέας

. . . . ἣ πρὶν μὲν ἔην βροτὸς αὐδήεσσα,
νῦν δ' ἅλὸς ἐν πελάγεσσι θεῶν ἔξ ἔμμορε τιμῆς [3].

Ἐκτὸς ὅμως τούτων, ὅτι ἡ ἀθανασία παρ' Ὁμήρῳ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τῆς ὕλης διαρκὴς ζωή, καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ

1) πρβ. *Duentzer, die homerischen Beiuoerter des Goetter unt Meuschengeschlechtes*, μέρ. Α'.

2) Ὀδ. Ε, 135, 209.

3) Ὀδ. Ε, 334—335.

ὅτι ἀθάνατα, ἀμβρόσια καὶ ἄφθιτα καλεῖ ὁ ποιητὴς καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος [1], ἐνδύματα, ἔπιπλα, τὰς κατοικίας αὐτὰς τῶν θεῶν [2], τοὺς ἵππους τοῦ Ἀχιλλέως κτλ. [3]. Πρὸς δὲ διὰ τοῦ νέκταρος διαφυλάσσονται ἀπὸ τῆς σήψεως καὶ ἀνθρώπινα πτώματα, ὡς τὸ τοῦ Σαρπηδόνος, τοῦ Πατρόκλου καὶ τοῦ Ἕκτορος [4].

Τὸ νέκταρ λοιπὸν καὶ ἡ ἀμβροσία, ἡ ἀποκλειστικὴ καὶ προνομιακὴ τῶν θεῶν τροφή, καθιστᾷ αὐτοὺς κυρίως ἀθανάτους. Ἐνταῦθα δὲ πάλιν καταφαίνεται τὸ ἁπλοϊκὸν τῶν πρώτων ἀνθρώπων καὶ ἡ ἀδυναμία τοῦ πλάσαι τελείους καὶ ἀνεξαρτήτους τοὺς θεούς των· διότι οὐ μόνον ἐπροίκισαν αὐτοὺς μὲ τὴν χρείαν τῆς τροφῆς ταύτης, ἀλλὰ καὶ πιστεύεται ὅτι τὴν τροφήν των λαμβάνουσιν, ὁ Ζεὺς τοὐλάχιστον, ἔξωθεν διὰ περιστερῶν, αἵτινες, ἂν ποτε ἀποτολμήσωσι νὰ διέλθωσι διὰ τῶν Πλαγητῶν, βεβαίως θέλουσιν ἀπολεσθῇ, καὶ τότε [5]; Οὐχ ἧττον ὅμως ἀποδίδων ἀθανασίαν τοῖς θεοῖς κατώρθωσε τέλος πάντων ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑπερπηδήσῃ τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου ἐξιτήλου, διὸ καὶ ἡ ἀθανασία εἶνε τὸ μόνον καὶ κυριώτατον τῆς θεότητος χαρακτηριστικόν, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέβησαν οἱ θεοὶ διάφοροι τῶν ἀνθρώπων καὶ πολλῷ τελειότεροι· διὰ τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς αἰωνίου

1) Ἰλ. Α, 529. Ξ, 176.

2) Πρβ. Ὀδ. Α, 97. Δ, 79. Ε, 45, 346. Η, 260. Θ, 365. Κ, 222. Ω, 59.

3) Ἰλ. Π, 149—154, 867. Ρ, 77. Ψ, 277.

4) Ἰλ. Π, 670 ἐπ. Τ, 38—39. Ψ, 186 ἐπ. Ὁ Λουκιανὸς ἐν θεῶν διαλόγοις (διάλ. δ'. παρὰ *Buttmann, Lexilogus*, Α'. σελ. 133) θεωρεῖ τὸ νέκταρ ὡς αὐτὴν τὴν ἀθανασίαν, ἐν οἷς λέγει: « Νῦν δ' ἄπαγε αὐτὸν (τὸν Γανυμήδη), ὦ Ἑρμῆ, καὶ πιόντα τῆς ἀθανασίας ἄγε οἰνοχοήσοντα ἡμῖν».

5) Ὀδ. Μ, 61—63.

ὑπάρξεως ἀποβαίνουσι καὶ τοῦ παντὸς ἄρχοντες καὶ ἰθύντορες καὶ τελειοποιεῖται οὐσιωδῶς ἡ ἄλλως τόσον ἐλλιπὴς τῶν Ὁμηρικῶν θεῶν φύσις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ.

§ 8. Τοιοῦτοι λοιπόν, οἵους ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἐγνωρίσαμεν αὐτούς, ὄντες οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ ἄρχουσιν ἀπολύτως καὶ διευθύνουσι τὸ σύμπαν ἀπὸ τῆς ἀνοργάνου φύσεως μέχρι τῶν μερικωτάτων τοῦ ἀνθρώπου περιπτώσεων καὶ τυχῶν. Ὡς ἄρχοντες δὲ τοῦ παντὸς ἀπόλυτοι ἀναγνωρίζονται οἱ θεοὶ οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀλόγων ζώων καὶ τῶν στοιχείων καὶ προσηκόντες τιμῶνται. Οὕτως οἱ τοῦ Εὐμαίου κύνες ἀναγνωρίσαντες τὴν ὑπὸ μορφὴν γυναικὸς προσερχομένην Ἀθηνᾶν ἐκ σεβασμοῦ δὲν ὑλακτοῦσιν:

Ἀλλ' Ὀδυσσεύς τε κύνες τε ἴδον, καί ῥ' οὐχ ὑλάοντο,
κνυζηθμῷ δ' ἐτέρωσε διὰ σταθμοῖο φόβηθεν [1].

Περὶ δὲ τοῦ Ποσειδῶνος λέγεται:

βῆ δ' ἐλάαν ἐπὶ κύματ' ἄταλλε δὲ κήτε' ὑπ' αὐτοῦ
πάντοθεν ἐκ κευθμῶν, οὐδ' ἠγνοίησεν ἄρακτα·
γηθοσύνη δὲ θάλασσα διίστατο. . . . κτλ. [2]

§ 9. Ἐκτείνεται δ' ἡ ἐπὶ τῆς φύσεως ἐξουσία τῶν Ὁμηρικῶν θεῶν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὐ μόνον φυσικὰ φαινόμενα κατὰ βούλησιν παράγουσιν, οἷον παντὸς εἴδους ἀτμο-

1) Ὀδ. Π, 162—163.

2) Ἰλ. Ν, 27—29.

σφαιρικὰς μεταβολὰς καὶ γήϊνα φαινόμενα, ἀλλὰ καὶ παρὰ φύσιν, καὶ αὐτὴν τῆς φύσεως τὴν φορὰν ν' ἀλλάξωσι δύνανται ἐπιταχύνοντες ἢ διακόπτοντες καὶ βραδύνοντες αὐτήν. Οὕτως ὁ ποταμὸς Σιμόεις ἀναφύει ἐξαίφνης ἀμβροσίαν διὰ τοὺς ἵππους τῆς Ἥρας, καὶ ἡ γῆ ἄνθη καὶ χόρτα ἔκτακτα πρὸς παρασκευὴν λέκτρου διὰ τὸν Δία καὶ τὴν Ἥραν [1], ὁ δὲ Ἀπόλλων μετὰ θαυμασίας ταχύτητος θεραπεύει τὰς πληγὰς τοῦ Αἰνείου καὶ Ἕκτορος [2]. Ἡ Ἀθηνᾶ ἐμποδίζει ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου,

νύκτα μὲν ἐν περάτῃ δολιχὴν σχέθεν, Ἠῶ δ' αὖτε
ῥύσατ' ἐπ' Ὠκεανῷ χρυσόθρονον, οὐδ' ἔα ἵππους
ζεύγνυσθ' ὠκύποδας, φάος ἀνθρώποισι φέροντας [3].

ἐνῷ ἄλλοτε ἡ Ἥρα ταχύνει τὴν δύσιν αὐτοῦ:

πέμψεν ἐπ' Ὠκεανοῖο ῥοὰς ἀέκοντα νέεσθαι [4].

Ἄλλοτε πάλιν ὁ Ζεὺς ἀφίησι βροχὴν αἵματος πρὸς τιμὴν τοῦ φονευθησομένου υἱοῦ του Σαρπηδόνος καὶ μετὰ τὸν φόνον πέμπει αἰφνηδίαν νύκτα [5]. Νύκτα καὶ σκότος αἰφνήδιον παράγουσι πολλάκις οἱ θεοὶ [6] εἴτε διὰ νεφῶν [7] εἴτε διὰ σκοτεινῆς τινος οὐσίας, ἣν περιχέουσι καὶ διασπείρουσι κατὰ βούλησιν [8]. διότι νέφος τι ἢ σκότος (ἠέρα) ἔχουσι πάντοτε πρόχειρον οἱ θεοὶ διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον. Παρὰ φύ-

1) Ἰλ. Ε, 777. Ξ, 347. ἑπ.
2) Ἰλ. Ε, 445 ἑπ. καὶ 512. Ο, 262 ἑπ.
3) Ὀδ. Ψ, 243 ἑπ. καὶ 345.
4) Ἰλ. Σ, 240 ἑπ.
5) Ἰλ. Π, 459 ἑπ. 567.
6) Ἰλ. Ε, 186, 506—507. Ρ, 269, 366 ἑπ. 594, 644 ἑπ. Υ, 150, 321, 341. Φ, 6, Ψ, 188.
7) Ἰλ. Ρ, 594, 644 ἑπ. Φ, 6. Ψ, 188—189. Υ, 150 Ε, 345.
8) Ἰλ. Ε, 23,776. Γ, 381. Υ, 321, 341. Ὀδ. Η, 15. Υ, 189. Ψ, 372 κτλ.

σιν φαινόμενα εἶνε καὶ ἡ αἱμάτωσις τῶν τοίχων καὶ ἡ ἐμφάνισις τῶν εἰδώλων ἐν τῇ τοῦ Ὀδυσσέως οἰκίᾳ ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς [1], ἡ ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἀπολίθωσις τῆς νηός [2], ὡς καὶ ἡ τοῦ ὄφεως ὑπὸ τοῦ Διὸς ἐν τῷ καλῷ ἐκείνῳ περὶ τῶν ὀκτὼ νεοσσῶν μύθῳ [3], καὶ αἱ τοῦ Ἡφαίστου παράδοξοι χρυσαῖ θεράπαιναι, αἱ ὑποβοηθοῦσαι αὐτὸν εἰς τὸ περιπατεῖν:

. . . ὑπὸ δ' ἀμφίπολοι ῥώοντο ἄνακτι
χρύσειαι, ζωῇσι νεήνισιν εἰοικυῖαι.
Τῇς ἐν μὲν νόος ἐστὶ μετὰ φρεσίν, ἐν δὲ καὶ αὐδὴ
καὶ σθένος, ἀθανάτων δὲ θεῶν ἄπο ἔργα ἴσασιν [4].

Ἀλλὰ τοιαύτας μερικάς τε καὶ ὁλικὰς μεταβολὰς ἐπιφέρουσιν οἱ θεοὶ οὐ μόνον ἐπὶ τῆς ἄλλης φύσεως, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Μερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ μόνον μεταβολαὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος εἶνε λ. χ. ἡ συχνὴ ἐξωράϊσις καὶ ἀσχήμισις τῆς Πηνελόπης καὶ τοῦ Ὀδυσσέως ἄνευ ἀλλαγῆς καὶ τῶν συστατικῶν τοῦ σώματος, ὡς περὶ Ὀδυσσέως λέγεται:

. . . . . τῷ δ' ἄρ' Ἀθήνη
θεσπεσίην κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις,
καί μιν μακρότερον καὶ πάσσονα θῆκεν ἰδέσθαι [5].

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἐξωτερικῶν μόνον καὶ μερικῶν τούτων μεταβολῶν καὶ ἐντελῆ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀλλοίωσιν ἐπιφέρουσιν οἱ θεοί, μεταβάλλοντες ἀνθρώπους ἐκ νέων εἰς γέροντας καὶ τἀνάπαλιν, ἢ δίδοντες αὐτοῖς ἀλλοίαν τινὰ μορφὴν μὴ ἀνθρωπίνην, ὡς μεταβάλλει ἡ Ἀθηνᾶ τὸν μέν

1) Ὀδ. Χ, 345—357. Μ, 366, ἑπ. πρβ. Ἰλ. Δ, 449.
2) Ὀδ. Ν, 163.
3) Ἰλ. Β, 319.
4) Ἰλ. Σ. 417—420. πρβ. καὶ 469 ἑπ.
5) Ὀδ. Θ, 18 ἑπ. πρβ. Ζ, 235. Ρ, 63. Σ, 70, 190 — 197, 180—181, 251—252. Τ, 123—124. Ἰλ. Ε, 122, 127.

Λαέρτην ἐκ γέροντος εἰς νέον, τὸν δὲ Ὀδυσσέα ἐκ νέου εἰς γέροντα καὶ τἀνάπαλιν, καὶ ἡ Κίρκη τοὺς ἑτέρους τοῦ Ὀδυσσέως εἰς χοίρους[1]. Ὅτι δ' ἡ καθολικὴ αὕτη μεταβολὴ γίνεται δι' ἀλλαγῆς τῶν τοῦ σώματος μελῶν γίνεται φανερὸν ἐκ τῶν «κάρψω μὲν χρόα καλόν . . . ξανθὰς δ' ἐκ κεφαλῆς ὀλέσω τρίχας . .. κνυζώσω δέ τοι ὄσσε . . . κτλ. [2] καί:

ἄψ δὲ μελαγχροιὴς γένετο, γναθμοὶ δὲ τάνυσθεν,
κυάνεαι δ' ἐγέροντο γενειάδες ἀμφὶ γένειον [3].

Ταύτην δὲ τὴν τῶν θεῶν δύναμιν ἐκφράζει καὶ γνωμικῶς ὁ ποιητὴς λέγων:

. . . . . θεὸς . . . ἐπελθὼν
ῥηϊδίως ἐθέλων θείη νέον ἠὲ γέροντα [4].

§. 10. Περαιτέρω οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ εἶνε κύριοι καὶ ἰθύντορες τῶν τυχῶν πόλεών τε καὶ ἐθνῶν καὶ πᾶσαι αἱ ἱστορίαι καὶ τὰ συμβάντα ἐν τῷ κόσμῳ θεόθεν ἔχουσι τήν τε ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος. Τὴν μεταξὺ Ἀχαιῶν καὶ Τρώων ἀπαισίαν ἔριδα καὶ τὸν ἐντεῦθεν ἀγῶνα καὶ ὄλεθρον ἀμφοτέρων οἱ θεοὶ εἶχον ὁρίσει:

Τὸν δὲ (Ἀχαιῶν καὶ Τρώων οἶτον) θεοὶ μὲν τεῦξαν,
[ἐπεκλώσαντο δ' ὄλεθρον
ἀνθρώποις . . . . . [5],

καὶ ἡ τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὸν τρωϊκὸν πόλεμον παρασχοῦσα ἁρπαγὴ τῆς Ἑλένης «θεῶν ἰότητι» ἐγένετο [6], διὸ

1) πρβ. Ὀδ. Ν, 397 ἑπ. Π. 172 ἑπ. Ω, 367 ἑπ. 374. Κ, 237 ἑπ.
2) Ὀδ. Ν. 398 ἑπ.
3) Ὀδ. Π, 175 ἑπ. πρβ. Γ, 320. Σ. 70. Ψ, 157. Ω, 368. Κ, 239 ἑπ. Ἰλ. Ι, 445—446 (γῆρας ἀποξύσας).
4) Ὀδ. Π, 197 ἑπ. πρβ. καὶ 211 ἑπ.
5) Ὀδ. Θ, 578—580. πρβ. Ἰλ. Δ, 82—84.
6) Ὀδ. Ρ, 118—119. πρβ. καὶ Ὀδ. Θ. 81—82. Ἰλ. Η, 209—210.

καὶ ὁ γέρων Πρίαμος ὄχι τὴν Ἑλένην, ἀλλὰ τοὺς θεοὺς αἰτιᾶται διὰ τὸν πόλεμον:

οὔτι μοι αἰτίη ἐσσί, θεοί νύ μοι αἴτιοί εἰσιν,
οἵ μοι ἐφώρμησαν πόλεμον πολύδακρυν Ἀχαιῶν [1].

Ἡ δὲ οἰκτρὰ τοῦ πολέμου ἔκβασις καὶ ἡ τῆς Τροίας ἅλωσις συνέβησαν, καθὼς ὁ Ἀπόλλων πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν λέγει:

. . . . . ἐπεὶ ὣς φίλον ἔπλετο θυμῷ
ὑμῖν ἀθανάτῃσι, διαπραθέειν τόδε ἄστυ [2].

Ἀλλὰ καὶ μερικώτερον τῆς ὅλης Ἰλιάδος τὸ περιεχόμενον, ἤτε μεταξὺ Ἀχιλλέως καὶ Ἀγαμέμνονος διάστασις καὶ τὰ ἐντεῦθεν δεινὰ καὶ ἡ συμφιλίωσις καὶ τῆς μήνιδος ἀπόῤῥησις μετὰ τῶν συνεπειῶν αὐτῆς, συμβαίνουσι «Διὸς βουλῇ»[3], ὡς καὶ ἡ τῶν μαχῶν διεξαγωγὴ καὶ φορά, ὥστε οἱ ἄνθρωποι δὲν χρησιμεύουσιν, εἰ μὴ ὡς τυφλὰ ὄργανα καὶ ἐκτελεσταὶ τῶν βουλῶν καὶ ἐπιθυμιῶν τῶν θεῶν, διὸ λέγει ὁ ποιητής:

Τρῶες δὴ λείουσιν ἐοικότες ὠμοφάγοισιν
ῥηυσὶν ἐπεσσεύοντο, Διὸς δ' ἐτέλειον ἐφετμάς [4].

ἐπίσης θεῶν καὶ ἰδίως τῆς Ἀθηνᾶς βουλῇ τελεῖται καὶ τὸ τῆς Ὀδυσσείας περιεχόμενον, ἤτε τοῦ Ὀδυσσέως ἐπάνοδος καὶ ὁ τῶν μνηστήρων φόνος:

οὐ γὰρ δὴ τοῦτον μὲν ἐβούλευσας νόον αὐτὴ
ὡς ἤτοι κείνους Ὀδυσσεὺς ἀποτίσεται ἐλθών;

λέγει ὁ Ζεὺς πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν [5].

1) Ἰλ. Γ, 164—165. 2) Ἰλ. Η, 30—33. πρβ. Ν, 222—227. καὶ ὁμοίας περὶ θεῶν ἰδέας ὑπ' ἄλλην μορφὴν ἐν Ἰλ. Ζ, 526 ἑπ. Θ, 526—527. 287—288. Α, 18—19. Β, 116.
3) Ἰλ. Α, 5. Ὀδ. Λ, 297. καὶ Ἰλ. Τ, 271—274.
4) Ἰλ. Ο, 592—593 πρβ. Η, 209—210. Ρ, 592—593.
5) Ὀδ. Ε, 23—24. πρβ. καὶ Ω, 479—480. καὶ τοὺς ἑπομένους στίχους τοὺς ἐκφράζοντας τὴν περὶ τῆς συμφιλιώσεως τοῦ Ὀδυσσέως πρὸς τοὺς Ἰθακησίους βουλὴν τοῦ Διός.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἀποδίδων ὁ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωπος πάντα τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν τῶν θεῶν βουλὴν δὲν ἐννοεῖ μὲ τοῦτο πρόνοιάν τινα, προνοητικόν τινα τῶν θεῶν σκοπόν, ἀλλ' ἁπλῶς πιστεύει ὅτι πάντα τὰ συμβεβηκότα, ὡς καὶ αἱ τρωϊκαὶ ἱστορίαι, συνέβησαν μόνον, «ἵνα ἦσι καὶ ἐσσομένοισιν ἀοιδή» [1]. Ἀφοῦ δηλ. συμβῶσιν, ὅπως συμβῶσι, τὰ πράγματα, τότε τὰ ἀποδίδει εἰς τὴν τῶν θεῶν βουλὴν καὶ πιστεύει ὅτι οὗτοι ἠθέλησαν οὕτως, ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων ἔκβασις τῶν θεῶν ἦτο ἔργον· ὅτι ὅμως οἱ θεοὶ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἀποφασίζουσιν ἐκ προνοίας, ὅπως ἐπέλθῃ ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἀποτέλεσμα, οὔτε δοξάζει, οὐδ' ὑποπτεύει κἂν ὁ ἁπλοϊκὸς ἔτι τοῦ Ὁμήρου κόσμος [2].

Καὶ οὐ μόνον εἰς τὴν καθόλου πλοκὴν καὶ ἔκβασιν ἀμφοτέρων τῶν Ὁμηρικῶν ἐπῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ μερικώτερα, μέχρι τοῦ μερικωτάτου ἐπεισοδίου καὶ σκηνῆς, ἔχουσι τὸν δάκτυλόν των οἱ θεοί, καὶ δὴ διττῶς ἀναμιγνύονται εἰς τὰ τοιαῦτα, εἴτε δηλ. ὡς ἐπόπται καὶ μόνον τῶν ἀνθρώπων ἕνεκα λαμβάνουσι μέρος εἰς τὴν φορὰν τῶν πραγμάτων καὶ ἐπιφέρουσι τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἀποτέλεσμα κατὰ βούλησιν, εἴτε ἐκ προσωπικῶν καὶ ἰδιαιτέρων λόγων κινούμενοι, ὅπως δώσωσι τοῖς πράγμασι φορὰν εὐνοϊκὴν εἰς τὰ ἴδια συμφέροντα. Τῆς πρώτης περιπτώσεως παραδείγματά εἰσιν ἡ ὑπὸ τοῦ Διὸς ἀποστολὴ τοῦ ἀπατηλοῦ ὀνείρου πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα [3], ἡ ὑπὸ τῆς Ἴριδος ὁδηγία τῆς Ἑλένης εἰς τὰ τείχη [4], ἡ ὑπὸ τοῦ Διὸς ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἕκτορος ἐκ τῆς

1) Ὀδ. Θ, 580, πρβ. Ω, 197 ἐπ. Ἰλ. Ζ, 358.
2) Ἴδε περὶ τῆς καθ' Ὅμηρον θείας προνοίας *Nitzch, Erklaerende Anmerk. zur Odyssee*, τομ. Β'. σελ. 113. καὶ *Naegelsbah, Hom. Theologie*, σελ. 52—53.
3) Ἰλ. Β, ἐν ἀρχῇ.
4) Ἰλ. Γ, 121 ἐπ.

μάχης καὶ ἐπαναφορὰ τῆς ἰσορροπίας αὐτῆς [1], ἡ ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ συνόδευσις τοῦ Πριάμου εἰς τὸ τῶν Ἀχαιῶν στρατόπεδον [2], ἡ ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς προπαρασκευὴ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ Ὀδυσσέως καὶ Τηλεμάχου ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τοῦ Εὐμαίου [3] κτλ., ἅτινα πάντα οὐδὲν ἄλλο εἰσίν, ἢ μοχλοὶ καὶ ἀφορμαὶ τοῦ ἐπικοῦ δράματος, ὡς ὀρθῶς ὁ Naegelsbach παρατηρεῖ [4]. Τῆς δὲ δευτέρας περιπτώσεως εἶναι αἱ ἄπειροι ἐξ εὐνοίας, μίσους, ὀργῆς καὶ οἴκτου προερχόμεναι τῶν θεῶν ἐπεμβάσεις, οἷαι αἱ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Ὀδυσσείᾳ καὶ πάντων σχεδὸν τῶν θεῶν ἐν Ἰλιάδι. Τὰς τοιαύτας τῶν θεῶν παρεμβάσεις ἐκφράζει συνήθως ὁ ποιητὴς ὡς ἑξῆς: κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην τὸ καὶ τὸ ἤθελε συμβῆ, ἂν ὁ δεῖνα καὶ δεῖνα θεὸς δὲν παρενέβαινε:

καὶ νύκτερ ἤϊα πάντα κατέφθιτο καὶ μέτε' ἀνδρῶν
εἰ μήτις με θεῶν ὀλοφύρατο καί μ' ἐσάωσεν [5].

Τῆς αὐτῆς περιπτώσεως, εἰ καὶ μὴ τὸν αὐτὸν τρόπον διατυπούμεναι, εἶναι καὶ πολλαὶ ἄλλαι τῶν θεῶν ἐπίσης ἐκ προσωπικῶν λόγων γινόμεναι παρεμβάσεις, αἵτινες ἀλλάσσουσιν ἐν τοῖς ἔπεσι τὴν τῶν πραγμάτων φορὰν ἐπὶ χρόνον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μακρόν [6].

§ 11. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ ἐπὶ γενικῶν περιστάσεων καὶ

1) Ἰλ. Λ, 163 ἐπ. 336.
2) Ἰλ. Ω, 331 ἐπ.
3) Ὀδ. Π, 155 ἐπ.
4) *Hom. Theol.* σελ. 54.
5) Ὀδ. Δ, 363—364. πρβ. καὶ Ε, 282, 427, 437. Λ, 317. Ἰλ. Β, 156, Γ, 334, Ε, 311, 389. Θ, 130. 217. Ξ, 259. Ο, 121. Π. 698. Ρ, 71. Σ, 165, 397, 454, Υ, 291, Φ, 212, 328, 545. Χ. 202. Ψ, 383.
6) πρβ. Ἰλ. Α, 193 ἐπ. Δ, 127, 507, Ε, 23, 711 ἐπ. 662. Η, 272, 17. Θ, 350. Κ, 507. Λ, 751. Μ, 402. Ξ, 135. Ο, 461 ἐπ. Π, 102, 431. Φ, 326. Χ, 15, 167. Ὀδ. Ε, 333. Ω, 472 κτλ.

SISMANOGLIO MEGARO

ἐπὶ ἐθνῶν καὶ πόλεων τῶν θεῶν ἐξουσία καὶ ἐπιῤῥοή. Κατὰ φυσικὸν δὲ λόγον παρομοίαν ἐξουσίαν ἐξασκοῦσιν οἱ θεοὶ καὶ ἐπὶ ἑνὸς ἑκάστου ἀνθρώπου χωριστά, καὶ δὴ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, καθ' ἑαυτόν τε καὶ κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸν λοιπὸν κόσμον. Καὶ καθ'ἑαυτὸν μὲν ὁ Ὁμηρικὸς ἄνθρωπος τοῖς θεοῖς ὀφείλει ὁλόκληρον τὴν ἐπίγειον αὐτοῦ ὕπαρξιν, σωματικήν τε καὶ πνευματικήν, καὶ τὴν ποιότητα αὐτῆς. Οἱ θεοὶ δωροῦνται τῷ ἀνθρώπῳ κάλλος ὡς τῷ Βελλεροφόντῃ, [1] ἀνάπτυξιν, μέγεθος καὶ ἰσχὺν τοῦ σώματος, ὡς τῷ Τηλεμάχῳ, τῷ Αἴαντι, τῷ Ἀχιλλεῖ [2] κτλ. ἢ καὶ ἀφαιροῦσιν αὐτά:

Εὐρύμαχ', ἤτοι ἐμὴν ἀρετήν, εἶδός τε δέμας τε
ὤλεσαν ἀθάρατοι. . . . [3]

λέγει ἡ Πηνελόπη. Ψυχικὰς δὲ καὶ πνευματικὰς ἰδιότητας παρέχουσιν οἱ θεοὶ πολλάς, οἷον θάῤῥος καὶ δειλίαν:

ἦ μὲν δὴ θάρσος μοι Ἄρης τ' ἔδοσαν καὶ Ἀθήνη
καὶ ῥηξηνορίην. . . . [4]

σωφροσύνην καὶ ἄνοιαν:

Μαῖα φίλη, μάργην σε θεοὶ θέσαν, οἵτε δύνανται
ἄφρονα ποιῆσαι καὶ ἐπίφρονά περ μάλ' ἐόντα,
καί τε χαλιφρονέοντα σαοφροσύνης ἐπέβησαν [5].

καὶ παντοίας ἄλλας ἰδιότητας· οἷον ὁ Ἀπόλλων δωρεῖται μαντοσύνην [6], ἡ Ἄρτεμις τὴν τέχνην τοῦ θηρεύειν [7], ἡ Ἀθηνᾶ τεκτοσύνην [8], καὶ μετὰ τοῦ Ἡφαίστου μεταλλουργίαν [1], ὁ Ζεὺς μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος ἱπποσύνην καὶ ναυτιλίαν [2], ὁ Πανοῦργος Ἑρμῆς « δρηστοσύνην, κλεπτοσύνην, ὅρκον τε » [3], καὶ ὁ Ἀπόλλων καὶ αἱ Μοῦσαι τὸ θεῖον τῆς ποιήσεως δῶρον:

ἦ σέγε Μοῦσ' ἐδίδαξε, Διὸς παῖς, ἦ σέγ' Ἀπόλλων [4].

Ἐννοεῖται δ' ὅτι τὰ χαρίσματα ταῦτα δὲν λαμβάνει πάντα παρὰ τῶν θεῶν εἷς ἄνθρωπος, ἀλλ' ἄλλος ἄλλο κατὰ τὸ δοκοῦν τοῖς θεοῖς:

Οὕτως οὐ πάντεσσι θεοὶ χαρίεντα δίδοῦσιν
ἀνδράσιν, οὔτε φυὴν οὔτ' ἄρ φρένας οὔτ' ἀγορητύν.
ἄλλος μὲν γάρ τ' εἶδος ἀκιδνότερος πέλει ἀνήρ,
ἀλλὰ θεὸς μορφὴν ἔπεσι στέφει . . . . .
. . . . . .
ἄλλος δ' αὖ εἶδος μὲν ἀλίγκιος ἀθανάτοισιν,
ἀλλ' οὔ οἱ χάρις ἀμφιπεριστέφεται ἐπέεσσιν [5].

Ἐν δὲ ταῖς πρὸς τὸν λοιπὸν κόσμον σχέσεσιν αὐτοῦ πᾶς ἄνθρωπος ἀγαθόν τε καὶ κακὸν λαμβάνει παρὰ τῶν θεῶν, καὶ δὴ ἔν τε τῷ στενοτέρῳ οἰκογενειακῷ κύκλῳ καὶ ἐν ταῖς εὐρυτέραις πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸν ἔξω κόσμον σχέσεσιν αὐτοῦ. Καὶ ἐν μὲν τῷ οἰκογενειακῷ βίῳ οἱ θεοὶ «φαίνουσι» τῷ ἀνθρώπῳ τὴν νύμφην του [6], χαρίζουσι τοῖς γονεῦσι τέκνα κατὰ βούλησιν [7], εὐλογοῦσι τὴν γέννησιν καὶ τὸν γάμον καὶ διατηροῦσι τὴν οἰκογενειακὴν τιμὴν καὶ φήμην [8],

1) Ἰλ. Z, 156. πρβ. Γ, 54—55, 65—66. Ὀδ. Υ, 68—72.
2) πρβ. Ἰλ. A, 178, 290. H, 288. Ὀδ. Ξ, 175, T, 86.
3) Ὀδ. Σ, 251.180.
4) Ὀδ. Ξ, 216. πρβ. Ἰλ. E, 38—39.
5) Ὀδ. Ψ, 11=13. Z, 12.
6) Ἰλ. A, 72, Ὀδ. O, 252.
7) Ἰλ. E, 51.
8) Ἰλ. E, 61. O, 411.

1) Ὀδ. Z, 233. X, 160—161. Ψ, 155—160.
2) Ἰλ. Ψ, 307. Ὀδ. H, 35. Θ, 245—247.
3) Ὀδ. O, 319. T, 396.
4) Ὀδ. Θ, 488, 480, 44. X, 347.
5) Ὀδ. Θ, 167—175. πρβ. καὶ Ἰλ. I, 37 ἑπ.
6) Ὀδ. O, 26.
7) Ὀδ. Δ, 12. Π, 117. Ἰλ. I, 493.
8) Ὀδ. Λ, 222—223. Δ, 208.

πρὸς δὲ δωροῦνται πλοῦτον καὶ εὐπορίαν τῷ οἴκῳ, «μέγα γὰρ ἔδωκε Ζεὺς ἄφενος» [1], καὶ ποιοῦνται πρὸς τοὺς εὐνοουμένους των διάφορα δῶρα. Ὁ Ἀπόλλων λ. χ. δωρεῖται τῷ Πανδάρῳ καὶ Τεύκρῳ τὰ τόξα των [2], ὁ Ἑρμῆς τῷ Πέλοπι τὸ οἰκογενειακὸν τῶν Ἀτρειδῶν σκῆπτρον [3] κτλ. Ταῦτα ὅμως πάντα οὐ μόνον δωροῦνται οἱ θεοὶ τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ἀφαιροῦσι κατὰ βούλησιν ἐπίσης:

ἀλλὰ Ζεὺς ἀλάπαζε Κρονίων ἤθελε γάρ που [4].

Ἐν δὲ ταῖς ἐκτὸς τῆς οἰκογενείας, ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῷ ἔξω κόσμῳ, ἐπιχειρήσεσί του ὁ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωπος τὰ πάντα ἐξαρτᾷ ἐκ τῶν θεῶν· εἴτε ταξείδιόν τι, ἢ ἄλλην ἐπιχείρησιν ἐπιχειρεῖ, εἴτε εἰς στρατείαν τινὰ λαμβάνει μέρος ἡ ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία, ἡ διάσωσις ἢ ὁ ὄλεθρος θεῶν ἐν γούνασι κεῖται, διὸ λέγει πρὸς τὴν Πηνελόπην ὁ ἐπὶ τὴν Τροίαν ἀναχωρῶν Ὀδυσσεύς:

Τῷ οὐκ οἶδ' εἴ κέν μ' ἀνέσει θεός, ἤ κεν ἀλώω
αὐτοῦ ἐνὶ Τροίῃ [5].

Οἱ θεοὶ δηλ. παρακολουθοῦσι τὸν ἄνθρωπον καὶ ἐν ταῖς ὁδοιπορίαις καὶ περιοδείαις του καὶ πέμπουσιν ἐν πλῷ οὖριον ἄνεμον ἢ ἄπλοιαν [6]. Ἐν δὲ ταῖς μάχαις ὁ θεὸς ἐνθαρρύνει ἢ ἐκφοβίζει αὐτόν, βοηθεῖ ἢ κατατρέχει, παρέχει αὐτῷ νίκην ἢ βιάζει εἰς ἧτταν, καὶ καθόλου ἡ σωτηρία ἢ ὁ ὄλεθρος

1) Ἰλ. Ψ, 298. πρβ. Β, 670. Ὀδ. Η, 132. Λ, 340. Π, 232. Σ, 19.
2) Ἰλ. Β, 827. Ε, 104. Ο, 491.
3) Ἰλ. Β, 106—108. πρβ. καὶ Κ, 546. Λ, 353. Ρ, 195. Χ, 470. Ψ, 277.
4) Ὀδ. Ρ, 424. πρβ. καὶ Ζ, 188. Δ, 236. Ξ, 444, Ἰλ. Ω, 527 ἐπ.
5) Ὀδ. Σ. 261. πρβ. Ψ, 258. Ω, 401.
6) πρβ. Ἰλ. Ζ, 171. Η, 4. Ι, 362, 393. Ὀδ. Α, 195. Γ, 158, 288. Ε, 167, 421, 268. Λ, 7. Μ, 149, 169. Ξ, 61.

τοῦ μαχητοῦ ἐκ τῆς θείας βουλήσεως ἐξήρτηται [1], εἰ καὶ πολλάκις καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ ἀδυνατοῦσι νὰ σώσωσί τινα ἐκ τοῦ θανάτου [2]. Τελευταῖον δ' ἄρχουσιν οἱ θεοὶ καὶ τῆς διανοίας καὶ τῶν διανοημάτων καὶ ἀποφάσεων τοῦ ἀνθρώπου· διότι σκέπτεται μὲν ὁ ἄνθρωπος καὶ μόνος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν τῆς Ἀθηνᾶς λόγων:

Τηλέμαχ', ἄλλα μὲν αὐτὸς ἐνὶ φρεσὶ σῇσι νοήσεις,
ἄλλα δὲ καὶ δαίμων ὑποθήσεται . . . [3].

Οὐχ ἧττον ὅμως ἡ ἐπὶ τῆς διανοίας τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθή τε καὶ κακὴ τῶν θεῶν ἐπίδρασις εἶνε συχνὴ καὶ πολλαχοῦ ἐκδηλοῦται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ· οὕτω λέγεται:

Τηλέμαχ', ἦ μάλα δή σε διδάσκουσι θεοὶ αὐτοὶ
ὑψαγόρην τ' ἔμεναι καὶ θαρσαλέως ἀγορεύειν [4].

ἔτι δὲ συχνότερον μνημονεύει ὁ ποιητὴς ὀλεθρίας ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐπιῤῥοῆς τῆς θεότητος: «ἐξ ἄρα δή τοι ἔπειτα θεοὶ φρένας ὤλεσαν» καί:

Τοῦ δέ τις ἀθανάτων βλάψε φρένας ἔνδον ἐίσας [5].

καὶ γνωμικώτερον ἐκφράζει τὴν γνώμην ταύτην ἐν τῷ ἀνωτέρω σημειωθέντι χωρίῳ:

Μαῖα φίλη, μάργην σε θεοὶ θέσαν, οἵτε δύνανται
ἄφρονα πειῆσαι καὶ ἐπίφρονά περ μάλ' ἐόντα,
καί τε χαλιφρονέοντα σαοφροσύνης ἐπέβησαν [6].

1) πρβ. Ἰλ. Γ, 439. Δ, 320, 408. Ζ, 227. Λ, 192. Μ, 436. Ν, 554, 743, 781. Ο, 521. Υ, 194. Χ, 285. Ψ, 660. Ὀδ. Γ, 205 ἐπ. Ι, 316 κτλ.
2) Ἰλ. Ε, 53. Ἴδε ἐκτενῶς περὶ τούτων *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 62—70.
3) Ὀδ. Γ, 26. πρβ. Δ, 712. Ι, 339. Ἰλ. Ι, 703. Ο, 604.
4) Ὀδ. Α, 384—385. Μ, 38. Τ, 485. Ψ, 260.
5) Ὀδ. Ξ, 178.
6) Ὀδ. Ψ, 11—13.

SISMANOGLIO MEGARO

§ 12. Ποικίλη λοιπὸν καὶ εὐρεῖα εἶναι ἡ τῆς θεότητος ἐπιῤῥοὴ ἐπί τε τῆς ὅλης φύσεως καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἰδιαίτερον καὶ ἄμεσος ἡ ἐν πάσαις ταῖς τοῦ βίου αὐτοῦ περιπετείαις ἀνάμιξις τῶν θεῶν. Πάσας δὲ τὰς λειτουργίας ταύτας ἐκτελοῦσιν οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ αὐτοπροσώπως καὶ διὰ τῆς ἰδίας παρουσίας καὶ μόνον ἡ ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἀνθρώπου ἐπίδρασις δὲν προϋποθέτει ἀναγκαίως καὶ τὴν προσωπικὴν τῶν θεῶν ἐπὶ τούτῳ παρουσίαν [1]. Ἡ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους λοιπὸν τῶν θεῶν κοινωνία καὶ ἐπιμιξία εἶνε συχνή, οὔτε ὅμως πάντοτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, οὔτε ὑπὸ πάντων τῶν θεῶν ἐξ ἴσου γίνεται αὕτη, ἀλλ' ἄλλοι μὲν τῶν θεῶν ἔχουσι στενοτέραν καὶ συχνοτέραν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους κοινωνίαν, ἄλλοι δὲ σπανιωτέραν, καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐμφανίσεως αὐτῶν εἶνε κατὰ τὰς περιστάσεις διάφορος.

Καὶ πρῶτον πάντων σημειωτέον ὅτι ἡ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους κοινωνία τῶν θεῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἔζη ὁ Ὅμηρος, ἦν πολλῷ σπανιωτέρα ἢ ἐπὶ τῆς τρωϊκῆς, ἣν ὑμνεῖ, καὶ πάλιν ἐπὶ ἔτι ἀρχαιοτέρων χρόνων ἡ τοιαύτη κοινωνία ἦτο ἔτι συχνοτέρα κατὰ τὰς ἰδέας τῶν καθ' Ὅμηρον ἀνθρώπων. Διότι αὕτη ἡ τῷ χρόνῳ γενομένη ἐλάττωσις τῆς μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων κοινωνίας ἐξάγεται ἐξ ὅσων αὐτὸς ὁ ποιητὴς λέγει. Ἐπὶ τῆς τρωϊκῆς λ. χ. ἐποχῆς μάχονται μὲν εἰσέτι ἐν Τροίᾳ μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἑκατέρωθεν πολλοὶ υἱοὶ καὶ ἔγγονοι θεῶν:

Πολλοὶ γὰρ περὶ ἄστυ μέγα Πριάμοιο μάχονται
υἱέες ἀθανάτων . . . [2].

1) πρβ. *Nitzsch, Anmerkungen zur Odyssee*, τόμ. Γ', σελ. 63.

2) Ἰλ. Π, 448. Τοιοῦτοι λ. χ. ἦσαν ὁ τοῦ Διὸς υἱὸς Σαρπηδών, ὁ τῆς Θέτιδος Ἀχιλλεύς, ὁ τῆς Ἀφροδίτης Αἰνείας, ὁ τοῦ Ἄρεος Ἀσκάλαφος (Ἰλ. Ο, 112 ἐπ.), ὁ τοῦ Ἑρμοῦ Εὔδωρος (Ἰλ. Π, 185), ὁ τοῦ Σπερχειοῦ Μενεσθίων (Ἰλ. Π, 175), ὁ ἔγγονος τοῦ Διὸς Ἡρακλείδης Τληπτόλεμος, ὁ τοῦ Ποσειδῶνος Ἀμφίμαχος (Ἰλ. Ν, 206), ὁ τοῦ Διὸς δισέγγονος Ἰδομενεὺς (Ἰλ. Ν, 445—449) κτλ.

οὐδεὶς ὅμως ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης γεννᾶται ἐκ θεῶν καὶ τὸ ἐκ θεῶν κατάγεσθαι θεωρεῖταί τι ἐξαιρετικόν [1]. γάμοι δὲ θεῶν μετὰ θνητῶν, ὅπερ εἶνε ἄμεσος ἀπόδειξις τῆς ἐλλείψεως πάσης μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων οὐσιώδους διαφορᾶς, δὲν συμβαίνουσι πλέον, ἂν ἐξαιρεθῶσιν αἱ τοῦ Ὀδυσσέως πρὸς τὴν Κίρκην καὶ Καλυψώ, θεὰς κατωτέρας τάξεως, σχέσεις· διότι ὁ μόνος μεταξὺ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὑφιστάμενος ἔτι γάμος, ὁ τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος, ἔπαυσεν, ἅμα ὁ Ἀχιλλεὺς ἀνεχώρησεν ἐπὶ τὴν Τροίαν, καὶ ἡ Θέτις διέτριβεν ἔκτοτε παρὰ τῷ πατρὶ Νηρεῖ ἐν τῷ βάθει τῆς θαλάσσης καὶ ὄχι παρὰ τῷ Πηλεῖ [2]. Κατὰ τὰ τρωϊκὰ οἱ θεοὶ κοινωνοῦσι μὲν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ὡς πρὸς ὁμοίους των, οἱ μετ' αὐτῶν ὅμως ἀναστρεφόμενοι καὶ μαχόμενοι ἥρωες δὲν εἶνε διὰ τοῦτο καὶ ἡμίθεοι, ὡς πρότερον ὁ Ἡρακλῆς καὶ οἱ ἄλλοι ἥρωες [3]. Ἐνῷ δὲ ὀλίγον πρὸ τῶν τρωϊκῶν οἱ θεοὶ παρευρέθησαν αὐτοπροσώπως εἰς τοὺς γάμους τοῦ Πηλέως [4], καὶ ἡ Ἀφροδίτη ἐδωρήσατο τῇ Ἀνδρομάχῃ κατὰ τοὺς γάμους της καλήν τινα καλύπτραν [5], ὀλίγον μετὰ τοὺς ἐν Τροίᾳ ἀγῶνας ἡ ἄμεσος αὕτη σχέσις ἠλαττώθη ἐπαισθητῶς, διότι λέγεται:

Οὐ γάρ που πάντεσσι θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς [6].

ἡ δὲ πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν στενὴ τοῦ Ὀδυσσέως σχέσις, ἡ προσωπικὴ τῶν Μουσῶν κατὰ τὸν τοῦ Ἀχιλλέως θάνατον πρὸς

1) πρβ. Ἰλ. Ζ, 100. Η, 50, 404. Ν, 54. Ρ, 76. Ω, 59, 258.

2) πρβ. *Naegelsbach, Hom. Theol* σελ. 152 μετὰ τῆς σημειώσεως.

3) πρβ. *K. O. Mueller, Prolegom. zur Mythol.* σελ. 349.

4) Ἰλ. Ω, 63.

5) Ἰλ. Χ, 470 ἐπ.

6) Ὀδ. Π, 161.

θρῆνον παρουσία [1], καὶ αἱ πρὸς τοὺς Φαίακας καὶ Αἰθίοπας ἄμεσοι καὶ ἀπροκάλυπτοι τῶν θεῶν σχέσεις [2] χαρακτηρίζονται ὡς ἔκτακτά τινα καὶ ἐξαιρέσεις.

Ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ ποιητοῦ ἐποχῆς, ἥτις εἶνε πολλῷ τῆς τρωϊκῆς μεταγενεστέρα, καὶ ἀφ' ἧς, ὡς ἀπὸ ἐκπεσούσης καὶ ἐκφαυλισθείσης τινός, καθορᾷ οὕτως τὴν μεγάλην ἡρωϊκὴν ἐποχήν [3], ἡ μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἄμεσος κοινωνία εἶχεν ἤδη ὁλοτελῶς ἐκλείψει, τὰς δὲ περὶ θεῶν γνώσεις του ἀπέκτησεν ὁ ποιητὴς ἐκ παραδόσεως, ἐκ τῶν περιφερομένων μυθευμάτων καὶ ἱστοριῶν περὶ τῶν ἡρώων ἐκείνων καὶ προτέρων ἀνθρώπων, τῶν σχόντων ἄμεσον πρὸς θεοὺς κοινωνίαν, διὸ πρὸς ἀκριβῆ καὶ ὀρθὴν τῶν παραδόσεων διήγησιν ἐπικαλεῖται τὰς Μούσας λέγων:

Ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε, πάρεστέ τε, ἴστε τε πάντα,
ἡμεῖς δὲ κλέος οἶον ἀκούομεν, οὐδέ τι ἴδμεν [4].

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ κατ' ἐποχὰς τῶν θεῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους κοινωνία· διαφέρει δὲ αὕτη καὶ ἀναλόγως πρὸς τὸ ἀξίωμα καὶ τὸν βαθμὸν τῶν διαφόρων θεῶν. Καὶ ὁ μὲν ὕπατος τῶν θεῶν Ζεύς, εἰ καὶ εἶνε ὁ ἐκ πάντων τῶν θεῶν τὰ μάλιστα ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων κατὰ πᾶσαν ἔποψιν ἐπενεργῶν, οὐδέποτε ἔρχεται αὐτοπροσώπως εἰς κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν βουλῶν του ἔχει ὑπὸ τὰς διαταγάς του καὶ πάντας μὲν τοὺς θεούς, ἰδίως ὅμως τὴν Ἀθηνᾶν, τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν Ἑρμῆν, τὴν Θέμιν καὶ τὴν Ἶριδα. Ἂν δέ ποτε θελήσῃ δραστηρίως που νὰ ἐ-

1) Ὀδ. Ω, 60.

2) Ὀδ. Η, 201—206. Α, 21 ἐπ. πρβ. καὶ Γ, 221.

3) πρβ. τὸ περιφρονητικὸν: «οἷοι νῦν βροτοί εἰσι», δι' οὗ χαρακτηρίζει τὴν ἑαυτοῦ ἐποχήν, πρὸς τὸ: «ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν», δι' οὗ τὴν τρωϊκήν.

4) Ἰλ. Β, 485—486.

πέμβῃ, τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ μόλις τῷ ἐπιτρέπει νὰ καταβῇ μέχρι τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων [1]. Οἱ δὲ μετὰ τὸν Δία ἰσχυρότατοι τῶν θεῶν Ποσειδῶν καὶ Ἥρα κοινωνοῦσι μὲν αὐτοπροσώπως πρὸς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἀρκετὰ σπανίως. Ἡ δ' Ἀθηνᾶ, ὁ Ἀπόλλων, ὁ Ἑρμῆς, ὁ Ἄρης συχνότερον, ἐν ᾧ ὁ Ἥφαιστος καὶ ἡ Ἀφροδίτη μόνον ἐπὶ μερικῶν περιπτώσεων, καὶ ὅταν ἔχωσι προσωπικόν τινα λόγον, ἔρχονται εἰς ἄμεσον κοινωνίαν πρὸς ἀνθρώπους. Αἱ δὲ κατώτεραι θεότητες, Καλυψώ, Κίρκη καὶ Θέτις συναναστρέφονται τοὺς ἀνθρώπους ὡς ἄνθρωποι. Οὐδέποτε δ' ἔρχονται εἰς κοινωνίαν πρὸς τὸν ζῶντα κόσμον ὁ Ἀϊδωνεὺς καὶ ἡ Περσεφόνη [2].

§ 13. Ὁ δὲ τρόπος, καθ' ὃν ἡ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῶν θεῶν κοινωνία γίνεται διατρέχει πάσας τὰς βαθμίδας τῆς προσεγγίσεως θείας φύσεως πρὸς ἀνθρωπίνην· διότι ἐμφανίζονται οἱ θεοὶ τοῖς ἀνθρώποις, εἴτε ὡς θεοί, μὲ τὴν θείαν αὐτῶν μορφὴν καὶ φύσιν ἄνευ τινὸς μεταμορφώσεως, ἢ ὑπὸ διαφόρους μὴ θείας μορφὰς ἀνθρωπίνας τε καὶ μή. Καὶ ἀμεταμόρφωτοι μὲν κοινωνοῦσιν οἱ θεοὶ εἴτε ἀόρατοι, ὡς ἐν Ἰλ. Δ, 507, ἔπ. Π, 788. Υ, 51. Ὀδ. Γ, 435. Ρ, 360. Σ, 70. Τ, 33, ἢ ὁρατοὶ μέν, ἀλλὰ μόνον εἷς τινας κατ' ἐξαίρεσιν ἀνθρώπους, οὐδέποτε ὅμως εἰς πλῆθός τι, ἐξαιρουμένων τῶν Φαιάκων καὶ Αἰθιόπων [3], διὸ καὶ γνωμικῶς λέγεται:

1) π. χ. ἐν Ἰλ. Λ, 182, ἐπ.

2) Ἴδε καὶ *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 156—157.

3) Τὸ ἐν Ἰλ. Λ, 714 «ἄμυι δ' Ἀθήνη ἄγγελος ἦλθε θέουσ' ἀπ' Ὀλύμπου θεωρήσεσθαι ἔννυχος, οὐδ' ἀέκοντα Πύλον κάτα λαὸν ἄγειρε», δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἀνωτέρω γνώμην, διότι πιθανὸν ὑπὸ ξένην τινὰ μορφὴν νὰ ἐπαρουσιάσθη ἡ θεὰ πρὸς τὸ πλῆθος. Τὸ δὲ ἐν Ἰλ. Λ, 547, θεωρεῖται ὑπὸ πάντων νόθον, διότι ἴσα ἴσα ἀντιφάσκει πρὸς τὴν ἀνωτέρω γνώμην.

SISMANOGLIO MUSEUM

Οὐ γάρ πω πάντεσσι θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς [1].
Τοιαῦται ἄνευ μὲν μεταμορφώσεως καὶ ὁραταί, ἀλλὰ μόνον εἰς τινας ἐξαιρετικῶς, ἐμφανίσεις τῶν θεῶν εἶνε αἱ ἐν Ἰλ. Α, 194, ἐπ. Β, 790. Ε, 123, ἐπ. Η, 508, ἐπ. Θ, 243. Σ, 166, ἐπ. Υ, 375, ἐπ. Χ, 216. Ψ, 390. Ω, 170. Ὀδ. Κ, 277. Ο, 9 κτλ., καὶ συμβαίνουσιν ἀκριβῶς ἐν κρισίμοις στιγμαῖς πρὸς ἄμεσον βοήθειαν εὐνοουμένου τινός, ὅτε τρόπον τινὰ δὲν λαμβάνει καιρὸν ὁ θεὸς ν' ἀλλάξῃ μορφήν.

Ὑπὸ δὲ ξένας μορφάς, μεταμορφωμένοι, κοινωνοῦσιν οἱ θεοὶ συχνότερον πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, μεταμορφούμενοι εἴτε εἰς ἀνθρώπους εἴτε εἰς διάφορα ζῶα καὶ ἄψυχα ἀκόμη πράγματα. Καὶ εἰς ζῶα μὲν καὶ ἄψυχα πράγματα μεταμορφοῦνται οἱ θεοὶ εἴτε στιγμιαίως μόνον ἐρχόμενοι ἢ ἀπερχόμενοι, ὡς ἐν Ἰλ. Δ, 75. Τ, 351. Ὀδ. Α, 320. Γ, 372. Ε, 353, ἢ καὶ διαρκέστερον, ὁσάκις μάλιστα θέλωσι νὰ διαπράξωσί τι, ὡς ἐν Ἰλ. Η, 59. Ξ, 290. Ὀδ. Χ, 240. κτλ. Ὁσάκις δὲ θεός τις λαμβάνῃ μορφὴν ἀνθρωπίνην ἤτοι μεταχειρίζεται αὐτὴν μόνον ὡς κάλυμμα, πράγματι δ' ἐνεργεῖ ὡς θεός, ἢ μεταβάλλεται καὶ ἀφομοιοῦται ἐντελῶς πρὸς ἄνθρωπον, ὡς τοιοῦτος πράττων καὶ ἐνεργῶν ἐπί τινα χρόνον. Ἡ πρώτη περίπτωσις εἶνε ἐν Ἰλ. Ε, 793—863. Γ, 386, ἐπ. καὶ 414 ἐπ. Φ, 600 ἐπ. σὺν Χ, 8. Ν, 45 σὺν 60 καὶ 73. Ξ, 165 ἐπ. Ω, 347 ἐπ. Ρ, 555 σὺν 569. Ὀδ. Α, 105 σὺν 321. καὶ Β, 420 κτλ. ἡ δὲ δευτέρα, καθ' ἣν ὁ θεὸς προτίθεται ν' ἀναγγείλῃ, συμβουλεύσῃ, προτρέψῃ, βοηθήσῃ τινί τι, συμβαίνει συχνότατα, ὡς ἐν Ἰλ. Β, 786, ἐπ. Γ, 122. Δ, 86. Ε, 462, 785. Ν, 266. Η, 715—725. Ρ, 73, 323, 583. Φ, 212, 285. Χ, 227. Ὀδ. Β, 268, 383. Δ, 654. Ζ, 22. Η, 20. Θ, 9, 193. Ν, 222, 288 κτλ.

1) Ὀδ. Η, 161.

Ἔρχονται λοιπὸν οἱ θεοὶ τοῦ Ὁμήρου εἰς συνάφειαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἴτε ὡς θεοὶ ὁρατοὶ ἢ ἀόρατοι ἢ μεταμορφωμένοι, ἑκάστοτε ὅμως διακρίνονται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὅτι εἶνε θεοὶ ἔκ τινων τῆς θεότητος καθόλου καὶ ἑνὸς ἑκάστου θεοῦ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικῶν. Διότι ἑκάστη Ὁμηρικὴ θεότης ἔχει, ὡς ὀρθῶς ὁ Nitzsch παρετήρησεν [1], ἰδιαιτέραν τινὰ μορφὴν καὶ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικά, δι' ὧν διακρίνεται τῶν ἄλλων θεῶν, οἷα τά: γλαυκῶπις διὰ τὴν Ἀθηνᾶν, βοῶπις καὶ λευκώλενος διὰ τὴν Ἥραν, κυανοχαίτα διὰ τὸν Ποσειδῶνα κτλ. καὶ β) διότι ἡ ὅλη τῶν διαφόρων θεῶν μορφή, ὁσάκις οὗτοι δὲν θέλωσι νὰ κρύψωσιν ἑαυτοὺς κατὰ διαφόρους περιπτώσεις, ἀπαραλλάκτως περιγράφεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ [2]. Διὰ τοῦτο καὶ πᾶς θεὸς ἀμέσως ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν εὐνοουμένων του, ἄνευ συγχύσεως πρὸς ἄλλον τινά. Οὕτως ἐπανειλημμένως ἀναγνωρίζονται ἡ Ἀθηνᾶ [3], ἡ Ἶρις [4], ὁ Ἀπόλλων [5], ὁ Ποσειδῶν [6] κτλ.

Παρεκτὸς δὲ τῶν ἰδιαιτέρων τῆς μορφῆς ἑνὸς ἑκάστου χαρακτηριστικῶν ἔχουσιν οἱ θεοὶ καθόλου καί τι θεῖον ἐν τῇ ἑαυτῶν ἐμφανίσει, διάφορον παντὸς ἀνθρωπίνου, δι' οὗ καὶ μεταμορφωμένοι ὄντες ἀναγνωρίζονται οὐχ ἧττον ὡς θεοὶ τοὐλάχιστον καθόλου [7]. Ἐκ τῶν ἰδιαιτέρων τῆς θεότητος καθόλου χαρακτηριστικῶν εἶνε καὶ ἡ ταχύτης τῆς ἀφίξεως καὶ ἀναχωρήσεως, δι' ὧν τρόπον τινὰ θέλουσιν ἐ-

1) *Erkl. Anmerk. zur Odyssee.* τόμ. Γ'. σελ. 128.
2) π. χ. Ὀδ. Κ, 277. Ν, 288. Ε, 181. Δ, 769. Ἰλ. Ω, 348.
3) Ἰλ. Α, 199. Β, 182. Ν, 288. Π, 157, ἐπ.
4) Ἰλ. Β, 807. Σ, 182. Ω, 170.
5) Ἰλ. Ρ, 345. Χ, 15.
6) Ἰλ. Υ, 71. Φ, 290.
7) Ὀδ. Α, 323, 420. Β, 262. Ἰλ. Γ, 396.

SISMANOGLIO

νίοτε νὰ δείξωσιν οἱ θεοὶ ὅτι εἶνε τοιοῦτοι μεταμορφωμένοι [1]. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τῶν θεῶν συμβαίνει, μόνον ὅταν οὗτοι θέλωσι καὶ δὲν ἔχωσι λόγους ὅπως κρύψωσιν ἑαυτούς· διότι, ὁσάκις τὸ τελευταῖον συμβαίνῃ, οὐδεὶς δύναται νὰ διακρίνῃ θεόν τινα:

. . . . τίς ἄρ θεὸν οὐκ ἐθέλοντα
ὀφθαλμοῖσιν ἴδοιτ' ἠ ἔνθ' ἠ ἔνθα κιόντα [2];

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, ὅπως δύνηται ὁ Διομήδης καὶ ἀκοντας νὰ διακρίνῃ τοὺς θεούς, τοὺς μεταξὺ τῶν ἄλλων μαχητῶν ἐν τῇ μάχῃ ἀναμεμιγμένους, ἀφαιρεῖ αὐτὸν τὴν ἀχλὺν ἐκείνην, ἥτις ἐπικαθημένη ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀνθρώπων κωλύει αὐτοὺς νὰ διαβλέπωσι τοὺς θεούς. Καθόλου δὲ καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῶν θεῶν συμβαίνει ἐπίσης ποικιλοτρόπως, ὡς καὶ ἡ ἐμφάνισις αὐτῶν· διότι ἴσα ἴσα ὁ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωπος πιστεύει ὅτι οἱ θεοὶ παρακολουθοῦσι καὶ ἐπιβλέπουσι πάντα τὰ διαβήματα αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ ἐπικαίρῳ στιγμῇ ἐμφανίζονται οὕτως ἢ ἄλλως πρὸς αὐτὸν ἢ δεικνύουσι τὴν ἐπαγρύπνησιν καὶ τὴν ἑκάστοτε βούλησίν των διὰ διαφόρων *σημείων ἢ τεράτων*, ἅτινά εἰσι φυσικὰ φαινόμενα, ζῶα, πτηνὰ κτλ. καὶ περὶ ὧν ἀλλαχοῦ [3].

---

1) πρβ. Ἰλ. Ν, 62. Ο, 237, 256. Τ, 350. Φ, 289, 493. Χ, 10. Ω, 460. Ὀδ. Ε, 337, 385, 54, 119. Λ, 320. Γ, 372. Λ, 252 κτλ.

2) Ὀδ. Κ, 573. πρβ. Ἰλ. Π, 789, ἐπ. Ὀδ. Π, 160—163.

3) Ἰλ. Β, 127, 331, 433, 604, 824.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΘΕΩΝ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗΛΟΥΣ.

§ 14. Τοιοῦτοι λοιπὸν οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ τήν τε ποιότητα καὶ ἐν ταῖς πρὸς τὸν κόσμον σχέσεσιν αὐτῶν. Πάσας δὲ τὰς μέχρι τοῦδε περιγραφείσας αὐτῶν λειτουργίας πρὸς συντήρησιν τοῦ κόσμου ἐκτελοῦσι πάντες ὁμοῦ ἐν ἀμοιβαίᾳ συνεργείᾳ, καὶ δὲν δύναται εἷς μόνος νὰ πράττῃ ὅ,τι πάντες ὁμοῦ, ἀλλ' ἡ πρὸς τὸν κόσμον σχέσις καὶ ἡ δικαιοδοσία ἑκάστου θεοῦ ὁρίζεται ἔκ τε τοῦ κύκλου τῶν θεῶν, ᾧ ἀνήκει, ἑπομένως καὶ ἐκ τῆς τάξεως, ἣν ἐν τῷ συνόλῳ τῶν θεῶν ὁ κύκλος οὗτος κατέχει, καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν πρὸς τὸ σύνολον τῶν θεῶν σχέσεων αὐτοῦ, αἵτινες εἶνε οἷαι καὶ αἱ τῶν ἀνθρώπων, οἰκογενειακαὶ καὶ πολιτικαί. Οἱ θεοὶ δηλ. τοῦ Ὁμήρου, ἀναλόγως πρὸς τὴν δικαιοδοσίαν καὶ τὴν φύσιν ἑκάστου αὐτῶν, δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς τρεῖς διαφόρους καὶ μεγάλους κύκλους, εἰς τρία μεγάλα συστήματα θεῶν, ἅτινα διὰ τῆς ἐκτελέσεως ἰδίων ἑκάστῳ λειτουργιῶν καὶ τῆς σκοπίμου καὶ ἀπὸ κοινοῦ τῶν λειτουργιῶν τούτων ἀλληλεγγύης κατορθοῦσι νὰ ἐκπληρῶσι πάσας τὰς τοῦ κόσμου ἀνάγκας καὶ νὰ κυβερνῶσιν αὐτὸν τελείως. Εἶνε δ' οἱ τρεῖς οὗτοι κύκλοι, ὁ τῶν Ὀλυμπίων, ὑπὸ τὴν στενοτέραν τῆς λέξεως σημασίαν, ὁ τῶν θαλασσίων καὶ ὁ τῶν χθονίων καὶ ὑποχθονίων θεῶν· ἑκάστου δὲ τῶν τριῶν τούτων κύκλων προεξάρχει εἷς Κρονίδης, ὧν ὁ εἷς, ὁ Ζεύς, προΐσταται καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν θεῶν· οἱ τρεῖς οὗτοι κύκλοι ἀντιπροσωπεύουσι τὰ τρία στοιχεῖα, ἐξ ὧν καθ' Ὅμηρον συνίσταται τὸ σύμπαν, τὸν οὐρανόν, τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ εἰς ἕκαστον τούτων ἀνήκουσιν οἱ τὰς φυσικὰς δυ-

© SISMANOGLIO MUSEUM

νάμεις τοῦ οἰκείου στοιχείου ἐκπροσωποῦντες θεοί [1], ἀναλόγως δὲ πρὸς τὴν αἴσθησιν, ἣν τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐνεποίουν τοῖς ἀνθρώποις, ὡρίσθη καὶ ὁ βαθμὸς τῆς ἰσχύος καὶ ἡ δικαιοδοσία καὶ ἡ ποιότης τῆς ἐνεργείας τῶν διαφόρων αὐτῶν θεῶν. Οἱ ὑπὸ τὸν πρεσβύτερον τῶν Κρονιδῶν Δία λ. χ. τὸν οὐρανὸν κατέχοντες καὶ τὰς διαφόρους αὐτοῦ ὄψεις ἐκπροσωποῦντες θεοί, οἱ Ὀλύμπιοι, ὑπὸ τὴν στενοτέραν τῆς λέξεως παρ' Ὁμήρῳ σημασίαν, εἶνε καὶ οἱ πολυαριθμότεροι καὶ ἰσχυρότεροι καὶ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ κόσμου ἐπηρεάζοντες, διὸ καὶ στενότερον μετὰ τῶν ἀνθρώπων συνδεδεμένοι καὶ μᾶλλον ὑπ' αὐτῶν τιμώμενοι· διότι ὁ οὐρανὸς παρὰ πάσαις ταῖς θρησκείαις θεωρεῖται ὡς ἡ ἕδρα τοῦ ὑψίστου καὶ ἱερωτάτου, διὸ καὶ οἱ Ὀλύμπιοι ὡς οἱ κατ' ἐξοχὴν θεοὶ θεωροῦνται, μάλιστα δ' ὁ Ζεύς. Οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Ποσειδῶνα τοῦ ῥευστοῦ στοιχείου ἄρχοντες, καὶ τοῦτο ἐκπροσωποῦντες θεοί, οἱ θαλάσσιοι, διὰ τὸ ταραχῶδες, θυελλῶδες, τερατῶδες καὶ ἐπικίνδυνον τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ὑδάτων εἶνε ἧττον μὲν τῶν τοῦ οὐρανοῦ θεῶν ἰσχυροί, πάντοτε ὅμως φοβεροί τινες καὶ μυστηριώδεις, φιλέριδες καὶ ἀπειθεῖς καὶ δύστροπει θεοί. Τέλος δὲ οἱ ὑπὸ τὸν Ἀϊδωνέα τοῦ Ἅδου καὶ ὅλης τῆς στερεᾶς καὶ σκοτεινῆς φύσεως ἄρχοντες καὶ

1) Ἡ τοιαύτη ἰδέα περὶ τῶν στοιχείων τῶν ἀποτελούντων τὸ σύμπαν διατυποῦται παρ' Ὁμήρῳ ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐν τῷ μεγάλῳ καὶ φοβερῷ τῶν θεῶν ὅρκῳ τῷ ἐπὶ τῶν τριῶν τούτων στοιχείων γιγνομένῳ (Ἰλ. Ο, 6—8). πρβ. καὶ τὴν περιγραφὴν τῆς τοῦ Ἀχιλλέως ἀσπίδος Ἰλ. Σ, 483: «ἐν δὲ γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανόν, ἐν δὲ θάλασσαν». Ἡ δὲ εἰς τρεῖς ἀναλόγους κύκλους τῶν θεῶν διαίρεσις, εἰ καὶ μὴ οὖσα ὡρισμένη παρ' Ὁμήρῳ, ὡς παρ' Ἡσιόδῳ, ἔχει ὅμως πλήρη ὑπόστασιν καὶ ἐντεῦθεν ἀργότερα διωργανώθη τελειότερον ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου ἡ κατάταξις αὕτη. πρβ. Παυσαν. 2, 24, 4. Λουκρητίου 5, 93. Ὀβιδίου Μεταμορφ. 5, 368.

τὰς διαφόρους αὐτῆς ὄψεις ἐκπροσωποῦντες θεοί, διὰ τὸ φοβερὸν καὶ ἀποτρόπαιον παντὸς ἀδιαφανοῦς καὶ σκοτεινοῦ καὶ τὴν εἰς τὰ ἐκτὸς τῆς γῆς μετάβασιν παντὸς φθίνοντος ἀντικειμένου, εἶνε φοβεροί, ἀποτρόπαιοι καὶ στυγεροὶ θεοί, ἐχθροὶ πάσης ζωτικότητος καὶ παντὸς ἀγαθοῦ, χωρὶς νὰ ἔχωσιν, ὡς οἱ θαλάσσιοι, καὶ εὐεργετικήν τινα ὄψιν [1].

Οὕτω λοιπὸν γενικῶς ἀναλόγως πρὸς τὸν κύκλον του ὁρίζεται ἑκάστου θεοῦ ὁ κύκλος τῆς ἐνεργείας. Δὲν πρέπει ὅμως τούτου ἕνεκα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ τοῦ Ὁμήρου θεοὶ ἐκτὸς τοῦ ὡρισμένου εἰς ἕκαστον κύκλου ἐνεργείας οὐδὲν ἄλλο νὰ πράξωσι δύνανται· διότι οὗτοι δὲν εἶναι πλέον αὐταὶ αἱ φυσικαὶ δυνάμεις καὶ τὰ στοιχεῖα, ἀλλ' ἐλεύθεραι προσωπικότητες, φέρουσαι μὲν καὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἀντιπροσωπευομένης φυσικῆς δυνάμεως τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ ἴχνη, ἔχουσαι ὅμως ὡς ὄντα ἐλεύθερα ἐλευθερίαν ἐνεργείας καὶ δυνάμεναι πολλάκις νὰ παραγάγωσι κατὰ βούλησιν πράγματα καὶ νὰ μετέλθωσι λειτουργίας ἐκτὸς τοῦ ἰδίου κύκλου κειμένας. Ὁ οὔριος λ. χ. ἄνεμος στέλλεται ἰδίως παρὰ τοῦ Διός, καὶ διὰ τοῦτο «Διὸς οὖρος» [2] καλεῖται, οὐχ ἧττον ὅμως τοιοῦτον πέμπει καὶ ἡ Ἀθηνᾶ [3] καὶ ὁ Ἀπόλλων [4] καὶ ἡ Καλυψὼ [5] καὶ ἡ Κίρκη [6].

§ 15. Ἐκτὸς ὅμως τῆς τοιαύτης τῶν θεῶν διαιρέσεως ὑπάρχει καὶ ἑτέρα τὸν βαθμὸν καὶ τὴν ἰσχὺν ἑκάστου αὐ-

1) πρβ. *Preller, griechische Mythologie.* τόμ. Α'. εἰσαγ. σελ. 3 καὶ 83—84. ἔκδ. β'.

2) π. χ. Ὀδ. Ε, 179.

3) Ὀδ. Ο, 292.

4) Ἰλ. Α, 479.

5) Ὀδ. Ε, 167.

6) Ὀδ. Α, 7. πρβ. καὶ Ε, 219, ἐπ. 303, ἐπ. Ι, 67, ἐπ. Ε, 383. Ἰλ. Δ, 101. Ε, 174. Φ, 334 κτλ.

© SISMANOGLIO

τῶν ὁρίζουσα, ἡ πολιτικὴ αὐτῶν διάταξις ἡ γενομένη κατ' ἀπομίμησιν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ οὖσα οὐχ ἧττον τῆς πρώτης σπουδαία [1]. Οἱ τὰς διαφόρους δηλ. δυνάμεις καὶ ἐπόψεις ἑνὸς τῶν τριῶν κύκλων ἐκπροσωποῦντες θεοὶ δὲν εἶνε πάντες τῆς αὐτῆς τάξεως καὶ ἰσχύος, ἀλλὰ διαφόρου βαθμοῦ, καὶ ἄλλοι μέν εἰσιν ἰσχυρότεροι καὶ οἱονεὶ ἄρχοντες, ἄλλοι δὲ κατώτεροι καὶ τοῖς πρώτοις ὑπηρετοῦντες. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διατέτακται καὶ τὸ σύνολον τῶν θεῶν· μεταξὺ δηλ. αὐτῶν ὑπάρχουσί τινες διακρινόμενοι μεταξὺ τῶν ἄλλων κατ' ἰσχύν, ἕτεροι δὲ κατωτέρας τάξεως τοῖς πρώτοις ὑπείκοντες, πάντων δὲ προεξάρχει ὁ ἀνώτατος καὶ ἰσχυρότατος πάντων Ζεύς, εἰς οὗ τὰς διαταγὰς πάντες ὑποτάσσονται, ἧττον μὲν οἱ πρώτης τάξεως, ἐντελῶς δὲ οἱ δευτέρας τάξεως καὶ κατώτεροι θεοί· ὥστε τὸ σύνολον τῶν θεῶν εἶνε ἐπίσης πολιτικῶς διατεταγμένον καὶ ἐν τῇ διατάξει ταύτῃ ἐπικρατεῖ ἡ αὐτὴ τάξις καὶ ἀνισότης, ἥτις καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων πολιτείας [2]. Ὅπως παρ' Ὁμήρῳ ὑπάρχει εἷς ἀνώτατος καὶ ἰσχυρότατος ἄρχων, ὁ βασιλεύς, παρ' αὐτὸν δὲ οἱ ἧττον μὲν αὐτοῦ ἰσχύοντες, ἐπίσης ὅμως ἐν τιμῇ ὄντες, οἱ γέροντες, οἱ καὶ *βασιλῆες* πολλάκις καλούμενοι, καὶ τελευταῖον ὁ λοιπὸς λαός, οὕτως

1) Τὴν ὁμοιότητα τοῦ τῶν θεῶν πολιτεύματος πρὸς τὸ τῶν ἀνθρώπων παρετήρησεν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Πολιτ. 1, 1, 6 «ὥσπερ τὰ εἴδη ἑαυτοῖς ἀφομοιοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ τοὺς βίους τῶν θεῶν».

2) Ἡ ἀλληλεγγύη αὕτη καὶ ἄνισος τῶν θεῶν διάταξις δὲν εἶνε τοιαύτη, ὡς ἐὰν οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ ἀπετέλουν σύστημα διαφόρων καὶ ἀνίσων φυσικῶν δυνάμεων φυσικῶς πρὸς ἀλλήλας συνεχομένων, ἀλλ' ὡς ἀτόμων, ὡς ὄντων ἐλευθέρων καὶ ἀνεξαρτήτων, συνησπισμένων πρὸς ἄλληλα πολιτικῶς, ὡς ἐν ὀργανικῇ τινι πολιτείᾳ. πρβ. *Qoettling, geschichtliche Abhandlungen.* σελ. 181.

ἀκριβῶς ἔχουσι καὶ τὰ κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς θεούς, καὶ οἷαι αἱ σχέσεις τῶν τριῶν τάξεων τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλας, τοιαῦται ἐντελῶς καὶ αἱ τῶν τριῶν τάξεων τῶν θεῶν. Παρ' Ὁμήρῳ οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες, οἱ κυρίως βασιλεῖς, ἔχουσι τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβάλλωσιν ἑκάστοτε τὴν θέλησίν των καὶ ἐξασκοῦσι τὴν ἀνωτάτην διοικητικὴν ἐξουσίαν, ὡς ὁ Ἀγαμέμνων ἐν Τροίᾳ καὶ ὁ Ἀλκίνοος ἐν Σχερίᾳ· οἱ δὲ μετὰ τοὺς ἡγεμόνας ἐρχόμενοι δημογέροντες τοῦ λαοῦ ἀποτελοῦσι τὴν βουλὴν τοῦ ἡγεμόνος καὶ συσκέπτονται μετ' αὐτοῦ περὶ τοῦ πρακτέου, ὡς οἱ δώδεκα *βασιλῆες* οἱ ἀποτελοῦντες τὴν βουλὴν τοῦ Ἀλκινόου ἐν Σχερίᾳ [1], καὶ οἱ γεραίτεροι καὶ ἀνδρειότεροι τοῦ στρατοῦ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν βουλὴν τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐν Τροίᾳ [2]· ὁ δὲ λαὸς λαμβάνει καὶ αὐτὸς μέρος εἰς τὰ τῆς πολιτείας συγκαλούμενος διὰ κηρύκων ὑπὸ τοῦ βασιλέως εἰς γενικὴν συνέλευσιν (ἀγοράν), ὅπως μάθῃ τὰς σπουδαίας τοῦ ἡγεμόνος ἀποφάσεις. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν θεῶν· ὁ ἀνώτατος βασιλεὺς καὶ ἡγεμὼν τῶν θεῶν εἶνε ὁ Ζεύς· παρ' αὐτῷ συνέρχονται οἱ ἰσχυρότεροι τῶν θεῶν καὶ ἀποτελοῦσιν εἶδος βουλῆς καλουμένης *θώκου* [3]. Τοιοῦτοι ἰσχυρότατοι καὶ μετὰ τοῦ Διὸς περὶ τῆς τοῦ παντὸς διοικήσεως βουλευόμενοι θεοὶ εἶνε ἡ Ἥρα, ἡ Ἀθηνᾶ, ὁ Ἀπόλλων, ὁ Ἥφαιστος, ὁ Ἄρης, ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἄρτεμις, ἡ Ἀφροδίτη, πολὺ πιθανὸν καὶ ἡ Διώνη καὶ τέλος ὁ ἐκτάκτως μόνον ἐπὶ τούτῳ προσκαλούμενος Ποσειδῶν. Πάντες δ' οἱ λοιποὶ θεοὶ ἀποτελοῦσι τὸν λαόν, οὕτως εἰπεῖν, τῶν θεῶν, καὶ μόνον ἐκτάκτως προσκαλοῦνται ὑπὸ τοῦ Διὸς διὰ τῆς Θέμιδος εἰς γενικὴν συνέλευσιν (θεῶν ἀγοράν),

1) Ὀδ. Ζ, 54. Θ, 321.
2) Ἰλ. Β, 53.
3) Ὀδ. Ε, 3.

SISMANOGLIO MEGARO

ἐξαιρουμένου τοῦ γέροντος Ὠκεανοῦ, ὅστις οὐδὲν εἰς τὰ τοῦ κόσμου λαμβάνει μέρος [1].

§ 16. Τὰ δὲ πολιτικά, οὕτως εἰπεῖν, τῶν διαφόρων θεῶν δικαιώματα ἔν τε τῇ θεῶν ἀγορᾷ καὶ τῷ θώκῳ εἶνε ὅμοια πρὸς τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐν τῇ τοῦ δήμου ἀγορᾷ καὶ τῷ θώκῳ τῶν βασιλέων. Ὅπως οἱ στρατιῶται ἐν Τροίᾳ [2], οἱ Ἰθακήσιοι [3] καὶ Φαίακες [4] προσκαλούμενοι συνέρχονται εἰς γενικὴν συνέλευσιν, μόνον ὅπως ἀκούσωσι τὴν γνώμην καὶ ἀπόφασιν τοῦ ἡγεμόνος καὶ τῶν γερόντων, χωρὶς νὰ κέκτηνται τὸ δικαίωμα τῆς ἀποδοκιμασίας ἢ τροποποιήσεως τῆς τοιαύτης γνώμης [5], οὕτω καὶ οἱ θεοὶ συνέρχονται εἰς ἀγοράν, μόνον ὅπως μάθωσι τὴν τοῦ Διὸς βουλήν. Ὡς δὲ πάλιν οἱ ἄρχοντες ἢ βασιλῆες ἐν τῇ παρὰ τῷ ἀνωτάτῳ ἄρχοντι βουλῇ ἔχουσι μὲν τὸ δικαίωμα τοῦ συσκέπτεσθαι καὶ συζητεῖν τὴν προβαλλομένην γνώμην, δὲν δύναται ὅμως ἡ πλειονοψηφία οὔτε ν' ἀπορρίψῃ τὴν τοῦ ἡγεμόνος γνώμην, οὔτε νὰ ἐπιβάλῃ αὐτῷ ἑτέραν τινά, οὕτω καὶ οἱ ἀνωτέρω ὀνομασθέντες θεοὶ ἐν τῷ παρὰ τῷ Διὶ θώκῳ συζητοῦσι μὲν καὶ προτείνουσι διαφόρους γνώμας [6], δὲν δύνανται ὅμως καὶ νὰ ἐπιβάλωσί τι τῷ Διί, ἢ ν' ἀπορρίψωσι

1) Ἰλ. Ω, 4, ἑπ.
2) Ἰλ. Β, 86, ἑπ.
3) Ὀδ. Β, ἐν ἀρχῇ.
4) Ὀδ. Θ, ἐν ἀρχῇ.
5) Κατὰ τὸν σχολιαστὴν ἐν Ἰλ. Α, 17 τοῦτο ἐσημείωσεν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης (πρβ. ἠθικ. Νικομ. 3, 5) « φησὶ τοίνυν Ἀριστοτέλης ὅτι ὁ μὲν δῆμος μόνον τοῦ ἀκοῦσαι κύριος ἦν, οἱ δὲ ἡγεμόνες καὶ τοῦ πρᾶξαι». πρβ. ἐκ τῶν νεωτέρων *K. O Mueller*, Δωριέων γ'. κεφ. 3 *Grote* ἑλλ. ἱστορ. Α'. σελ. 442 τῆς γερμαν. μεταφράσεως. *Wachsmuth* ἑλλ. ἀρχαιολ. Α'. σελ. 345 καὶ *Naegesbach, Hom. Theol.* σελ. 98—100.
6) Ἰλ. Δ, 29, ἑπ.

τὴν γνώμην αὐτοῦ· διότι ὅτε ἐπίγειος βασιλεὺς καὶ ὁ Ζεὺς τὴν ἡγεμονείαν των στηρίζουσι μὲν καὶ ἐπὶ τῆς καταγωγῆς των, κυρίως ὅμως τηροῦσιν αὐτὴν διὰ τῆς μεγίστης καὶ ἀκαταμαχήτου αὐτῶν ἰσχύος καὶ ὑπεροχῆς ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους· διὸ λέγει ὁ Ἑρμῆς:

ἀλλὰ μάλ' οὔπως ἔστι Διὸς νόον αἰγιόχοιο
οὔτε παρεξελθεῖν ἄλλον θεὸν οὔθ' ἁλιῶσαι [1],

καὶ ἀλλαχοῦ λέγεται:

πάντες (θεοὶ) δ' ἠτιόωντο κελαινεφέα Κρονίωνα,
οὕνεκ' ἄρα Τρώεσσιν ἐβούλετο κῦδος ὀρέξαι.
τῶν μὲν ἄρ' οὐκ ἀλέγιζε πατήρ· ὁ δὲ νόσφι λιασθεὶς
τῶν ἄλλων ἀπάνευθε καθέζετο κύδεϊ γαίων [2],

κέκτηται δὲ τὴν ἀπεριόριστον ταύτην ὑπεροχήν:

. . . *φησὶν γὰρ ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσιν*
κάρτεί τε σθένεί τε διακριδὸν εἶναι ἄριστος [3]

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἐπὶ τῆς προσωπικῆς ἱκανότητος καὶ ἰσχύος ἐρειδομένης ταύτης θέσεως τῶν διαφόρων θεῶν ὑπάρχει καὶ ἄλλη, ἡ ἐκ τῆς καταγωγῆς προερχομένη· οὕτως ὁ Ποσειδῶν καὶ Ἀϊδωνεὺς διεμοιράσθησαν μὲ τὸν Δία ἐξ ἴσου τὴν τοῦ κόσμου ἡγεμονείαν· διότι ἦσαν, ὡς οὗτος, υἱοὶ τοῦ Κρόνου [4]. Ἐπίσης ἡ Ἥρα κατέχει μεταξὺ τῶν θεαινῶν θέσιν ἐξαιρετικήν, ὡς ἡ ἰδία πρὸς τὸν Δία λέγει:

ἀμφότερον, γερεῇ τε καὶ οὕνεκα σὴ παράκοιτις
κέκλημαι [5],

ἐπειδὴ δηλ. οἱ θεοὶ εἶνε, ὡς καὶ οἱ ἄνθρωποι, πρὸς ἀλλήλους καὶ οἰκογενειακῶς συνδεδεμένοι, ὡς γονεῖς, σύζυγοι,

1) Ὀδ. Ε, 103—104.
2) Ἰλ. Δ, 78, ἑπ.
3) Ἰλ. Ο, 107. πρβ. Θ, 450—451. Α, 566—567, 580, 589.
4) Ἰλ. Ο, 185, ἑπ.
5) Ἰλ. Δ, 69, ἑπ.

© SISMANOGLIO MEGARO

τέκνα [1], διὰ τοῦτο καὶ αἱ οἰκογενειακαὶ αὗται σχέσεις ὁρίζουσι πολλαχῶς τὴν θέσιν καὶ ἰσχὺν ἑκάστου θεοῦ. Οὕτως ἡ Ἥρα εἶνε ἡ πρεσβυτάτη, ἤτοι ἐντιμοτάτη, μεταξὺ τῶν θεαινῶν, ὡς εἴδομεν, διά τε τὸ γένος καὶ διότι εἶνε τοῦ Διὸς σύζυγος· οὕτω καὶ ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ἀπόλλων, ὡς τὰ προσφιλῆ τοῦ Διὸς τέκνα, κατέχουσιν ἔξοχον ἐν τοῖς θεοῖς θέσιν. Εἰς τὰς οἰκογενειακὰς δὲ ταύτας καὶ τὰς τῆς καταγωγῆς σχέσεις ὀφείλει κατὰ μέγα μέρος καὶ ὁ Ζεὺς τὸ μέγα αὐτοῦ ἀξίωμα καὶ τὴν ἐπὶ τῆς ἡγεμονείας τοῦ παντὸς προεδρείαν, ἣν ἔλαβεν, ὡς «Θεῶν πρεσβύτατος καὶ ἄριστος» καὶ «πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε».

§ 17. Τοιαύτη λοιπὸν ἡ τοῦ συνόλου τῶν θεῶν διάταξις, ἥτις εὐφυέστατα προσωμοιάσθη ὑπὸ τοῦ Πρελλέρου πρὸς πυραμίδα, ἧς ἡ μὲν βάσις εἶνε εὐρεῖα, βαθμηδὸν δὲ προχωρεῖ στενοτέρα, μέχρις οὗ ἡ κορυφὴ ἀπολήγει εἰς ἓν ὕψιστον σημεῖον [2]. Ἐκ ταύτης τῆς ἀπὸ ἑνὸς ὑψίστου θεοῦ

1) Σημειωτέον ὅμως ὅτι αἵ τε πολιτικαὶ καὶ οἰκογενειακαὶ τῶν θεῶν πρὸς ἀλλήλους σχέσεις εἶνε μὲν ὅμοιαι ταῖς τῶν ἀνθρώπων, πολλῷ ὅμως τούτων τραχύτεραι. Ὁ Ἀγαμέμνων, ὁ Ἀλκίνοος, ὁ Ἕκτωρ, ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ λοιποὶ ἡγεμόνες φέρονται πολλῷ μετριώτερον πρὸς τοὺς κατωτέρους καὶ ὑποτελεῖς αὐτῶν, ἢ ὁ Ζεὺς πρὸς τοὺς ἄλλους θεούς, αἱ δὲ οἰκογενειακαὶ ἐκείνων σχέσεις εἶνε πολλῷ ἡμερώτεραι καὶ ἀνθρωπινώτεραι ἢ αἱ τοῦ Διὸς πρὸς τὴν Ἥραν καὶ τὰς ἄλλας του συζύγους καὶ τέκνα· γάμοι δ' ἀδελφῶν, ὡς ὁ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας παρὰ τοῖς Ὁμηρικοῖς ἀνθρώποις δὲν ὑφίστανται. Αἱ τῶν θεῶν λοιπὸν σχέσεις εἶνε ὅμοιαι ταῖς τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἁρμόζουσαι μᾶλλον ταῖς πρὸ τοῦ Ὁμήρου ἀπολιτιστοτέραις ἔτι γενεαῖς, αἵτινες κατὰ τὰ ἴδια ἔπλασαν τὰ τῶν θεῶν καὶ παρ' ὧν ἐκ παραδόσεως παρέλαβεν ὁ Ὅμηρος τοὺς μύθους καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἰδέας. Ἴδε *Voss*, μυθολ. ἐπιστολῶν τόμ. Α'. σελ. 5—21 καὶ ἀνωτέρω εἰσαγ. σελ. ιγ'.

2) *Preller griech Mythol.* Τόμ. Α'. σελ. 87, ἔκδ. 6'.

πάντων τῶν ἄλλων ἐμμέσου ἢ ἀμέσου ἐξαρτήσεως καὶ τῆς ἄλλης τῶν θεῶν διατάξεως καταφαίνεται ἡ ἀνάγκη τοῦ πολυθεϊσμοῦ νὰ θεραπεύσῃ τὰς κατ' ἀνάγκην ἀποδιδομένας τοῖς διαφόροις θεοῖς ἐλλείψεις διὰ τῆς ἀμοιβαίας τῶν θεῶν πρὸς ἀλλήλους συνδέσεως καὶ τῆς βαθμιαίας ὑποταγῆς αὐτῶν εἰς μίαν ἀνωτάτην θέλησιν, εἰς ἕνα ἀνώτατον θεόν, ὅπερ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τάσις τις πρὸς τὸν μονοθεϊσμόν [1]. Ἕνεκα ὅμως τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ πολυθεϊσμοῦ ἡ τάσις αὕτη δὲν δύναται ἢ νὰ ἐπιφέρῃ ἐντελῆ σύγχυσιν εἰς τὸ θρησκευτικὸν οἰκοδόμημα, καὶ τοῦτο παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ καὶ ἰδιαίτερον ἐν τῇ Ὁμηρικῇ Θεολογίᾳ. Διότι ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς παριστᾷ ὁ ποιητὴς τὸν Δία τὰ πάντα κατὰ τὴν ἰδίαν βουλὴν διευθύνοντα καὶ τοσοῦτον ἰσχυρόν, ὥστε οὐ μόνον μὴ ἀποφεύγοντα τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους θεοὺς σύγκρουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀνάγκῃ εὐκολώτατα δυνάμενον νὰ ἀνασύρῃ δι' ἀλύσεως θεούς, γῆν καὶ θαλάσσας καὶ προσδέσας τὴν ἄλυσιν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου νὰ καταστήσῃ τὰ πάντα μετέωρα, ἀφ' ἑτέρου παρουσιάζει αὐτὸν φοβούμενον τὴν Ἥραν, καὶ οὐ μόνον συχνὰ ἀδυνατοῦντα νὰ ἐπιβάλῃ τὴν βούλησίν του, ἀλλὰ καὶ νὰ δεσμευθῇ ὑπὸ τῶν ἄλλων θεῶν κινδυνεύοντά ποτε [2]. Ἀναλόγους δ' ἐλλείψεις ἔχουσι καὶ πάντες οἱ ἄλλοι Ὁμηρικοὶ θεοί. Τὸ δ' ἐλλιπὲς τοῦτο τῶν θεῶν κορυφοῦται ἐν τῇ ἐπὶ πάντων τῶν θεῶν κυριαρχίᾳ τῆς Μοίρας καὶ τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς, ἃς ὀφείλουσιν οὗτοι νὰ μὴ παραβῶσι· διότι ἡ Μοῖρα φαίνεται

1) πρβ. *Lange, Cinleitung in das Studium der gr. Mythologie*, σελ. *101*. *K. O. Mueller, Prolegom.* στ. *Mythol.* σελ. *245-246*. *Nitzsch, Erkl. Anmerk* στ. *Odyssee A'.* σελ. *57*. *Preller gr. Mythol.* Α'. σελ. 85. ἔκδ. β'. καὶ *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 117.

2) Ὀδ. Ν, 341, ἐπ. πρβ. *Nitzsch*, ἔνθα ἀνωτέρω τόμ. 6'. σελ. 132. καὶ Ἰλ. Θ, 5—27. Α, 520, ἐπ. 315, ἐπ. Ω, 25, ἐπ.

ὅτι ἐπενοήθη ὡς ἀνωτάτη θεότης μέλλουσα ν' ἀναπληρώσῃ καὶ δικαιολογήσῃ τὰς ἐλλείψεις τῶν ἄλλων· θέλομεν ὅμως ἀμέσως ἰδεῖ ὅτι καὶ ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἀπέτυχε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΟΙ ΘΕΟΙ ΚΑΙ Η ΜΟΙΡΑ.

§ 18. Ἐξετάσαντες μέχρι τοῦδε τὴν ποιότητα τῶν Ὁμηρικῶν θεῶν, τὰς πρὸς τὸν κόσμον καὶ πρὸς ἀλλήλους σχέσεις αὐτῶν, ἐξ ὧν ἐξήρτηται ἡ θέσις καὶ ὁ βαθμὸς ἑκάστου καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ κόσμου δικαιοδοσία καὶ ἐπενέργεια, εἴδομεν ὅτι πανταχοῦ οἱ θεοί εἰσιν ἐλλιπεῖς, καὶ ὅτι ἐπὶ πασῶν τῶν περιπτώσεων ἰσχύει ὁ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος τμήματος τεθεὶς κανών, ὅτι ὁ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωπος ἄλλως περὶ τοῦ θείου δογματίζει, καὶ ἄλλως πράγματι περὶ αὐτοῦ πιστεύει. Καταδηλότερον ὅμως καθίσταται τὸ ἐλλιπὲς τῶν θεῶν καὶ ἡ σύγχυσις τῶν περὶ αὐτῶν ἰδεῶν τῶν ἀνθρώπων, ἐν οἷς οὗτοι περὶ θεῶν φρονοῦσιν ἀναφορικῶς πρὸς τὸ μέλλον· διότι πῶς ἦτο δυνατὸν θεοὶ πολλάκις καὶ αὐτὰ τὰ ἴδια καὶ ἄλλα κοινότατα πράγματα ἀγνοοῦντες ὀρθῶς τὰ τοῦ μέλλοντος νὰ προγνωρίζωσι καὶ τοῦτο νὰ διευθύνωσι; Τὰς περὶ τοῦ μέλλοντος δ' ἀναγκαίας τῆς γνώσεως τῶν θεῶν ἐλλείψεις βουλόμενοι νὰ διορθώσωσιν οἱ ἄνθρωποι ἔπλασαν ἑτέραν τινά, ἀνωτέραν πάντων τῶν θεῶν κατὰ τοῦτο θείαν δύναμιν, ἔργον ἔχουσαν νὰ ὁρίζῃ καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ἀποφασίζῃ ἐκ γενετῆς ἕτι παντὸς ὄντος τὸν βίον καὶ τὰς περιπετείας καὶ ἐκάλεσαν αὐτὴν Μοῖραν, ὡς δύναμιν, παρ' ἧς οἱ ἄνθρωποι *μείρονται* τὴν τύχην αὐτῶν, καὶ Αἶσαν ὡς τὸ

ἴσον καὶ ἁρμόδιον ἑκάστῳ παρέχουσαν [1]. Εἴτε ὅμως ἐκ φόβου μὴ περιπέσωσιν εἰς τὰς αὐτὰς καὶ περὶ τῶν ἄλλων θεῶν ἐλλείψεις καὶ ἀντιφάσεις, εἴτε καὶ ἐξαντληθέντες ἐν τῇ τῶν ἄλλων θεῶν διαπλάσει, δὲν ἔπλασαν πλέον τὴν Μοῖραν μετὰ σώματος καὶ ὡρισμένης μορφῆς καὶ τῶν παρεπομένων αὐτῶν, ὡς τοὺς λοιποὺς θεούς, ἀλλ' ἐφαντάσθησαν αὐτὴν ὡς ἀόρατόν τινα καὶ μυστηριώδη, τὴν τυφλὴν εἱμαρμένην ἐκπροσωποῦσαν δύναμιν [2].

Τί συνέβη ὅμως πάλιν; ἡ Μοῖρα, ὡς οὐδεμίαν κεκτημένη σωματικὴν ἰσχύν, δὲν δύναται καὶ νὰ ἐπιβάλῃ τὰς ἀποφάσεις της τῷ κόσμῳ, ἄμεσον δὲ καὶ ἐνεργὸν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιρροὴν κέκτηνται μόνοι οἱ ἄλλοι θεοί, ἐθεώρησαν λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι τοὺς θεοὺς ὡς ἐκτελεστὰς τῶν ἱερῶν τῆς Μοίρας ἀποφάσεων, καὶ ὡς ἰθύνοντας τὰ τοῦ κόσμου κατὰ τὴν βούλησιν ἐκείνης, οἱονεὶ ὡς ἡ ἐκτελεστικὴ ἐκείνης ἐξουσία. Ἀλλ' ἦτό ποτε δυνατὸν θεοὶ τοσούτων καὶ τοιούτων ἐλλείψεων καὶ παθῶν νὰ ὑπακούσωσι τυφλῶς εἰς ἀδύνατον καὶ ἰδανικὴν θεότητα, ὅσον ἱεραὶ καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς, μάλιστα δ' ὅταν αὗται προὔκειτο νὰ ἐφ-

---

1) Μοῖρα ἢ Αἶσα ἑνικῶς συνήθως, πληθυντικῶς δὲ Κατακλῶθαι καὶ Μοῖραι δὶς μόνον ἀναφέρονται παρ' Ὁμήρῳ (Ἰλ. Ω, 49, καὶ Ὀδ. Η, 197). Τὰ δ' ὑπὸ Ἡσιόδου (Θεογον. 217) ἀποδιδόμενα αὐταῖς ὀνόματα ἀγνοεῖ ὁ Ὅμηρος. Τὸ δ' ὑπὸ τῆς Μοίρας ἢ Αἴσης ἀποφασιζόμενον καλεῖται παρ' Ὁμήρῳ μοῖρα, αἶσα, μόρος, ἐπί τε ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καὶ πότμος καὶ οἶτος πάντοτε μὲ τὴν σημασίαν τῆς κακῆς τύχης. Περὶ τῆς παραγωγῆς τῆς λέξεως Μοίρας παρὰ τὸ μείρομαι καὶ Αἴσης παρὰ τὸ ἴσος ἴδε *Doederlein, homerisches glossarium* § 581 καὶ 429. πρβ. καὶ *J. Curtius Grundruege der gr. Etymologie* τόμ. α'. § 529 καὶ *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 122—126.

2) Διὰ τοῦτο οὔτε κατοικία αὐτῆς που ἀναφέρεται οὔτε τι τῶν τοῖς ἄλλοις θεοῖς ἀποδιδομένων εἰς χρῆσιν μέσων τοῦ ζῆν.

SISMANOGLIO MEGARO

αρμοσθῶσιν ἐπὶ συγγενῶν καὶ εὐνοουμένων αὐτῶν καὶ προσέκρουον οὕτως εἰς τὰ ἴδια αὐτῶν συμφέροντα; Ἐντεῦθεν λοιπὸν κατ' ἀνάγκην πάλιν ἀνηροῦντο πολλάκις αἱ τῆς Μοίρας ἀποφάσεις, ὅθεν τὸ *ὑπέρμορον*. Ἡ σύγχυσις αὕτη τῶν περὶ τῶν σχέσεων τῶν θεῶν πρὸς τὴν Μοῖραν ἰδεῶν τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς Ὁμηρικῆς ἐποχῆς καταφαίνεται ἀριδήλως ἐξ ὅσων ὁ Ὅμηρος περὶ τούτου λέγει [1].

§ 19. Ἀπαντῶσι παρὰ τῷ ποιητῇ χωρία, ἐν οἷς ἐκφράζεται ἡ ἰδέα ὅτι ἡ Μοῖρα εἶνε ὁ ἀνώτατος τοῦ παντὸς κυβερνήτης, οὗ τὰς ἀμετακλήτους βουλὰς οὐδ' οἱ θεοὶ αὐτοὶ δύνανται νὰ μεταβάλωσιν. Ἐπικρατεῖ δηλ. τὸ Ἡροδότειον «τὴν πεπρωμένην μοῖραν ἀδύνατά ἐστι ἀποφυγέειν καὶ θεῷ.» Ἡ Ἀθηνᾶ λ. χ. λέγει πρὸς τὸν Τηλέμαχον:

ἀλλ' ἤτοι θάνατον μὲν ὁμοίϊον οὐδὲ θεοί περ
καὶ φίλῳ ἀνδρὶ δύνανται ἀλαλκέμεν, ὁππότε κεν δὴ
μοῖρ' ὀλοὴ καθέλῃσι ταναηλεγέος θανάτοιο [2].

Ἡ δὲ Ἥρα ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα λέγει περὶ Ἀχιλλέως:

. . . ὕστερον αὖτε τὰ πείσεται ἄσσα οἱ Αἶσα
γείνομένῳ ἐπέρησε λίνῳ, ὅτε μιν τέκε μήτηρ [3].

Οὕτω καὶ ὁ Ζεὺς κατὰ τὰς κρισίμους στιγμάς, ὁσάκις διὰ πράξεώς τινος πρόκηται νὰ μεταβληθῇ ἡ τῶν πραγμάτων

1) Ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ περιεχόμενον τοῦ παρόντος κεφαλαίου ἐρανιζόμεθα παρὰ τοῦ *Naegelsbach*, ὅστις δι' ἀκριβοῦς πάντων τῶν εἰς τοῦτο ἀναφερομένων Ὁμηρικῶν χωρίων ἐρεύνας ἀπέδειξε τὴν ἀνωτέρω περὶ συγχύσεως γνώμην καὶ κατεπολέμησε ποικίλας ἑτέρων περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἀσχοληθέντων γνώμας. Ταύτην δὲ τὴν τοῦ *Naegelsbach* περὶ Μοίρας παρ' Ὁμήρῳ γνώμην παραδέχονται νῦν οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπισημοτέρων μυθολόγων καὶ φιλολόγων. Ἴδε διεξοδικῶς *Naegelsbach, Hom. Theolog.* σελ. 120—148.

2) Ὀδ. Γ, 236—238.

3) Ἰλ. Υ, 127, ἑπ.

φορά, πρὶν προβῇ εἰς τὴν πρᾶξιν, συμβουλεύεται διὰ τῶν *χρυσῶν του ταλάντων* τὴν Μοῖραν περὶ τοῦ πρακτέου[1]. Καὶ δὲν εἶνε μὲν ὁ Ζεὺς κατὰ τὰς περιπτώσεις ταύτας καὶ ὅλως ἄνευ θελήσεως ἰδίας, διότι πολλάκις πρὶν συμβουλευθῇ τὰ τάλαντα, καθ' ἑαυτὸν ἔχει ἀποφασίσει τί τὸ πρακτέον, ὡς τὸν τοῦ Ἕκτορος θάνατον [2] καὶ τὴν φυγὴν διὰ τοὺς Ἀργείους καὶ τὸν Ἕκτορα [3] κτλ., ἀλλ' οὐχ ἧττον διστάζων νὰ προβῇ εἰς ἐφαρμογὴν τῆς βουλῆς του συμβουλεύεται καὶ τὴν Μοῖραν διὰ νὰ ἴδῃ, ἂν καὶ αὕτη τὸ ἐγκρίνῃ, ὅπερ βεβαίως μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ζεὺς ἀναγνωρίζει καὶ ἑτέραν βουλὴν ἀνωτέραν τῆς ἑαυτοῦ. Διὰ τοῦτο πολλοὶ θέτουσι τὴν Μοῖραν ὑπεράνω τοῦ Διὸς καὶ τῶν ἄλλων θεῶν [4].

Ἄλλοτε πάλιν Μοῖρα καὶ θεοί, ἰδίως δ' ὁ κατ' ἐξοχὴν θεὸς Ζεύς, ταυτίζονται καὶ αἱ βουλαὶ τῆς Μοίρας θεωροῦνται ταυτοχρόνως καὶ ὡς βουλαὶ τῶν θεῶν καὶ τἀνάπαλιν, διὸ ἀδιακρίτως λέγει ὁ ποιητὴς «τῷ δ' ὡς ποθι Μοῖρα κραταιὴ γεινομένῳ ἐπέννησε λίνῳ» [5], καὶ «ᾧ τε Κρονίων ὄλβον ἐπικλώσῃ γαμέοντί τε γεινομένῳ τε». [6] Οὕτω μεταχειρίζεται ἀδιαφόρως καὶ τὰς φράσεις, μοῖρα θεῶν, δαίμονος αἶσα, ὑπὲρ αἶσαν, ὑπὲρ θεόν, θεῶν ἀέκητι κτλ. [7], ἔτι δὲ Μοῖρα ἤ Αἶσα ἐπέννησε καὶ θεὸς ἤ θεοὶ ἐπέκλωσαν κτλ. [8]

1) πρβ. Ἰλ. Θ, 69—72. Τ, 223, ἐπ. Χ, 208—213.

2) Ἰλ. Χ, 173, 185.

3) Ἰλ. Η, 478. Θ, 37. Π, 652, ἐπ.

4) πρβ. *Bernhardy gr. Litteraturgeschichte* τόμ. Β'. σελ. 21 ἔκδ. 6'. *Ulrici geschichte der hellen Dichtkunst* τόμ. Β'. σελ. 102.

5) Ἰλ. Ω, 209.

6) Ὀδ. Δ, 207, 208.

7) Ὀδ. Γ, 264. Λ, 61. Ἰλ. Μ, 8.

8) Ἰλ. Υ, 127. Ω, 515. Ὀδ. Α, 17. Γ, 208. Η, 197. Θ, 575 Λ, 139. Π, 64. Υ, 196.

SISMANOGLIO MEGARO

Οὕτω καὶ πράξεις καὶ γεγονότα, ἅτινα κατ' ἀρχὰς ἀποδίδει τῇ Μοίρᾳ, ὡς τὸν θάνατον τοῦ Ἀσίου, τοῦ Πεισάνδρου, τοῦ Ἀγαμέμνονος τὸν ὄλεθρον κτλ. ἀμέσως κατωτέρω χαρακτηρίζει ὡς ἔργα τοῦ Διός [1], ἄλλοτε δὲ πάλιν αἱ πράξεις τῶν θεῶν θεωροῦνται ὡς *μοῖρα*, διὸ καὶ ἡ ἀγαθὴ ἢ κακὴ μοῖρα θεωρεῖται ὡς ἀπόῤῥοια τῆς εὐνοίας ἢ τοῦ μίσους τῶν θεῶν, οἵτινες, πρὸ πάντων ὁ Ζεύς, παραγνωρίζουσι διὰ τοῦτο καὶ τὸ πεπρωμένον συχνότατα [2], καὶ ὁ Ζεὺς εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν τῶν τε ἀγαθῶν καὶ κακῶν διανομεύς:

Ζεὺς δ' αὐτὸς νέμει ὄλβον Ὀλύμπιος ἀνθρώποισιν,
ἐσθλοῖς ἠδὲ κακοῖσιν, ὅπως ἐθέλησιν, ἑκάστῳ [3].

τὸ δὲ πεπρωμένον *θέσφατον* καλεῖται. Ταῦτα δὲ πάντα ἔδωκαν εἰς ἄλλους ἀφορμὴν νὰ διισχυρισθῶσιν ὅτι παρ' Ὁμήρῳ ὁ Ζεὺς εἶνε ἀνώτερος τῆς Μοίρας, καὶ ὅτι ἡ τοῦ Διὸς θέλησις εἶνε συγχρόνως καὶ μοῖρα [4].

Παρὰ τὰς δύο ταύτας γνώμας ὑπάρχει καὶ ἑτέρα παρὰ τῷ ποιητῇ, καθ' ἣν ἀναγνωρίζουσι μὲν οἱ θεοὶ τὴν ἱερότητα τῶν ἀποφάσεων τῆς Μοίρας καὶ φροντίζουσι περὶ τῆς ἐφαρμογῆς καὶ ἐκτελέσεως αὐτῶν, ὡς ἐκτελεστικὴ τῆς Μοίρας ἐξουσία, εἴτε ἐπιβάλλοντες αὐτὰς τοῖς ἀνθρώποις, ὡς ἐπὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἕκτορος:

1) Ἰλ. Μ, 116 σὺν 164, 173. Ν, 602 καὶ 624. Ὀδ. Ω, 29 καὶ 96. πρβ. Γ, 269.

2) Ἰλ. Ζ, 138, 140, 200, ἐπ. Θ. 37, 551. Π, 252, 647, 658, 693, 791, 804, 816, 844, 849. Φ, 46, 61, 82, ἐπ. Χ, 174, ἐπ. 297, 301—303. Ὀδ. Α, 49—62. Ε, 335, ἐπ. 423. Χ, 436, ἐπ. 555, 559, ἐπ. Ὀδ. Δ, 561, ἐπ. Ε, 41. Υ, 76. Ἰλ. Π, 434, 707, Σ, 10. Υ, 302 κτλ.

3) Ὀδ. Ζ, 188, 189. πρβ. Ο, 488. Ἰλ. Ω, 527.

4) πρβ. *Nitzsch, Anmerk. Odyssee* τομ. Α'. σελ. 178, ἐπ. *Lange, Linleitung in's studium d. gr. Mythol.* σελ. 100 ἐπ. *Maetzuer, de Jove Homeri* σελ. 76, ἐπ. *K. O. Mueller, Proleg.* σελ. 247.

. . . *ἤδη γάρ οἱ ἐπώρνυε μόρσιμον ἦμαρ*
Παλλὰς Ἀθηναίη ὑπὸ Πηλείδαο βίηφιν [1].

ἐπὶ τῆς σωτηρίας τοῦ Αἰνείου, «μόριμον δέ οἱ ἐστ' ἀλέασθαι» [2] ἐπὶ τῆς ἐπανόδου τοῦ Ὀδυσσέως:

Ὣς γάρ οἱ μοῖρ' ἐστὶ φίλους τ' ἰδέειν καὶ ἱκέσθαι
οἶκον ἐς ὑψόροφον καὶ ἐὴν ἐς πατρίδα γαῖαν [3].

εἴτε καὶ ἐμποδίζοντες τὴν παράβασιν τοῦ πεπρωμένου τὸ *ὑπέρμορον* [4]. Ὁσάκις ὅμως αἱ τῆς Μοίρας ἀποφάσεις παραβλάπτουσι προσωπικὰ τῶν θεῶν συμφέροντα, κέκτηνται οὗτοι τὴν δύναμιν νὰ μεταβάλωσιν αὐτὰς ἢ νὰ ἐπιτρέψωσι τὴν παράβασίν των, καὶ ἐντεῦθεν τὸ *ὑπέρμορον*, ὅπερ ἄλλως δὲν θὰ συνέβαινε τόσον συχνά [5].

§ 20. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω λοιπὸν καταφαίνεται ὅτι αἱ περὶ τῶν σχέσεων τῶν θεῶν πρὸς τὴν Μοῖραν ἰδέαι τοῦ ποιητοῦ εἶνε συγκεχυμέναι καὶ ἀσαφεῖς, καὶ ὁ ἀρχικὸς σκοπός, δι' ὃν φαίνεται ὅτι ἐπλάσθησαν τὰ κατὰ τὴν Μοῖραν, ἐναυάγησε πάλιν ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας καὶ ἀνικανότητος τοῦ ἀνθρώπου νὰ πλάσῃ τι τέλειον καὶ τῶν πολλῶν ἐλλείψεων τοῦ θείου συστήματος, πρὸς ὃ ἡ Μοῖρα εἰς ἄμεσον εὑρέθη σχέσιν καὶ συνάφειαν.

Τοιαῦται ἐν συντόμῳ αἱ περὶ τῶν θεῶν ἐν συνόλῳ ἰδέαι τῶν καθ' Ὅμηρον ἀνθρώπων. Κατὰ πάσας τὰς ἐπόψεις, ὑφ' ἃς μέχρι τοῦδε ἐξητάσαμεν αὐτούς, οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ εἶνε τέλειοι συνάμα καὶ ἀτελεῖς. Μένει δὲ ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν αὐτοὺς καὶ ἕνα ἕκαστον μερικώτερον, πρὸς ὃ ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς θεογονίας.

1) Ἰλ. Ο, 613. 2) Ἰλ. Υ, 302 ἐπ. 3) Ὀδ. Ε, 41, ἐπ.

4) πρβ. Ὀδ. Ε, 112—113, 436 σὺν 426, ἐπ. Ἰλ. Β, 155. Ε, 647, ἐπ. καὶ 678, ἐπ. Φ, 517. Σ, 544, ἐπ. Υ, 366, ἐπ.

5) Περὶ τοῦ δυνατοῦ τοῦ ὑπέρμορον παρ' Ὁμήρῳ πρβ. *Naegelsbach, Hom. Theologie* σελ. 141.

SISMANOGLIO MEGARO

ΤΜΗΜΑ Β'.

ΟΙ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ ΘΕΟΙ ΜΕΡΙΚΩΤΕΡΟΝ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΘΕΟΓΟΝΙΑ.

§ 1. Οἱ τῷ Ὁμήρῳ ὡς διέποντες τὰ τοῦ κόσμου γνωστοὶ θεοὶ δὲν εἶνε καὶ οἱ πλάσται αὐτοῦ. Οὐδέποτε ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τοῦ ποιητοῦ τοιαύτη περὶ τῶν θεῶν ἰδέα, οὐδ' ὁρίζει που ἀκριβῶς πόθεν ὁ κόσμος παρήχθη· ἀλλ' οὐδ' οἱ πρῶτοι τῆς ἡγεμονίας τοῦ παντὸς κάτοχοι οὐδ' αὐτοφυεῖς εἶνε, ἀλλ' ἐγεννήθησαν ἐξ ἄλλων, παρ' ὧν ἔλαβον καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ κόσμου ἀρχήν, καὶ οἵτινες ἔχουσι πάλιν τοὺς γεννήτορας των. Ἔχουσι λοιπὸν καὶ οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ τοὺς γονεῖς καὶ πάππους των, ὡς καὶ οἱ ἄνθρωποι, οἱ δὲ μῦθοι οἱ τὰ τοῦ γένους αὐτῶν καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν περιῆλθον εἰς τὴν τοῦ κόσμου ἀρχήν, περιγράφοντες καλοῦνται *θεογονία*, καὶ ταύτην θέλομεν ἐξετάσει ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ.

§ 2. Κατὰ τὸν Ὅμηρον λοιπὸν πηγὴ καὶ γένεσις πάντων τῶν θεῶν εἶνε ὁ Ὠκεανὸς καὶ ὄχι ὁ τοῦ Ἡσιόδου Οὐρανός [1]. Ὁ Ὠκεανὸς [2] κατὰ τὸν Ὅμηρον εἶνε οὐ μόνον παντὸς

1) Θεογ. 45.

2) Ἡ λέξις ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν Ὠγύγης, ἧς ἄλλαι μορφαὶ εἶνε ὠγήν, ὠγενός, ὅπερ ἐσήμαινε τὸ πάλαι τὸν θεὸν τῶν πᾶσαν ἐπιφάνειαν καλυπτόντων ὑδάτων.

τοῦ ὑδατώδους στοιχείου ἡ πηγή [1], ἀλλὰ καὶ ὡρισμένως θεῶν γένεσις ὡς ἐκ τῶν τοῦ ὕπνου πρὸς τὴν Ἥραν λόγων φαίνεται:

ἄλλων μέν κεν ἔγωγε θεῶν αἰειγενετάων
ῥεῖα κατευνήσαιμι, καὶ ἂν ποταμοῖο ῥέεθρα
Ὠκεανοῦ, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι (θεοῖς) τέτυκται [2].

Ἀξιοσημείωτος δ' εἶνε ἡ συμφωνία τῆς γνώμης ταύτης τοῦ Ὁμήρου καὶ τῆς τῶν φιλοσόφων τῆς Ἰωνικῆς σχολῆς, καθ' οὓς τὸ ὕδωρ εἶνε πηγὴ καὶ γένεσις πάντων τῶν πραγμάτων [3]. Γενάρχης λοιπὸν πάντων τῶν Ὁμηρικῶν θεῶν εἶνε ὁ Ὠκεανός, ὅστις ἔχει σύζυγον τὴν Τηθύν, ἤτοι τροφόν, τὴν κατ' ἐξοχὴν μητέρα καλουμένην [4]. Ἀμφότεροι οἰκοῦσι «πολυφόρβου πείρατα γαίης» [5], οὐ φροντίζοντες παντελῶς περὶ τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, οὐδὲ μετέχοντες τῆς τῶν θεῶν ἀγορᾶς καὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν ἐρίδων:

οὔτε τις οὖν ποταμῶν ἀπέην, νόσῳ Ὠκεανοῖο [6].

Τὸ θεῖον τοῦτο ζεῦγος ἐπαύσατο πρὸ πολλοῦ ἤδη γεννῶν καὶ εὑρίσκεται εἰς διάστασιν [7]. Παρ' αὐτῆς διεσώθη καὶ ἀνετράφη ἡ Ἥρα μετενεχθεῖσα αὐτόσε ὑπὸ τῆς μητρὸς αὐτῆς Ῥέας κατὰ τὸν μεταξὺ Διὸς καὶ Τιτάνων ἀγῶνα [8]. Εἶνε

1) Ἰλ. Φ, 185.

2) Ἰλ. Ξ, 244—246. πρβ. καὶ 201, 302. «Ὠκεανόν τε, θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν».

3) Τὴν σύμπτωσιν ταύτην ἐσημείωσεν ἤδη ὁ Ἀριστ. Μετὰ τὰ φυσ. Α, 3. πρβ. καὶ Πλατ. Θεαίτ. 152, Ε.

4) Παρὰ τὸ θῆσθαι. Ἴδε *Doederlein, Hom. glossarium* § 2349 καὶ *G. Curtius Grundz. d. gr. Etymol.* τόμ. Α'. §. 307.

5) Ἰλ. Ξ, 200.

6) Ἰλ. Υ, 7.

7) Ἰλ. Ξ, 305, ἑπ.

8) Ἰλ. Ξ, 201, ἑπ. 303.

SISMANOGLIO MEGARO

δ' ὁ Ὠκεανὸς λίαν ἰσχυρὸς θεὸς κατατασσόμενος κατὰ τοῦτο παρὰ τὸν Δία [1], οὗτινος ὅμως φοβεῖται τὸν κεραυνὸν καὶ τρέμει τὴν βροντήν [2]. Καλεῖται δὲ καὶ *ποταμός, βαθυῤῥύτης ποταμός, μέγας* κτλ. καὶ ὡς τοιοῦτος περιβρέχει τὴν γῆν κυκλοειδῶς [3] κατὰ τὰ ἀπώτατα αὐτῆς ἄκρα, ὥστε φαίνεται κατὰ τὸν ὁρίζοντα οἱονεὶ κοινὸν ἀφορμήσεως σημεῖον τοῦ τε οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἑπομένως καὶ τοῦ παντὸς μετὰ τῶν θεῶν αὐτοῦ.

Εἰς ταύτην τὴν περὶ Ὠκεανοῦ ὡς γεννήτορος τῶν θεῶν γνώμην τοῦ ποιητοῦ ἀντιφάσκουσάν πως εὗρόν τινες φράσιν τινὰ αὐτοῦ λίαν συνήθη. Ὁ Ζεὺς λ. χ. ἀπειλῶν τὸν Ἄρη λέγει πρὸς αὐτόν:

εἰ δέ τεν ἐξ ἄλλου γε θεῶν γένευ ὥδ' ἀϊδηλος,
καί κεν δὴ πάλαι ἦσθα ἐνέρτερος Οὐρανιώνων [4].

Κατὰ τὸν Schoemann [5] λοιπὸν *Οὐρανίωνες* ἐνταῦθα καλοῦνται οἱ ἐξόριστοι Τιτᾶνες, ὧν ἔτι χειρότερον ἀπειλεῖ δῆθεν νὰ κάμῃ ὁ Ζεὺς τὸν Ἄρη. Οἱ Τιτᾶνες λοιπὸν εἶνε υἱοὶ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τοῦτο, κατ' αὐτόν, σημαίνει τὸ λίαν συχνὸν τοῦ ποιητοῦ Οὐρανίωνες, ἑπομένως καὶ οἱ ἐν τιμῇ καὶ ἰσχύϊ θεοί, οἱ ἐκ τῶν Τιτάνων γεννηθέντες, ἐμμέσως ἐκ τοῦ Οὐρανοῦ κατάγονται. Ἡ τοιαύτη ὅμως τοῦ ἀνωτέρω χωρίου καὶ τῆς ὀνομασίας Οὐρανίωνες ἑρμηνεία εἶνε, ὡς παρ' ἄλλων ἀπεδείχθη, ἐσφαλμένη. Κατὰ τούτους δηλ. Οὐρανίωνας, ὡς ἀλλαχοῦ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα καλεῖ ὁ ποιητὴς γενικῷ ὀνόματι πάντας τοὺς ἐν ἰσχύϊ θεούς, ὡς καὶ Ὀλυμπίους, πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν ἐξορισθέντων ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ἀρχῆς Τιτάνων, οἵτινες ἐνέρτεροι ἢ ἔνερθεν θεοὶ καλοῦνται, ὄχι ὅμως ἐκ τοῦ βαθμοῦ ἢ τοῦ γένους, ἀλλ' ἁπλῶς ἐκ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἡ ἕδρα ἑκατέρων εὑρίσκεται· οἱ ἐν ἰσχύϊ δηλ. θεοί, ὡς ἐκ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ὑπάρχει ἡ ἕδρα καὶ τὸ κέντρον τῆς ἀρχῆς αὐτῶν τοῦ Ὀλύμπου ἢ Οὐρανοῦ (διότι παρ' Ὁμήρῳ Ὄλυμπος καὶ Οὐρανὸς εἶνε ταὐτόσημα, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τῷ προσεχεῖ κεφαλαίῳ,) καλοῦνται ἀδιαφόρως Ὀλύμπιοι [1] ἢ Οὐρανίωνες, ἐν ᾧ οἱ ἐν τῷ βάθει τῆς γῆς καθειργμένοι Τιτᾶνες ὡς ἐκ τῆς θέσεως τῆς διατριβῆς των καλοῦνται ἐνέρτεροι, οἱ ἔνερθε θεοί, ὑποταρτάριοι κτλ., ὁ δὲ συγκριτικὸς τύπος ἐνέρτεροι εἶνε, ὡς καὶ ἐν τῷ « δύσεο τεύχεα θᾶσσον » [2], ἰσοδύναμος τοῦ θετικοῦ οἱ ἔνερθεν [3]. Ἄλλως τε δὲ καὶ ὁ Οὐρανὸς παρ' Ὁμήρῳ δὲν εἶνε θεός τις, οὐδὲ προσωπικότης, ἀλλ', ὡς ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα, ἓν τῶν τριῶν στοιχείων, ἐξ ὧν τὸ σύμπαν ἀποτελεῖται [4].

Μένει λοιπὸν ὡς γεννήτωρ πάντων τῶν Ὁμηρικῶν θεῶν ἐν ἰσχύϊ τε εὑρισκομένων καὶ μή, ὁ Ὠκεανὸς μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Τηθύος.

§ 3. Τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθύος τέκνα εἶνε φυσικῷ τῷ λόγῳ καὶ οἱ τῶν Ὀλυμπίων γεννήτορες καὶ πρὸ αὐτοῦ τοῦ κόσμου κυριαρχοῦντες θεοὶ Τιτᾶνες [5]. Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο

1) Ἰλ. Ξ, 244, ἑπ.
2) Ἰλ. Φ, 198—199.
3) Ἰλ. Σ, 607—608.
4) Ἰλ. Ε, 897—899.
5) *Opuscula* τόμ. Β'. σελ. 35.

1) Ὀλύμπιοι καλοῦνται καὶ μερικώτερον οἱ ὑπὸ τὸν Δία τὸν Ὄλυμπον διαρκῶς οἰκοῦντες θεοί. Ἴδε κεφ. Β'.
2) Ἰλ. Π, 129.
3) πρβ. *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 78 σημ. α'. ἔκδ. 6'.
4) πρβ. τμῆμα Α'. κεφ. Γ'. § 14 καὶ *Naegelsbach,* ἔνθα ἀνωτέρω σελ. 80—81.
5) Ἡ τῆς λέξεως ταύτης παραγωγὴ δὲν ἐξηκριβώθη εἰσέτι. Πιθανωτέρα πασῶν φαίνεται ἡ τοῦ Ἡσυχίου παρὰ τὸ τιτήνη = βασιλὶς καὶ τίταξ = ἔντιμος, δυνάστης, βασιλεύς, παραγωγὴ (πρβ.

SISMANOGLIO MILANO

ἐννοεῖ ὁ ποιητὴς πάντας τοὺς πρὸ τῶν Ὀλυμπίων τοῦ παντὸς κυρίους θεοὺς περιληπτικῶς, ἰδιαίτερα δ' αὐτῶν ὀνόματα δὲν γνωρίζει, εἰ μὴ δύο τῶν ἐπισημοτάτων, τοῦ Ἰαπετοῦ [1] δηλ. καὶ τοῦ Κρόνου [2]· ὁ τελευταῖος οὗτος εἶχε σύζυγον τὴν Ῥέαν, ἐξ ἧς ἐγέννησε τὸν Δία, Ποσειδῶνα καὶ Ἀϊδωνέα, τοὺς ἀπ' αὐτοῦ Κρονίδας κληθέντας, καὶ θυγατέρα τὴν Ἥραν [3]. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Κρόνος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Τιτᾶνες ἦσαν φιλέριδες καὶ παντὸς βελτίονος μισηταί [4], ἐγεννήθη μεταξὺ τούτων καὶ τοῦ ἀσυγκρίτως αὐτῶν βελτίονος καὶ τελειοτέρου Διὸς δεινὸς περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου ἀγών, ἐξ οὗ νικητὴς ἐξῆλθεν ὁ Ζεὺς κατατροπώσας τέλος τοὺς Τιτᾶνας καὶ καθείρξας αὐτοὺς ἐν τῷ Ταρτάρῳ τῷ σκοτεινῷ, ἐν τοῖς πέρασι τῆς γῆς καὶ τοῦ πόντου:

τῆλε μάλ', ἦχι βάθιστον ὑπὸ χθονός ἐστι βέρεθρον,
ἔνθα σιδήρειαί τε πύλαι καὶ χάλκεος οὐδός,
τόσσον ἔνερθ' Ἀΐδεω ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης [5],

καὶ σχολ. εἰς Ἰλ. Ξ, 297: Τιτὰν παρὰ τὸ τιτὸς — τίω). Εἶνε λοιπὸν τιμητικὸν ὄνομα, ὡς τὸ ἄναξ, παρὰ τὸ τίω, διὸ ἔχει καὶ ι μακρόν. Ὁ Ἡσίοδος παράγει τὴν λέξιν παρὰ τὸ τιταίνειν = ἀνοηταίνειν (Θεογ. 209), ὁ δὲ Διόδωρος (3, 56, 5, 66) παρὰ τὸν Τιταία = γῆ, ἐπομένως Τιταίωνες—Τιτᾶνες = γῆς παῖδες· πρβ. καὶ *K. O. Mueller, Proleg.* σελ. 334. *Schoemann, opuse.* Β'. σελ. 117.

1) Ἡ λέξις παρὰ τὸ ἰάπτειν = βάλλειν, σφενδονεῖν.

2) Πιθανωτέρα φαίνεται ἡ παρὰ τὸ κραίνειν = ἀδροῦσθαι, πεπαίνεσθαι, τῆς λέξεως παραγωγή, διὸ καὶ ὁ τοῦ θερισμοῦ μὴν Κρονιών, καὶ ἡ κατὰ τὸν θερισμὸν ἑορτὴ Κρόνια ἐκαλοῦντο. Κρόνος λοιπὸν εἶνε «ἡ τῆς τῶν ὅλων γενέσεως τάξις». πρβ. *G. Curtius. Grundz. d. gr. etymol.* Α'. 124 καὶ *Preller, gr. Mythol.* Α'. σελ. 44—45 ἔκδ. 6'.

3) Ἰλ. Δ, 59. Ο, 187, 204.

4) πρβ. Ἰλ. Ο, 224. Η, 478, ἐπ. Ξ, 200, ἐπ. 270, ἐπ.

5) Ἰλ. Θ, 13—16 καὶ 479—481. Ξ, 204. πρβ. καὶ Ἡσιόδου Θεογ. 731, ἐπ.

ἔνθα οὐδεμία ἀκτὶς φωτὸς διαπερᾷ, οὐδὲ πνοή τις ἀνέμου ὑπάρχει [1]. Ἐκ τοῦ τόπου δὲ τούτου τῆς διατριβῆς των καλοῦνται «θεοὶ ὑποταρτάριοι, οἵ Τιτῆνες καλέονται» [2], ἔτι δὲ «οἱ ἔνερθε θεοὶ Κρόνον ἀμφὶς ἐόντες» [3], καὶ «ἐνερτεροι θεοί, Κρόνον ἀμφὶς ἐόντες» [4]. Ἐκεῖ, ἐν τῷ Ταρτάρῳ, ἀπειλεῖ ὁ Ζεὺς νὰ καθείρξῃ πάντα ἀπειθοῦντα θεόν [6]. Εἶνε λοιπὸν κοινὸν τῶν ἐκπιπτόντων θεῶν δεσμωτήριον κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν οὐρανόν, ὅστις χρησιμεύει ὡς ἕδρα τῶν ἐν ἰσχύϊ θεῶν. Καὶ εἶνε μὲν ἀσφαλῶς ἐκεῖ οἱ Τιτᾶνες καθειργμένοι, οὐχ ἧττον ὅμως καὶ πάλιν εἶνε φοβεροὶ ἀκόμη καὶ θεωροῦνται ὡς φιλέριδες, ἐπαναστατικοὶ καὶ κακόβουλοι [7], διὸ καὶ ὡς σταθερὸν χαρακτηριστικὸν τοῦ Κρόνου ἐπίθετον εἶνε τὸ *ἀγκυλομήτης*. Ἐπὶ τῶν τοῦ κόσμου ὅμως πραγμάτων οὐδεμίαν πλέον ἐξασκοῦσιν ἐπιρροήν· διότι φαίνεται μὲν ἐκ τοῦ ὅρκου ἐκείνου τῆς Ἥρας πρὸς τὸν Ὕπνον, δι' οὗ ὑπόσχεται αὐτῷ ὡς σύζυγον τὴν Χάριτα Πασιθέαν, ὅτι ὁ Ὕπνος δίδει σημασίαν τινὰ εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν Τιτάνων ἀπαιτῶν αὐτὴν παρὰ τῆς Ἥρας, τὸ κυρίως ὅμως δεσμεῦον τὴν Ἥραν ἐν τῷ ὅρκῳ εἶνε ὄχι ἡ τῶν Τιτάνων μαρτυρία, ἀλλὰ τὸ φοβερὸν τῆς Στυγὸς ὕδωρ, ὅπερ καὶ προτάσσεται:

1) Ἰλ. Θ, 479—481.

2) Ἰλ. Ξ, 279.

3) Ἰλ. Ξ, 274.

4) Ἰλ. Ο, 225.

5) Λέγεται ὁ Τάρταρος, ἡ Τάρταρος καὶ τὰ Τάρταρα παρὰ τοῖς ἔπειτα (ἴδε σχολ. εἰς Ἰλ. Α, 312) ἡ λέξις εἶνε τῆς αὐτῆς ρίζης καὶ τὸ ταράσσω, τάρβος καὶ ὀνοματοπεποιημένη, ὡς αἱ βάρβαρος, βόρβορος, μάρμαρον κτλ. *Preller. gr. Mythol.* Α'. σελ. 51.

6) Ἰλ. Θ, 7, ἐπ.

7) Ἰλ. Θ, 438, ἐπ. Ξ, 200, ἐπ. Ο, 224, ἐπ.

SISMANOGLIO MEGARO

ἄγρει νῦν μοι ὅμοσσον ἀάατον Στυγὸς ὕδωρ·
χειρὶ δὲ τῇ ἑτέρῃ μὲν ἕλε χθόνα που λυβότειραν,
τῇ δ' ἑτέρῃ ἅλα μαρμαρέην, ἵνα νῶϊν ἅπαντες
μάρτυροι ὦσ' οἱ ἔνερθε θεοὶ Κρόνον ἀμφὶς ἑόντες,
ἦ μὲν ἐμοὶ δώσειν κτλ. [1].

§ 4. Μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν λοιπὸν τῶν Τιτάνων καὶ ἐντελῆ τῆς ἰσχύος αὐτῶν ἀφαίρεσιν καὶ ἐν Ταρτάρῳ κάθειρξιν ἔμεινε κύριος τοῦ κόσμου ὁ νικητὴς Ζεὺς μετὰ τῶν δύο ἄλλων Κρονιδῶν Ποσειδῶνος καὶ Ἀϊδωνέως, μεθ' ὧν διενείματο τὴν τοῦ κόσμου ἀρχὴν εἰς τρία ἴσα μέρη (τριχθὰ δὲ πάντα δέδασται) καὶ διὰ λαχνοῦ ὁ μὲν Ζεὺς ἔλαβε τὴν ἡγεμονείαν τοῦ οὐρανοῦ, ὁ δὲ Ποσειδῶν τὴν τῆς θαλάσσης καὶ ὁ Ἀϊδωνεὺς τὴν τοῦ ἠερόεντος ζόφου, τοῦ Ἅδου. Ὁ δὲ Ὄλυμπος καὶ ἡ γῆ ἔμειναν κοινὸν τῶν τριῶν κτῆμα [34], τοῦ πρώτου χρησιμεύοντος ὡς ἕδρας τῆς γενικῆς τῶν θεῶν ἀρχῆς καὶ κυβερνήσεως τοῦ κόσμου ὑπ' αὐτῶν. Ἕκαστος δὲ τῶν τριῶν Κρονιδῶν συνοδεύεται ἐν τῷ ἰδίῳ κράτει ὑπὸ πολλῶν ἄλλων θεῶν καὶ θεαινῶν, συζύγων, τέκνων, ἄλλων συγγενῶν, ὑπηρετῶν αὐτοῦ κτλ., οἵτινες ἐκπροσωποῦσι τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ κύκλου αὐτοῦ, καὶ ἐφ' ὧν ἔχει τὴν ἄμεσον ἀνωτάτην ἀρχὴν καὶ ἐποπτείαν.

Οὕτω λοιπὸν ἐκ τοῦ γέροντος Ὠκεανοῦ διὰ τῶν ἐξορίστων Τιτάνων κατάγονται πάντες οἱ ἐπὶ Ὁμήρου τὸν κόσμον διέποντες θεοὶ διηρημένοι εἰς τρία θεῶν συστήματα στενῶς πρὸς ἄλληλα συνδεδεμένα διά τε τῆς κοινῆς ἕδρας τῆς ἀρχῆς καὶ διὰ τῆς ὑψίστης καὶ ἀμέσου ἐπὶ πάντων τοῦ πρεσβυτάτου καὶ ἰσχυροτάτου τῶν θεῶν Διὸς ἐποπτείας καὶ ἡγεμονείας [2].

1) Ἰλ. Ξ, 271, ἐπ. πρβ. καὶ *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 82.

2) Τὴν διαίρεσιν ταύτην εἰς τρεῖς κύκλους τῶν θεῶν ἀκολουθοῦμεν καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς ἑξῆς.

§ 5. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ καθ' Ὅμηρον θεογονία· ὁλόκληρος ὅμως ὁ μῦθος οὗτος τί ἆρά γε νὰ σημαίνῃ; Ἦρχον ἀληθῶς πρὸ τῶν Ὀλυμπίων οἱ Τιτᾶνες τοῦ κόσμου καὶ συνέβη ἐπομένως ἀλλαγὴ θεῶν, καὶ ἴσως καὶ θρησκευτικοῦ συστήματος ὁλοκλήρου παρὰ τοῖς ἀρχαιοτάτοις ἕλλησιν, ἢ ἄλλως πως ἐξηγητέος ὁ μῦθος; Εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην πολλοὶ πολλαχῶς ἐπεχείρησαν ν' ἀπαντήσωσιν. Ἐξ ὅσων ὁ Ὅμηρος λέγει ἀλλαγή τις θρησκείας δὲν ἐξάγεται κατ' οὐδένα τρόπον, οὐδ' εἶνέ πως πιθανὸν ὅτι οἱ τόσον γενικῶς καὶ ἀορίστως μνημονευόμενοι ὑπ' αὐτοῦ Τιτᾶνες ἀπετέλουν τῷ ὄντι σύστημα θεῶν πρὸ τῶν Ὀλυμπίων ἐν ἰσχύϊ ὑπάρχον. Ἐκ τῶν περὶ Τιτάνων παρ' Ὁμήρου λεγομένων δηλοῦται μόνον ὅτι τὰ κατὰ τοὺς θεοὺς πρότερον ἄλλως πως εἶχον καὶ ὅτι οἱ νῦν τοῦ κόσμου ἄρχοντες θεοὶ εἶνε τελειότεροι καὶ ἰσχυρότεροι ἐκ χειροτέρων καὶ ἀδυνατωτέρων παραχθέντες. Ἂν ὅμως οἱ Τιτᾶνες δὲν ὑπῆρξάν ποτε, πῶς ὡρμήθησαν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν πλάσιν τοῦ περὶ τούτων μύθου; Τινὲς ὑπέθεσαν ὅτι μεγάλας τινὰς καὶ βιαίας πρόπαλαι ἐκ σεισμῶν ἢ παρομοίων αἰτίων ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους προελθούσας μεταβολάς, ἐξ ὧν ἔπειτα ὁμαλή τις καὶ μόνιμος καὶ τελειοτέρα τοῦ ἐδάφους κατάστασις προῆλθεν, ἐθεώρησαν οἱ ἀρχαιότατοι ἄνθρωποι, ὡς μεταξὺ θεῶν ἀγῶνα, ἐξ οὗ ἄλλοι μὲν ἐξῆλθον νικηταί, ἄλλοι δὲ κατετροπώθησαν καὶ εἰς τὰ βάθη τῆς γῆς καθείρχθησαν, ὅπως ἴσως πολλὰ τοῦ ἐδάφους μέρη, καὶ ἐντεῦθεν ὁ μῦθος [1]. Ἄλλοι πάλιν θεωροῦσι τοὺς Τιτᾶνας ὡς δαίμονας τοῦ σκότους καὶ τῆς νυκτός, καθ' ὧν ὁ τοῦ φωτὸς θεὸς Ζεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἠγωνίσαντο, ἐπομένως καὶ τὸν ὅλον μῦθον ὡς ἐν ἀλληγορίᾳ παριστῶντα ἀγῶνα μεταξὺ φωτὸς καὶ σκό-

1) πρβ. *Preller gr. Mythologie*, τόμ. Α'. σελ. 5 εἰσαγ. καὶ 37.

τους [1], καὶ ἄλλοι τέλος ὅτι οἱ Τιτᾶνες οὐδὲν ἄλλο εἰσίν, ἢ αὐτοὶ οἱ Ὀλύμπιοι, ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως σημασίαν, ἐν τῇ προτέρᾳ, ἀμορφώτῳ ἔτι καὶ τραχείᾳ αὐτῶν καταστάσει [2].

Καὶ ἡ μὲν πρώτη τῶν γνωμῶν τούτων δὲν εἶναι πιθανή, διότι, ἂν οἱ ἄνθρωποι ὡρμῶντο ἐκ φυσικῶν αἰτίων εἰς τὴν πλάσιν τοῦ μύθου τούτου, βεβαίως οὗτος θὰ ἦτο προϊὸν τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ, καὶ ὡς τοιοῦτος δὲν ἦτο δυνατὸν οὔτε τὸν συστηματικὸν ἐκεῖνον χαρακτῆρα ἐν τοῖς καθόλου νὰ ἔχῃ, ὃν ὁ περὶ θεογονίας μῦθος ἔχει, οὔτε τόσον πτωχὸς μερικοτήτων καὶ ἀνεκδότων ἐν τοῖς καθέκαστα νὰ ἦνε. Ἀλλ' οὔτε ἡ δευτέρα γνώμη φαίνεταί πως πιθανή· διότι πῶς ἠδύναντο τότε νὰ συγκαταλέξωσιν οἱ μεταγενέστεροι μεταξὺ τῶν Τιτάνων καὶ τὴν Θέμιδα, τὴν Μνημοσύνην καὶ τὸν Προμηθέα; Ἡ δὲ τρίτη γνώμη φαίνεται ἀβάσιμος, διότι οἱ ἑλληνικοὶ θεοὶ πρότερον ἦσαν ἁπλᾶ σύμβολα φυσικῶν δυνάμεων τῷ χρόνῳ καταντήσαντες εἰς ἐντελεῖς προσωπικότητας καὶ τὴν βαθμιαίαν αὐτῶν ἀνάπτυξιν δυνάμεθα ἀρκετὰ νὰ παρακολουθήσωμεν· ὡς φυσικαὶ ὅμως δυνάμεις, ἤτοι σύμβολα τοιούτων δὲν ἠδύναντο ποσῶς οἱ Ὀλύμπιοι θεοὶ νὰ ταὐτισθῶσι πρὸς τοὺς Τιτᾶνας, οἵτινες οὐδένα τῆς φύσεως κύκλον ἐκπροσωποῦσιν, οὐδ' ἐξουσία τις καὶ ἐπενέργεια αὐτῶν ἐπὶ τῆς φύσεως εἶνε γνωστή. Οὐδεμία λοιπὸν τῶν γνωμῶν τούτων εἶνε πιθανή· τὴν πιθανοτέραν καὶ ἀκριβεστέραν τοῦ μύθου τούτου ἑρμηνείαν ἐποιήσατο ὁ Naegelsbach [3], ὃν ἠκολούθησαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι· ἔχει δ' αὕτη ἐν τοῖς οὐσιωδεστάτοις ὡς ἑξῆς μετά τινων ἡμετέρων

1) πρβ. *Dunker, Geschichte der Altecthums* τόμ. Γ'. σελ. 29, 299.
2) *Hermann Culturgeschichte* σελ. 52.
3) *Hom Theologie* σελ. 77.

παραλλαγῶν καὶ προσθηκῶν. Ὅτι ὁ περὶ θεογονίας μῦθος δὲν εἶνε πλάσμα τοῦ λαοῦ φαίνεται ἐκ τοῦ συστηματικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος· ὅτι ἡ πλάσις αὐτοῦ ἐγένετο ἀργότερα καὶ τῷ χρόνῳ ἐτελειοποιεῖτο δείκνυσιν ἡ παραβολὴ τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου, οὗ ἡ θεογονία εἶναι πολλῷ τῆς Ὁμηρικῆς τελειοτέρα. Κατὰ πᾶσαν λοιπὸν πιθανότητα ὁ μῦθος οὗτος ἔλαβε τὴν ἀρχήν του, ὅτε οἱ Ὀλύμπιοι ἐντελεῖς προσωπικότητες καταστάντες, καὶ ὡς τοιοῦτοι μετὰ τῶν παρεπομένων αὐτῶν ἐκλαμβανόμενοι ἤδη ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἤρξαντο φυσικῷ τῷ λόγῳ κινοῦντες τὴν ἁπλοϊκὴν αὐτῶν ἀπορίαν καὶ περιέργειαν ζητούντων λίαν ἁπλοϊκῶς νὰ γνωρίσωσι καὶ τὴν καταγωγὴν τῶν θεῶν τούτων. Τότε οἱ θεολογοῦντες ἱερεῖς καὶ ποιηταὶ πρὸς ἐπανάπαυσιν τῆς περιεργείας τοῦ λαοῦ φαίνεται ὅτι ἔπλασαν τὸν μῦθον, ὅτι οἱ θεοὶ οὗτοι ἐγεννήθησαν, ὡς καὶ οἱ ἄνθρωποι, παρ' ἄλλων ἐπίσης θεῶν ἐλλειπόντων τανῦν. Ὅπως ἐξηγήσωσι δὲ τήν τε ἀνυπαρξίαν ἐκείνων καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν οἱ Ὀλύμπιοι περιῆλθον εἰς τὴν τοῦ παντὸς ἀρχήν, προσέθηκαν καὶ τὸν μεταξὺ τῶν Τιτάνων καὶ τοῦ Διὸς ἀγῶνα, ἐξ οὗ ὁ τελευταῖος ἐξῆλθε νικητὴς καὶ ἐξεθρόνισε καὶ ἐξώρισε μακρὰν τοὺς ἀντιπάλους του· διότι οἱ πρώην ἐκεῖνοι θεοὶ καὶ τοῦ παντὸς δυνάσται, Τιτᾶνες, δὲν ἦσαν οὔτε τόσον ἰσχυροὶ θεοί, οὔτε τόσον τέλειοι, ὅσον ὁ Ζεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπόγονοί των. Πρὸς ἐφεύρεσιν δὲ τοῦ περὶ ἀγῶνος μεταξὺ τῶν θεῶν μύθου τούτου ὡρμήθησαν οἱ θεολογοῦντες οὐ μόνον ἐξ ὁμοίων συχνῶν τότε παραδειγμάτων ἐρίδων καὶ ἀγώνων μεταξὺ υἱῶν καὶ γονέων, ὅπερ καθίστα τὸν μῦθον ἔτι πιθανώτερον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἁπλουστάτης ἀρχῆς ὅτι πᾶν τέλειον διὰ τῆς ὑποχωρήσεως καὶ ἐκμηδενίσεως τοῦ ἀτελεστέρου κερδίζει ὑπεροχήν. Εἰς δὲ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν ὀνομάτων τῶν πρώην θεῶν καὶ τὴν συστηματικὴν τοῦ μύθου ἀνάπτυξιν καὶ

SISMANOGLIO MEGARO

τελειοποίησιν πιθανὸν νὰ μετεχειρίσθησαν προϋπάρχοντα τῶν θεῶν ὀνόματα ἢ καὶ ξένα, ὡς καὶ λείψανά τινα παναρχαίας μυθολογίας [1], καθ' ὅσον μάλιστα καὶ ἐπὶ Ὁμήρου ἔτι ἐσώζοντο διπλᾶ τοιαῦτα ὀνόματα διαφόρων πραγμάτων, ὧν τὰ ἀρχαιότερα ἀποδίδει ὁ ποιητὴς πάντοτε τῇ τῶν θεῶν χρήσει [2].

Τοιαύτην περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ περὶ θεογονίας μύθου ἰδέαν εἶχον ἐκφράσει οἱ Στωϊκοὶ ἤδη, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι οὗτοι ἐκλαμβάνουσι τὸν Ἡσίοδον ὡς πλάστην καὶ εὑρέτην αὐτοῦ. «Ἡσίοδος βουλόμενος τοῖς γεννητοῖς θεοῖς πατέρας συστῆσαι εἰσήγαγε τοιούτους αὐτὸς γεννήτορας Κοῖόν τε Κρεῖόν θ' Ὑπερίονά τ' Ἰαπετόν τε» [3].

Τοιαύτη μὲν λοιπὸν ἡ καθ' Ὅμηρον θεογονία καὶ ἡ πιθανωτέρα αὐτῆς ἑρμηνεία· ἤδη δὲ μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐν ἰσχύϊ Ὁμηρικῶν θεῶν μερικώτερον θέλομεν ἀκολουθήσει τὴν ἀνωτέρω αὐτῶν εἰς τρεῖς κύκλους διαίρεσιν, τῶν Ὀλυμπίων, θαλασσίων καὶ ὑποχθονίων, καὶ ἀρχίσει ἀπὸ τῶν Ὀλυμπίων.

---

1) Ἴδε *Schoemann, Opusc.* τόμ. Β'. σελ. 114—115 καὶ *Naegelsbach* σελ. 76—77.

2) πρβ. σχολ. Α. Δ. εἰς Ἰλ. Υ, 74. «Τῶν δυωνύμων τὸ μὲν προγενέστερον ὄνομα εἰς θεοὺς ἀναφέρει ὁ ποιητής, τὸ δὲ μεταγενέστερον εἰς ἀνθρώπους.»

3) Παρὰ Πλουτάρχῳ, «περὶ τῶν τοῖς φιλοσόφοις ἀρεσκόντων», 1,6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΟΙ ΟΛΥΜΠΙΟΙ ΘΕΟΙ.

Ὄλυμπος καὶ Οὐρανός.

§ 6. Ἐπειδὴ οἱ Ὀλύμπιοι, ἤτοι τοῦ οὐρανοῦ ἄρχοντες θεοί, ὡς διαρκῆ αὐτῶν ἕδραν καὶ τόπον διατριβῆς ἔχουσι τὸν Ὄλυμπον, ὅστις εἶνε καὶ τὸ κέντρον τῆς τῶν θεῶν ἀρχῆς καθόλου, ἀναγκαῖον εἶνε νὰ προταχθῶσιν ἐνταῦθα ὅσα ὁ ποιητὴς περὶ τούτου λέγει.

Ὁ μακεδονικός, ἢ ἀκριβέστερον πιερικός, Ὄλυμπος εἶνε καθ' Ὅμηρον τὸ ἰδεῶδες ὄρος, ἐφ' οὗ οἱ ὕπατοι τῶν θεῶν ἔχουσι τὴν διαρκῆ αὐτῶν κατοικίαν, καὶ ἀφ' οὗ διοικοῦσι τὸν κόσμον. Ἡ ὑψηλοτάτη αὐτοῦ κορυφή, ὁ κατ' ἐξοχὴν τῆς συναθροίσεως τῶν θεῶν τόπος, διήκει εἰς τὸν αἰθέρα, καὶ εἶνε ἐλευθέρα ἀνέμων, βροχῶν καὶ χιόνος, αἰωνία δὲ γαλήνη καὶ αἰθριότης ἐπικρατεῖ ἐν αὐτῇ [1]. Ἐπὶ τῆς ὑψηλοτάτης ταύτης κορυφῆς κεῖνται τὰ μεγαλοπρεπῆ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας μέγαρα, ἐν ταῖς αἰθούσαις τῶν ὁποίων γίνονται αἱ τῶν θεῶν συνελεύσεις (ἀγοραὶ) καὶ αἱ τῶν κυρίως Ὀλυμπίων μετὰ τοῦ Ποσειδῶνος τακτικαὶ συνεδριάσεις (θῶκοι) καὶ συναναστροφαί [2]. Ἐπὶ δὲ τῶν πτυχῶν τοῦ Ὀλύμπου ἔχουσι τὰς ἰδιαιτέρας των κατοικίας οἱ εἰς τὴν τοῦ Διὸς οἰκογένειαν ἀνήκοντες Ὀλύμπιοι [3], πάσας κτισθείσας καὶ διακοσμηθείσας ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου [4]. Ἐν τοῖς μεγάροις

---

1) Ὀδ. Ζ, 42, 46.

2) Ἰλ. Α, 533. Θ, 375, 437—439. Ξ, 188—189, 338. Ο, 54, 85, 160. Υ, 142, 525. Φ, 438. Ὀδ. Β, 26.

3) Ὀλύμπιοι καλοῦνται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου, ὡς καὶ Οὐρανίωνες, καὶ πάντες οἱ ἐν ἰσχύϊ θεοὶ κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τοὺς Τιτᾶνας.

4) Ἰλ. Α, 606. Λ, 75, ἐπ. Ξ, 166—169. Σ, 142.

SISMANOGLIO MEGARO

των τούτοις ἔχουσιν οἱ θεοὶ πάντα τὰ ἀναγκαιοῦντα εἰς διατήρησιν αὐλῆς ὁλοκλήρου, ἤτοι σταύλους, ἁμαξοστάσια κ.τ.τ. ὡς καὶ οἱ ἐπίγειοι ἄνακτες [1]. Ὁλόκληρον δὲ τὸ ὑπὸ τῶν θεῶν κατοικούμενον μέρος τοῦτο τοῦ Ὀλύμπου φαντάζεται ὁ ποιητὴς ὡς περιτετειχισμένην τινὰ θείαν πόλιν, ἧς τὰς πύλας ἀποτελοῦσι τὰ διαχωρίζοντα τρόπον τινὰ τὴν πόλιν ταύτην ἀπὸ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς νέφη· πυλωροὶ δ' ἐπ' αὐτῶν τεταγμέναι εἰσὶν αἱ Ὧραι [2]. Καθ' ὅσον δ' ὁ ὑπὸ τῶν θεῶν κατοικούμενος Ὄλυμπος οὗτος εἰσδύει ὑπὲρ τὰ τὴν γηίνην ἀτμόσφαιραν ὁρίζοντα νέφη εἰς τὸν διαυγῆ αἰθέρα, τὸν οὐρανόν, ταὐτίζεται μὲ τοῦτον, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ὅμηρος τοὺς ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου εὑρισκομένους θεοὺς θεωρεῖ ὡς εὑρισκομένους συγχρόνως καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἑπομένως ἀδιαφόρως μεταχειρίζεται τὰς φράσεις «ἐβρόντησεν ἀπ' αἰγλήεντος Ὀλύμπου» καὶ ἀμέσως κατωτέρω περὶ τῆς αὐτῆς βροντῆς «ἦ μεγάλ' ἐβρόντησεν ἀπ' οὐρανοῦ ἀστερόεντος» [3], καὶ «θεοί, τοὶ Ὄλυμπον ἔχουσι,» σὺν τῇ «Τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσι» [4] κτλ. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν θεωρεῖται τὸ ὑπὸ τῶν θεῶν κατοικούμενον ὑψηλότατον μέρος τοῦ Ὀλύμπου ὡς μὴ ἀνῆκον τῇ γῇ καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔννοιαν ἀπειλῶν ὁ Ζεὺς τοὺς ἄλλους θεοὺς λέγει ὅτι δύναται ν' ἀνασύρῃ δι' ἁλύσεως θεούς, γῆν καὶ θάλασσαν ὁμοῦ καὶ προσδήσας τὴν ἅλυσιν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου νὰ καταστήσῃ τὰ πάντα μετέωρα [5]. Ἄλλοτε ὅμως πάλιν θεωρεῖ ὁ ποιητὴς τὸν Ὄλυμπον ὡς ἐπὶ τῆς γῆς κείμενον καὶ

1) Ἴδε τμῆμα Α'. κεφ. Α'. § 4.
2) Ἰλ. Ε, 749. Θ, 393, 411, 432.
3) Ὀδ. Υ, 103 καὶ 113.
4) πρβ. ἐκτενῶς περὶ τούτου *Nitzsch Anmerk. z. Odyssee* τόμ. Α'. σελ. 26. Β, σελ. 12, 95, καὶ ἰδίως Γ'. σελ. 249.
5) Ἰλ. Θ, 18, ἑπ.

ὅλως διάφορον καὶ ἀπομεμακρυσμένον τοῦ Οὐρανοῦ. Ἐν Ἰλιάδος Ε, 749, ἑπ. ἡ Ἥρα καὶ Ἀθηνᾶ ἀναχωροῦσιν ἐφ' ἁμάξης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὅπως μεταβῶσιν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης ἐν Τροίᾳ· αἱ ὑπὸ τῶν Ὡρῶν φυλαττόμεναι πύλαι τοῦ Οὐρανοῦ ἀνοίγουσιν αὐτόματοι καὶ αἱ θεαὶ ἐξελθοῦσαι τοῦ οὐρανοῦ συναντῶσι τὸν Δία καθήμενον ἐπὶ τῆς ὑψηλοτάτης κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου, ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι ἐνταῦθα ὁ ποιητὴς κάμνει διάκρισιν τοῦ Ὀλύμπου καὶ Οὐρανοῦ [1]. Αἱ περὶ τοῦ Ὀλύμπου λοιπὸν τοῦ ποιητοῦ ἰδέαι, ὡς καὶ ἄλλαι γεωγραφικαὶ εἰδήσεις αὐτοῦ, εἶνε συγκεχυμέναι καὶ ἀσαφεῖς, καὶ τοῦτο προέρχεται βεβαίως ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ποικίλων διαδιδομένων περὶ τούτου ἀνακριβῶν γνωμῶν καὶ παραδόσεων.

§ 7. Τὸ δὲ βέβαιον καὶ ὡρισμένον παρὰ τῷ ποιητῇ εἶνε ὅτι ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου ἑδρεύουσιν οἱ εἰς τὴν τοῦ Διὸς οἰκογένειαν ἀνήκοντες καὶ ὕπατοι πάντων τῶν θεῶν Ὀλύμπιοι ὑπὸ τὴν στενοτέραν σημασίαν, οἵτινες ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον καὶ ἄμεσον τοῦ Διὸς ἀρχὴν καὶ προεδρείαν διασκέπτονται καθημερινῶς περὶ τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, συγκαλοῦντες ἐνίοτε καὶ γενικὴν τῶν θεῶν ἀγοράν, ὁσάκις πρόκηται νὰ λάβωσι γενικόν τι μέτρον. Εἶνε δ' οἱ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου παρὰ τὸν Δία οἰκοῦντες Ὀλύμπιοι ὄχι οἱ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις δώδεκα, ἀλλ' οἱ ἑξῆς: Ζεύς,

1) Ὁ περίφημος Ἀλεξανδρινὸς φιλόσοφος Ἀρίσταρχος ἐξετάσας ἀκριβῶς τὸ ζήτημα τοῦτο ἔφθασεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ὄλυμπος τοῦ Ὁμήρου εἶνε ὄρος ἐπὶ τῆς γῆς διήκων μὲν μέχρι τοῦ αἰθέρος, ἀλλὰ μὴ συγχεόμενος μὲ τὸν οὐρανόν, καὶ ἐκ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁρμώμενος ἐξήλειφε καί τινας ἀντιφάσκοντας στίχους· τὰ πλεῖστα ὅμως παραδείγματα εἶνε κατὰ τῆς γνώμης του ταύτης. Ἴδε *Nutzhorn die Cutstehunge Weise der Hom. Gedichte* σελ. 109—110.

SISMANOGLIO MEGARO

Ἥρα, Ἀθηνᾶ, Ἀπόλλων, Ἥφαιστος, Ἀφροδίτη, Ἑρμῆς, Ἄρτεμις, Ἄρης καὶ ἴσως καὶ ἡ Διώνη. Οἱ δέκα οὗτοι εἶνε οἱ ὕπατοι πάντων καὶ οἱ ἐννέα οἱ ἀμέσως μετὰ τὸν Δία κατὰ τὸ ἀξίωμα ἐρχόμενοι θεοί. Ἐκτὸς ὅμως τῶν δέκα τούτων μεταξὺ τῶν Ὀλυμπίων κατατάσσονται καὶ ἄλλαι κατώτεραι θεότητες χρησιμεύουσαι εἰς ὑπηρεσίαν καὶ συνοδείαν τῶν ἀνωτέρω κοινῇ τε καὶ κατ' ἰδίαν καὶ οἰκοῦσαι κυρίως μὲν ἐν Ὀλύμπῳ, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ. Τοιαῦται δευτερεύουσαι θεότητες ἐκ τῶν Ὀλυμπίων εἶνε ὁ Ἥλιος, ἡ Ἠώς, ἡ Ἥβη, ὁ Γανυμήδης, αἱ Ὧραι, αἱ Μοῦσαι, ὁ Παιήων, ἡ Ἶρις, ἡ Θέμις, αἱ Εἰλείθυιαι, αἱ Χάριτες καὶ πολλαὶ ἄλλαι μόνον ἀφηρημέναι θεότητες καὶ ἁπλαῖ προσωποποιήσεις, ὡς ὁ Φόβος, ὁ Δεῖμος, ὁ Κυδοιμός, ἡ Ἐνυώ, ἡ Ἄτη, αἱ Λιταί, ἡ Ὄσσα κτλ. Πᾶσαι δ' αἱ τῶν τριῶν τούτων τάξεων θεότητες ὁμοῦ ἀποτελοῦσι τὸν καθ' Ὅμηρον κύκλον τῶν Ὀλυμπίων ὑπὸ τὴν στενοτέραν σημασίαν, ὅστις πολυπληθέστερός τι τῶν ἄλλων δύο κύκλων, τῶν θαλασσίων καὶ ὑποχθονίων θεῶν, εἶνε καὶ οἱ θεοὶ οἱ ἀποτελοῦντες αὐτόν, ἰδίως οἱ τῆς πρώτης τάξεως, ἰσχυρότεροι, ἐν μείζονι τιμῇ καὶ οἱ κυρίως τοῦ κόσμου ἄρχοντες· διότι ὁ οὐρανὸς εἶνε ἡ ἕδρα παντὸς ὑψίστου καὶ ἱερωτάτου διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶνε ὅτι ἐκ τῶν δέκα ἀνωτάτων θεῶν, οἱ μὲν πέντε εἰσὶν ἄῤῥενες, οἱ δὲ λοιποὶ πέντε θήλεις, καὶ ὅτι ὁ βαθμὸς καὶ θέσις ἑκάστου ἄῤῥενος ἀντιστοιχεῖ πρὸς ὁμοίαν ἑνὸς θήλεος.

Καὶ ταῦτα μὲν καθόλου περὶ Ὀλύμπου καὶ τῶν Ὀλυμπίων θεῶν καθ' Ὅμηρον. Ἐν δὲ τῇ περαιτέρῳ ἐξετάσει ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν θέλομεν ἀρχίσει ἀπὸ τῶν δέκα τῆς πρώτης τάξεως, ἀκολούθως θέλομεν μεταβῆ εἰς τοὺς τῆς δευτέρας τάξεως Ὀλυμπίους καὶ τρίτον εἰς τὰς ἀφῃρημένας θεότητας· θέλομεν δηλ. διαιρέσει τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἰς τρία μερικώτερα μέρη.

I.

ΟΛΥΜΠΙΟΙ ΠΡΩΤΗΣ ΤΑΞΕΩΣ.

1. Ζεύς.

§ 8. Ὁ ὕπατος οὗτος τῶν θεῶν, ὁ ἐκπροσωπῶν τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν διαυγῆ αἰθέρα καθόλου, ὡς καὶ παρὰ ταῖς λοιπαῖς ἰνδογερμανικαῖς φυλαῖς[1], εἶνε υἱὸς τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ῥέας καὶ ἀδελφὸς πρεσβύτερος τοῦ Ποσειδῶνος, Ἀϊδωνέως καὶ Ἥρας, ἥτις εἶνε συγχρόνως καὶ σύζυγός του. Μετὰ τὴν εὐτυχῆ ἔκβασιν τοῦ κατὰ τοῦ πατρός του Κρόνου καὶ τῶν λοιπῶν Τιτάνων ἀγῶνος, ὃν αὐτὸς κυρίως διεξήγαγε, καὶ τὴν μεταξὺ τῶν τριῶν Κρονιδῶν λαχνῷ τῆς τοῦ παντὸς ἀρχῆς διανομήν, ὁ Ζεὺς λαχὼν τὴν ἡγεμονίαν τοῦ οὐρανοῦ ἔλαβεν ὡς πρεσβύτερος καὶ ἰσχυρότερος τῶν ἄλλων καὶ τὴν γενικὴν τοῦ ὅλου κόσμου ἐποπτείαν καὶ ἀρχὴν ἐπί τε θεῶν καὶ ἀνθρώπων, ὡς πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, ὡς συχνότατα ἀπο-

---

1) Παρ' Ὁμήρῳ εἶνε ἐν χρήσει οἱ τύποι Ζεύς, Διός, Δία καὶ Ζῆν ἐξ ὀνομαστικῆς Ζῆς (Ἰλ. Θ, 206 ἀντὶ τοῦ πρότερον Ζῆν'). Ἐκτὸς δὲ τούτου ὑπάρχουσιν οἱ τύποι Δίς, Ζήν, Ζάν, Ζὴς (παρὰ Φερεκύδῃ), καὶ Δεύς, Δάν, Δὴν παρὰ Δωριεῦσι, Λάκωσι καὶ Κρησὶν (πρβ. Ἡρωδιανοῦ περὶ μονήρους λέξεως 6. καὶ Εὐστάθιον εἰς Ὀδύσ. Σ, 1387, 27). Ἡ ῥίζα τῆς λέξεως *diF* σημαίνει φῶς, φέγγειν, ὡς δηλοῦσι τὰ δέελος—δῆλος, δίαλος, εὔδιος, εὐ-δί-α κτλ. Ἡ δὲ συγκριτικὴ γλωσσολογία ἀπέδειξεν ὅτι διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως ἐδήλουν τὸν ἀνώτατον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ αἰθέρος θεὸν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἰνδοὶ (σκρ. *djau-s, diu-às, diu àm* ἐκ τῆς ῥίζης *div* ἢ *dju* =*diF*, ἥτις σημαίνει φέγγειν, αἰθήρ, καὶ ὅθεν *dêvas*=θεός), οἱ Ῥωμαῖοι (*djovis, deu-s, div-us, jupiter* ἐκ τοῦ *djupiter*), οἱ ἀρχαῖοι Πέρσαι καὶ βόρειοι τῆς Εὐρώπης λαοὶ Λιθουανοὶ κτλ. Ἴδε *G. Curtius Grandrüge der gr. Etymologie*, τομ. Α'. § 269, σελ. 201.

SISMANOGLIO MEGARO

καλεῖται [1]. Κυβερνᾷ δὲ τὰ τοῦ κόσμου ἀπολύτως ὡς ἀπεριόριστος ἄρχων, διὸ καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν θεὸς καλεῖται [2]. Διότι εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πάντοτε μετὰ δισταγμοῦ ἐπιχειρεῖ τι κατὰ τῶν θεῶν, οἷοι ὁ Ποσειδῶν καὶ ἡ Ἥρα [3], καὶ ὅτι αἱ ὑπὸ τὴν προεδρείαν αὐτοῦ συνδιασκέψεις τῶν θεῶν συνήθως πρὸς τὴν βουλὴν αὐτοῦ σύμφωνοι οὖσαι δὲν παρέχουσιν αὐτῷ ἀφορμὴν ἀντιδράσεων, οὐχ ἧττον ὅμως, καὶ ἂν ποτε οἱ ἄλλοι θεοὶ θελήσωσι ν' ἀντιπράξωσιν, οὐδὲν κατορθοῦσι, διότι ὁ Ζεὺς κέκτηται καὶ μόνος τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβάλῃ καὶ ἐκτελέσῃ τὴν θέλησίν του, ἐνῷ οἱ ἄλλοι θεοὶ μόνον τῇ συγκατανεύσει τοῦ Διὸς καὶ τῶν λοιπῶν θεῶν δύνανται νὰ ἐκτελέσωσι τὰς ἐπιθυμίας καὶ βουλάς των [4]. Εἶνε λοιπὸν ὁ Ζεὺς ὁ πρεσβύτατος, ὕπατος καὶ ἰσχυρότατος (ὑπερμενὴς) τῶν Ὁμηρικῶν θεῶν, εἰς οὗ τὰς διαταγὰς οἱ λοιποὶ ὑπείκουσι, μάλιστα δὲ καὶ ὑπηρετοῦσι [5]. Διὸ καὶ ὅταν ὁ Ζεὺς εἰσέρχηται εἰς τὰς τῶν θεῶν συνεδριάσεις πάντες ἀνίστανται πρὸς τιμήν του, οὐδὲ τολμᾷ τις νὰ μὴ πράξῃ τοῦτο [6]. Τὰς δὲ βουλὰς αὐτοῦ ἐκτελεῖ διὰ τῶν ἄλλων θεῶν, αὐτὸς οὐδέποτε μετὰ θνητῶν ἀναμιγνύμενος, ἀλλὰ τὸ πολὺ μέχρι τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων καταβαίνων, ὁσάκις ἦνε ἀνάγκη νὰ διευθύνῃ πλησιέστερον τὰ πράγματα· διὸ καὶ πάντοτε ἐφαν-

1) πρβ. Ὀδ. Υ, 112. «Ζεῦ πάτερ, ὅστε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισιν ἀνάσσεις».

2) Ἴδε περὶ τῶν λέξεων Ζεὺς καὶ θεὸς *Welcker, griech, goetterlehre* τόμ. Α'. σελ. 129—137.

3) πρβ. *Nitzsch, Anmerk. z. Odyssee* τόμ. Γ'. εἰσαγ. σελ. *XIV*.

4) πρβ. Ὀδ. Ε, 103—104. Μ. 349. Τ, 276. Ἰλ. Α, 566, 580, 589. Θ, 5, ἐπ. Λ, 98, ἐπ. Ο, 107. καὶ *K. O. Mueller, Proleg.* σελ. 246, ἐπ. *Lange Einleitung in das stud. d. gr. Mythol.* σελ. 101, ἐπ.

5) Ἰλ. Ν, 355. Ο, 166, Θ, 440—441.

6) Ἰλ. Α, 533—535.

τάζοντο αὐτὸν ἄνωθεν καὶ ἐκ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων ἐφορῶντα τὸν κόσμον διὰ τοῦ εὐρέος αὐτοῦ βλέμματος (εὐρύοπα) καὶ ἐπὶ κορυφῶν καὶ ὑψωμάτων ἵδρυον συνήθως τοὺς βωμούς του [1].

§ 9. Τοιοῦτος λοιπὸν ὢν ὁ Ὁμηρικὸς Ζεὺς ἐκτείνει τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ ἐξουσίαν ἐπὶ πάσας τῆς φύσεως καὶ τοῦ κόσμου τὰς ἐπόψεις, συνενῶν μόνος ἐν τῷ ἰδίῳ προσώπῳ, ὡς κατ' ἐξοχὴν θεός, πάσας τὰς ἰδιότητας, ἃς οἱ ἄλλοι θεοὶ μερικῶς κατέχουσι καὶ ἐξασκοῦσιν.

Ὁ Ζεὺς εἶναι κύριος τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους καὶ τῶν χρονικῶν περιόδων (Διὸς μεγάλου ἐνιαυτοί. Ἰλ. Β'. 134) καὶ κατὰ βούλησιν παράγει τὰς παντὸς εἴδους ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολὰς κύριος ὢν τῶν νεφῶν, τῆς ἀστραπῆς καὶ βροντῆς, τοῦ οὐρίου ἀνέμου (Διὸς οὖρος) καὶ τοῦ ἐναντίου, τῶν καταιγίδων, τῆς χιόνος κτλ., ἅτινα πάντα τόσον λαμπρῶς περιγράφει ὁ ποιητής [2]. Ὁ κεραυνὸς καὶ ἡ αἰγίς, ἀμφότερα τῆς ἐπὶ τῆς ἀτμοσφαίρας κυριαρχίας του σύμβολα, εἶνε καὶ τὰ κυριώτερα τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἰσχύος χαρακτηριστικὰ σύμβολα· διὰ μὲν τοῦ κεραυνοῦ κατεπολέμησε τοὺς φοβεροὺς Τιτᾶνας καὶ δι' αὐτοῦ καταβάλλει πάντα ἀντιδρῶντα καὶ πολέμιον, ἡ δ' ἀσπίς, ἣν ἐπίσης κατὰ τῶν Τιτάνων μετεχειρίσθη, εἶνε τεχνικώτατα καὶ πλουσιώτατα κεκοσμημένη· ἐπ' αὐτῆς εἶνε εἰκονισμέναι ἡ Ἔρις, Ἀλκή, Ἰωκὴ καὶ ἡ γοργεία κεφαλή, πέριξ δὲ κρέμανται «ἑκατὸν παγχρύσεοι θύσσανοι» καὶ τὸ ὅλον αὐτῆς ἀπαστράπτει, διὸ

1) πρβ. *Preller, gr. Mythol.* τόμ. Α'. σελ. 92—106.

2) πρβ. Ἰλ. Μ, 253, 278, ἐπ. Ν, 795, ἐπ. Π, 297, ἐπ. 364 κτλ. Ὀδ. Ε, 176. Ο, 475 κτλ. Κατὰ τὰς ἰδιότητάς του ταύτας καλεῖται ὁ Ζεὺς νεφεληγερέτης, κελαινεφής, ὑψιβρεμέτης, ἀστεροπητής, τερπικέραυνος, ἐρισμάραγδος, ἐρίγδουπος, βαρύκτυπος, ἀργικέραυνος, στεροπηγερέτης κτλ.

καὶ ἐρίτιμος, ἀγήρως καὶ ἀθανάτη καλεῖται. Μεταχειρίζεται δ' αὐτὴν ὁ Ζεὺς εἰδικῶς, ὁσάκις θέλῃ νὰ πφοξενήσῃ που τρόμον, διεγείρων δι' αὐτῆς καταιγίδας καὶ λαίλαπας, ὅθεν αἰγίοχος [1]. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων θεῶν μόνοις τῇ Ἀθηνᾷ καὶ τῷ Ἀπόλλωνι, τοῖς προσφιλεστάτοις αὐτοῦ τέκνοις, δανείζει ἐνίοτε τὴν αἰγίδα, ἤτοι ἀσπίδα, ταύτην [2], οὐδέποτε ὅμως καὶ οὐδενὶ τὸν κεραυνόν, τὸ κυριώτατον πάντων τῶν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ συμβόλων. Μεταχειρίζεται δ' ὁ Ζεὺς τὰς βροντάς, ἀστραπὰς καὶ τὰ λοιπὰ οὐράνια φαινόμενα πρὸς ἔκφρασιν καὶ ἐπιβολὴν τῆς ἑκάστοτε βουλῆς του, πρὸς ὃν σκοπὸν ἐξαποστέλλει πολλάκις καὶ τὸ ἕτερον τῆς ἰσχύος αὐτοῦ σύμβολον, τὸν ἀετόν.

Ὁ Ζεὺς εἶνε προσέτι ὁ ἀνώτατος νομοθέτης καὶ διευθυντὴς τοῦ τε οἰκογενειακοῦ καὶ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων. Οὗτος ὁρίζει τὴν τύχην τοῦ ἀνθρώπου ἐκ γενετῆς καὶ ἐν τῷ γάμῳ του:

. . . . . ὥτε Κρονίων
ὄλβον ἐπικλώσῃ γαμέοντί τε γεινομένῳ τε [3],

παρέχει τοῖς ἀνθρώποις τὰ ἀγαθὰ ἢ κακὰ ἐκ τῶν δύω πίθων τῶν ἐν τῷ δώματι αὐτοῦ εὑρισκομένων [4], καὶ τοῦ ὅλου οἰκογενειακοῦ βίου εἶνε προστάτης καὶ αὐστηρὸς ἐλεγκτὴς (ἑρκεῖος Ζεύς), διὸ καὶ ἐν παντὶ οἴκῳ ὑπάρχει βωμὸς Διὸς ἐν τῇ αὐλῇ, ἐφ' οὗ ὁ οἰκογενειάρχης προσφέρει τῷ προστάτῃ

1) π. χ. ἐν Ἰλ. Ρ, 513, ἑπ. Ὅτι δ' ἡ αἰγὶς ἢ ἀσπὶς αὕτη τοῦ Διὸς χρησιμεύει κυρίως εἰς παραγωγὴν βροντῶν, ἀστραπῶν κ.τ.τ. δεικνύουσιν ἐκτὸς τοῦ χωρίου τούτου τῆς Ἰλιάδος καὶ τὰ παράγωγα: καταιγίς, καταιγίζειν κτλ. Ἴδε Ἡσύχιον ἐν λέξει αἰγίς, αἶγες, κτλ. Κατεσκευάσθη δ' ἡ αἰγὶς ὑπὸ τοῦ Ἡφαίστου Ἰλ. Ο, 310.

2) Ἰλ. Β, 444, ἑπ. Δ, 166, ἑπ. Ε, 738, ἑπ. Ο, 229, 308, ἑπ.

3) Ὀδ. Δ, 207. πρβ. καὶ Ἰλ Ξ, 85 ἑπ.

4) Ἰλ. Ω, 527, ἑπ.

θεῷ καθημερινὰς θυσίας [1]. Οὗτος εἶνε τῶν ἱκετῶν, πτωχῶν καὶ ξένων προστάτης (ξείνιος, ἱκετήσιος) [2], διὸ καὶ εἰς τὸν Δία συνήθως ἐξορκίζει ὁ περιπλανώμενος ξένος τὸν ἀπαντῶντα αὐτῷ νὰ τὸν βοηθήσῃ ἢ νὰ μὴ τὸν κακοποιήσῃ καὶ εἰς τοῦτον ὀμνύουσιν οἱ ξενιζόμενοι:

Ἴστω νῦν Ζεὺς πρῶτα θεῶν ξενίη τε τράπεζα [3],

οἱ δὲ ξενίζοντες περιποιοῦνται τοὺς ξένους κυρίως χάριν τοῦ Διός:

Ξεῖν' οὐ μοι θέμις ἔς' οὐδ' εἰ κακίων σέθεν ἔλθοι
ξεῖνον ἀτιμῆσαι· πρὸς γὰρ Διός εἰσιν ἅπαντες
ξεῖνοί τε πτωχοί τε . . . κτ.λ. [4].

οὐχ ἧττον ὅμως αὐστηρῶς τιμωρεῖ καὶ τοὺς καταχρωμένους τὴν ξενίαν καὶ ἀγνώμονας καὶ ὑπερασπίζεται τοὺς ξενίζοντας [5].

Ὡς τῶν ἐπουρανίων δ' ἀνώτατος ἀρχῶν καὶ βασιλεὺς εἶνε καὶ τῶν ἐπιγείων βασιλέων προστάτης καὶ πάντες οἱ ἡγεμόνες καὶ βασιλεῖς παρ' Ὁμήρῳ παρὰ τοῦ Διὸς λαμβάνουσι τὸ τῆς ἀρχῆς ἄξίωμα:

σκηπτοῦχος βασιλεύς, ὥτε Ζεὺς κῦδος ἔδωκεν, [6]

ὅθεν καὶ καλοῦνται διογενεῖς καὶ δῖοι. Ὡς ἀνώτατος δὲ τῶν τοῦ κόμου ἰθύντωρ εἶνε καὶ ὁ ἀνώτατος κριτὴς καὶ τοῦ δικαίου ὑπερασπιστής, αὐτὸς παρέχων τοῖς δικασταῖς τὸ

1) πρβ. Ὀδ. Χ, 335.

2) Ὀδ. Η, 165: Ζεύς, ὅσθ' ἱκέτῃσιν ἅμ' αἰδοίοισιν ὀπηδεῖ· Ι, 270: Ζεὺς δ' ἐπιτιμήτωρ ἱκετάων τε ξείνων τε ξείνιος, ὃς ξείνοισιν ἅμ' αἰδοίοισιν ὀπηδεῖ. Πρβ. καὶ *Nitzsch, Anmerk. z. Odyssee*, τόμ. Β'. σελ. 120.

3) Ὀδ. Υ, 230.

4) Ὀδ. Ξ, 56 ἑπ.

5) Ἰλ. Γ, 351, ἑπ. Ν, 623, ἑπ. Ὀδ. Ξ, 401, ἑπ. Φ, 28, ἑπ.

6) Ἰλ. Α, 279, πρβ. καὶ Β, 101—109.

SISMANOGLIO MEGARO

δικαστικὸν ἀξίωμα καὶ τιμωρῶν αὐστηρῶς πάντας τοὺς παραβάτας τοῦ δικαίου [1], οὐ μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ θεούς, διὸ καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ πρὸς τοῦτον ἀναφέρονται ζητοῦντες δικαιοσύνην, ὁσάκις πάσχωσιν ἀδικίαν τινὰ παρ' ἄλλου· οὕτω παραπονεῖται παρ' αὐτῷ ὁ Ἄρης κατὰ τῆς Ἀθηνᾶς [2], ὁ Ποσειδῶν κατὰ τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Φαιάκων [3], ὁ Ἥλιος κατὰ τῶν ἑταίρων τοῦ Ὀδυσσέως [4], ὁ Ἀϊδωνεὺς κατὰ τοῦ πληγώσαντος αὐτὸν Ἡρακλέους [5] κτλ.

Ὁ Ζεὺς τέλος διευθύνει τὰς τύχας ἐθνῶν καὶ πόλεων. Οὗτος ἐγείρει ἢ παύει πολέμους (ταμίης πολέμοιο, Διὸς μάστιξ):

Ἦ ῥ' αὖτις πόλεμός τε κακὸς καὶ φύλοπις αἰνὴ
ἔσσεται, ἢ φιλότητα μετ' ἀμφοτέροισι τίθησιν
Ζεύς, ὅς τ' ἀνθρώπων ταμίης πολέμοιο τέτυκται [6].

Ἐν δὲ τοῖς πολέμοις καὶ ἀγῶσιν οὗτός ἐστιν ὁ δωρούμενος ἰσχὺν καὶ νίκην ἢ ἀφαιρῶν αὐτά [7]. Ἐν τοῖς μεταξὺ Τρώων καὶ Ἀχαιῶν ἀγῶσιν ἀείποτε οὗτος ὁρίζει τὴν νίκην συμβουλευόμενος πρὸς τοῦτο τὰ τάλαντα δι' ὧν ζυγίζει τὰς τύχας τῶν μαχομένων καὶ παρέχει τὴν νίκην ἐκείνῳ, οὗτινος ἡ κήρ, ἤτοι τὸ πεπρωμένον, εἶνε ἐλαφροτέρα [8]. Ἐντεῦθεν δ' ἔπεται ὅτι εἶνε καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ δουλείας πάροχος, διὸ ὁ Ἕκτωρ παρὰ τοῦ Διὸς περιμένει τὴν ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἀπαλλαγήν.

1) Ἰλ. Α, 238—239 Π, 385, ἑπ.
2) Ἰλ. Ε, 872, ἑπ.
3) Ἰλ. Η, 446, ἑπ. Ὀδ. Ν, 128, ἑπ.
4) Ὀδ. Μ, 377, ἑπ.
5) Ἰλ. Ε. 395, ἑπ.
6) Ἰλ. Δ. 82, ἑπ.
7) Ἰλ. Ο, 490, ἑπ.
8) Ἰλ. Θ. 67—77. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν πάσῃ ἀποτυχίᾳ τὸν Δία συνήθως αἰτιῶνται. Ἴδε τμῆμα Α'. κεφ. Α'. § 6.

. . . . . *αἴ κέ ποθι Ζεὺς*
δώῃ ἐπουρανίοισι θεοῖς αἰειγενέτῃσιν
κρητῆρα στήσασθαι ἐλεύθερον ἐν μεγάροισιν,
ἐκ Τροίης ἐλάσαντας ἐϋκνήμιδας Ἀχαιούς [1].

Ὡς τῆς εἰρήνης δὲ πάροχος εἶνε καὶ τῶν συνθηκῶν (ὁρκίων) φύλαξ, ὅθεν καλοῦνται μὲν αἱ συνθῆκαι καὶ «θεῶν ὅρκια» [2], συχνότερον ὅμως καὶ κυρίως «Διὸς ὅρκια» καὶ τὸν Δία ἐπικαλοῦνται οἱ ἐπὶ συνθηκῶν ὁρκιζόμενοι [3]. Ἐπειδὴ δὲ τὰ πάντα ἐν χερσὶν αὐτοῦ κεῖνται, γνωρίζει ὁ Ζεὺς καὶ πάντα τά τε γινόμενα καὶ συμβησόμενα καὶ ὁ ὀφθαλμός του εἶναι πανταχοῦ παρών (Διὸς θέμιστες, ὕπατος μήστωρ, μητίετα [4]). Ἐξ αὐτοῦ προέρχονται πάντα τὰ θρυλήματα καὶ αἱ ἀδέσποτοι φῆμαι, ἄτινα ὅσσα, ὀμφή, αὐδὴ Διὸς ἢ θεοῦ καλοῦνται, ὅθεν καὶ *πανομφαῖος Ζεύς* [5]. Τοῦτον ἐρωτῶσι καὶ αὐτοὶ οἱ θεοὶ περὶ τῶν συμβησομένων:

. . . . *ὁ γάρ τ' εὖ οἶδεν ἅπαντα,*
μοῖράν τ' ἀμμορίην τε καταθνητῶν ἀνθρώπων [6].

Τοῖς δ' ἀνθρώποις προλέγει τὰ μέλλοντα ἐν Δωδώνῃ, τῷ περιφημοτάτῳ παρ' Ὁμήρῳ μαντείῳ [7], καὶ ἐν Δελφοῖς διὰ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ *Διὸς προφήτης* [8].

§ 10. Τοιοῦτος λοιπὸν ὁ Ὁμηρικὸς Ζεὺς καὶ τοσαῦται

1) Ἰλ. Ζ, 526, ἑπ.
2) Ἰλ. Γ, 245. Χ, 254.
3) Ἰλ. Γ, 107. Η, 76, 411. Κ, 329.
4) Παρ' Ὁμήρῳ ἰσχύει σχεδὸν τὸ Ἡσιόδειον πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμὸς καὶ πάντα ἀκούσας (ἔργα καὶ ἡμ. 267). Περὶ τῶν ἐλλείψεων τῶν γνώσεων αὐτοῦ ἴδε τμῆμα Α'. κεφάλ. Δ'.
5) Ἰλ. Θ, 250.
6) Ὀδ. Υ, 75—76.
7) Ὀδ. Ξ 328. Τ, 296.
8) πρβ. σχόλια εἰς Σοφοκλ. Οἰδίπ. ἐπὶ Κολωνῷ 789 καὶ Αἰσχύλου Εὐμενίδας 19.

SISMANOGLIO MEGARO

καὶ τοιαῦται αἱ πρὸς τὸν κόσμον λειτουργίαι αὐτοῦ. Πάσας δὲ τὰς τῆς δικαιοδοσίας του λειτουργίας ταύτας ἐκπληροῖ, ὡς ἤδη εἴπομεν, ὄχι αὐτοπροσώπως, ἀλλὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν βουλῶν του ἔχει ὑπὸ τὰς διαταγάς του ὁλόκληρον τὴν φύσιν καὶ πάντας τοὺς θεούς· ἰδίως ὅμως ἐκ τῶν θεῶν μεταχειρίζεται τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἀθηνᾶν, ὁσάκις πρόκηται περὶ ἐκτελέσεως σχεδίου τινὸς αὐτοῦ [1], τὸν δὲ Ἑρμῆν ὡς διαγγελέα καὶ τὴν Ἶριδα ὡς ἁπλοῦν ἄγγελον τῶν βουλῶν του, τὴν δὲ Θέμιδα πρὸς συγκάλεσιν τῶν θεῶν εἰς ἀγοράν [2]. Οὐδὲν ἄλλο λοιπὸν ἔχει νὰ πράξῃ ὁ τοῦ Ὁμήρου Ζεὺς ἢ ἕν μόνον νεῦμά του νὰ δηλώσῃ καὶ τὰ πάντα τελοῦνται [3]. Οὕτως ἐφαντάζετο αὐτὸν ὁ δαιμόνιος Ὅμηρος καὶ τοιοῦτον παρέστησεν ἐν τοῖς περιφήμοις ἐκείνοις στίχοις τῆς Ἰλιάδος:

Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων,
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον [4]

ἐξ ὧν, ὡς γνωστόν, ὁ Φειδίας ἐνεπνεύσθη τὸ σχέδιον τοῦ περιφήμου χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος τοῦ Ὀλυμπίου Διός.

Εἶνε δ' ὁ Ζεύς, ἅτε ὢν ἀλληγορία τοῦ οὐρανοῦ καθόλου καὶ τῆς ζωοποιοῦ αὐτοῦ καὶ καρποφόρου φύσεως [5], καὶ παραγωγικώτατος θεός. Ὁ ποιητὴς γνωρίζει πλῆθος συζύγων καὶ τέκνων αὐτοῦ, θεῶν τε καὶ θνητῶν. Νόμιμος αὐτοῦ σύζυγος εἶνε ἡ Ἥρα, ἐξ ἧς ἐγέννησε τὸν Ἄρη, τὸν Ἥφαιστον,

1) Ἰλ. Ο, 55, 58. Γ, 70—72. Τ, 342—350.

2) Ἰλ. Υ, 4, ἑπ.

3) Ἰλ. Α, 524—527.

4) Ἰλ. Α, 528, ἑπ.

5) Ἴδε περὶ τῆς φύσεως καὶ ἀλληγορίας τοῦ Διὸς τὴν ἀξιόλογον διατριβὴν ὑπὸ Α. Κυπριανοῦ ἐν Φιλίστορος τόμ. Α'. τεύχ. ς'. σελ. 236—248.

τὴν Ἥβην καὶ τὰς Εἰλειθυίας. Ἐκτὸς ὅμως αὐτῆς ἄλλας συζύγους ἐκ τῶν θεαινῶν ἔχει τὴν Λητώ, ἐξ ἧς ἐγέννησε τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἄρτεμιν, τὴν Διώνην, ἐξ ἧς τὴν Ἀφροδίτην, καὶ τὴν Δήμητρα, ἐξ ἧς οὐδὲν ἐγέννησε τέκνον. Τέκνα αὐτοῦ εἶνε ἐκ τῶν θεῶν καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Περσεφόνη, αἱ Μοῦσαι, αἱ Λιταὶ καὶ αἱ Νύμφαι. Θνητὰς δ' αὐτοῦ ἐρωμένας γνωρίζει ὁ ποιητὴς τὴν Μαίαν, ἐξ ἧς ἐγέννησε τὸν Ἑρμῆν, τὴν Ἀντιόπην, ἐξ ἧς τὸν Ἀμφίονα, τὴν Ἀλκμήνην, ἐξ ἧς τὸν Ἡρακλέα, τὴν Ἰξιονίαν, τὴν Δανάην, τὴν Ἀκρισιώνην καὶ τὴν Σεμέλην [1].

2. Ἥρα.

§ 11. Ἡ Ἥρα, κατὰ τὴν πιθανωτάτην τοῦ ὀνόματος αὐτῆς σημασίαν [2], καὶ τὴν πειστικωτέραν τῶν περὶ αὐτῆς μύθων ἑρμηνείαν εἶνε θεὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς ἀμέσως μετὰ τοῦ αἰθέρος συνεχομένης ἀτμοσφαίρας, τῆς ζωογόνου σύναμα καὶ σκοτεινῆς, διὸ καὶ ὁμοπάτριος τοῦ Διὸς καὶ μόνιμος

1) Ἴδε τὴν ἀπαρίθμησιν αὐτοῦ ἐν Ἰλ. Ξ, 317 — 328 καὶ Ὀδ. Λ, 260, ἑπ.

2) Ἡ πιθανωτέρα τῆς λέξεως Ἥρα ἑρμηνεία εἶναι ἡ ὑπὸ *Leo Meyer (Bemerkungen zur aeltesten Geschichte d. gr. Mythologie* σελ. 18) γενομένη· κατ' αὐτὸν δηλ. Ἥρα συγγενεύει τῷ σανσκρ. *svar* = οὐρανὸς καὶ τῷ ζενδικῷ *kvar* = φῶς, ἥλιος, κατὰ δὲ *Bopp* (συγκριτ. γραμμ. τόμ. Α'. σελ. 123 § 127) καὶ τῷ λατιν. *sol* = ἥλιος· ὁ Κικέρων *(de nat. deorum II, 25)* καὶ κατ' αὐτὸν ὁ *Doederlein (Hom. Glossarium* τόμ. Α'. σελ. 25) παράγουσι τὴν λέξιν παρὰ τὸ ἀήρ — ἠέρος. Ὁ δὲ *Welcker (gr. Goetterlehre* τόμ. Α'. σελ. 363) παρὰ τὸ ἔρα = γῆ. Τὴν τοῦ *K. O. Mueller* εὐφυᾶ γνώμην (*Proleg.* σελ. 244) ὅτι Ἥρα ἴσως εἶνε θηλυκὸν τοῦ ἥρως καὶ συγγενὲς τῷ λατ. *hera* καὶ τῷ γερμαν. *herrin* = δέσποινα, βασίλισσα ἀπορρίπτει ὁ *G. Curtius* διὰ γραμματικοὺς λόγους *(Grundruege der gr. Etymologie,* τόμ. Α'. σελ. 96).

αὐτοῦ ἐκ παρθενίας σύζυγος (κουριδίη ἄλοχος) εἶνε, ἅτε παριστῶσα τὴν αὐτὴν καὶ ὁ Ζεὺς φύσιν συμβολικῶς ὑπὸ γυναικείαν μορφὴν μετὰ τῶν ἀναγκαίων, ἐννοεῖται, παραλλαγῶν. Θυγάτηρ οὖσα τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ῥέας καὶ αὐταδέλφη τοῦ Διός, Ποσειδῶνος καὶ Ἀϊδωνέως ἡ θεὰ αὕτη ἀνετράφη κατὰ τὴν Ἰλιάδα ὑπὸ τῶν πάππων αὐτῆς, Ὠκεανοῦ καὶ Τηθύος, εἰς οὓς ἡ μήτηρ Ῥέα ἐνεπιστεύθη αὐτὴν κατὰ τὸν φοβερὸν μεταξὺ Διὸς καὶ Τιτάνων ἀγῶνα [1]. Ὁ Ζεὺς εἶχεν ἐρασθῆ αὐτῆς, ἰσχύοντος εἰσέτι τοῦ Κρόνου, καὶ συνευρίσκετο μετ' αὐτῆς κρυφίως:

οἷον ὅτε πρῶτόν περ ἐμισγέσθην φιλότητι,
εἰς εὐνὴν φοιτῶντε, φίλους λήθοντε τοκῆας [2]

ἀργότερα δ' ἔλαβεν αὐτὴν ὡς νόμιμον σύζυγον καὶ ὡς τοιαύτη χαίρει μεταξὺ πασῶν τῶν θεῶν τὰ πρωτεῖα καὶ καλεῖται «πρέσβα θεά, θυγάτηρ μεγάλοιο Κρόνοιο», «πότνια Ἥρη» κτλ. [3], καὶ ἐν τῷ συμβουλίῳ τῶν θεῶν ἐπὶ χρυσοῦ θρόνου ἀμέσως παρὰ τὸν Δία κάθηται, ἐξ οὗ καὶ *χρυσόθρονος*, καὶ οἱ ἄλλοι θεοὶ προσηκώνονται πρὸς τιμὴν αὐτῆς εἰσερχομένης εἰς τὸν τῶν θεῶν θῶκον [4]. Καθὼς δ' ὁ Ζεύς, δύναται καὶ αὕτη παντοίας ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολὰς νὰ παραγάγῃ καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ ἡλίου τὸν δρόμον ν' ἀλλάξῃ [5], μόνη δὲ μετὰ τοῦ Διὸς δύναται νὰ ἐπιφορτίσῃ καὶ τὴν Ἀθηνᾶν μὲ ἀποστολήν τινα [6].

Κατὰ τὴν θέσιν λοιπὸν καὶ τὸ ἀξίωμα κατέχει ἡ Ἥρα τὴν δευτέραν μετὰ τὸν Δία μεταξὺ τῶν θεῶν θέσιν, καὶ ὅ-

1) Ἰλ. Ξ, 201, ἑπ.
2) Ἰλ. Ξ, 295, ἑπ.
3) πρβ. Ἰλ. Δ, 59.
4) Ἰλ. Ο, 85, ἑπ.
5) Ἰλ. Θ, 433. Λ, 45. Σ, 166, ἑπ. 239 κτλ.
6) Ἰλ. Λ, 195, 208. Β, 163—166.

ταν οἱ δύο οὗτοι ἦναι ἡνωμένοι καὶ σύμφωνοι, οὐδεὶς θεός, οὐδ' αὐτὸς ὁ Ποσειδῶν, δύναται ν' ἀντισταθῇ εἰς αὐτούς, ὡς ὁ Ζεὺς λέγει:

εἰ μὲν δὴ σύγ' ἔπειτα, βοῶπις πότνια Ἥρη,
ἶσον ἐμοὶ φρονέουσα μετ' ἀθανάτοισι καθίζοις
τῷ κε Ποσειδάων γε, καὶ εἰ μάλα βούλεται ἄλλη,
αἶψα μεταστρέψειε νόον κτλ. [1]

ὅταν δηλ. ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τῇ ἀτμοσφαίρᾳ ἐπικρατῇ νηνεμία καὶ ἡσυχία, πάντα τὰ στοιχεῖα ἀναγκαίως ἠρεμοῦσιν, ὡς οἱ ἁπλοῖ ἄνθρωποι ἐνόμιζον.

§ 12. Τὸ θεῖον ὅμως τοῦτο ζεῦγος ἕνεκα τῆς συζυγικῆς αὐστηρότητος καὶ ζηλοτυπίας τῆς Ἥρας καὶ τῶν παρεκτροπῶν τοῦ Διὸς δὲν ἔζη ποσῶς ἐν εἰρήνῃ, ἀπ' ἐναντίας χαρακτηριστικὸν τῆς Ἥρας παρ' Ὁμήρῳ εἶνε ἡ διαρκὴς αὐτῆς πρὸς τὸν Δία ἀντιπολίτευσις (Ἥρη ἀμήχανος, ἀπτοεπής). Ὁλόκληρον τὸ δρᾶμα τῆς Ἰλιάδος οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀπεικόνισις τῆς πρὸς τὸν Δία ἀντιπολιτεύσεως καὶ ἀπειθείας τῆς Ἀθηνᾶς καὶ Ἥρας, ὧν ἡ τελευταία λαμβάνει πάντοτε τὸ μέρος τῶν Ἀχαιῶν ἢ Ἀργείων, ὑφ' ὧν ἐξόχως ἐτιμᾶτο καὶ Ἀργείη ἐκλήθη [2], καὶ καταδιώκει ἀσπλάγχνως τοὺς ὑπὸ τοῦ Διὸς προστατευομένους Τρῶας, οὓς μόνον ὠμοὺς ὅταν φάγῃ, θέλει κορέσει τὴν λύσσαν της, ὡς λέγει ὁ Ζεύς [3]. ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ὁ Ὅμηρος γνωρίζει καὶ

1) Ἰλ. Ο, 49, ἑπ.
2) Κατὰ τὸν Στράβωνα (9, 413) καλεῖται ἡ Ἥρα Ἀργείη, διότι δῆθεν ἐγεννήθη ἐν Ἄργει ὡς ἡ Ἀθηνᾶ Ἀλαλκομενηΐς, διότι ἐγεννήθη ἐν Ἀλαλκομεναῖς τῆς Βοιωτίας. Τὸ βέβαιον ἐν τούτοις εἶνε ὅτι οἱ ὑπ' αὐτῆς προστατευόμενοι Ἀργεῖοι ἢ Ἀχαιοὶ ἐξόχως ἐτίμων αὐτὴν καὶ ὅτι αἱ προσφιλέσταται αὐτῆς πόλεις εἶνε τὸ Ἄργος, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Μυκῆναι. Ἰλ. Δ, 51, ἑπ.
3) Ἰλ. Δ, 30—35.

SISMANOGLIO MEGARO

ἄλλας πολλὰς τοιούτων ἐρίδων μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ Διὸς ἱστορίας. Ὅτε ἐν Ἰλ. Α, ἐν τῷ τῶν θεῶν συμβουλίῳ ὁ Ζεὺς ἀπειλῇ τὴν Ἥραν διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν σφοδρὰν ἀντιπολίτευσίν της, ὁ υἱὸς αὐτῆς Ἥφαιστος προτρέπων τὴν μητέρα του νὰ μὴ ἀνθίσταται εἰς τὰς βουλὰς τοῦ πατρός του ὑπομιμνήσκει αὐτῇ τί ἔπαθεν ἄλλοτε διὰ παρομοίαν ἀπείθειαν αὐτή τε καὶ ὁ πρὸς βοήθειαν αὐτῆς δραμὼν Ἥφαιστος, ὃν ὁ Ζεὺς λαβὼν ἀπὸ τοῦ ποδὸς ἐξεσφενδόνισεν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν [1]. Ἄλλοτε πάλιν ἐτιμώρησεν αὐτὴν ὁ Ζεὺς κρεμάσας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ μὲ δεδεμένας τὰς χεῖρας διὰ χρυσῆς ἁλύσεως, ἐν ᾧ συγχρόνως δύο ἄκμονες ἐκρέμαντο ἀπὸ τῶν ποδῶν της, διότι ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταποντίσῃ τὸν προσφιλῆ υἱόν του Ἡρακλέα [2]. Ἐν ἄλλῃ δέ τινι περιπτώσει ἡ Ἥρα συνώμοσε μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος νὰ δεσμεύσωσι τὸν Δία, ὅπερ καὶ θὰ ἐγίνετο, ἐὰν ἡ Θέτις δὲν ἐκάλει εἰς βοήθειαν τοῦ κινδυνεύοντος Διὸς τὸν Βριάρεων [3].

Πάντοτε λοιπὸν διαφέρεται πρὸς τὸν Δία, ὅστις φοβεῖται διὰ τοῦτο τοὺς διηνεκεῖς αὐτῆς ἐλέγχους [4], διὸ καὶ γόνος ἀμφοτέρων εἶνε ὁ τοῦ πολέμου καὶ τῶν ἐρίδων θεὸς Ἄρης· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς ἄνω κάτω φέρει ἡ θεὰ αὕτη, ὡς λέγει ἡ Ἄρτεμις [5], καὶ ἐν γένει ὁσάκις ὁ ποιητὴς θέλῃ νὰ παραστήσῃ σχέδιά που ματαιούμενα ἢ τοιοῦτόν τι, τὴν Ἥραν ὡς ὄργανον μεταχειρίζεται, ἑπομένως εἶνε ἐχθρά τις καὶ εὐερέθιστος θεά (ἀργαλέος χόλος Ἥρης [6]).

1) Ἰλ. Α, 540—595.
2) Ἰλ. Ο, 14—33.
3) Ἰλ. Α, 396, ἑπ.
4) Ἰλ. Α, 518—522.
5) Ἰ. Φ, 513.
6) πρβ. *Preller gr. Mythologie* τόμ. Α'. σελ. 128—130 ἔκδ. 6'.

Βεβαίως ὁ τοιοῦτος τῆς Ἥρας χαρακτὴρ καὶ οἱ περὶ αὐτῆς μῦθοι ἔχουσι φυσικὸν λόγον καὶ ἡ πρὸς τοῦτο ἀφορμὴ ἔγκειται ἐν αὐτῇ τῇ φύσει τοῦ στοιχείου, οὗτινος εἶνε ἀλληγορία. Οἱ ἁπλοϊκοὶ δηλ. ἄνθρωποι τὰς ἀτμοσφαιρικὰς ἀνωμαλίας ἐξελάμβανον ὡς ἔριδας μεταξὺ τῶν ἐκπροσωπούντων τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν ἀτμόσφαιραν θεῶν καὶ ἐντεῦθεν οἱ ἀνωτέρω ἀναμφιβόλως φυσικὰ τῆς ἀτμοσφαίρας συμβάντα ἀλληγοροῦντες μῦθοι· διὰ τοῦτο γόνος τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας εἶνε καὶ ὁ Ἥφαιστος, δηλ. τὸ ἀτμοσφαιρικὸν πῦρ.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ ἀνωτέρω αὐτῆς προεξάρχοντος χαρακτῆρος ὑπάρχει παρὰ τῷ ποιητῇ καὶ ἕτερος εὐεργετικός, τὸ παραγωγὸν καὶ ζωογόνον τῆς ἀτμοσφαίρας ἀπεικονίζων. Ἡ Ἥρα δηλ. εἶνε καὶ προστάτις τοῦ γάμου καὶ τῆς γονιμότητος αὐτοῦ φέρουσα εἰς φῶς καὶ τὰ ἔγκυα διὰ τῶν θυγατέρων αὐτῆς Εἰλειθυιῶν, τῶν θεῶν τοῦ τοκετοῦ [1], καὶ βοηθοῦσα τὴν αὔξησιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν νηπίων, διὸ καὶ ἡ Ἥβη εἶνε θυγάτηρ αὐτῆς.

Περιγράφει δ' αὐτὴν ὁ ποιητὴς καλλίστην τὸ εἶδος, ἔχουσαν ἰδίως μεγάλους ὀφθαλμοὺς (βοῶπις), λαμπρὰν κόμην (ἠύκομος), καὶ λευκοὺς βραχίονας (λευκώλενος), ὡς ἐν τῇ λαμπρᾷ ἐκείνῃ περιγραφῇ τῆς καλλωπίσεως αὐτῆς [2].

3. *Ἀθηνᾶ.*

§ 13. Ἡ θεὰ αὕτη εἶνε καθ' Ὅμηρον ἡ προσφιλὴς τοῦ Διὸς θυγάτηρ, ὡς ὁ Ἀπόλλων ὁ προσφιλὴς υἱός. Τὸν ὑπὸ Ἡσιόδου ἀναφερόμενον περὶ τῆς γεννήσεως αὐτῆς μῦθον, καθ' ὃν ὁ Ζεὺς αὐτὸς ἔτεκεν αὐτὴν ἐκ τῆς κεφαλῆς, ἀφ' οὗ προηγουμένως κατέπιεν ἔγκυον τὴν μητέρα αὐτῆς Μῆτιν,

1) Ἰλ. Λ, 271. Τ, 115, ἑπ.
2) Ἰλ. Ξ, 166, ἑπ.

SISMANOGLIO MEGARO

ἅτε φοβούμενος τὰ ἐξ αὐτῆς τέκνα [1], δὲν ἀναφέρει ὁ ἡμέτερος ποιητής, δὲν γνωρίζει ὅμως καὶ μητέρα τινὰ αὐτῆς, ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας πάντοτε Διὸς θυγατέρα τὴν ὀνομάζει [2], μεταχειριζόμενος μάλιστα καὶ τὴν λέξιν ἔτεκες ἐπὶ τοῦ Διός, ὥστε καθ' Ὅμηρον ἡ Ἀθηνᾶ εἶνε μόνον ἡ ἄνευ μητρὸς τοῦ Διὸς θυγάτηρ, πρὸς ἣν ὁ τῶν θεῶν ὕπατος ἔχει ἰδιαιτέραν τινὰ ἀδυναμίαν καὶ ἀγάπην, ὅπερ παρέχει αὐτῇ ἐξαιρετικὸν θάρρος καὶ καθιστᾷ δύστροπον καὶ ἀπειθῆ πολλάκις πρὸς τὸν πατέρα:

σοὶ πάντες μαχόμεσθα· σὺ γὰρ τέκες ἄφρονα κούρην,
. . . . . .
ἄλλοι μὲν γὰρ πάντες, ὅσοι θεοί εἰσ' ἐν Ὀλύμπῳ
σοί τ' ἐπιπείθονται καὶ δεδμήμεσθα ἕκαστος·
ταύτην δ' οὔτ' ἔπεϊ προτιβάλλεαι οὔτε τι ἔργῳ,
ἀλλ' ἀνιεῖς . . . . κτλ. [3]

λέγει παραπονούμενος ὁ Ἄρης πρὸς τὸν Δία. Ἐπίσης ὅταν ὁ Ζεὺς ἐν τῷ τῶν θεῶν συμβουλίῳ ἀπαγορεύῃ πᾶσι ν' ἀναμιχθῶσιν εἰς τὸν μεταξὺ Τρώων καὶ Ἀχαιῶν ἀγῶνα, οἱ μὲν ἄλλοι θεοὶ φόβῳ σιωπῶσι πάντες, μόνη δ' ἡ Ἀθηνᾶ ἀποτολμᾷ νὰ προτείνῃ τῷ Διὶ φρόνησιν τοὐλάχιστον νὰ δώσωσι τοῖς Ἀχαιοῖς, ὅπως μὴ ἀπολεσθῶσι πολλοί, ὁ δὲ τοσοῦτον πρὸς πάντας αὐστηρὸς καὶ ἐξωργισμένος Ζεὺς ἀποκρίνεται πρὸς αὐτήν:

θάρσει, Τριτογένεια, φίλον τέκος· οὔ νύ τι θυμῷ
πρόφρονι μυθέομαι· ἐθέλω δέ τοι ἤπιος εἶναι [4].

§ 14. Φέρει δὲ παρ' Ὁμήρῳ ἡ Ἀθηνᾶ διπλοῦν χαρα-

1) Ἡσιόδ. Θεογον. 924, ἑπ.

2) Ἰλ. Δ, 515: Διὸς θυγάτηρ, κυδίστη Τριτογένεια. Ε, 875: σὺ γὰρ τέκες ἄφρονα κούρην καὶ 880: ἐπεὶ αὐτὸς (ὁ Ζεὺς) ἐγείνατο παῖδ' ἀΐδηλον. 3) Ἰλ. Ε, 875—880.

4) Ἰλ. Θ, 5—39. πρβ. καὶ Χ, 166—185.

κτῆρα, πολεμικὸν δηλ. καὶ τὸν τῆς συνέσεως καὶ σοφίας, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἐπικρατεῖ ἐν Ἰλιάδι, ὁ δὲ δεύτερος ἐν Ὀδυσσείᾳ. Καὶ ἐν μὲν Ἰλιάδι ἡ Ἀθηνᾶ λαμβάνει λίαν ἐνεργὸν μέρος ἐν τοῖς ἀγῶσι τασσομένη πάντοτε μετὰ τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Ποσειδῶνος ὑπὲρ τῶν Ἀχαιῶν καὶ διὰ τοῦτο ζωηρῶς ἀντιπράττουσα τῷ τοὺς Τρῶας ὑπερασπίζοντι Διί· δὲν τιμωρεῖται ὅμως διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ πατρός της, ὡς οἱ ὁμόφρονές της Ἥρα καὶ Ποσειδῶν, ἀλλ' ὁ Ζεὺς πάντοτε παραβλέπει ὡς πρὸς αὐτὴν καὶ ὑποχωρεῖ διά τε τὴν πρὸς αὐτὴν μεγάλην πατρικὴν ἀγάπην του καὶ διότι συχνὰ λαμβάνει ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς αὐτῆς· τοῦτο δὲ καὶ αὐτὴ γνωρίζουσα λέγει μεθ' ὑπερηφανείας πρὸς τὴν Ἥραν, ὅτε ὁ Ζεὺς παρὰ τὴν πρὸς αὐτὴν ὑπόσχεσίν του ἐδωρήσατο τοῖς Τρωσὶ νίκην:

ἀλλὰ πατὴρ οὐμὸς φρεσὶ μαίνεται οὐκ ἀγαθῇσιν,
σχέτλιος, αἰὲν ἀλιτρός, ἐμῶν μενέων ἀπερωεύς·
. . . . . .
ἔσται μὰν ὅτ' ἄρ αὖτε φίλην γλαυκώπιδα εἴπῃ [1].

καὶ ἀναφέρει ἔπειτα τὰς κατὰ καιροὺς πρὸς αὐτὸν σπουδαίας ἐκδουλεύσεις της. Ἡ συνδρομὴ λοιπὸν τῆς θεᾶς ταύτης εἶνε τοσοῦτον ἀποτελεσματική, ὥστε καὶ εἰς τὸν Δία αὐτὸν καθίσταται ἐπαισθητὴ αὐτῆς ἡ ἀνάγκη, διὸ καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἐπιδιώκῃ αὐτῆς τὴν φιλίαν καὶ περιποιῆται αὐτήν, ὅπως συμπράττῃ μετ' αὐτοῦ, διότι ἡνωμένοι καὶ ἐκ συμφώνου οἱ δύο οὗτοι θεοὶ δύνανται καὶ τὰ δυσκολώτατα ἔργα νὰ ἐκτελέσωσιν. Οὕτως ἡνωμένοι καὶ ἐν συμπνοίᾳ ἐνεργοῦσιν οἱ θεοὶ οὗτοι ἐν Ὀδυσσείᾳ, ἔνθα ἡ Ἀθηνᾶ τῇ ἀδείᾳ καὶ συνδρομῇ τοῦ Διὸς σώζει τὸν περιπλανώμενον Ὀδυσσέα καὶ βοηθεῖ αὐτὸν εἰς τὸν τῶν μνηστήρων φόνον· ἐνταῦθα ὅμως, εἰ καὶ δὲν στερεῖται καὶ τοῦ πολεμικοῦ χαρακτῆρος, δεί-

1) Ἰλ. Θ, 360, ἑπ.

SISMANOGLIO MEGARO

κνυσι μᾶλλον σύνεσιν καὶ περίνοιαν ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῆς, ἐνῷ ἐν Ἰλιάδι εἶνε μὲν ἐπίσης καὶ συνετή, μᾶλλον ὅμως ἐμφανίζεται ὡς πολεμικὴ καὶ ὁρμητικὴ θεά· ἐν τούτοις ὑπ' ἀμφοτέρους τοὺς χαρακτῆράς της εἶνε πάντοτε ὁ δεξιὸς τοῦ Διὸς βραχίων, μεθ' οὗ οὕτως ἢ ἄλλως συμπράττει, διὸ καὶ συχνότατα ὁμοῦ μνημονεύονται καὶ θεωροῦνται ὡς οἱ ἰσχυρότατοι πάντων τῶν θεῶν προστάται τῶν ἀνθρώπων:

ἐσθλώ τοι τούτω γ' ἐπαμύντορε — ὥτε καὶ ἄλλους
ἀνδράσι τε κρατέουσι καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσιν [1]

Οὕτως ἡνωμένοι ἐξελαμβάνοντο οἱ δύο οὗτοι θεοὶ καὶ κατὰ τὴν μετέπειτα ἀρχαιότητα, ὅτε καὶ ὡς *σύνναοι* ἐλατρεύοντο [2]. Τούτου δ' ἕνεκα λαμβάνει κατ' ἐξαίρεσιν παρὰ τοῦ Διὸς τὸν ἰδιαίτερον αὐτοῦ χιτῶνα, καὶ δανείζεται παρ' αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ Ἀπόλλων, τὴν αἰγίδα, δύναται δὲ καὶ νὰ παραγάγῃ παντὸς εἴδους ἀτμοσφαιρικὰ φαινόμενα καὶ ὡς καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἡλίου τὸν δρόμον ν' ἀλλάξῃ [3]. Ἡ δὲ αἰτία, δι' ἣν ἐν μὲν Ἰλιάδι ἀντιπράττει κατὰ τοῦ Διὸς μετὰ τῆς Ἥρας καὶ τοῦ Ποσειδῶνος, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ ἐνεργεῖ μετ' αὐτοῦ ἐν συμπνοίᾳ καὶ ὁμονοίᾳ, εἶναι βεβαίως ἡ τοῦ θέματος ἑκατέρου τῶν ἐπῶν διαφορά [4].

Οὐ μόνον δὲ ὁλόκληρος ἡ Ὀδύσσεια δείκνυσι τὸ σοφὸν καὶ συνετὸν τῆς θεᾶς ταύτης, ἀλλ' ἡ περὶ τῆς τοιαύτης αὐτῆς ἰδιότητος ἰδέα προβαίνει τοσοῦτον παρ' Ὁμήρῳ, ὥστε πᾶν περίτεχνον καὶ φρονήσεως χρῄζον ἔργον ταύτῃ ἀποδίδει ἢ πρὸς τὰ ἔργα ταύτης παραβάλλει (Ἀθηναίης ἔργα [5]), καὶ

1) Ὀδυσ. Π, 263—265. πρβ. Ο, 298—299. Ἰλ. Θ, 287. Λ, 730, Ὀδ. Υ, 42.

2) Ἴδε *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 107.

3) πρβ. Ἰλ. Ε, 736—744, 387. Λ, 45. Ὀδ. Ψ, 243, ἐπ. 345.

4) Ἴδε *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 108.

5) πρβ. Ἰλ. Ε, 735. Θ, 385, 386. Ι, 390. Ὀδ. Η, 110. Υ, 66, ἐπ.

θεωρεῖ αὐτὴν ὡς διδάσκαλον ἐξαισίων ἔργων [1]. Ἂν σπουδαῖον καὶ φρονήσεως ἔργον τελεῖται παρὰ τῷ ποιητῇ «Ἀθηναίης διὰ βουλάς», διὸ καὶ πολύβουλος καλεῖται, καὶ τοιαύτην συνετὴν καὶ πολύβουλον φροντίζει ὁ ποιητὴς νὰ τὴν δεικνύῃ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς μεταμορφώσεσιν αὐτῆς, ὡς:

ἀλλ' ἴμεν σχεδὸν ἦλθε· δέμας δ' ἴκτο γυναικὶ
καλῇ τε μεγάλῃ τε καὶ ἀγλαὰ ἔργα ἰδυίῃ [2]

§ 15. Περιγράφει δ' αὐτὴν ὁ ποιητὴς ὡς καλὴν καὶ εὐσώματον παρθένον, ὑπὸ παρθενικὴν μορφὴν ἀκαταγώνιστον ἀνδρίαν καλύπτουσαν καὶ ἑνόνουσαν μετὰ τῆς τελείας ὡραιότητος βαθυτάτην σύνεσιν, κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν Ἄρη, ὅστις ὡραῖος μὲν εἶνε καὶ ἰσχυρός, ἀλλ' ἄνευ συνέσεως, μόνον ἄγριος καὶ μανιώδης τοῦ πολέμου θεός, διὸ καὶ πάντοτε νικᾶται ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς. Ὡς κατ' ἐξοχὴν δὲ μεταξὺ πασῶν τῶν θεῶν πολεμικὴ θεά, ὁσάκις ἀναμιγνύηται εἰς τὰς μάχας, ὁπλίζεται δι' ἔγχους, ὅπερ εἶνε:

βριθύ, μέγα, στιβαρόν, τῷ δάμνησι στιχὰς ἀνδρῶν
ἡρώων, τοῖσίν τε κοτέσσεται ὀβριμοπάτρη [3],

ἐνδύεται τὸν τοῦ Διὸς χιτῶνα καὶ λαμβάνει τὴν φοβερὰν τοῦ Διὸς αἰγίδα ἐνίοτε, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς θέτει περικεφαλαίαν «τετραφάληρον, χρυσέην, ἑκατὸν πολίων πρυλέεσσ' ἀραρυῖαν» [4], καὶ ὑποδύεται πέδιλα φλογερά [5]. Οὕτω δ'

1) Ὀδ. Υ, 72. Ψ, 159—160. Ἰλ. Ε, 61. Ο, 411—412.

2) Ὀδ. Π, 157—158. 3) Ὀδ. Α. 99.

4) Δηλ. κεκοσμημένην ὑπὸ ἑκατὸν πόλεων, ἢ φέρουσαν εἰκόνας ἑκατὸν πόλεων, μαχητῶν ἑκατὸν πόλεων, καὶ ὄχι, ὡς πρότερον ἐξηγεῖτο, κατεσκευασμένην ἐκ τῶν περικεφαλαιῶν τῶν στρατιωτῶν ἑκατὸν πόλεων. Ἴδε *Hermann die Hoedes-kappe Goettingen* 1853 καὶ *Doederlein* ἐν γλωσσαρίῳ § 446.

5) Ἴδε τὴν περιγραφὴν τῆς ἐξοπλίσεως αὐτῆς εἰς πόλεμον ἐν Ἰλ. Ε, 733, ἐπ.

SISMANOGLIO MEGARO

ὡπλισμένη κατέρχεται εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἔνθα ἀποτελεσματικῶς πάντοτε ὑπερασπίζεται τοὺς συνετοὺς ἐν ταὐτῷ καὶ ἀνδρείους ἥρωας, ὡς τὸν Ἀχιλλέα, Διομήδη, Ὀδυσσέα κτλ. καὶ ὡς τοιαύτη ἀποκαλεῖται: δεινὴ θεός, μεγάθυμος, λαοσσόος, ἐρυσίπτολις, ἀγελείη, ληΐτις, ἀλαλκομενηίς, ἀτρυτώνη καὶ γλαυκῶπις [1].

Ἄλλα ἐπίθετα αὐτῆς παρὰ τῷ ποιητῇ εἶναι ἐν χρήσει τὰ εὐπλόκαμος καὶ ἠύκομος, τοῦ κάλλους σημαντικά, ὀβριμοπάτρη, σημαῖνον ὅτι ἔχει ὄβριμον, ἰσχυρὸν πατέρα, τὸν Δία, Τριτογένεια, εἴτε διότι ἐγεννήθη παρὰ τὸν βοιωτικὸν ποταμὸν Τρίτωνα [2], ἢ ὡς ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ καταγομένη [3], ὅπερ ὅμως ἀπιθανώτερον, καὶ Παλλάς, ὅπερ σημαίνει κόρη παρθένος, ὡς πάλλαξ—ακος σημαίνει τὸν παῖδα τὸν νεανίαν [4].

Περὶ δὲ τῶν πρὸς τὰς Ἀθήνας τῆς θεᾶς ταύτης σχέσεων ὁ ποιητὴς γνωρίζει μόνον ὅτι αὕτη εἶχεν ἐνταῦθα ναόν, ὃν συχνάκις ἐπεσκέπτετο, καὶ ὅτι ἀνέθρεψε τὸν ἐκ τῆς γῆς γεννηθέντα Ἐρεχθέα καὶ ἀποθανόντα κατέθηκεν αὐτὸν ἐν τῷ ἰδίῳ ναῷ [5].

---

1) Μεγάθυμος, λαοσσόος καὶ ἐρυσίπτολις εἶνε ἀνεξήγητα· ἀγελείη δὲ καὶ ληΐτις καλεῖται ὡς ἐκπορθοῦσα πόλεις καὶ ἄγουσα λείαν· ἀλαλκομενηὶς ὡς ἀλάλκουσα=ὑπερέχουσα τῷ μένει κατὰ τὸν Ἀρίσταρχον (ἄλλοι παράγουσι τὴν λέξιν παρὰ τὰς Ἀλαλκομενάς, πόλιν τῆς Βοιωτίας, ἔνθα ὑποτίθεται ὅτι ἐγεννήθη. Στράβων 9, 413. Στέφ. Βυζάντ. ἐν Α. ἀλαλκομενηίς. Ἐτυμολ. μέγα ἐν Λ. Κύπρις)· ἀτρυτώνη, ὡς ἄτρυτος, ἀκαταγώνιστος, καὶ γλαυκῶπις ὡς ἔχουσα ἀστράπτοντας καὶ φοβεροὺς ἑπομένως ὀφθαλμούς. Ἴδε *Doederlein* ἐν γλωσσαρίῳ τόμ. Α'. σελ. 59.

2) *Nitzsch Anmerk.* Z, Ὀδ. Α'. σελ. 213.

3) Διότι ἡ λέξις Τρίτων ὕδωρ πάντοτε ἐσήμαινε καὶ ὁ Ὠκεανὸς θεῶν γένεσις. *Preller gr. Mythol.* Α'. σελ. 147, 148.

4) πρβ. Στράβωνος 17, 816. Εὐστάθιον 84, 93, 1742, 35.

5) Ἰλ. Β, 547, ἐπ. Ὀδ. Η, 80.

§ 16. Καὶ τοιαύτη μὲν τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς ἰδιότητας ἡ Ὁμηρικὴ Ἀθηνᾶ. Ἐκ πάντων δὲ τῶν περὶ αὐτῆς εἰρημένων, τοῦ στενοῦ μετὰ τοῦ Διὸς συνδέσμου, τῆς κοινότητος τῆς ἰσχύος καὶ τιμῆς, τῆς ἄνευ μητρὸς γεννήσεως καὶ τῆς παρθενίας της, καταφαίνεται ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μία ὑπόστασις τοῦ Διός, ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν καὶ μορφὴν αὐτὴ ἡ τοῦ Διὸς φύσις. Εἶνε δηλ. ἡ Ἀθηνᾶ τοῦ αἰθέρος μὲν καὶ οὐρανοῦ θεά, ἀλλ' ὑπὸ τὴν διαυγῆ αὐτοῦ καὶ ἁγνὴν ὄψιν, σύμβολον τῆς σαφηνείας, σοφίας καὶ συνέσεως καὶ τῆς ἐκ τούτων μεγάλης ἰσχύος, ἅτινα πάντα προέρχονται ἐκ τοῦ τὰ πάντα διαφωτίζοντος καὶ ἐφικτὰ καθιστῶντος οὐρανίου φωτός [1]. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἐγεννήθη ἐκ μητρός, οὐδ' ἐθήλασέ ποτε (ὅθεν Α-θήνη [2]), ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Διὸς παραχθεῖσα ὡς μέρος τι τῆς οὐσίας αὐτοῦ δὲν μετέχει ποσῶς τῆς γυναικείας φύσεως καὶ τῶν ἀδυναμιῶν αὐτῆς, εἰ καὶ φέρει γυναικείαν μορφήν, διὸ καὶ παρθένος διαμένει· εἶνε δηλ. ὅ,τι λέγει ὁ Πλάτων ἐν Συμποσίῳ (180, Δ) περὶ τῆς οὐρανίας Ἀφροδίτης «ἀμήτωρ, οὐ μετέχουσα θήλεος» [3]. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ διὰ τί ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι ἀντιπράττει κατὰ τοῦ Διός, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ συμπράττει μετ' αὐτοῦ· διότι ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι, ἔνθα ἀγὼν θεῶν κυρίως εἶνε [4], ὡς θεὰ τῆς φρονήσεως ἀναγκάζεται νὰ λάβῃ τὸ μέρος τῶν ὑπὸ τοῦ Διὸς ἀδίκως καταδιωκομένων Ἀχαιῶν, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ, ἔνθα μεταξὺ τῶν

---

1) πρβ. *Preller gr. Mythol.* Α'. σελ. 145—146.

2) Αὕτη εἶνε ἡ πιθανωτάτη τῆς λέξεως παραγωγὴ ὡς τιθήνη, γαλαθηνός· ἄλλοι παράγουσι τὴν λέξιν παρὰ τὸ αθ, ῥίζης τοῦ ἄνθους (*G. Curtins Grundzaege d gr. Etym.* Α'. σελ. 126) καὶ ἄλλοι παρὰ τὸ αιθ=αἰθὴρ (*Weleker, gr. Goetterlehre* Α'. σελ. 300.

3) πρβ. καὶ *Naegelsbach, Hom Theol.* σελ. 107.

4) Ἰλ. Φ, 432, ἐπ.

SISMANOGLIO MEGARO

θεῶν οὐδεμία σχεδὸν διάστασις ὑφίσταται καὶ πάντες, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Ποσειδῶν, ἀποφασίζουσι νὰ ἐπιστρέψῃ τέλος πάντων ποτὲ ὁ ἀναξιοπαθῶν Ὀδυσσεὺς εἰς τὰ ἴδια, πράττει πάλιν, ὅ,τι τὸ δίκαιον καὶ ἡ φρόνησις ἀπαιτεῖ, ἀλλ' ἐν συνεργείᾳ μετὰ τοῦ Διός [1]. Εἶνε λοιπὸν ἡ ὡς ἰδιαιτέρα προσωπικότης παριστωμένη *μῆτις* τοῦ Διός, μία ὄψις αὐτοῦ ὑπὸ ἰδιαιτέραν μορφήν.

4. *Ἀπόλλων.*

§ 17. Ὁ τοῦ φωτὸς καθόλου θεὸς οὗτος εἶνε υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Λητοῦς [2], τοῦ αἰθέρος δηλ. ἤτοι οὐρανοῦ καὶ τοῦ σκότους, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι γεννᾶται τρόπον τινὰ τὸ φῶς καθόλου, οὗ ἀλληγορία εἶνε ὁ Ἀπόλλων, ὄχι δὲ μόνου τοῦ ἡλιακοῦ φωτός [3]. Μεταξὺ τῶν Ὀλυμπίων κατέχει τὴν αὐτὴν καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τάξιν καὶ τιμήν:

τιοίμην δ' ὡς τίετ' Ἀθηναίη καὶ Ἀπόλλων [4]

καὶ εἶνε τὸ ἕτερον προσφιλὲς καὶ μέγα ἰσχύον τοῦ Διὸς τέκνον, φερόμενος ὅμως πρὸς τὸν πατέρα κατὰ τρόπον ὅλως διάφορον ἐκείνης· ἐνῷ δηλ. ἡ Ἀθηνᾶ ἐκβιάζει τὸν Δία διὰ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀγάπης του καὶ τῆς ἀνάγκης τῆς συνδρομῆς της νὰ ἐκτελῇ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῆς, ὁ Ἀπόλλων τούναντίον εἶνε ὅλως πειθήνιος καὶ ὑποτάσσεται πάντοτε εἰς τὴν βουλὴν καὶ θέλησιν τοῦ πατρός, ὡς εἰ μὴ εἶχεν ἰδίαν θέλησιν, διὸ καὶ ἐξαιρέτως ἀγαπᾶται ὑπὸ τοῦ Διὸς καὶ *φίλος* προσαγορεύεται ὑπ' αὐτοῦ [1].

§ 18. Συνήθως καλεῖ αὐτὸν ὁ Ὅμηρος Φοῖβον καὶ Ἀπόλλωνα χωρὶς τε καὶ ὁμοῦ. Καὶ τὸ μὲν ὄνομα Φοῖβος εἶνε ἐπίθετον τῆς λαμπρότητος καὶ καθαρότητος αὐτοῦ ὡς θεοῦ τοῦ φωτὸς σημαντικὸν καὶ οὐσιαστικοῦ λαβὸν θέσιν [2]. Τὸ δὲ ὄνομα Ἀπόλλων ἐξηγεῖται διττῶς καὶ εἶναι σημαντικὸν τῶν δύο ἀρχαιοτάτων αὐτοῦ ἰδιοτήτων, ἤτοι δηλ. σημαίνει τὸν *ἀπολλύοντα*, ἢ τὸν *ἀπέλλοντα*, ἀπείργοντα τὰ κακὰ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων [3], ἐνέργειαι, αἵτινες παρ' Ὁμήρῳ εἶνε αἱ κυριώταται τοῦ θεοῦ τούτου ἰδιότητες καὶ δηλοῦσι τήν τε εὐεργετικὴν καὶ ὀλεθρίαν τοῦ φωτὸς καὶ τῆς θερμότητος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ κόσμου κατὰ τὰς περιστάσεις ἐπιῤῥοήν.

Ἡ ὅλη αἰτία τοῦ τῆς Ἰλιάδος δράματος, ἡ μεταξὺ Ἀχιλλέως καὶ Ἀγαμέμνονος διάστασις, ἡ μῆνις τοῦ πρώτου καὶ τὰ ἐκ ταύτης τῶν Ἀχαιῶν δεινά, προέρχεται ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις ὀργισθεὶς διὰ τὴν πρὸς τὸν ἱερέα του Χρύσην ὕβριν τοῦ Ἀγαμέμνονος, λαβὼν τὴν φαρέτραν καὶ τὰ τόξα ἐκάθισεν ἀντικρὺ τοῦ τῶν Ἀχαιῶν στρατοπέδου καὶ κατετόξευσεν αὐτοὺς ἐπὶ ἐννέα ἡμέρας ἐπιφέρων μεγάλην φθο-

---

1) Ὀδ. Ω, 472, ἑπ.

2) Ἰλ. Α. 9. Ἡ λέξις Λητὼ εἶνε συγγενὴς τῆς Λήδας καὶ ἀμφότεραι φαίνονται ἔχουσαι σχέσιν πρὸς τὸ λήθω καὶ σημαίνουσι τὸ σκότος. Εἶνε δ' ἡ Λητὼ σύζυγος μὲν τοῦ Διός, ἀλλὰ καθ' ἑαυτὴν οὐδεμίαν ἐπίσημον μεταξὺ τῶν θεῶν θέσιν κατέχει, οὐδὲ λαμβάνει ποτὲ ἐνεργόν τι μέρος, ἀλλὰ μόνον ὡς τοῦ Διὸς σύζυγος καὶ μήτηρ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος εἶνε ἐν τιμῇ· (ἐρικυδής, Διὸς κυδρὴ παράκοιτις. Ὀδ. Λ, 580. Ἰλ. Ξ, 327).

3) πρβ. *Preller gr. Mythol.* Α'. σελ. 182.

4) Ἰλ. Θ, 540. Ν, 827.

1) Ἰλ. Α, 86. Π, 667.

2) Τὴν λέξιν μετεχειρίζοντο καὶ ἐπὶ φλογὸς καὶ ὕδατος. Αἰσχύλ. Προμ. 22: ἡλίου φοίβη φλογί. Λυκόφρων, στ. 1009: φοῖβον ὕδωρ. Ὁ *Doederlein* παράγει τὴν λέξιν παρὰ τὸ φόβη=θρίξ, φοῖβος λοιπὸν=ἀκερσικόμης, διότι ὁ Ἀπόλλων εἶχε μακρὰν τὴν κόμην. *Hom. Glossar.* τομ. Γ'. σελ. 341.

3) Ἡ δευτέρα παραγωγὴ εἶνε γραμματικῶς ὀρθοτέρα· διότι μόνον τὸ *F* ἔχον ἔλλειν ἐξηγεῖ τὴν μακρότητα ταῦ α ἐν τῇ λέξει Ἀπόλλων. *Doederlein* ἐν *Glossar.* τόμ. Β'. σελ. 31.

SISMANOGLIO MEGARO

ράν, ὅπερ ἠνάγκασε τὸν Ἀχιλλέα ν' ἀπαιτήσῃ τὴν ἐξιλέωσιν τοῦ θεοῦ, καὶ ἐντεῦθεν ἡ πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα ἔρις. Ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλον τὸν ἐν Τροίᾳ ἀγῶνα καὶ ἐν ταῖς τῆς Ἰλιάδος μάχαις ἀναμιγνύεται ὑπὲρ τῶν ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Διὸς προστατευομένων Τρώων, ὑφ' ὧν ἐξόχως τιμᾶται, καὶ ἐπιφέρει δεινὴν τοῖς Ἀχαιοῖς θραῦσιν· διότι εἶνε θεὸς ἀκράτητος καὶ ἀνηλεής, ῥίπτων πρὸ τῶν ποδῶν του ὁλοκλήρους φάλαγγας τῶν Ἀχαιῶν διὰ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης αἰγίδος, ἣν παρὰ τοῦ Διὸς δανείζεται [1], καὶ κατεδαφίζων τὰ τείχη αὐτῶν, ὡς παῖς διασκορπίζει σωροὺς ἄμμου, οὓς ἐν τῇ παραλίᾳ πρὸς παιδιὰν συνεσώρευσεν [2]. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ μὲν Ἀχαιοὶ εἰς τοῦτον συνήθως ἀποδίδουσι τὴν αἰτίαν πάσης ἥττης καὶ θανάτου, οἱ δὲ Τρῶες τὴν σωτηρίαν καὶ νίκην ἑκάστοτε :

Ἤδη νῦν, Ἕκτορ, μεγάλ' εὔχεο· σοὶ γὰρ ἔδωκεν
νίκην Ζεὺς Κρονίδης καὶ Ἀπόλλων, οἵ μ' ἐδάμασσαν [3]

λέγει ὁ ἀποθνήσκων Πάτροκλος. Τοιοῦτον ἐξολοθρευτικὸν τοῦ θεοῦ τούτου χαρακτῆρα ἐμφαίνουσι καὶ οἱ ἀρχαῖοι περὶ αὐτοῦ παρ' Ὁμήρῳ μνημονευόμενοι μῦθοι, ὅτι κατετόξευσε τοὺς Ἀλωείδας Ὦτον καὶ Ἐφιάλτην [4], τὸν Οἰχαλιέα Εὔρυτον [5], τὸν προσβαλόντα τὴν μητέρα αὐτοῦ Λητὼ γηγενῆ Τιτυόν [6], καὶ τὰ ἓξ ἄῤῥενα τῆς Νιόβης τέκνα [7]. Ἐν γένει τούτῳ ἀποδίδοται παρ' Ὁμήρῳ πᾶς αἰφνίδιος καὶ ταχὺς

1) Ἰλ. Ο, 308 ἑπ. 360 ἑπ.
2) Ἰλ. Ε, 433, ἑπ. Ο, 355, ἑπ. Π, 729.
3) Ἰλ. Π, 844, 849. πρβ. Ε, 433, 437. Η, 81. Θ, 311. Ο, 326. Π, 725, 729 κτλ.
4) Ὀδ. Λ, 305—320.
5) Ὀδ. Θ, 227—228.
6) Ὀδ. Λ, 576—581.
7) Ἰλ. Ω, 602—610.

θάνατος καὶ παρ' αὐτοῦ αἰτεῖται τοιοῦτος, ὅστις εἶνε κατ' ἐξοχὴν γλυκύς, διὸ λέγεται ὅτι ἐφόνευσέ τινα «οἷς ἀγανοῖς βελέεσσιν» [1]. Μεταχειρίζεται δ' ἐν τῷ ἔργῳ του τούτῳ, ὡς καὶ ἐν παντὶ ἀγῶνι πάντοτε τόξον, διὸ ἀργυρότοξος, κλυτότοξος, ἀφήτωρ, ἑκάεργος, ἕκατος, ἑκατηβελέτης καὶ ἑκηβόλος καλεῖται, ὡς βάλλων ἢ ἀφιεὶς τὰ βέλη διὰ τοῦ περιφήμου ἀργυροῦ τόξου του μακρόθεν, καὶ εἶνε τοξευτὴς διάσημος καὶ ἔξοχος, διὸ πρὸς αὐτὸν εὔχονται οἱ τοξεύοντες, ὅπως ἐπιτύχωσι [2], καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐξήρτηται ἡ ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία τῆς βολῆς [3], πᾶς δὲ περίφημος τοξότης παρ' αὐτοῦ λαμβάνει τὸ τόξον του [4].

Ἡ δὲ δευτέρα αὐτοῦ ἰδιότης, ἡ τῆς πρώτης ὅλως ἐναντία εἶνε ἐπίσης γνωστὴ τῷ ποιητῇ, διότι καὶ ἐν γένει θεωρεῖ τὸν Ἀπόλλωνα ὡς σωτῆρά τινα θεὸν διασώζοντα τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ πολλὰ καὶ μεγάλα δεινά, διὸ καὶ λαοσσόον καλεῖ αὐτόν [5], καὶ ἰδιαίτερον ὡς δωρούμενον τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἰατρικήν, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ τῶν θεῶν ἰατρὸς Παιήων παρ' αὐτοῦ ἐδιδάχθη:

Ἰητρὸς δὲ ἕκαστος, ἐπεὶ σφισι δῶκεν Ἀπόλλων
ἰᾶσθαι· καὶ γὰρ Παιήονός εἰσι γενέθλης [6].

§ 19. Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων ἰδιοτήτων ὁ Ἀπόλλων ἔχει καὶ ἄλλας παρ' Ὁμήρῳ. Ὁ θεὸς οὗτος εἶνε προστάτης καὶ φίλος τῆς κτηνοτροφίας, διότι ὡς θεὸς τοῦ φωτὸς καὶ τῆς θερμότητος παράγει τροφὴν διὰ τὰ κτήνη καὶ οὕτω

1) Ὀδ. Γ, 279. Η, 64. Ο, 410—411. Ρ, 251. Ἰλ. Ω, 757—759.
2) Ὀδ. Φ, 267—268, 338. Χ, 7.
3) Ἰλ. Θ, 301. Ψ, 865. Ὀδ. Ψ, 338, 364.
4) Ἰλ. Β, 827. Δ, 101—103, 119—121.
5) πρβ. *Preller, gr. Mythol.* Α'. σελ. 211—212.
6) Ὀδ. Δ, 231. Οὕτως ἀναγινώσκει ὁ Ἀρίσταρχος. Ἴδε Εὐστάθιον εἰς τὸ χωρίον.

SISMANOGLIO MEGARO

συντείνει εἰς τὴν διατήρησιν καὶ αὔξησιν αὐτῶν. Τοῦτο ἐμφαίνουσιν οἱ ἀρχαῖοι ἐκεῖνοι περὶ αὐτοῦ παρ' Ὁμήρῳ μῦθοι ὅτι ὁ θεὸς ἐποίμηνε τὰς ἵππους τοῦ Ἀδμήτου ἐν Πηρείᾳ καὶ τὰς βοὺς τοῦ Λαομέδοντος ἐν Ἴδῃ καὶ τούτου ἕνεκα αὗται μὲν ηὔξησαν εἰς μέγαν ἀριθμόν, αἱ δὲ τοῦ Ἀδμήτου ἵπποι ἦσαν αἱ ἄρισται πασῶν τῶν ἐν τῷ ἀχαϊκῷ ἐν Τροίᾳ στρατῷ [1].

Καὶ αὐτὴ δ' ἡ μετέπειτα μᾶλλον διαδοθεῖσα περὶ τοῦ θεοῦ τούτου ἰδέα, ὅτι εἶνε προστάτης τῆς ποιήσεως καὶ τῆς μουσικῆς, ἤδη παρ' Ὁμήρῳ ἔχει τὰς ῥίζας της· διότι κατὰ τὸν ποιητὴν ὁ Ἀπόλλων οὐ μόνον ἐν τῷ συμποσίῳ τῶν θεῶν πλήττει τὴν φόρμιγγα, ἐν ᾧ αἱ Μοῦσαι καλῇ φωνῇ ἄδουσιν ἐξ ὑπαμοιβῆς πρὸς αὐτόν [2], ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀοιδοὺς διδάσκει τὸ πλήττειν τὴν φόρμιγγα, ἐνῷ αἱ Μοῦσαι δωροῦνται αὐτοῖς τὸ τῆς ποιήσεως θεῖον δῶρον, ἢ ὡς Nitzsch καὶ K. O. Mueller διατείνονται, ὡς προφήτης καὶ παντογνώστης βοηθεῖ τοὺς ἀοιδοὺς εἰς τὴν καλὴν τῶν μύθων καὶ ὀρθὴν διήγησιν [3]. Ἐντελῶς ὅμως τῆς ποιήσεως θεός, ὡς τῆς μουσικῆς, δὲν εἶνε παρ' Ὁμήρῳ ὁ Ἀπόλλων, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἀοιδοὶ ἀρχόμενοι τῆς ἀοιδῆς οὐδέποτε ἐπικαλοῦνται αὐτόν, ἀλλὰ πάντοτε τὰς Μούσας ἢ τὴν Μοῦσαν [4]. Ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔνοιαν ἐκληπτέον καὶ τό:

1) Ἰλ, Φ, 444—457. Β, 763—767. Ἴδε καὶ *Preller, gr. Mythol.* Α'. σελ. 207, καὶ ἀλλοίαν τινὰ τοῦ μύθου περὶ τῆς παρ' Ἀδμήτῳ θητείας ἑρμηνείαν παρὰ *K. O. Mueller, Proleg.* σελ. 300—307.

2) Ἰλ. Α, 603—604.

3) *Nitzsch, Anmerk, Z, Odys.* Β'. σελ. 224. *K. O. Mueller Prolegom.* σελ. 425.

4) πρβ. Ἰλ. Α, 1, ἐπ. Β, 484, ἐπ. Ὀδ. Α, 1. Θ, 73 481. πρβ. καὶ Ἡσιόδ. Θεογ. 95, 100, 917. Ἔργ. καὶ Ἡμ. 658 Ἀπίδ. 202.

Δημόδοκ', —ἦ σέ γε Μοῦσ' ἐδίδαξε, Διὸς παῖς,
ἦ σέ γ' Ἀπόλλων [1].

Ἡ δὲ τελευταία καὶ μᾶλλον μετέπειτα ἐπικρατήσασα ἰδιότης τοῦ θεοῦ τούτου παρ' Ὁμήρῳ εἶνε ἡ τῆς μαντοσύνης. Ὁ ποιητὴς γνωρίζει τὸ ἐν Πυθοῖ, τοῖς μετέπειτα Δελφοῖς μαντεῖον τοῦ θεοῦ τούτου, εἰς ὃ ἐπορεύθη χρησόμενος ὁ Ἀγαμέμνων πρὸ τῆς ἐπὶ τὴν Τροίαν ἐκστρατείας [2], καὶ ὅπερ ἤδη ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἦτο πλουσιώτατον:

Οὐδ' ὅσα λάϊνος οὐδὸς ἀφήτορος ἐντὸς ἐέργει
Φοίβου Ἀπόλλωνος, Πυθοῖ ἔνι πετρηέσσῃ [3].

Γενικώτερον δὲ θεωρεῖται παρ' Ὁμήρῳ ὁ Ἀπόλλων ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν καὶ εἰδικὸς θεὸς τῆς μαντικῆς, ἣν καὶ τοῖς ἀνθρώποις δωρεῖται:

ἣν διὰ μαντοσύνην, τήν οἱ πόρε Φοῖβος Ἀπόλλων [4].

Ὡς σύμβολον δὲ τῆς μαντικῆς του ἔχει τὸ ὠκύτατον τῶν πτηνῶν, τὸν κίρκον, εἰς ὃν καὶ αὐτὸς μεταμορφοῦται πολλάκις:

ὣς ἄρα οἱ εἰπόντι ἐπέπτατο δεξιὸς ὄρνις
κίρκος, Ἀπόλλωνος ταχὺς ἄγγελος. . . κτλ. [5].

Χρησμοδοτεῖ δὲ καὶ προλέγει ὁ Ἀπόλλων τοῖς ἀνθρώποις ὄχι ἰδίαν γνώμην, ἀλλὰ τὴν τοῦ Διὸς βουλήν, οὗτινος μόνον ὄργανον κυρίως εἶνε, διότι ὁ Ζεὺς εἶνε ὁ ἀνώτατος τοῦ μέλλοντος γνώστης μεταξὺ τῶν θεῶν, διὸ λέγεται:

. . . *ἀλλὰ πρῶτα θεῶν εἰρώμεθα βουλάς.*
Εἰ μέν κ' αἰνήσωσι Διὸς μεγάλοιο θέμιστες κτλ. [6].

καὶ περὶ τοῦ περιφήμου μάντεως Ἀμφιαράου:

1) Ὀδ. Θ, 487. 2) Ὀδ. Θ, 79—82.
3) Ἰλ. Ι, 404—405, ἐπ.
4) Ἰλ. Α, 72. Ὀδ. Ο, 252.
5) Ὀδ. Ο, 525, ἐπ. πρβ. Ν, πρβ. 87. Ἰλ. Ο, 327.
6) Ὀδ. Π, 402, ἐπ.

SISMANOGLIO MEGARO

ὃν περὶ κῆρι φίλει Ζεὺς τ' αἰγίοχος καὶ Ἀπόλλων [1].

ὥστε, εἰ καὶ δὲν λέγεται ῥητῶς, ἐπικρατεῖ ὅμως παρ' Ὁμήρῳ ὅ,τι ὁ τῶν ὕμνων ποιητὴς περὶ Ἀπόλλωνος λέγει, ὅτι χρησμοδοτεῖ «Διὸς νημερτέα βουλὴν» [2] καὶ εἶνε κατὰ τὸν Αἰσχύλον «Διὸς προφήτης» [3].

§ 20. Περιγράφει δ' αὐτὸν ὁ ποιητὴς ὡς νεανίαν εὐειδέστατον, μετ' ἀπαραμίλλου κάλλους καὶ μεγίστην σωματικὴν ἰσχὺν ἑνώνοντα, ὥστε ὁσάκις θέλῃ νὰ ἐξάρῃ τινὸς τὸ νεανικὸν ἄνθος, πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα αὐτὸν παραβάλλει:

ἀλλ' ἤδη παῖς τοῖος Ἀπόλλωνός γε ἕκητι [4],

καὶ τοῦτον θεωρεῖ ὡς περιέχοντα σωματικὴν ἰσχὺν καὶ καρτερίαν κατὰ τοὺς ἀγῶνας [5].

Ἐπίθετα δ' ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων ἀποδίδει αὐτῷ τά: χρυσάορος, ὡς φέροντι φόρμιγγα ἢ ξίφος μετὰ χρυσῶν κρουσσῶν, Λυκηγενής, εἴτε ὡς γεννηθέντι ἐν Λυκίᾳ, ἔνθα, ὡς καὶ ἐν Τροίᾳ, καὶ καθόλου ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἐξόχως ἐτιμᾶτο ἐπὶ Ὁμήρου, εἴτε ὀρθότερον ὡς ἐν τῇ Λύκῃ, τῷ φωτί, γεννηθέντι [6], Σμινθεύς, εἴτε ὡς προφυλάττοντι διὰ τῆς θερμότητος τοῦ φωτὸς καὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων τοὺς ἀγροὺς κατὰ τῶν φθοροποιῶν μυῶν, οἵτινες σμίνθοι ἐκαλοῦντο [7], ἢ ὡς γεννηθέντι ἔν τινι πόλει τῆς Λυκίας Σμίνθῃ [8], καὶ Διίφιλος, ὡς κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τοῦ Διὸς ἀγαπωμένῳ,

1) Ὀδ. Ο, 245.
2) Ὕμν. εἰς Ἀπόλλωνα Δήλ. 132.
3) Εὐμεν. 19.
4) Ὀδ. Τ, 86.
5) Ἰλ. Ψ, 660, πρβ. καὶ τὰ αὐτόθι ἀρχαῖα σχόλια.
6) Ἡ δευτέρα παραγωγὴ εἶνε γραμματικῶς ὀρθοτέρα· διότι ἐκ τοῦ Λυκία ἔπρεπε νὰ γείνῃ Λυκιηγενής. πρβ. *Welcker, gr. Goetterlehre* τόμ. Α'. σελ. 467—468.
7) *Preller, gr. Mythолog.* Α'. σελ. 195.
8) *K. O. Mueller, Proleg.* σελ. 69.

μεθ' οὗ καὶ «θεῶν ἄριστος» καλεῖται [1], διότι, χάρις εἰς τὴν τοῦ Διὸς εὔνοιαν, κατέχει μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς τὴν πρωτίστην παρὰ τῷ Διὶ καὶ τοῖς Ὀλυμπίοις θέσιν, ἐξαιρέσει τῆς Ἥρας, ἥτις μᾶλλον ἀξιώματι καὶ ὡς τοῦ Διὸς σύζυγος ἐτιμᾶτο μεγάλως ἢ διὰ προσωπικὴν ἀξίαν. Αἱ τρεῖς λοιπὸν αὗται θεότητες, Ζεύς, Ἀθηνᾶ καὶ Ἀπόλλων, ὁ πατὴρ καὶ τὰ δύο προσφιλῆ αὐτοῦ τέκνα, οἱ δύο αὐτοῦ βραχίονες, εἶνε αἱ ὕψισται καὶ μέγισται καὶ μᾶλλον τὴν προσοχὴν τῶν ἀνθρώπων παρ' Ὁμήρῳ ἑλκύουσαι· διὸ καὶ ὁ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωπος κατὰ τὰς μεγίστας καὶ ἐγκαρδίους αὐτοῦ εὐχὰς καὶ τὰς δεινοτάτας περιπτώσεις καὶ βαθυτάτας ψυχικὰς συγκινήσεις, ὅτε φυσικὰ πρὸς τὴν ὑψίστην θεότητα διευθύνεται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, τὰς τρεῖς ταύτας θεότητας ἐπικαλεῖται καὶ πρὸς ταύτας ἀποτείνεται συνήθως:

Αἰ γάρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἄπολλον [2].

5. Ἥφαιστος.

§ 21. Ὁ θεὸς οὗτος, ὡς καὶ οἱ μετ' αὐτὸν ἀναφερόμενοι πρώτης τάξεως Ὀλύμπιοι, δὲν χαίρει μὲν τὴν αὐτὴν καὶ οἱ προηγούμενοι τέσσαρες τιμὴν καὶ ἀξίωμα, ἀνήκει ὅμως οὐχ ἧττον τοῖς πρώτης τάξεως θεοῖς καὶ συνέρχεται μετὰ τῶν ὁμοίων του καθημερινῶς εἰς θῶκον ἐν τοῖς τοῦ Διὸς μεγάροις. Ὁ Ἥφαιστος εἶνε ἀλληγορία τοῦ πυρὸς καθόλου τοῦ λάμποντος καὶ θερμαίνοντος ἐν ὅλῃ τῇ φύσει, ὡς καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ δηλοῖ [3], καὶ διὰ τοῦτο εἶνε υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ

1) Ἰλ. Τ, 95, 413.
2) πρβ. Ἰλ. Β, 371. Δ, 288. Η, 132. Π, 97. Ὀδ. Δ, 341. Η, 311. Σ, 235. Ω, 376.
3) Κατὰ τὸν σχολιαστὴν εἰς Ὀδυσ. Θ, 297 ἡ λέξις παράγεται παρὰ τὸ ἧφθαι· πιθανωτέρα ὅμως ἡ τοῦ *Doederlein* (*Gloss.* Γ'.σελ.

τῆς Ἥρας, τῶν οὐρανίων δηλ. στοιχείων, ἐξ ὧν φαίνεται γεννώμενον τὸ τῆς ἀστραπῆς πῦρ. Ἐπειδὴ ὅμως ἐγεννήθη χωλός, ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἥρα ἐξ ἐντροπῆς ἔῤῥιψεν αὐτὸν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ὅπως μὴ τὸν ἴδωσιν οἱ ἄλλοι θεοί, καὶ θὰ κατεσυντρίβετο βεβαίως, ἂν μὴ ὑπεδέχοντο αὐτὸν ἡ Θέτις καὶ ἡ Εὐρυνόμη ἐν τῷ Ὠκεανῷ ἐντὸς σπηλαίου κεκαλυμμένου οὕτως ὑπὸ ἀφριζόντων κυμάτων, ὥστε ἐκτὸς τῶν δύο τούτων θεῶν οὐδεὶς ἄλλος ἐγνώριζε ποῦ ἐκρύπτετο. Ἐκεῖ ἐπὶ ἐννέα ὅλα ἔτη ἐχάλκευε ποικίλα καὶ παντοῖα ἔργα, ὥστε ἐξέμαθε κάλλιστα τὴν χαλκευτικὴν (χαλκεύς)[1]. Ὑπὸ τὸν μῦθον τοῦτον ἀλληγορεῖται πιθανῶς ἡ ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς θαλάσσης ἡφαιστείου τινὸς ἀνάδυσις, ὅπερ τοσούτων φαινομένων παραγωγὸν γίνεται καὶ τοιοῦτόν τι συμβὰν βεβαίως δὲν ἦτο σπάνιον ἐν τῇ ἑλληνικῇ γῇ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους ἐκείνους χρόνους, ἀφοῦ καὶ νεωστὶ ἐν Θήρᾳ συνέβησαν τοιαῦτα φαινόμενα. Μετὰ δὲ τὰ ἐννέα ἔτη ἀνέβη καὶ πάλιν εἰς τὸν οὐρανόν, ἔνθα κατεσκεύασεν ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου οἰκήματα διὰ τοὺς Ὀλυμπίους καὶ ἐκόσμησεν αὐτὰ διὰ λαμπρῶν καὶ τεχνικωτάτων ἐπίπλων[2] καταταχθεὶς καὶ μεταξὺ τῶν Ὀλυμπίων. Ἐπειδὴ ὅμως ἠθέλησέ ποτε νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Διὸς ἕνεκα τῆς κατὰ τοῦ προσφιλοῦς του υἱοῦ Ἡρακλέους ἐπιβουλῆς αὐτῆς κρεμασθεῖσαν Ἥραν, ὁ Ζεὺς δραξάμενος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ποδὸς τὸν

167) παρὰ τὸ φαΐζειν, ἐξ οὗ φαιστός, ἀναφαιστὸς ἢ ἀμφαιστός, δωρ. ἄφαιστος, καὶ ἰων. ἥφαιστος, παραγωγή, ὡς γραμματικῶς ὀρθοτέρα. Διαφόρους ἄλλας παραγωγὰς ἴδε παρὰ *Doederlein* ἔνθ. ἀνωτ. § 2194. Τὴν λέξιν μεταχειρίζεται ὁ ποιητὴς καὶ ἀντὶ τοῦ πυρὸς ἁπλῶς Ἰλ. Β, 426: σπλάγχνα δ' ἀμπήραντες ὑπείροχον Ἡφαίστοιο. πρβ. καὶ Ἰλ. Ε, 468.

1) Ἰλ. Ο, 311, 395—405.

2) Ἰλ. Α, 606, ἐπ. Α, 75, ἐπ. Ξ, 166—169. Σ, 142.

ἐξεσφενδόνισεν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καὶ μετὰ μιᾶς ἡμέρας ἀνὰ τὴν ἀτμόσφαιραν ἀνακυλίνδησιν μόλις περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἔπεσεν ἡμιθανὴς εἰς Λῆμνον, ἔνθα διὰ τῆς περιποιήσεως τῶν κατοίκων Σιντίων συνῆλθε πάλιν εἰς ἑαυτόν[1]. Καὶ ὑπὸ τὸν μῦθον τοῦτον βεβαίως σχέσις τις τοῦ ἐν Λήμνῳ γνωστοῦ τὸ πάλαι ἡφαιστείου πρὸς τὸν οὐρανόν, ἴσως ἐν καιρῷ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν διάῤῥηξις αὐτοῦ, ἀλληγορεῖται.

Ἀναβὰς δ' ἐκ Λήμνου καὶ πάλιν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐγκατεστάθη πλέον αὐτόθι διαρκῶς ἐν μεγάρῳ διαπρέποντι μεταξὺ τῶν ἄλλων[2], ὡς εἷς τῶν ἀνωτάτων Ὀλυμπίων, μεθ' ὧν συνεδριάζει καὶ συνδιασκεδάζει ὡς ἐν τῇ ἱλαρᾷ ἐκείνῃ ἐν Ἰλ. Α, 584, ἐπ. σκηνῇ. Ἐκεῖ ἔχει καὶ τὸ ἐργαστήριόν του, ἐν ᾧ διηνεκῶς κατασκευάζει παντοῖα περίτεχνα ἔργα (κλυτοεργός, κλυτοτέχνης), οἷον ἔπιπλα διάφορα, ὅπλα κ.τ.τ. Ἐκεῖ εὑρίσκει αὐτὸν καὶ ἡ Θέτις καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ κατασκευάσῃ τὴν περίφημον ἐκείνην πανοπλίαν διὰ τὸν υἱόν της Ἀχιλλέα[3]. Μεταχειρίζεται δὲ φύσας ἐννοούσας τὰς διαταγάς του καὶ φυσώσας αὐτομάτως, ὁσάκις οὗτος θέλῃ. Ἐπειδὴ δ' εἶνε ἀμφοτέρους τοὺς πόδας χωλὸς (ἀμφιγνήεις)[4] ὑποβοηθεῖται εἰς τὸ περιπατεῖν ὑπὸ θεραπαινῶν χρυσῶν ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθεισῶν καὶ ἐχουσῶν, καίπερ μεταλλίνων, νοῦν καὶ αἴσθησιν ἀνθρώπου[5]. Ἐκτὸς ὅμως τῶν ποδῶν τὸ λοιπὸν τοῦ σώματος αὐτοῦ δὲν εἶνε ἀξιόμεμπτον, διότι κέκτηται χεῖρας νευρώδεις καὶ αὐχένα στιβαρὸν καὶ στήθη δασέα (λαχνήεντα)[6]. Ὡραιοτάτη τῷ ὄντι

1) Ἰλ. Α, 586—594.

2) Ὀδ. Θ, 270.

3) Ἰλ. Σ, 142—148, 369, ἐπ.

4) Καὶ κυλλοποδίων, διότι οἱ πόδες του εἶνε ἐπικαμπεῖς καὶ ἀγκύλοι.

5) Ἰλ. Σ, 417—420. 6) Ἰλ. Σ, 414—416.

SISMANOGLIO MEGARO

τοῦ πυρὸς ἀλληγορία, ὅπερ τοσοῦτον βραδέως καὶ οἱονεὶ σκάζον καὶ χωλαῖνον προχωροῦν διέρχεται καταπληκτικὰς ἀποστάσεις καὶ ἐκτελεῖ ἔργα τοσοῦτον θαυμάσια· διὸ καὶ ὁ βραδὺς καὶ χωλὸς Ἥφαιστος καταφθάνει καὶ αὐτὸν τὸν Ἄρη, τὸν ὠκύτατον τῶν Ὀλυμπίων [1].

§ 22. Ὡς σύζυγος δὲ τοῦ Ἡφαίστου ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι ὀνομάζεται ἡ Χάρις, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ ἡ Ἀφροδίτη, ὅθεν τινὲς ὑπέθεσαν ὅτι ὁ Ἥφαιστος εἶχεν ἀμφοτέρας συζύγους, εἰ καὶ τοῦτο οὐδαμοῦ τοῦ Ὁμήρου ῥητῶς λέγεται, καὶ διὰ τοῦτο ἄλλοι ἀκυροῦσι τὸ Θ τῆς Ὀδυσσείας, ἐν ᾧ ἡ Ἀφροδίτη τοῦ Ὁμήρου σύζυγος καλεῖται [2]. Ὁ Λουκιανὸς πρὸς ἐξίσωσιν τῆς ἀντιφάσεως ταύτης τῶν δύο ἐπῶν λέγει ὅτι ἡ μὲν Ἀφροδίτη ἦτο σύζυγος τοῦ Ἡφαίστου ἐν οὐρανῷ, ἡ δὲ Χάρις ἐν Λήμνῳ [3], παρ' Ὁμήρῳ ὅμως ἥ τε Χάρις καὶ ἡ Ἀφροδίτη οἰκοῦσιν ἐν τῷ οὐρανῷ [4], ὥστε φαίνεται μᾶλλον παραδεκτέον εἴτε ὅτι ὁ Ἥφαιστος εἶχεν ἐν οὐρανῷ δύο συζύγους, εἴτε ὅτι ἡ Ἀφροδίτη εἶνε ἡ κατ' ἐξοχὴν Χάρις καὶ ἑπομένως Χάρις καὶ Ἀφροδίτη εἶνε μία καὶ ἡ αὐτὴ θεά. Ἐκ τῆς Ἀφροδίτης ὅμως οὐδὲν τέκνον ἀπέκτησεν ὁ Ἥφαιστος, οὐδ' ἔζη ἐν ἁρμονίᾳ μετ' αὐτῆς, ὡς δείκνυσι τὸ ἀστεῖον ἐκεῖνο περὶ τῆς μετὰ τοῦ Ἄρεος μοιχείας αὐτῆς καὶ τῆς ἐπ' αὐτοφώρῳ συλλήψεως αὐτῶν ἐπεισόδιον, ὅπερ ᾄδει ὁ ἀοιδὸς Δημόδοκος [5].

1) Ἰλ. Θ, 329—330.

2) *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 114.

3) Ἐν θεῶν διαλόγοις *XV, 1, 3.* πρβ. *Krause, die Musen, Grazien, Horen und Nymphen. Halle* 1871 σελ. 80.

4) πρβ. Ὀδ. Θ, 283—290. 292—294. Ἰλ. Σ, 142—148. 362, ἐπ. 382.

5) Ὀδ. Θ, 266—366.

6. Ἄρτεμις.

§ 23. Τὴν θεὰν ταύτην γνωρίζει ὁ Ὅμηρος ὡς θυγατέρα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Λητοῦς καὶ ἀδελφὴν τοῦ Ἀπόλλωνος, πρὸς ὃν ἔχει πλείστας ὁμοιότητας [1]. Ὡς καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς δηλοῖ [2], ἡ θεὰ αὕτη ἦν παρθένος αὐστηρὰ (ἁγνὴ Ἄρτεμις) καὶ ὡς τοιαύτη τῆς παρθενίας καὶ τῆς συζυγικῆς τιμῆς φύλαξ, τιμωροῦσα τὰς ἀτιμαζομένας παρθένους καὶ τὰς μοιχοὺς γυναῖκας. Ὡς ὁ Ἀπόλλων φονεύει τοὺς ἄῤῥενας καὶ εἰς αὐτὸν ἀποδίδεται πᾶς αἰφνίδιος αὐτῶν θάνατος, οὕτως ἡ Ἄρτεμις τοὺς θήλεις ἀνθρώπους, τὰς γυναῖκας:

. . . . . *ἐπείσε λέοντα γυναιξίν*

Ζεὺς θῆκεν, καὶ ἔδωκε κατακτάμεν ἣν κ' ἐθέλῃσθα [3],

ἔχουσα πρὸς τοῦτο, ὡς καὶ ὁ ἀδελφός της, τόξον καὶ βέλη θανατηφόρα, ἐπιφέροντα ὅμως μαλακὸν θάνατον [4], διὸ καὶ *ἰοχέαιρα* καλεῖται. Οὕτως ἐφόνευσε τὰ ἓξ θήλεα τέκνα τῆς Νιόβης, ἐν ᾧ ὁ Ἀπόλλων τὰ ἓξ ἄῤῥενα [5], τὴν θυγατέρα τοῦ Βελλεροφόντου Λαοδάμειαν [6], τὴν θυγατέρα τοῦ Μίνωος Ἀριάδνην [7], τὴν μοιχὸν ἐκείνην Φοίνισσαν, τὴν θεράπαιναν τοῦ Κτησίου [8], καὶ ἐν γένει αὐτῇ ἀποδίδεται πᾶς αἰφνίδιος τῶν θηλέων θάνατος καὶ παρ' αὐτῆς αἰτεῖται τοιοῦ-

1) Ὀδ. Ζ, 151. Υ, 61. Ἰλ. Ι, 536. Υ, 71.

2) Ἡ λέξις συγγενὴς τῆς Ἀρτεμής,=ἀκέραιος, σῶος, ἀβλαβής· πρβ. Ἰλ. Η, 308. Ὀδ. Ν, 43. Πλάτων Κρατ. 406. Εὐστάθ. εἰς Ὀδύσσ. 1732, 27.

3) Ἰλ. Φ, 483 ἐπ.

4) Ὀδ. Σ, 202.

5) Ἰλ. Ω, 602—615.

6) Ἰλ. Ζ, 205.

7) Ὀδ. Λ, 321—325.

8) Ὀδ. Ο, 478.

SISMANOGLIO MEGARO

τος [1]. Ἐκτὸς ὅμως τῶν γυναικῶν καὶ ἄνδρας ἐφόνευσε καὶ φονεύει ἡ αὐστηρὰ αὕτη θεά, ὡς τὸν Ὠρίωνα [2] καὶ τὸν Τιτυὸν μετὰ τοῦ Ἀπόλλωνος [3], καὶ καθόλου εἶνε λίαν ἐκδικητικὴ πρὸς πάντας, ὡς οἱ περὶ τῆς τιμωρίας τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν μῦθοι δεικνύουσιν [4].

§ 24. Ἀφ' ἑτέρου δ' ἀγαπᾷ νὰ καταγίνηται περὶ τὴν θήραν καὶ νὰ εὑρίσκηται μεταξὺ τῶν ἀγρίων ζώων:

Τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισιν [5],

ἐφ' ὧν ἔχει ἀπόλυτον ἐξουσίαν μεταχειριζομένη αὐτὰ κατὰ βούλησιν, οἱονεὶ βοσκὸς τούτων. Οὕτως ἔπεμψέ ποτε φθοροποιόν τινα ταῦρον τοῖς Αἰτωλοῖς, διότι μόνην αὐτὴν ἐκ τῶν θεῶν παρέλειψαν ἐν θυσίᾳ τινί [6]. Τούτου δ' ἕνεκα διατρίβει συνήθως ἐν δάσεσι καὶ ὄρεσιν, ἰδίως ἀπὸ Ταϋγέτου μέχρι τοῦ Ἐρυμάνθου εὐθυμοῦσα καὶ χορεύουσα μετὰ τῶν θεῶν τῶν δασῶν Νυμφῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολὺ διακρίνονται κατὰ τὸ κάλλος πρὸς μεγάλην τῆς μητρὸς αὐτῆς τέρψιν [7]. Ὡς τοιαύτη δὲ καλεῖται «πότνια θηρῶν, ἀγροτέρη» καὶ διδάσκει τοὺς προσφιλεῖς αὐτῇ καὶ εὐνουμένους τὴν τέχνην τοῦ θηρεύειν

. . . . . *δίδαξε γὰρ Ἄρτεμις αὐτὴ*
βάλλειν ἄγρια πάντα, τάτε τρέφει οὔρεσιν ὕλη [8],

Ἡ πρὸς τὸν χορὸν καὶ τὴν μουσικὴν ἀγάπη ἀποτελεῖ παρ' Ὁμήρῳ μίαν τῶν σπουδαιοτάτων τῆς Ἀρτέμιδος ἰδιο-

1) Ἰλ. Ζ, 428. Φ, 482. Ὀδ. Λ, 172. Ο, 410. Ρ, 202. Υ, 61, 80.
2) Ὀδ. Ε, 121, ἑπ.
3) Ὀδ. Ο, 410.
4) Ἰλ. Ι, 533, ἑπ.
5) Ὀδ. Ζ, 104.
6) Ἰλ. Ι, 533, ἑπ.
7) Ὀδ. Ζ, 102—109. Ἰλ. Π, 183.
8) Ἰλ. Ε, 51. Φ, 421.

τήτων (χορὸς Ἀρτέμιδος) [1] καὶ ἡ μετὰ τῶν Νυμφῶν συνδιατριβὴ καὶ συνδιασκέδασις αὐτῆς ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν μετὰ τῶν Μουσῶν σχέσιν τοῦ ἀδελφοῦ της Ἀπόλλωνος. Ὡς τοιαύτη ὅμως αὐστηρὰ καὶ σεμνὴ παρθένος, διατρίβουσα ἐν τοῖς δάσεσι καὶ καταγινομένη περὶ θήραν, χοροὺς καὶ ᾄσματα, δὲν εἶνε καὶ ἀδαὴς τῶν γυναικείων ἔργων, διότι ὁ ποιητὴς αὐτή τε ὅτι ποικίλα κατασκευάζει ἔργα γνωρίζει καὶ ὡς τοιαύτην καλεῖ αὐτὴν *χρυσηλάκατον*, καὶ τὰς περὶ τὴν ἐργασίαν καταγινομένας γυναῖκας ὅτι προστατεύει.

Τὴν δὲ μορφὴν περιγράφει αὐτὴν ὁ ποιητὴς ὡς νεάνιδα ἐξαισίου κάλλους διακρινομένην ἰδίως διὰ τὸ λιγνὸν καὶ ὑψηλὸν τοῦ σώματός της [2], καὶ ἐφάμιλλον τῆς Ἀφροδίτης, διὸ πρὸς ταύτας τὰς δύο, χωρίς τε καὶ ὁμοῦ, παραβάλλει καὶ τὰς ὡραίας γυναῖκας, ὅπως ἐξάρῃ αὐτῶν τὸ κάλλος:

Ἄρτεμιδί σε ἔγωγε, Διὸς κούρῃ μεγάλοιο,
εἶδός τε μέγεθός τε φυήν τ' ἄγχιστα ἐΐσκω [3].

Ὡς τοῦ κάλλους αὐτῆς χαρακτηριστικὰ ἐπίθετα μεταχειρίζεται ὁ Ὅμηρος τὰ *εὐπλόκαμος* καὶ *εὐστέφανος*, καλεῖ ὅμως αὐτὴν καὶ χρυσίνιον, *χρυσόθρονον*, ὡς ἔχουσαν χρυσᾶς ἡνίας εἰς τὸ ἅρμα της καὶ ἐπὶ χρυσοῦ καθημένην θρόνου, καὶ κελαδεινήν, εἴτε ὡς ἔχουσαν μεγάλην φωνήν, εἴτε ὡς ἀγαπῶσαν πολὺ τὸ ψάλλειν.

§ 25. Ἀλληγορεῖται δ' ἡ Ἄρτεμις πρὸς τὴν Σελήνην, ἢ πρὸς τὸ νυκτερινὸν φῶς, καὶ ὡς τοιαύτη εἶνε προστάτις τῆς θήρας, ὡς βοηθοῦσα διὰ τοῦ φωτὸς αὐτῆς τοὺς κυνη-

1) Ἰλ. Π, 183.
2) Διὰ τοῦτο καὶ ταῖς τοῦ Πανδαρέου κόραις αὕτη δωρεῖται τὸ ἀνάστημα (μῆκος) Ὀδ. Υ, 68—72.
3) Ὀδ, Ζ, 151—152. πρβ. Δ, 122. Ρ, 37, Τ, 54; Ἀρτέμιδι ἰκέλη ἠὲ χρυσέῃ Ἀφροδίτῃ κτλ.

SISMANOGLIO MEGARO

γούς, καὶ τῆς παρθενίας, ὡς ἀποκαλύπτουσα τὰ ἐν νυκτὶ τῶν γυναικῶν ἐγκλήματα καὶ σωφρονίζουσα οὕτως αὐτάς. Ὡς τοιαύτη δ' εἶνε καὶ ἀδελφὴ τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ φωτὸς δηλ. καθόλου, καὶ τέκνον τοῦ Διὸς καὶ τῆς Λητοῦς, τοῦ αἰθέρος δηλ. καὶ τοῦ σκότους, ἐξ ὧν φαίνεται προκύπτον τὸ φῶς. Καὶ ἀληθῶς τὸ ἐν νυκτὶ λαμπρὸν τῆς σελήνης φῶς, αἱ τακτικαὶ αὐτῆς περὶ τὴν γῆν περιστροφαί, ἡ πρὸς τὸν ἥλιον ὁμοιότης καὶ ἐν γένει πᾶσαι αἱ ἐπὶ τῆς φύσεως ἐπιῤῥοαὶ αὐτῆς καὶ ἰδίως αἱ ἐπὶ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, πάντα ταῦτα παρεῖχον εἰς τὸν ἄνθρωπον εὔλογον ἀφορμὴν νὰ παραστήσῃ ὑπὸ ποικίλας εἰκόνας τὰς ὠφελίμους καὶ βλαβερὰς τῆς σελήνης ἐπὶ τοῦ κόσμου ἐπιῤῥοάς, καὶ τοῦτο ἐγένετο ἐν τοῖς περὶ Ἀρτέμιδος μυθολογηθεῖσιν, ὡς αὐτὴν περιεγράψαμεν.

7. *Ἄρης.*

§ 26. Ὁ τοῦ πολέμου καὶ τῶν ἐρίδων ἄγριος οὗτος θεὸς εἶνε υἱὸς τῆς φιλέριδος Ἥρας καὶ τοῦ πρὸς αὐτὴν ἐρίζοντος Διός [1], σύμβολον δηλ. τῆς ἀγρίας τῆς φύσεως ὄψεως, τῆς φανερώτατα ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ κατὰ τὰς μεταβολὰς καὶ ἀνωμαλίας αὐτῆς καταδηλουμένης, καὶ διὰ τοῦτο εἶνε φυσικὸς ἐχθρὸς τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς ἀντιπροσωπευούσης τὸ λαμπρόν, διαφανὲς καὶ σαφὲς τῆς οὐρανίου φύσεως, πρὸς ἣν καὶ εἶνε ἠναγκασμένος ν' ἀγωνίζηται πάντοτε, ἀείποτε ὅμως νικᾶται ὑπ' αὐτῆς, διότι αὕτη μετὰ τῆς πολεμικῆς ἀνδρίας συνενοῖ καὶ φρόνησιν μεγάλην καὶ σαφήνειαν ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτῆς, ἐνῷ ἐκεῖνος εἶνε ἰσχυρότατος μέν, ἀλλ' ἄφρων καί τις ἄγριος θεὸς μόνον [2]. Ἐκπροσωπεῖ λοιπὸν ὁ Ἄρης

1) Ἰλ. Ε, 892—893, 896.

2) Ἰλ. Ε, 715—716, 761, 765—766.

τὸ ἐμπαθές, ἐριστικὸν καὶ θορυβῶδες καὶ εἶνε ἀπεικόνισις τοῦ πολέμου καὶ πάντων αὐτοῦ τῶν παθῶν, ὡς καὶ ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ παρὰ τῷ ποιητῇ δείκνυσιν [1]. Ἄρη δηλ. καλεῖ ὁ Ὅμηρος οὐ μόνον τὸν θεὸν τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ τὴν πολεμικὴν μανίαν [2] καὶ τὴν μάχην αὐτὴν μετὰ τῶν παρεπομένων της (μῶλος Ἄρηος, ἔρις, παλάμαι Ἄρηος) [3]· διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐν ταῖς μάχαις διακρινόμενοι καλοῦνται ἀρήιοι, ἀρηίφιλοι, ἀρηίθεοι, ὄζοι καὶ θεράποντες Ἄρηος κτλ., οἱ δ' ἐν ταῖς μάχαις πίπτοντες ἀρηίφατοι, ἀρηικτάμενοι.

§ 27. Ἡ ὅλη τοῦ Ἄρεος μορφὴ καὶ τὸ ἦθος παρ' Ὁμήρῳ εἶνε ὁποῖα τὰ πολεμικοῦ τινος καὶ ἡρωϊκοῦ ἀνθρώπου. Ὡς οἱ Ὁμηρικοὶ ἥρωες, οὕτω καὶ ὁ Ἄρης καλύπτεται δι' ὅπλων λαμπρῶν (χάλκεσι) [4]. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φορεῖ περικεφαλαίαν χρυσῆν (χρυσοπήληξ, κορυθαίολος, κορυθάϊξ) καὶ διὰ μὲν τῆς μιᾶς χειρὸς κρατεῖ τὴν ἐκ βοείου δέρματος ἀσπίδα (ταλαύρινος), διὰ δὲ τῆς ἑτέρας πάλλει τὸ ἔγχος (ἐγχέσπαλος, ῥινοτόρος), δι' οὗ διατρυπᾷ τὰς τῶν ἄλλων ἀσπίδας. Ἡ ὅλη αὐτοῦ μορφὴ εἶνε ὡραία (ἀίδηλος) καὶ ἐξαισίου μεγέθους (πελώριος). Εἶνε ὁ ὠκύτατος τῶν θεῶν [5], εὔστροφος, ἰσχυρότατος καὶ λίαν ὁρμητικός (θοός, οὖλος, κρατερός, ὄβριμος, κρατερόχειρ, ὀξύς). Ἀναμιγνύεται δ' ἐν ταῖς μάχαις τῆς Τροίας, ὡς καὶ οἱ Ὁμηρικοὶ ἥρωες, καὶ κα-

1) Περὶ τῶν ποικίλων τύπων καὶ κλίσεων τῆς λέξεως ἴδε Εὐστάθιον εἰς Ἰλ. 513, 23, 1133, 10. Ἡ λέξις παρὰ τὸ αἴρειν = ἀναιρεῖν, φονεύειν, ἢ παρὰ τὴν ἀρὰν = βλάβην.

2) Ἰλ. Ρ, 210. Σ, 264.

3) Ἰλ. Γ, 128. Ε, 861. Ζ, 149. Σ, 209.

4) Ὁ Ἀγαμέμνων λ. χ. ἐν Ἰλ. Β, 479 ὁμοιάζει τὸν Ἄρη κατὰ τὴν πανοπλίαν (ζώνην).

5) Ὀδ. Θ, 310, 330.

SISMANOGLIO MEGARO

ταλαμβάνεται ὑπὸ ἀγρίας μανίας (μαινόμενος, θοῦρος)· οἱ ὀφθαλμοί του εἶνε τρομεροί, ὡς οἱ τῆς Γοργοῦς [1], πληγώνει καὶ σφάζει ἀνηλεῶς καὶ εἶνε ἀκόρεστος μαχῶν, ἐρίδων καὶ αἵματος (βροτολοιγός, ἀνδροφόνος, μιαιφόνος, ἄτος πολέμοιο) [2]. Μάχεται δ' εἴτε πεζός, ἢ ἐφ' ἅρματος, (χρυσήνιος βρισάρματος) καὶ εἶνε ὁ τρόμος ἀνδρῶν τε καὶ πόλεων (δεινός, πτολίπορθος, τειχεσιπλήτης) φωνάζων ἴσα πρὸς δέκα χιλιάδας ἀνθρώπων (βριήπυος) [3].

§ 28. Τοιοῦτος ὁ Ὁμηρικὸς Ἄρης. Μάχεται δ' οὗτος ἐν τῇ Ἰλιάδι πάντοτε ὑπὲρ τῶν Τρώων καὶ κατὰ τῶν Ἀχαιῶν, οἷς ἐπιφέρει μεγάλην θραῦσιν, δὲν δύναται ὅμως καὶ νὰ σώσῃ τοὺς προστατευομένους του, διότι ἀσύνετος αὐτὸς ἔχει ἀντίπαλον τὴν συνετὴν Ἀθηνᾶν, ἥτις δὶς πληγώνει αὐτὸν καὶ τὸν ἀναγκάζει νὰ ζητήσῃ θεραπείαν εἰς τὸν Ὄλυμπον παρὰ τῷ Παιήονι [4]. Ἕνεκα τῆς ἀσυνεσίας καὶ ἀπερισκεψίας του ταύτης ἐνικήθη ποτὲ καὶ ἐδεσμεύθη καὶ ὑπὸ θνητῶν, τοῦ Ὤτου καὶ Ἐφιάλτου [5]. Ἀκόλουθος αὐτοῦ ἐν ταῖς μάχαις εἶνε ἡ πτολίπορθος Ἐνυώ [6], καὶ ἡ ἀδελφή του Ἔρις [7], ὑπηρέται δὲ ὁ Δεῖμος καὶ Φόβος, οἵτινες ζευγνύουσι τοὺς ἵππους εἰς τὸ ἅρμα του [8], καὶ ὁ Κυδαμὸς καὶ αἱ Κῆρες, αἵτινες πᾶσαι εἶναι θεότητες ἀφῃρημέναι, ἁπλαῖ προσωποποιήσεις τῶν διαφόρων τοῦ πολέμου ὄψεων.

1) Ἰλ. Θ, 349.

2) Ἰλ. Ε, 863. Α, 890 Ἔχθιστος δέ μοί ἐσσὶ θεῶν. . αἰεὶ γὰρ ἔρις τε φίλη πόλεμοί τε μάχαι τε, λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Ζεύς.

3) Ἰλ. Ε. 859—861.

4) Ἰλ. Ε, 853. Υ, 400, ἑπ.

5) Ἰλ. Ε, 385, ἑπ.

6) Ἰλ. Ε, 333, 592.

7) Ἰλ. Δ, 440—441.

8) Ἰλ. Ο, 119.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀνωτέρω αὐτοῦ ἐπιθέτων καλεῖται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καὶ ἐνυάλιος, ἴσως κατ' ὀνοματοποίησιν ἐκ τῶν ἐν μάχῃ φωνῶν [1]. Σύζυγον δ' αὐτοῦ οὐδεμίαν γνωρίζει ὁ Ὅμηρος, γνωρίζει ὅμως ὡς ἐρωμένας του τὴν Ἀφροδίτην, μεθ' ἧς καὶ συνελήφθη ἐπ' αὐτοφώρῳ μοιχεύων ὑπὸ τοῦ συζύγου αὐτῆς Ἡφαίστου [2], καὶ τὴν Ἀστυόχην, ἐξ ἧς ἐγέννησε τοὺς τοῦ Μινυείου Ὀρχομενοῦ ἡγεμόνας Ἀσκάλαφον καὶ Ἰάλμενον [3].

8. Ἀφροδίτη.

§ 29. Ἡ τοῦ κάλλους αὕτη καὶ τοῦ ἔρωτος, κατὰ τὴν εὐρυτάτην τῆς λέξεως σημασίαν, θεά, ἔχει ἀναμφιβόλως ἀνατολικήν, καὶ ἰδίως φοινικικήν, τὴν καταγωγὴν διὰ τῶν ἀποικιῶν καὶ τῆς ἐπιμιξίας εἰς τὴν Ἑλλάδα γνωστὴ γενομένη καὶ ἐνταῦθα ἔπειτα ποικιλώτερον καὶ ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον διαμορφωθεῖσα. Αὐτὰ τὰ παρ' Ὁμήρῳ κατ' ἐξοχὴν ὀνόματα αὐτῆς Κύπρις καὶ Κυθέρεια, ἐκεῖνο μὲν ἐν τῇ Ἰλιάδι συνηθέστερον, τοῦτο δ' ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ, δεικνύουσι τὸν δρόμον τῆς ἀπὸ Φοινίκης εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταβάσεως τῆς λατρείας αὐτῆς διὰ τῶν ἐν Κύπρῳ καὶ Κυθήροις φοινικικῶν ἀποικιῶν [4]. Ἤδη ὅμως παρ' Ὁμήρῳ ἡ ξενικὴ αὐτῆς κατα-

1) Τὸν ἐνυάλιον ὡς υἱὸν τοῦ Ἄρεος οἱ μεταγενέστεροι ἔπλασαν· ἐνυάλιος ἀντὶ Ἄρης ἀπαντᾷ ἐν Ἰλ. Ν, 519. Υ, 69. Χ, 132. Ρ, 211. Ἐκ τῆς φράσεως «τῷ ἐνυαλίῳ ἀλαλάξειν» πιθανολογεῖται ὅτι ἡ λέξις ἐγένετο ἔκ τινος πολεμικῆς φωνῆς. πρβ. Ξενοφ. Ἀναβ. 1, 8, 18, 5, 2, 14. Ἑλλ. 2, 14, 17. Κ. παιδ. 7, 1, 16. καὶ Ἰλ Η, 241 μέλπεσθαι Ἄρηι. Ἴδε καὶ *Preller gr. Mythol.* Α'. σελ. 254.

2) Ὀδ. Θ, 266, ἑπ. πρβ. Ε, 355, ἑπ. Φ, 466, ἑπ.

3) Ἰλ. Β, 511—516.

4) πρβ. Ἡρόδ. Ι, 105. *Schoemann, Griechische Alterthaemer,* σελ. 10, 12, ἔκδ. β'. καὶ τὴν ἑλλ. μετάφρασιν τοῦ μέρους τούτου

γωγὴ ὁλοτελῶς ἐλησμονήθη καὶ ἡ Ἀφροδίτη ἀνήκει πλέον μεταξὺ τῶν Ὀλυμπίων θεῶν καὶ εἶνε θυγάτηρ τοῦ ὅλως ἑλληνικοῦ Διὸς καὶ τῆς Διώνης [1]. Ὁ ὑπὸ Ἡσιόδου περὶ τῆς ἐκ τοῦ ἀφροῦ τῆς θαλάσσης γεννήσεως αὐτῆς ἀναφερόμενος μῦθος, ἐξ οὗ δῆθεν καὶ Ἀφροδίτη, ὡς ἐκ τοῦ ἀφροῦ ἀναδυομένη, ἐκλήθη, εἶνε τῷ Ὁμήρῳ ἐντελῶς ἄγνωστος [2]. Ἐπίσης ἄγνωστος τῷ ποιητῇ εἶνε καὶ ἡ διπλῆ τῆς θεᾶς ταύτης φύσις καὶ ἡ ὑπὸ διπλοῦν πρόσωπον, τὴν Οὐρανίαν καὶ Πάνδημον, ὡς ὁ Πλάτων διδάσκει [3], λατρεία αὐτῆς. Ὁ Ὅμηρος γνωρίζει μίαν μόνην Ἀφροδίτην, θεὰν τοῦ κάλλους καὶ τοῦ ἔρωτος καθόλου.

§ 30. Ὡς θεὰ δὲ τοῦ κάλλους εἶνε ἡ Ἀφροδίτη καὶ αὐτὴ καλλίστη τὸ εἶδος καὶ τὰ πλεῖστα αὐτῇ ἀποδιδόμενα ἐπίθετα τοῦ κάλλους της εἶνε σημαντικά. Οὕτω γενικῶς μὲν καλεῖται *χρυσέη*, μερικώτερον δὲ *εὐστέφανος* καὶ φιλομμειδής, εἴτε ὡς τρυφερῶς καὶ φιλικῶς προσγελῶσα, ἢ ὡς πρὸς πάντας προσμειδιῶσα. Ἔχει ἀστράπτοντας ὀφθαλμούς, λαμπρότατον λαιμὸν καὶ μαρμαίροντα στήθη, καὶ ἐν γένει εἶνε τόσον ὡραία, ὥστε ὡς πρὸς τοῦτο κατέχει τὴν πρώτην μεταξὺ πασῶν τῶν θεαινῶν τάξιν καὶ πρὸς αὐτὴν πρὸ πάντων καὶ κυρίως παραβάλλει ὁ ποιητὴς τὰς ὡραίας γυναῖκας,

ἐν Φιλίστορι, τόμ. β′. τευχ. 13, σελ. 26, ἑπ. *C. Curtius, Peloponesos* μέρ. β′. σελ. 10. 47. 170. 259. *Welcker, gr, Goetterlehre,* τόμ. α′. σελ. 666. καὶ *Naegelsbach, Hom. Theolog.* σελ. 8.

1) Ἰλ. Ε, 370, 428.

2) Ἡσιόδ. Θεογον. 188—206. Οὕτω καὶ ὁ Πλάτων ἐν Κρατύλ. 406, ἑπ.

3) Συμποσ. 180 Δ: δύο τὼ θεά· ἡ μὲν γέ που πρεσβυτέρα καὶ ἀμήτωρ Οὐρανοῦ θυγάτηρ, ἣν δὴ καὶ Οὐρανίαν ἐπονομάζομεν· ἡ δὲ νεωτέρα Διὸς καὶ Διώνης, ἣν δὴ Πάνδημον καλοῦμεν. πρβ. καὶ Ξενοφ. συμποσ. 8, 9, Κικέρ. *de natura deorums 3, 23, 59. Preller, gr. Mythol.* Α′. σελ. 263, ἑπ.

ὅσων θέλει νὰ ἐξάρῃ τὸ κάλλος [1]. Ἀκολούθους δ' αὐτῆς καὶ ὑπηρετρίας ἔχει τὰς Χάριτας, αἵτινες λούουσι καὶ χρίουσιν αὐτὴν ἑκάστοτε μὲ τὸ κάλλος καὶ κατασκευάζουσι τὰ ἐνδύματά της [2]. Καὶ τοῖς ἀνθρώποις δὲ ἡ Ἀφροδίτη δωρεῖται πᾶσαν ὡραιότητα, ὡς τῷ Πάριδι ὡραίαν κόμην καὶ μορφήν [3].

Ἔργον δ' αὐτῆς ὡς τοῦ ἔρωτος θεᾶς εἶνε τὸ ἐμβάλλειν εἰς ἀμφότερα τὰ φῦλα τὸν πρὸς γάμον ἔρωτα καὶ τοῦτο κατορθόνει διά τινος κεντητοῦ ἱμάντος:

Ἦ καὶ ἀπὸ στήθεσφιν ἐλύσατο κεστὸν ἱμάντα
ποικίλον, ἔνθα τέ οἱ θελκτήρια πάντα τέτυκτο·
ἔνθ' ἔνι μὲν φιλότης, ἐν δ' ἵμερος, ἐν δ' ὀαριστὺς
πάρφασις, ἥτ' ἔκλεψε νόον πύκα περ φρονεόντων [4].

Οὕτως ἐνέβαλε τῇ Ἑλένῃ τὸν σφοδρὸν ἐκεῖνον πρὸς τὸν Πάριν ἔρωτα, ὅστις ἐγένετο αἰτία τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου διὰ τῆς ἁρπαγῆς ἢ φυγῆς τῆς Ἑλένης:

. . . *ἄτην δὲ μετέστερον, ἣν Ἀφροδίτη*
δῶχ', ὅτε μ' ἦγαγε κεῖσε φίλης ἀπὸ πατρίδος αἴης,

λέγει αὐτὴ ἡ Ἑλένη [5]. Παρομοίως ἐμβάλλει τῷ Πάριδι καὶ τῇ Ἑλένῃ ἐπανειλημμένως τὴν πρὸς συνουσίαν ἐπιθυμίαν [6], καὶ διατελεῖ πάντοτε προστάτις αὐτῶν.

Διὰ ταύτης δὲ τῆς θελκτικῆς δυνάμεως, ἣν ἔχει, καταδαμάζει οὐ μόνον θνητούς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς θεούς:

δὸς νῦν μοι φιλότητα καὶ ἵμερον, ᾧτε σὺ πάντας
δαμνᾷ ἀθανάτους ἠδὲ θνητοὺς ἀνθρώπους

1) πρβ. Ἰλ. Ι, 389. Τ, 282. Ω, 699. Ὀδ. Δ. 14. Ρ, 36. Τ, 54.
2) Ἰλ. Ε, 338. Ὀδ. Θ, 364. Σ, 192, ἑπ.
3) Ἰλ. Γ, 54, ἑπ. πρβ. Χ, 470. Ψ, 185—186.
4) Ἰλ. Ξ, 214, ἑπ.
5) Ὀδ. Δ. 261, ἑπ.
6) Ἰλ. Γ, 380—383. 441—446. 399, ἑπ.

λέγει πρὸς αὐτὴν ἡ Ἥρα [1]. Ὡς τοιαύτη δὲ εἶνε καὶ τοῦ συζυγικοῦ βίου προστάτις καὶ ἀποκλειστικὸν ἔργον ἔχει νὰ φροντίζῃ περὶ τοῦ γάμου:

ἀλλὰ σύ γ' ἱμερόεντα μετέρχεο ἔργα γάμοιο

λέγει ὁ Ζεὺς πρὸς αὐτήν [2]. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ διὰ τοῦ καλοῦ ἐκείνου περὶ τῶν θυγατέρων τοῦ Πανδαρέου μύθου, ὅτι ταύτας ἀπορφανισθείσας ἀμφοτέρων τῶν γονέων παρέλαβε καὶ ἀνέθρεψεν ἡ Ἀφροδίτη τρέφουσα «μέλιτι γλυκερῷ καὶ γλυκέϊ οἴνῳ» ἕως ὅτου ὡραίας γάμου γενομένας ἀφῆκέ ποτε μόνας, ὅπως μεταβῇ καὶ ζητήσῃ δι' αὐτὰς «τέλος θαλεροῖο γάμοιο» παρὰ τοῦ Διός, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ αἱ Ἅρπυιαι ἀνήρπασαν τὰς ἀθώας καὶ ὡραίας κόρας [3]. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ τὸ ἐμβάλλειν ἔρωτα καὶ παρορμᾶν εἰς συνουσίαν καὶ σύζευξιν εἶνε ἔργον τῆς Ἀφροδίτης, ὥστε ὁ ποιητὴς καὶ αὐτὸν τὸν ἔρωτα καλεῖ Ἀφροδίτην [4].

Σύζυγον τῆς Ἀφροδίτης γνωρίζει ὁ Ὅμηρος τὸν Ἥφαιστον, ἐξ οὗ ὅμως οὐδὲν ἔτεκε τέκνον, οὐδ' ἔζη μετ' αὐτοῦ ἐν ἁρμονίᾳ, ὡς τὸ καλὸν ἐκεῖνο τοῦ Δημοδόκου ἐπεισόδιον ἐν Ὀδυσσείᾳ μαρτυρεῖ [5], ἀλλ' ἐζήτει ἄλλους ὡραιοτέρους ἐραστάς, καὶ τοιούτους εἶχε τὸν Ἄρη καὶ τὸν θνητὸν Ἀγχίσην, ἐξ οὗ ἔτεκε τὸν Αἰνείαν [6].

9. Ἑρμῆς. [7]

§ 31. Ὁ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰ μεταξὺ οὐρανοῦ

1) Ἰλ. Ξ, 198—199. Ἄλλως ὅμως εἶνε ἁβρά τις καὶ ἄναλκις θεά, οὐδόλως πολεμική, ὡς ἡ Ἀθηνᾶ, ἀλλὰ δειλή. Ἰλ. Ε, 430.

2) Ἰλ. Ε, 429, ἑπ. 3) Ὀδ. Υ, 66—78.

4) π. χ. ἐν Ὀδ. Χ, 444. 5) Ὀδ. Θ, 266, ἑπ.

6) Ἰλ. Ε, 247—248.

7) Παρ' Ὁμήρῳ ἁπαντῶσιν οἱ τύποι Ἑρμῆς καὶ Ἑρμείας, κατ' ἐπέκτασιν ἐκ τοῦ Ἑρμέας. Παράγουσι δὲ τὴν λέξιν τινὲς μὲν παρὰ

καὶ γῆς συμβαίνοντα ἀτμοσφαιρικὰ φαινόμενα ἐκπροσωπῶν θεὸς οὗτος, εἰ καὶ εἶνε πολὺ δύσκολον τὰς ποικίλας αὐτοῦ ἰδιότητας διὰ μόνης τῆς τοιαύτης φύσεως αὐτοῦ νὰ ἐξηγήσῃ τις, εἶνε διὰ τοῦτο υἱὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς θνητῆς Μαίας, τοῦ οὐρανοῦ δηλ. καὶ τῶν ἐπιγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὑφ' ὧν φαίνονται ὅτι παράγονται τὰ διάφορα οὐράνια φαινόμενα καὶ αἱ ἐπιῤῥοαὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ τῆς γῆς [1]. Τούτου ἕνεκα καὶ ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις χρησιμεύει ὡς τοῦ Διὸς διαγγελεύς, κομίζει δηλ. καὶ ἐκτελεῖ τὰς τοῦ Διὸς βουλὰς ἐπὶ τῆς γῆς [2], ὄχι ὡς ἁπλοῦς τούτου ἀγγελιαφόρος, ὡς εἶνε ἡ Ἶρις, ἀλλ' ὡς ἐκτελεστὴς παραγγελιῶν, ὧν ἡ ἐκτέλεσις ἀπαιτεῖ συνήθως σύνεσιν, προσοχὴν καὶ εὐστάθειαν, ὡς ἡ προπομπὴ τοῦ Πριάμου εἰς τὸ τῶν Ἀχαιῶν στρατόπεδον [3], ἡ πρὸς τὴν Καλυψὼ ἀποστολή [4], ὁ φόνος τοῦ πολυομμάτου Ἄργου, ἐξ οὗ καὶ Ἀργειφόντης ἐκλήθη κ. τ. τ.

τὸ εἴρειν=ἀγγέλλειν, ἕτεροι δὲ παρὰ τὸ ὁρμὴ καὶ ὁρμᾶν, καὶ τότε σημαίνει τὸν τρέχοντα, διὸ καὶ διάκτορος (*Welcker, gr. Gœtterlehre* τομ. Α'. σελ. 342)· ἄλλοι δὲ παρὰ τὸ εὑρεῖν, ἕρμα, ἑρμέας διὰ τὸ ἐφευρετικὸν τοῦ Θεοῦ (*Doederlein, Glossar.* Γ'. σελ. 351. § 24, 38). Ἄλλοι τέλος διὰ τῆς συγκριτικῆς γλωσσολογίας παραβάλλουσι τὴν λέξιν πρὸς τὴν σκρτ. *saramâ*=ταχὺς καὶ *saramâjas* ἐκ τῆς ῥίζης *Sar=For* ἑπομένως *saramâjas*=Ἑρμείας, ὅπερ σημαίνει τὴν θείαν δύναμιν τῆς θυέλλης καὶ πάσης βιαίας κινήσεως. Ἴδε *G. Curtius, Grundruege der gr. Etymol.* τομ. Α'. σελ. 313.

1) Ὀδ. Ξ, 435. Ε, 28. πρβ. *Preller* τόμ. Α'. σελ. 294.

2) Ὀδ. Ε, 28 — 29

«Ἦ ῥα καὶ Ἑρμείαν, υἱὸν φίλον, ἀντίον ηὔδα
Ἑρμεία· σὺ γὰρ αὖτε τά τ' ἄλλα περ ἄγγελος ἐσσι». . .

λέγει ὁ Ζεύς.

3) Ἰλ. Ω, 679, ἑπ.

4) Ὀδ. Ε, 29, ἑπ.

Ὑπὸ τὴν ἰδιότητα δὲ ταύτην τοῦ ἀγγέλου καὶ ἀπεσταλμένου καλεῖται διάκτορος, ὡς διήκων καὶ ἐκπληρῶν τὰς παραγγελίας· διὰ τοῦτο καὶ μόνον ἐν Ὀδυσσείᾳ μεταχειρίζεται αὐτὸν ὁ ποιητής, ἔνθα ἀπαιτεῖται φρόνησίς τις ἐν ταῖς ἀποστολαῖς καὶ δὲν εἶνε ἁπλαῖ ἀγγελίαι, ὡς ἐν Ἰλιάδι, ἔνθα διὰ τοῦτο μόνον ἡ Ἶρις χρησιμεύει ὡς ἄγγελος, ἐξαιρουμένης τῆς ἐν Ω συνοδεύσεως τοῦ Πριάμου διὰ μέσου τῶν ἐχθρῶν πρὸς τὸν Ἀχιλλέα, ἥν, ὡς δύσκολον, ἐκτελεῖ ὁ Ἑρμῆς [1].

§ 32. Δὲν εἶνε ὅμως μόνον ξένον ὄργανον καὶ ἀνεὺ ἰδίας θελήσεως ὁ θεὸς οὗτος· ἀπ' ἐναντίας οὗτος καὶ ἄνευ ἐντολῆς τινος φιλικῆς βοηθεῖ καὶ προπέμπει ὃν τινα βούλεται, ὡς λ. χ. τὸν Ὀδυσσέα πρὸς τὴν Κίρκην δοὺς αὐτῷ τὸ σωτήριον ἐκεῖνο κατὰ τῆς μαγείας αὐτῆς φάρμακον, τὸ μῶλυ [2], τὸν Ἡρακλέα εἰς τὸν Ἅδην [3], καὶ καθόλου περὶ αὐτοῦ λέγεται:

Ἑρμεία· σοὶ γάρ τε μάλιστά γε φίλτατόν ἐστιν
ἀνδρὶ ἑταιρίσσαι, καί τ' ἔκλυες ᾧ κ' ἐθέλησθα [4].

Ὡς τοιοῦτος δὲ καλεῖται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ *ἐριούνης* ἢ *ἐριούνιος*, δηλ. μεγαλωφελής [5] καὶ ὡς ἐν πολλαῖς περιπτώσεσι καὶ πολλαχῶς συντρέχων τοὺς ἀνθρώπους, δώτωρ ἐάων (ἀγαθῶν), ἀκάκητα [6] καὶ σῶκος, ὡς θεραπεύων καὶ σώζων θεός [7].

1) πρβ. *Nitzsch, Anmerk z.* Ὀδ. Α'. σελ. 23. Ἐκτὸς τοῦ Ω καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἰλιάδι αἱ περὶ Ἑρμοῦ ἰδέαι δὲν συμφωνοῦσι.

2) Ὀδ. Κ, 277, ἑπ.

3) Ὀδ. Λ, 626, ἑπ.

4) Ἰλ. Ω, 334—335.

5) Ἡ λέξις παρὰ τὸ ἐπιτατικὸν ἔρι καὶ ὄνημι = ὠφελῶ.

6) Ἡ λέξις παρὰ τὸ ἀκεῖσθαι — θεραπεύειν, οὗ ἀόρ. ἀκακεῖν. *Doederlen, Glossar.* Α'. σελ. 132.

7) Σῶκος εἶνε συγγενὲς τῶν σάος, σόος σῶς, ὅθεν σώζω καὶ σωκέω. πρβ. Σοφοκλ. Ἠλέκτ. 119. Αἰσχύλ. Εὐμεν. 39. Κατὰ δὲ τὸν *K O. Mueller*, σῶκος σημαίνει ἰσχυρός (*Proleg.* σελ. 355).

Εἶνε δ' ὁ Ἑρμῆς πανουργότατος, ἐφευρετικώτατος καὶ σοφώτατος θεὸς «ἐπὶ φρεσὶ πευκαλίμῃσι κέκασται» [1], καὶ ὡς τοιοῦτος οὗτος δωρεῖται τοῖς ἀνθρώποις δραστηριότητα (δρηστοσύνην), παντοίαν πανουργίαν, ἐπιορκίας καὶ *κλεπτοσύνην*. Οὕτως ὁ πρὸς μητρὸς πάππος τοῦ Ὀδυσσέως Αὐτόλυκος

. . . . . *ἀνθρώπους ἐκέκαστο*
κλεπτοσύνῃ θ' ὅρκῳ τε· θεὸς δέ οἱ αὐτὸς ἔδωκεν
Ἑρμείας . . . κτλ. [2].

§ 33. Ὅταν ταξειδεύῃ, φορεῖ ὁ Ἑρμῆς πέδιλα «ἀμβρόσια, χρύσεια», δι' ὧν διέρχεται ξηράς τε καὶ θαλάσσας, καὶ φέρει μεθ' ἑαυτοῦ χρυσῆν μαγευτικὴν ῥάβδον:

. . . . . *τῇ τ' ἀνδρῶν ὄμματα θέλγει,*
ὧν ἐθέλει, τοὺς δ' αὖτε καὶ ὑπνώοντας ἐγείρει [3].

Αἱ ἀποστολαί του ἐκτείνονται μέχρις αὐτοῦ τοῦ Ἅδου καὶ τῶν ὑπὸ τὴν γῆν. Οὕτως ὡδήγησε καὶ συνέδραμε τὸν Ἡρακλέα κατὰ τὴν εἰς Ἅδην μετάβασίν του [4], ἐν δὲ τῷ Ω τῆς Ὀδυσσείας ὁδηγεῖ αὐτόσε τὰς ψυχὰς τῶν φονευθέντων μνηστήρων, ἐξ οὗ ἀργότερα *ψυχοπομπὸς* ἐκλήθη [5].

Τοιοῦτος λοιπὸν ὁ Ὁμηρικὸς Ἑρμῆς. Οἱ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ἀναφερόμενοι περὶ τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ ἡλικίας

1) Ἰλ. Υ, 35. πρβ. Ὀδ. Ο, 319, ἑπ.

2) Ὀδ. Τ, 395—396.

3) Ἰλ. Ω, 343, ἑπ. 445. Ὀδ. Ε, 47. Κ, 291. Ω, 2, ἑπ. Δὲν εἶνε λοιπὸν ἡ ῥάβδος αὕτη τὸ μεταγενέστερον κηρύκειον. Ἴδε *Nitzsch, Anmerk, z, Od.* Β'. σελ. 11. Ἐντεῦθεν ἐκλήθη καὶ χρυσόῤῥαπις.

4) Ὀδ. Λ, 626, ἑπ.

5) Ἡ περὶ τοῦ Ἑρμοῦ ὡς ψυχοπομποῦ ἰδέα φαίνεται μεταγενεστέρα τοῦ Ὁμήρου, καὶ τοῦτο εἶνε μία τῶν αἰτιῶν, δι' ἃς ὁ Ἀρίσταρχος ἠθέτει ὁλόκληρον τὸ Ω τῆς Ὀδυσσείας. Ἴδε *Nutzhorn, die Entstohungsueise der Hom. gedichte* σελ. 10.

ποικίλοι μῦθοι εἶνε ὅλως ἄγνωστοι τῷ ποιητῇ, ἑπομένως καὶ τὰ περὶ αὐτῶν δὲν εἶνε τῆς Ὁμηρικῆς Θεολογίας ἔργον. Ἐνταῦθα μόνον προσθετέον ὅτι παρ' Ὁμήρῳ καλεῖται καὶ Κυλλήνιος [1], ἴσως διότι, ὡς οἱ μεταγενέστεροι ἐπίστευον, ἐγεννήθη ἐπὶ τοῦ ὄρους Κυλλήνης, καὶ ὅτι, ὁσάκις ὁ ποιητὴς παριστᾷ αὐτὸν μεταμορφωμένον, τὸν παρουσιάζει ὡς ἄρτι γενειάσκοντα ὡραῖον νεανίαν, ὅπερ δηλοῖ ὅτι τοιοῦτον ἐφαντάζετο αὐτὸν καὶ ὡς θεόν [2].

10. Διώνη.

§ 34. Μεταξὺ τῶν Ὀλυμπίων θεῶν καὶ ἐν Ὀλύμπῳ παρὰ τῷ Διὶ οἰκοῦσα εἶνε καὶ ἡ τῆς Ἀφροδίτης ἐκ τοῦ Διὸς μήτηρ Διώνη [3]. Κατατάσσομεν δ' αὐτὴν μεταξὺ τῶν πρώτης τάξεως Ὀλυμπίων τοῦ Ὁμήρου θεῶν, διότι, εἰ καὶ μηδὲν ἐνεργὸν μέρος λαμβάνει, οὐχ ἧττον οὔτε ὑπηρετοῦσά τις θεότης εἶνε, οὔτε ὅλως ἀφανής, ὡς ἡ Λητώ, ἀλλ' ἐν τιμῇ καὶ δῖα θεάων [4] καλεῖται, συγκαταλέγει δ' αὐτὴ ἑαυτὴν μεταξὺ τῶν πρώτων θεῶν [5]. Πλείονα περὶ αὐτῆς δὲν ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος.

II.

ΟΛΥΜΠΙΟΙ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΤΑΞΕΩΣ.

§ 35. Οἱ δὲ θεοί, οὓς ἐν τῇ δευτέρᾳ τάξει κατατάσσομεν, ἀνήκουσι μὲν τῷ κύκλῳ τῶν Ὀλυμπίων καὶ ἔχουσιν οἱ πλεῖστοι αὐτῶν τὰς κατοικίας των ἐν οὐρανῷ ἢ Ὀλύμπῳ

1) Ὀδ. Ω, 1.
2) Ἰλ. Ω, 347. Ὀδ. Η, 278.
3) Ἰλ. Ε, 370.
4) Ἰλ. Ε, 381.
5) Ἰλ. Ε, 382, ἑπ.

παρὰ τοῖς λοιποῖς, δὲν χαίρουσιν ὅμως ἐκεῖνο τὸ ἀξίωμα, ὅπερ οἱ προμνημονευθέντες δέκα, ἀλλὰ χρησιμεύουσιν ὡς ἀκολουθία καὶ θεράποντες ἐκείνων κοινῇ τε καὶ καὶ κατ' ἰδίαν, οἱονεὶ παραπληρωματικοὶ αὐτῶν ὄντες. Τοιαῦται κοιναὶ τοῖς περὶ τὸν Δία ὑπηρετοῦσαι θεότητες εἶνε αἱ Ὧραι, αἱ Μοῦσαι, ἡ Ἥβη, ὁ Γανυμήδης κτλ., ἰδιαιτέρως δ' ἔχουσιν ἀκολούθους καὶ ὑπηρετρίας ὁ μὲν Ζεὺς τὴν Θέμιν, ἡ δ' Ἥρα τὰς Εἰλειθυίας, ἡ Ἀφροδίτη τὰς Χάριτας κτλ. Ἐκτὸς τούτων τοῖς Ὀλυμπίοις ἀνήκουσι καὶ ὁ Ἥλιος καὶ ἡ Ἠὼς χρησιμεύοντες εἰς κοινὴν τούτων τε καὶ τοῦ λοιποῦ κόσμου ὑπηρεσίαν. Περὶ τῶν κατωτέρων λοιπὸν τούτων θεοτήτων ἔσται νῦν κατὰ σειρὰν ὁ λόγος.

1. Ὧραι.

§ 36. Αἱ θεαὶ αὗται, ἀλληγορίαι οὖσαι τῶν ὡρῶν τοῦ ἔτους ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῶν ἀκολουθίᾳ ὡς ἐκ τῶν οὐρανίων καὶ ἀτμοσφαιρικῶν μεταβολῶν προέρχονται καὶ διαδέχονται ἀλλήλας, εἶνε διὰ τοῦτο κύριαι τῶν ὡς πυλώνων τοῦ οὐρανοῦ ἐκλαμβανομένων νεφῶν:

τῆς ἐπιτέτραπται μέγας οὐρανὸς Ὄλυμπός τε,
ἠμὲν ἀνακλῖναι πυκινὸν νέφος ἠδ' ἐπιθεῖναι [1],

χρησιμεύουσι δηλ. ὡς πυλωροὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐν τῇ τῶν θεῶν αὐλῇ κατὰ τὸν Παυσανίαν [2] καὶ ὡς τοιαῦται ὑποδέχονται καὶ προπέμπουσι τοὺς εἰσερχομένους καὶ ἐξερχομένους εἰς τὴν τῶν θεῶν πόλιν θεοὺς ἢ καὶ ἄλλως ὑπηρετοῦσιν αὐτούς [3]. Διὰ τῆς ἐπὶ τῶν νεφῶν κυριαρχίας των ταύτης ὁρί-

1) Ἰλ. Ε. 750. Θ, 394. πρβ. *Preller, gr. Mythologie* Α'. σελ. 374.
2) Παυσαν. 5, 11, 2: Ὅμηρος δ' ἐν Ἰλιάδι ἐποίησε τὰς Ὥρας καὶ ἐπιτετράφθαι τὸν οὐρανόν, καθάπερ τινὰς φύλακας βασιλέως αὐλῆς.
3) Ἰλ. Θ, 432—437. Ε, 748, ἑπ.

ζουσι διὰ τῶν ἐντεῦθεν προερχομένων μεταβολῶν τοῦ καιροῦ τὰς διαφόρους τοῦ ἔτους ἐποχάς:

ἀλλ' ὅτε δὴ μισθοῖο τέλος πολυγηθέες Ὧραι
ἐξέφερον, τό τε . . . κτλ. [1]

Τούτου ἕνεκα εὑρίσκονται ἐν στενῇ σχέσει καὶ πρὸς τὸν κύριον τῶν ἀτμοσφαιρικῶν μεταβολῶν Δία, διὸ καὶ «Διὸς ὧραι» καλοῦνται [2]. Καθόλου δὲ εἶνε εὐεργετικαὶ καὶ φιλήσυχοι θεότητες πολλὴν τοῖς ἀνθρώποις προξενοῦσαι χαρὰν (πολυγηθέες), χαίρουσαι ἐπὶ τῇ εἰρήνῃ καὶ εὐδαιμονίᾳ καὶ λυπούμεναι διὰ τὰς ἔριδας καὶ τοὺς πολέμους [3]. Τὰ δὲ ὑπὸ Ἡσιόδου (Θεογον. 901, ἑπ.) ἀναφερόμενα ὀνόματα αὐτῶν ἀγνοεῖ ὁ ποιητής, οὐδ' ὁρίζει τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν μητέρα αὐτῶν [4].

2. Μοῦσαι.

§ 37. Αἱ τῆς ᾠδῆς καὶ ποιήσεως θεαὶ αὗται, αἱ σκεπτόμεναι καὶ ἐφευρίσκουσαι [5], εἶνε θυγατέρες τοῦ Διὸς ἁπλῶς,

1) Ἰλ. Φ, 450, ἑπ. Ἐντεῦθεν ὁ Πλάτων παράγει τὴν λέξιν· Κρατύλ. 410, Δ: «Ὅραι γάρ εἰσι διὰ τὸ ὁρίζειν χειμῶνάς τε καὶ θέρη καὶ πνεύματα καὶ τοὺς καρποὺς τοὺς ἐκ τῆς γῆς· ὁρίζουσαι δὲ δικαίως ἂν ὅραι καλοῖντο». Ὀρθότερον παράγεται ἡ λέξις παρὰ τὸ ὦρος=ἐνιαυτός (Ἡσύχ. ἐνλέξ. ὥρα=ἔαρ ἢ θέρος). πρβ. *G. Curtius, gr. Etymol.* Α'. σελ. 322. Τὸ δὲ μέγα ἐτυμολογικὸν ἐν σελ. 823: «Ὧραι αἱ πυλωροὶ τοῦ οὐρανοῦ παρὰ τὸ ὠρεῖν τὸ φυλάττειν».

2) Ὀδ. Ω, 343.

3) Ἰλ. Θ, 437.

4) Ἐκτενῆ περὶ Ὡρῶν πραγματείαν ἔγραψεν ὁ *Krause die Musen, Grarien, Horen und Nymphen*· σελ. 109—127.

5) Κατὰ Πλάτωνα (Κρατύλ. 406, Α) ἡ λέξις παράγεται παρὰ τὸ μῶσθαι=σκέπτεσθαι. Τὴν παραγωγὴν ταύτην ἐδέχθησαν καὶ ὁ Πρόκλος καὶ Τζέτζης καὶ φαίνεται ἡ ὀρθοτάτη, εἰ καὶ ὁ *Buttmann* (Μυθολ. Α'. σελ. 289, ἑπ.) ἀθετεῖ αὐτήν. Ὁ *G. Curtius* (*Etymol.*

διότι οὐδὲν περὶ μητρὸς αὐτῶν μνημονεύεται παρ' Ὁμήρῳ, καὶ οἰκοῦσιν ἐν Ὀλύμπῳ, ὅθεν καὶ πάντοτε Ὀλυμπιάδες καλοῦνται [1]. Ἐκεῖ ἄδουσιν ἐν τοῖς συμποσίοις τῶν θεῶν ἐξ ὑπαμοιβῆς πρὸς τὸν πλήττοντα τὴν φόρμιγγα Ἀπόλλωνα μὲ καλλίστην φωνήν [2]. Ὡς θεαὶ δὲ τῆς ᾠδῆς καὶ ποιήσεως εἶνε καὶ τῶν ἀοιδῶν διδάσκαλοι, καὶ μάλιστα μία ἐξ αὐτῶν, ἡ κατ' ἐξοχὴν Μοῦσα, ἣν καὶ ἐν ἀρχῇ ἀμφοτέρων τῶν ποιημάτων ἐπικαλεῖται ὁ ποιητής, ὡς καὶ πᾶς ἀοιδός, διὸ λέγεται:

πᾶσι γὰρ ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισιν ἀοιδοὶ
τιμῆς ἔμμοροί εἰσι καὶ αἰδοῦς, οὕνεκ' ἄρα σφέας
οἵμας Μοῦσ' ἐδίδαξε, φίλησε δὲ φῦλον ἀοιδῶν [3].

Διότι ἀναφέρεται μὲν παρ' Ὁμήρῳ καὶ ὁ Ἀπόλλων ὡς τὸν ἀοιδῶν διδάσκαλος: «ἢ σέγε Μοῦσ' ἐδίδαξε, Διὸς παῖς, ἢ σέγ' Ἀπόλλων», οὗτος ὅμως ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν διδάσκει αὐτούς [4]· τῆς δὲ ᾠδῆς καθόλου, δηλ. ποιήσεως, λυπηρᾶς τε καὶ μή, θεαὶ εἶναι αἱ Μοῦσαι παρ' Ὁμήρῳ. Τὰ δ' ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου ἀναφερόμενα ὀνόματα αὐτῶν (Θεογον. 76, ἑπ.) ἀγνοεῖ ἐντελῶς ὁ Ὅμηρος, γνωρίζει δὲ μόνον ὅτι εἶνε ἐννέα [5].

3. Ἶρις.

§ 38. Ἡ θεὰ αὕτη εἰς τὸ ὁμώνυμον φυσικὸν φαινόμενον,

Α'. 276) δέχεται ὡς ῥίζαν τὴν μέν, μὰν (Μέντωρ), ἐξ ἧς Μοῦσα, αἰολ. Μοῖσα, δωρ. Μῶσα καὶ λακων. Μῶα. Ὁ Πλούταρχος κακῶς παράγει τὴν λέξιν παρὰ τὸ ὁμοῦ οὖσαι· (περὶ ἀδελφικῆς ἀγάπης).

1) Ἴδε Εὐστάθ. εἰς Ἰλ. Β, 261,3. 2) Ἰλ. Α, 614.

3) Ὀδ. Θ, 479—481.

4) Ἴδε τμῆμα Β'. κεφ. Β'. § 19. καὶ *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 246.

5) Περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν πρὸς τὴν μουσικὴν σχέσεων τῶν Μουσῶν ἴδε Στράβωνος 10, 3, σελ. 468, ἔκδ. *Casaubon.* Ἐκτενῶς δὲ περὶ αὐτῶν *Krause* ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 1—77.

SISMANOGLIO MEGARO

τὸ ὡραῖον σύμβολον τῆς μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς ἐπιμιξίας, ἀλληγορουμένη χρησιμεύει ἐν Ὀλύμπῳ ὡς ἄγγελος, ἤτοι ἀγγελιαφόρος, κυρίως μὲν τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ τῶν ἄλλων Ὀλυμπίων: «ἥτε θεοῖσι μετάγγελος ἀθανάτοισι» [1], καὶ ὡς τοιαύτη φέρει τὰς τῶν θεῶν παραγγελίας μέχρι τῶν περάτων τῆς γῆς, καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν Στύγα καὶ τὰ βάθη τῆς θαλάσσης [2], μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος, διὸ καὶ ἀελλόπος, ποδήνεμος, πόδας ὠκέα, ταχεῖα καὶ χρυσόπτερος καλεῖται. Ἐνίοτε δύναται καὶ ἀφ' ἑαυτῆς νὰ ὁδηγήσῃ τινὰ καὶ συμβουλεύσῃ [3], οὐδέποτε ἐν τούτοις ἀναφέρεται ἐν Ὀδυσσείᾳ, ἔνθα αἱ τῶν θεῶν παραγγελίαι ἀπαιτοῦσι φρόνησίν τινα περὶ τὴν ἐκτέλεσιν, ἀλλὰ μόνον ἐν Ἰλιάδι, ὅπου συνήθως ἁπλᾶς ἀγγελίας τῆς τῶν θεῶν βουλῆς κομίζει κατὰ τὰς διαφόρους τοῦ ἀγῶνος φάσεις, διό καί τινες τῶν ἀρχαίων κακῶς ἐτυμολογοῦντες ἐξέλαβον αὐτὴν ὡς ἄγγελον τῶν ἐρίδων [4].

4 καὶ 5. Ἥβη καὶ Γανυμήδης.

§ 39. Ἡ Ἥβη, ἥτις εἶνε ἀλληγορία καὶ θεὰ τῆς νεανικῆς ἀκμῆς, τῆς ἥβης τῶν θηλέων, εἶνε θυγάτηρ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας καὶ σύζυγος τοῦ ἀποθεωθέντος Ἡρακλέους [5], οὗ τὴν ἐν οὐρανῷ διαμονὴν διὰ τοῦ γάμου της τούτου ἐξησφάλισε διαλλάξασα οὕτως αὐτὸν πρὸς τὸν ἄσπονδον ἐχθρόν του, τὴν μητέρα της Ἥραν. Ἐν Ὀλύμπῳ χρησιμεύει κυρίως μέν, ὅπως οἰνοχοῇ τὸ νέκταρ τοῖς ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ Διὸς συναθροιζομένοις Ὀλυμπίοις, ἐνίοτε ὅμως καὶ πρὸς ἄλλας ὑπηρεσίας [1]. Καλεῖ δ' αὐτὴν ὁ Ὅμηρος καλλίσφυρον πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ κάλλους της ὡς ἔχουσαν καλὰ σφυρὰ καὶ *πότνιαν* ὡς ἔντιμον ἐν θεοῖς.

Ὁ δὲ ὡραῖος καὶ πάντοτε νεάζων Γανυμήδης, ὁ ἀναλόγως πρὸς τὴν Ἥβην εἰς τὸ νεανικὸν τῶν ἀῤῥένων ἄνθος ἀλληγορούμενος, εἶνε υἱὸς θνητοῦ, τοῦ Τρωός. Ἐπειδὴ ὅμως ἦτο ὁ ὡραιότατος πάντων θνητῶν, ἀνήρπασαν αὐτὸν οἱ θεοὶ εἰς οὐρανόν, ὅπως χρησιμεύῃ ὡς οἰνοχόος καὶ πάντων μὲν τῶν θεῶν, ἰδίως ὅμως τοῦ Διός [2], πρὸς ἀποζημίωσιν δ' ἔδωκεν ὁ Ζεὺς τῷ πατρὶ αὐτοῦ Τρωὶ τοὺς καλλίστους ἵππους τοῦ κόσμου [3]. Ἐκτελεῖ λοιπὸν οἵαν καὶ ἡ Ἥβη ὑπηρεσίαν καὶ παρ' αὐτῶν, τῶν συμβόλων τῆς ἀκμῆς καὶ νεότητος, λαμβάνουσι καὶ οἱ αἰωνίως ἀκμάζοντες θεοὶ τὸ νέκταρ των. Ἕνεκα δὲ τῆς ὁμοιότητος ταύτης καὶ ἡ Ἥβη Γανυμήδα ἀργότερα ἐκαλεῖτο [4].

6—8. Θέμις, Εἰλείθυιαι, Χάριτες.

§ 40. Ἐκτὸς τούτων τῶν κοινῇ ὑπηρετουσῶν θεοτήτων εἴπομεν ὅτι καὶ ἰδιαιτέρας τινὰς ἀκολούθους θεότητας ἔχουσί τινες τῶν πρώτων Ὀλυμπίων.

Καὶ ὁ μὲν τοῦ πολιτικοῦ τῶν θεῶν συστήματος ἄρχων

1) Ἰλ. Ο, 144. Ἡ λέξις παρὰ τὸ εἴρειν = ὁμιλεῖν, ἀγγέλλειν, ὅπως ὁ γνωστὸς ἐκεῖνος τῆς Ὀδυσσείας ἐπαίτης ἐκλήθη Ἶρος « οὕνεκ' ἀπαγγέλεσκε κιών, ὅτε πούτις ἀνώγοι ». Ὀδ. Σ, 6. *Doederlein Glossar.* §. 521.

2) Ἰλ. Ο, 144, ἐπ. Ω, 77, ἐπ.

3) Ἰλ. Ο, 200, ἐπ.

4) Ἡσύχιος ἐν λέξ. ἔριδας, τὰς ἐν οὐρανῷ Ἶριδας, ἀττικῶς.

5) Ὀδ. Λ, 604, 603. ὁ στίχ. 604 θεωρεῖται νόθος ὑπὸ τῶν κριτικῶν.

1) Ἰλ. Δ, 1, ἐπ. πρβ. Ε, 905, 722.

2) Ἰλ. Υ, 232, ἑπ.

3) Ἰλ. Ε, 265, ἐπ.

4) Παυσαν. 2, 13, 3. Στράβων 8, 382· παράγεται δ' ἡ λέξις παρὰ τὸ γάνος—γάνυμαι.

Ζεύς, ὡς τοῦ δικαίου ἀνώτατος ἐπιτηρητής, ἔχει ὑπὸ τὰς διαταγάς του τὴν Θέμιδα, θεὰν τῆς τάξεως καὶ τῶν ἐθίμων, ἰδίως κατὰ τὰς συνελεύσεις καὶ τὰ δεῖπνα τῶν θεῶν καὶ ἐντεῦθεν καὶ τῶν ἀνθρώπων. Διὰ ταύτης προσκαλεῖ ὁ Ζεὺς τοὺς θεοὺς εἰς ἀγορὰν παρ' ἑαυτῷ: Ζεὺς δὲ Θέμιστα κέλευσε θεοὺς ἀγορήνδε καλέσσαι[1], καὶ αὕτη συναθροίζει καὶ διαλύει καὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων συνελεύσεις: ἥτ' ἀνδρῶν ἀγορὰς ἠμὲν λύει ἠδὲ καθίζει[2]. Ἄλλο τι περὶ αὐτῆς δὲν λέγεται παρ' Ὁμήρῳ. Ἡ δὲ περὶ αὐτῆς ὡς σύζυγος τοῦ Διὸς ἰδέα εἶνε μεταγενεστέρα[3].

Ἡ δὲ τοῦ συζυγικοῦ βίου καὶ τοῦ γένους προστάτις Ἥρα ἔχει ἰδιαιτέρας ὑπηρετρίας τὰς θυγατέρας της Εἰλειθυίας[4], αἵτινες εἶναι προσωποποίησις τῶν ὑπὸ τῶν γυναικῶν κατὰ τὸν τοκετὸν δοκιμαζομένων ὠδίνων, διὸ καὶ *μογοστόκοι* καλοῦνται, καὶ ἃς πέμπει πρὸς ὅσας τῶν γυναικῶν θέλει κατ' ἀρέσκειαν[5].

Ἡ δὲ Ἀφροδίτη, ἡ τοῦ κάλλους καὶ τοῦ ἔρωτος ἁβρὰ θεά, ἔχει ὡς ἀκολούθους καὶ ὑπηρετρίας τὰς τοῦ κάλλους προσωποποιήσεις Χάριτας, αἵτινες λούουσι καὶ χρίουσιν αὐτὴν καὶ κατασκευάζουσι τὰ ἐνδύματά της[6]. Ὁ ποιητὴς γνωρίζει μόνον μιᾶς αὐτῶν, τῆς νεωτάτης, τὸ ὄνομα, ἥτις καλεῖται Πασιφάη, καὶ ἣν ἡ Ἥρα ὑπισχνεῖται τῷ Ὕπνῳ νὰ παραχωρήσῃ ὡς σύζυγον[7]. Ὡραιόταται δ' αὐταὶ οὖσαι δύ-

1) Ἰλ. Υ, 4.
2) Ὀδ. Β, 68. πρβ. Ἰλ. Ο, 87—95.
3) Ἡσίοδος ἐν Θεογον. 901, ἑπ.
4) Ἰλ. 270. Ἡ λέξις παρὰ τὸ εἴλω, εἰλέω· σημαίνει λοιπὸν τὰς οἱονεὶ εἰς ἑαυτὰς περιελισσούσας τὰς γυναῖκας ὠδῖνας τοῦ τοκετοῦ.
5) Ἰλ. Π, 187. Τ, 103, 119.
6) Ὀδ. Θ, 361. Σ, 194—195.
7) Ἰλ. Ξ, 276, ἑπ.

νανται σύναμα καὶ ἄλλοις νὰ δώσωσι κάλλος, διὸ καὶ περὶ τῶν ὡραίων γυναικῶν λέγεται ὅτι ἔχουσι τὸ κάλλος «ἀπὸ Χαρίτων»[1].

9. Ἥλιος.

§ 41. Παρὰ τοὺς μέχρι τοῦδε μνημονευθέντας Ὀλυμπίους θεοὺς ὑπάρχουσι καὶ δύο ἕτεροι, οἵτινες δὲν εἶνε ἄλλο ἢ φυσικὰ φαινόμενα καὶ δυνάμεις λατρευόμεναι μὲν ὡς θεοί, ἀλλ' εἰσέτι μὴ ἀποκτήσαντες ἐντελῆ ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς των φύσεως ἀπαλλαγὴν καὶ εἰς ἐντελεῖς προσωπικότητας μεταβολήν. Τοιαῦται δ' εἶναι ἐκεῖναι αἱ φυσικαὶ δυνάμεις, ὧν ἡ καθημερινὴ ἐπὶ τοῦ κόσμου ἐπιῤῥοὴ καὶ συχνοτάτη ἐπανάληψις τῶν φαινομένων των δὲν ἄφινον τῷ ἀνθρώπῳ ἐντελῆ ἐλευθερίαν, ὥστε ἀποσπασθεὶς ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς, νὰ διαπλάσῃ τὰς θεότητας ὡς προσωπικότητας ἀνεξαρτήτους περαιτέρω ἐν τῷ μύθῳ. Ἡ τῶν φυσικῶν τούτων δυνάμεων λατρεία εἶνε λίαν σπουδαία διὰ τὴν μυθολογίαν, διότι δείκνυσιν ἡμῖν τὸν δρόμον, ὃν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα κατὰ τὴν τῶν θεῶν διάπλασιν ἠκολούθησε, καὶ βοηθεῖ πως εἰς τὴν διασαφήνισιν τῆς φύσεως αὐτῶν ἐξαιρουμένων τῶν θεοτήτων, αἵτινές εἰσι προσωποποιήσεις ψυχικῶν παθῶν καὶ γενικῶν ἰδεῶν. Τοιαῦται παρ' Ὁμήρῳ Ὀλύμπιαι θεότητες εἶνε ὁ Ἥλιος καὶ ἡ Ἠώς, ἐκ τῶν ἄλλων δὲ κύκλων ἡ Γαῖα καὶ ἡ Νύξ, ἀλλὰ περὶ τῶν δύο τελευταίων τούτων ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ, νῦν δὲ μόνον περὶ Ἡλίου καὶ Ἠοῦς ἐνταῦθα.

§ 42. Ὁ Ἥλιος παρ' Ὁμήρῳ δὲν εἶναι ὁ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς θεός, διότι τοῦ φωτὸς καθόλου θεὸς εἶνε ὁ Ἀπόλλων, ἀλλ' αὐτὸ τὸ φυσικὸν φαινόμενον, ὁ πλανήτης ἥλιος, ὡς θεὸς λατρευόμενος, ὁ καθημερινὸς φωτίζων καὶ θερμαίνων

1) Ὀδ. Ζ, 18, 237.

τὸν κόσμον. Ὁ θεὸς λοιπὸν οὗτος ἐξέρχεται ἑκάστην πρωΐαν ἐκ τοῦ ὠκεανοῦ καὶ ἐπιβὰς τοῦ ὑπὸ τῶν ἵππων Λάμπου καὶ Φαέθοντος συρομένου ἅρματος διέρχεται τὸν οὐρανὸν φέρων φῶς καὶ ζωὴν θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις (φαεσίμβροτος, τερψίμβροτος), κατὰ δὲ τὸ πέρας τοῦ οὐρανοῦ καταπηδᾷ πάλιν εἰς τὸν αὐτὸν ὠκεανὸν κατὰ τὸ ἀντίθετον τῆς ἀναβάσεώς του σημεῖον καὶ τότε ἀκολουθεῖ νὺξ καὶ σκότος, ἕως ὅτου διὰ τοῦ ὠκεανοῦ ὑπὸ τὴν γῆν [1] πορευόμενος φθάσῃ πάλιν εἰς τὸ τῆς ἀνυψώσεώς του σημεῖον, ὅτε ἄρχεται πάλιν ἡμέρα [2]. Κεῖνται δ' αἱ ἀνατολαὶ τοῦ Ἡλίου ἐν τῇ νήσῳ Αἰαίῃ, ἐν ᾗ οἰκεῖ καὶ ἡ ἐκ τῆς θυγατρὸς τοῦ ὠκεανοῦ Πέρσης θυγάτηρ αὐτοῦ Κίρκη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ της Αἰήτου, καὶ ἐν ᾗ ὑπάρχει ἡ ἰδιαιτέρα κατοικία τῆς Ἠοῦς καὶ οἱ καλοὶ αὐτῆς χοροί [3]. Αἱ δὲ κατὰ μεσημβρίαν τροπαὶ τοῦ Ἡλίου πίπτουσι κατὰ τὴν νῆσον Ὠρτυγίαν ἢ Δῆλον [4], καὶ αἱ δυσμαὶ αὐτοῦ πιθανῶς κατὰ τὴν Θρινακίαν νῆσον, ἐν ᾗ βόσκουσιν ἑπτὰ πώεα βοῶν καὶ ἰσάριθμα οἰῶν τοῦ Ἡλίου, συγκείμενα ἕκαστον ἐκ πεντήκοντα ζώων, τουτέστι 350 βόες καὶ ἰσάριθμοι οἷς, ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν Νυμφῶν Φαεθούσης καὶ Λαμπετίης, θυγατέρων τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Νεαίρας [5]. Ἦσαν δὲ αἱ 350 βόες, ὡς οἱ ἀρχαῖοι ἤδη εἶχον παρατηρήσει [6], αἱ τοῦ σεληνιακοῦ ἐνιαυτοῦ ἡμέραι, αἱ δὲ ἰσάριθμοι οἷς αἱ τοῦ αὐτοῦ ἐνιαυτοῦ νύκτες.

§ 43. Τὸν ἀνωτέρω λοιπὸν δρόμον διατρέχει καθ' ἡμέραν φωτίζων καὶ ζωογονῶν ὁλόκληρον τὴν φύσιν, θεοὺς καὶ

1) Ὀδ. Κ, 191.
2) Ἰλ. Θ, 485.
3) Ὀδ. Κ, 135—139. Μ, 3—4.
4) Ὀδ. Ο, 404.
5) Ὀδ. Μ, 127—137. πρβ. *Preller, gr. Mythol.* Α'. σελ. 339.
6) Ἴδε Εὐστάθ. εἰς Ὀδ. Μ. 128—130.

ἀνθρώπους. Ἐπειδὴ δ' αἱ ἀκτῖνες τοῦ Ἡλίου ἀφικνοῦνται πανταχοῦ, ὁ ποιητὴς πιστεύει ὅτι ὁ θεὸς Ἥλιος [1] «πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει» [2]. Διὸ καὶ τὸ βλέμμα αὐτοῦ εἶνε φοβερὸν καὶ ἀποκαλεῖται δεινὸς θεός, ὡς ἀποκαλύπτων τὰ πάντα. Τοῦ φωτὸς δ' αὐτοῦ ἔχουσι θεοί τε καὶ ἄνθρωποι τοσαύτην ἀνάγκην ὥστε οὗτος, ὅταν οἱ ἑταῖροι τοῦ Ὀδυσσέως κατέφαγον τὰς βοῦς του, ἐφοβέρισε τὸν Δία ὅτι ἂν οἱ βλάψαντες αὐτὸν δὲν τιμωρηθῶσι, θέλει στερήσει τὸν κόσμον τὸ φῶς αὐτοῦ καὶ θέλει καταβῆ εἰς τὸν Ἅιδην ἵνα φωτίζῃ τοὺς νεκρούς, ὁ δὲ μέγας Ζεὺς φοβηθεὶς τὴν ἀπειλὴν ταύτην ἐξετέλεσε τὴν ἐπιθυμίαν του [3]. Οὐχ ἧττον ὅμως δὲν εἶνε καὶ ἐντελῶς ἑαυτοῦ κύριος καὶ ἐλεύθερος ὁ θεὸς οὗτος· διότι οὐ μόνον ἡ Ἀθηνᾶ κατὰ τὴν μνηστηροφονίαν ἐμποδίζει τὴν ἀνατολὴν αὐτοῦ βιαίως [4], ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ μέσου τοῦ δρόμου του βιάζει αὐτὸν ἡ Ἥρα ἄκοντα νὰ δύσῃ, ὡς ἐὰν ἦτο ἀδύνατός τις καὶ δεσμευμένος εἰς τὸ φυσικὸν φαινόμενον θεός:

πέμψεν ἐπ' Ὠκεανοῖο ῥοὰς ἀέκοντα νέεσθαι [5].

Ὁ Ὅμηρος δὲν γνωρίζει αὐτὸν ὡς υἱὸν τοῦ Ὑπερίονος, ἀπ' ἐναντίας αὐτὸν καλεῖ Ὑπερίονα καὶ μόνον ἅπαξ ἀπαντᾷ παρ' αὐτῷ τὸ πατρωνυμικὸν Ὑπεριονίδης [6]. Καλεῖ ὅ-

1) Κατὰ τὸν *G. Curtins (gr. Etymol.* Α'. σελ. 367) ἡ λέξις ἥλιος, ἧς ἄλλοι τύποι εἶνε ἠέλιος παρ' Ὁμήρῳ, ἀβέλιος παρὰ τοῖς Κρησίν, ἢ ἀ*F*έλιος, αὐέλιος. ὡς καὶ ἡ λέξις ἠώς, ἧς ἄλλοι τύποι εἶνε τὸ λακων. Ἀβὼρ—ἀ*F*ώς, ἐξ οὗ τὸ αἰολ. αὔως, ἔχουσι τὴν αὐτὴν ῥίζαν καὶ τὸ λατιν· *aurora* καὶ *ausel* = *sol*. Εἶναι δ' αὔτη *us* καὶ σημαίνει καίειν, λάμπειν.
2) Ὀδ. Μ, 323.
3) Ὀδ. Μ, 377, ἑπ.
4) Ὀ. Ψ, 242, ἑπ.
5) Ἰλ. Σ, 239.
6) Ὀδ. Μ, 176.

μως αὐτὸν Φαέθοντα, ὄνομα, ὅπερ καὶ ὁ ἕτερος τῶν ἵππων του φέρει καὶ σημαίνει τὸν φωτίζοντα [1].

10. Ἠώς.

§ 44. Ἡ δὲ Ἠὼς εἶνε ἰδίως μὲν ἡ αὐγή, τὸ εἰσέτι ἀδύνατον φῶς τῆς ὑποφωσκούσης ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἡμέρα [2] ὡς θεὰ λατρευομένη. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἑωθινὸν φῶς εἶνε κοκκινωπὸν καὶ φαίνεταί πως σχηματίζον ῥοδοχρόους ταινίας, ἔχει καὶ ἡ θεὰ αὕτη σταθερὸν ἐπίθετον τὸ ῥοδοδάκτυλος. Ἔργον δ' αὐτῆς εἶνε νὰ προηγῆται τοῦ Ἡλίου ἐφ' ἁμάξης συρομένης ὑπὸ ἵππων ὁμωνύμων τοῖς τοῦ Ἡλίου, τοῦ Λάμπου καὶ Φαέθοντος [3], καὶ νὰ ἀναγγέλλῃ θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις τὴν τοῦ φωτὸς προσεχῆ ἐμφάνισιν [4].

Εἶνε δ' ἡ θεὰ αὕτη αὐτή τε καλλίστη τὸ εἶδος καὶ παντὸς ὡραίου φίλη καὶ ἐράστρια. Οὕτω μυθολογεῖται ὅτι ἥρπασε τὸν κάλλιστον τὸ εἶδος Κλεῖτον καὶ ἀπηθανάτισεν αὐτόν [5], ἡράσατο τοῦ ὡραίου Ὠρίωνος, τοῦ διὰ τοῦτο ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος φονευθέντος [6], καὶ ἔλαβε νόμιμον σύζυγον τὸν καλὸν Τιθωνόν, μεθ' οὗ οἰκεῖ ἐπὶ τῆς νήσου Αἰαίης, καὶ παρ' οὗ καθ' ἑκάστην ἀποχωρίζεται, ὅπως φέρῃ φῶς θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις.

Ἠὼς δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωροῖο
ὥρνυθ', ἵν' ἀθανάτοισι φόως φέροι ἠδὲ βροτοῖσιν [7].

1) Ἰλ. Δ. 735. Ὀδ. Ε, 479.
2) Ἰλ. Θ. 66.
3) Ὀδ. Ψ, 244.
4) Ὀδ. Ε, ἐν ἀρχῇ.
5) Ὀδ. Ο, 250, ἑπ.
6) Ὀδ. Ε, 121.
7) Ὀδ. Μ, 3—4. Ε, 1, ἑπ. Ἰλ. Λ, 1, ἑπ. Τὸν περὶ Τιθωνοῦ καλὸν μῦθον ἴδε ἐν Ὁμ. Ὕμνῳ εἰς Ἀφροδίτην, 219—239.

ὁ δὲ υἱὸς αὐτῆς Μέμνων εἶνε ὁ κάλλιστος μεταξὺ τῶν Τρώων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν [1].

Ὑπόκειται ὅμως καὶ αὕτη, ὡς καὶ ὁ Ἥλιος, εἰς τῶν ἀνωτέρω Ὀλυμπίων τὰς διαταγάς, οἵτινες δύνανται καὶ τὸν δρόμον τῆς νὰ βραδύνωσι, ταχύνωσιν ἢ καὶ ὁλοτελῶς ἐμποδίσωσι [2], καὶ δὲν εἶνε αὐτεξούσιός τις καὶ ἐλευθέρα θεότης.

III.

ΑΦΗΡΗΜΕΝΑΙ ΘΕΟΤΗΤΕΣ.

§ 45. Ὅπως κλείσωμεν ἐντελῶς τὸν κύκλον τῶν τῷ Ὁμήρῳ γνωστῶν Ὀλυμπίων θεῶν, ἀνάγκη ν' ἀναφέρωμεν καί τινας θεότητας, αἵτινες καθ' αὐτὸ οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν ἢ ποιητικαὶ πρόσκαιροι καὶ ἐκ τοῦ προχείρου προσωποποιήσεις ψυχικῶν καὶ ἠθικῶν καταστάσεων καὶ παθῶν [3]. Αἱ τοιαῦται θεότητες δὲν ἔχουσι καμμίαν αὐτοτελῆ προσωπικότητα, διὸ οὐδέποτε λαμβάνουσι μέρος ἐν ταῖς τῶν θεῶν συνελεύσεσιν, οὐδ' ἔχουσιν ἰδίαν λατρείαν, τόπον δὲ κατοικίας ἢ διατριβῆς συνήθους αὐτῶν οὐδέποτε ἀναφέρει ὁ ποιητής, ἀλλὰ πλάττει αὐτὰς προχείρως, ὅπως δώσωσι πρόσκαιρόν τινα ὥθησιν ἢ ποιάν τινα φορὰν εἰς τὰ πράγματα καὶ εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἐξαφανίζονται, διὸ καὶ ἀφηρημένας θεότητας ἐκαλέσαμεν αὐτάς. Συνήθως ὁ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν κύκλος ἀποτελεῖ μέρος τοῦ κύκλου ἑτέρου τινὸς θεοῦ, οὗ τὰς διαφόρους φάσεις ἐν ἰδιαιτέρᾳ μορφῇ ἐκπροσωποῦσιν, οἱονεὶ ἰδιαίτεροι δαίμονες αὐτοῦ οὖσαι, διὸ καὶ πάντοτε

1) Ὀδ. Δ, 188. Λ, 522.
2) Ὀδ. Ψ, 143, ἑπ.
3) Ἴδε Welcker, *gr. Goetterlehre*, Α'. σελ. 707.

μόνον ἐν συναφείᾳ πρὸς τοιούτους μεγάλους θεοὺς ἀναφέρονται [1]. Τοιαῦται θεότητες ὑπάρχουσι παρ' Ὁμήρῳ καὶ τοῖς τρισὶ τῶν θεῶν κύκλοις ἀνήκουσαι, ἰδιαιτέρως ὅμως τοῖς Ὀλυμπίοις ἀνήκουσιν οἱ ἑξῆς·

§ 46. Τοῦ Ἄρεος, τοῦ ἀγρίου τῶν πολέμων καὶ μαχῶν θεοῦ, τὰς διαφόρους φάσεις ἐκπροσωποῦσαι θεότητες εἶνε: ὁ Φόβος καὶ Δεῖμος, υἱοὶ καὶ ἀκόλουθοι αὐτοῦ [2]. ἡ Ἔρις τοῦ Ἄρεος «Κασιγνήτη τε ἑτάρη τε» ἥτις κατ' ἀρχὰς μικρὰ οὖσα ὑψοῦται ἔπειτα μέχρις οὐρανοῦ, ὁσάκις ἐν ἀρχῇ τῶν μαχῶν ἐξαποστέλληται ὑπὸ τοῦ Διὸς εἰς τὸν ἀγῶνα κρατοῦσα τὸ «τέρας πολέμοιο» [3]· ἡ Ἐνυώ, ἥτις παρακολουθεῖ τὸν Ἄρη καὶ τὴν πολεμικὴν Ἀθηνᾶν, μεθ' ἧς εἶνε αἱ μόναι πολεμικαὶ θεαί, διὸ καὶ πτολίπορθος καλεῖται [4]. Κατά τινας ἡ θεὰ αὕτη εἶνε αὐτὸς ὁ Ἄρης ὑπὸ θήλειαν μορφήν, κατ' ἄλλους δὲ ἡ προσωποποίησις τοῦ φονικοῦ καὶ καταστρεπτικοῦ τῶν μαχῶν, ὅθεν καὶ ὁ Ἄρης ἐνυάλιος ἐκλήθη [5]. Ὁ Κυδοιμός, ὅστις ἀναμιγνύεται εἰς τὰς μάχας μετὰ τῆς Ἔριδος: «ἐν δ' Ἔρις, ἐν δὲ Κυδοιμὸς ὁμίλεον» [6]. Ἔτι δὲ ἡ Ἀλκή, ἡ Ἰωκὴ καὶ ἡ Φίζα.

Ἀλλοίας δὲ φύσεως ἀφῃρημέναι θεότητες εἶνε: ἡ τοῦ Διὸς θυγάτηρ Ἄτη, ἥτις ἀᾶται, βλάπτει πάντας, θεούς τε καὶ ἀνθρώπους, μηδ' αὐτοῦ τοῦ Διὸς ἐξαιρουμένου, διὸ καὶ ἔρριψεν αὐτὴν ἀνεπιστρεπτὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν [7]. Τὴν ἀπάτην ὅμως οὐδέποτε ἐκτελεῖ ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλὰ πάν-

1) πρβ. *Nitzsch, Vorrede zur Odyssee*, τόμ. Α'. σελ. XV.
2) Ἰλ. Ν, 299. Ο, 119. Σ, 440. Λ, 37.
3) Ἰλ. Δ, 440, ἑπ. Α, 1, ἑπ.
4) Ἰλ. Ε, 333, 532.
5) πρβ. *Naegelsbach, Hom. Theolog.* σελ. 95.
6) Ἰλ. Σ, 535.
7) Τ, 91—130. πρβ. καὶ Ἀπολλων. Ῥόδ. 4, 847.

τοτε κατὰ προτροπὴν καὶ διαταγὴν ἄλλου τινὸς θεοῦ, εἶνε δηλ. προσωποποίησις τοῦ ἀπατηλοῦ τῶν θεῶν χαρακτῆρος [1]. Αἱ δὲ τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ τῆς συμφιλιώσεως θεαὶ Λιταί, τοῦ Διὸς καὶ αὐταὶ θυγατέρες, τρέχουσι κατόπιν τῆς Ἄτης, ὅπως ἐπανορθώσωσιν ὅ,τι ἐκείνη ἀπεργάζεται κακόν, ἐπειδὴ ὅμως εἶνε «χωλαί τε ῥυσαί τε παραβλῶπές τ' ὀφθαλμώ», δὲν προφθάνουσι τὴν Ἄτην, ἥτις εἶνε «σθεναρή τε καὶ ἀρτίπος — φθάνει δέ τε πᾶσαν ἀπ' αἶαν βλάπτουσ' ἀνθρώπους [2].

Ἡ δὲ Ὄσσα, ἡ πάσης ἀδεσπότου φήμης προσωποποίησις, προέρχεται ἐκ Διός, διὸ καὶ «Διὸς ἄγγελος» καλεῖται [3], καὶ πιστεύεται κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων:

. . . . . ἢ ὄσσαν ἀκούσῃς
ἐκ Διός, ἥτε μάλιστα φέρει κλέος ἀνθρώποισιν [4].

Οὕτω καλεῖται ὁ κύκλος τῶν τῷ Ὁμήρῳ γνωστῶν Ὀλυμπίων θεῶν, ὑπὸ τὴν μερικωτέραν τῆς λέξεως σημασίαν [5].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΟΙ ΤΩΝ ΥΔΑΤΩΝ ΗΤΟΙ ΘΑΛΑΣΣΙΟΙ ΘΕΟΙ.

§ 47. Οἱ τὸν κύκλον τοῦτον ἀποτελοῦντες θεοὶ εἶνε αἱ προσωποποιήσεις τοῦ ἑτέρου ἐκ τῶν τριῶν τοῦ παντὸς στοι-

1) πρβ. *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 25, 71, 96, 317—320.
2) Ἰλ. Ι, 502, ἑπ. Τ, 91. πρβ. *Naegelsbach,* σελ. 242.
3) Ὀδ. Ω, 413. Ἰλ. Β, 93, ἑπ.
4) Ὀδ. Α, 282.
5) Ἡ Φήμη παρ' Ὁμήρῳ δὲν εἶνε θεά, ὡς παρ' Ἡσιόδῳ (Ἔργ. καὶ Ἡμ. 764). Ὁ δὲ τῶν θεῶν ἰατρὸς Παιήων δὲν θεωρεῖται ὡς θεὸς ὑπὸ Ὁμήρου, διὸ οὐδὲν περὶ αὐτοῦ περισσότερον λέγομεν.

χείων, τοῦ ὕδατος. Ὅπως οἱ Ὀλύμπιοι, οὕτω καὶ οἱ θαλάσσιοι θεοὶ ὑπάγονται ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν ἑνὸς τῶν Κρονιδῶν, τοῦ Ποσειδῶνος, πρὸς ὃν οὕτως ἢ ἄλλως συνδεόμενοι συναποτελοῦσι τὸ ὅλον τοῦ κύκλου τούτου. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὸ σύνολον τῶν θεῶν οἱ θαλάσσιοι κατέχουσι τὴν δευτέραν μετὰ τοὺς Ὀλυμπίους κατὰ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν πληθὺν θέσιν, δὲν εἶνε ὅμως καὶ τόσον ἀπομεμακρυσμένοι τῆς φυσικῆς δυνάμεως, ἣν ἐκπροσωποῦσιν, ὡς προσωπικότητες ὅλως ἐλεύθεραι, ὡς οἱ Ὀλύμπιοι. Ἀνήκουσι δ' εἰς τὸν δεύτερον τοῦτον κύκλον, ἀπὸ τοῦ ἐπισημοτέρου αὐτῶν ἀρχῆς γενομένης, οἱ ἑπόμενοι Ὁμηρικοὶ θεοί.

1. Ποσειδῶν.

§ 48. Ὁ ἀνώτατος οὗτος καὶ πάντων τῶν θαλασσίων θεῶν ἄρχων Κρονίδης εἶνε, ὡς καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ δηλοῖ [1], τὸ ἐν γένει ῥευστὸν τοῦ κόσμου στοιχεῖον, ἡ δύναμις τῶν ὑδάτων καθόλου ἐν ἑνὶ προσώπῳ ὡς θεὸς λατρευομένη. Διὰ τοῦτο καὶ ὡς τόπον τῆς διαρκοῦς αὐτοῦ διαμονῆς ἔχει τὴν θάλασσαν, ὡς ὁ ἴδιος λέγει:

ἦτοι ἐγὼν ἔλαχον πολιὴν ἅλα ναιέμεν αἰεί [2],

λαχὼν αὐτὴν κατὰ τὴν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Τιτάνων διαμοίρασιν τῆς τοῦ παντὸς ἀρχῆς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν του Διὸς καὶ Ἀϊδωνέως [3]. Ὅπως δ' ὁ Ζεὺς ἐν

1) Ὁ Ὅμηρος μεταχειρίζεται τὸν τύπον Ποσειδάων· ἐκτὸς ὅμως τούτου ἀπαντῶσι κατὰ διαλέκτους καὶ οἱ δωρικοὶ Ποτιδᾶς, Ποτιδάν, Ποτειδάν, οἱ αἰολικοὶ Ποτίδαν, Ποτείδαν καὶ οἱ Ἰωνικοὶ Ποσίδης καὶ Ποσείδης. Ἡ λέξις εἶνε τῆς αὐτῆς ῥίζης μὲ τὰ πότος, ποτίζω, ποταμός, καὶ σημαίνει τὸν ῥευστὸν καθόλου. *Preller, Gr. Mythol.* Α'. σελ. 443. *Welcker, Gr. Goetterlehre,* Α'. σελ. 622—623.

2) Ἰλ. Ο, 190.

3) Ἰλ. Ο, 185, ἑπ.

οὐρανῷ, οὕτω καὶ ὁ Ποσειδῶν ἐν τῇ θαλάσσῃ ἄρχει ἀπολύτως τῶν τοῦ κύκλου του θεῶν, συνενῶν, ὡς ἐκεῖνος, ἐν τῷ ἰδίῳ προσώπῳ πάσας τὰς παρὰ τοῖς λοιποῖς τοῦ κύκλου θεοῖς μερικῶς ἐμφανιζομένας ἰδιότητας, διὸ καὶ ὁ Ζεὺς ἐνιάλιος ἐκλήθη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων [1]. Τῆς κυριαρχίας καὶ δικαιοδοσίας αὐτοῦ σύμβολον ἔχει τὴν τρίαιναν, δι' ἧς παράγει πάντα τὰ θαλάσσια φαινόμενα, ὡς εἰκονίζονται ἐν τῷ ἑξῆς τῆς Ὀδυσσείας χωρίῳ Ε, 291, ἑπ.

Ὣς εἰπὼν σύναγεν νεφέλας, ἐτάραξε δὲ πόντον
χερσὶ τρίαιναν ἑλών· πάσας δ' ὀρόθυνεν ἀέλλας
παντοίων ἀνέμων, σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψεν
γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ.
Σὺν δ' Εὖρός τε Νότος τ' ἔπεσε Ζέφυρός τε δυσαὴς
καὶ Βορέης αἰθρηγενέτης, μέγα κῦμα κυλίνδων [2].

Ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρον τὴν γῆν ταράσσει διὰ σεισμῶν (ἐνοσίχθων). Ὅταν λ. χ. οἱ θεοὶ ἀνεμίχθησαν εἰς τὴν μεταξὺ Ἀχαιῶν καὶ Τρώων μάχην προσωπικῶς, ὁ μὲν Ζεὺς ἐβρόντησε δεινόν, ὁ δὲ Ποσειδῶν ἐτίναξε τοσοῦτον ἰσχυρῶς τὴν γῆν, ὥστε ὁ ἐν Ἅιδῃ Ἀϊδωνεὺς ἀνεπήδησεν ἐκ τοῦ θρόνου του φοβηθεὶς μὴ διαῤῥαγῇ ἡ γῆ καὶ φανῶσι θεοῖς καὶ ἀνθρώποις τὰ μέγαρά του [3]. Ἀναμφιβόλως σεισμοὶ ἰσχυροὶ καὶ ἐν καιρῷ αὐτῶν διάῤῥηξις ἡφαιστείων ἢ ἀνάδυσις καὶ κατάδυσις νήσων ἐν τῇ ἑλληνικῇ θαλάσσῃ ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ θεωρηθῇ ὡς τῶν σεισμῶν παραγωγὸς ὁ τῆς θαλάσσης ἄρχων θεός.

§ 49. Δὲν εἶνε ὅμως ὁ θεὸς οὗτος μόνον ἄγριος καὶ τῶν καταιγίδων καὶ τῶν τρικυμιῶν παραγωγός, ἡ θάλασσα ὑπὸ

1) πρβ. Αἰσχύλου ἀπόσπασμα 334.

2) πρβ. καὶ Ὀδ. Δ. 500, ἑπ. Ψ, 234, ἑπ.

3) Ἰλ. Υ, 55—65.

τὴν ταραχώδη καὶ ἀγρίαν αὐτῆς ὄψιν, ἀλλ' ἔχει καὶ τὴν εὐεργετικὴν ὄψιν του· διότι ὁ Ὅμηρος ἀποκαλεῖ τὸν Ποσειδῶνα καὶ Γαιήοχον, ὡς συνέχοντα, συσφίγγοντα καὶ οἱονεὶ ἐξασφαλίζοντα τὴν γῆν διὰ τῶν ὑδάτων, ὅθεν καὶ μετέπειτα *ἀσφάλιος* ἐκλήθη[1]. Τοιοῦτον αὐτοῦ χαρακτῆρα ὑπεμφαίνει καὶ ὁ μῦθος ἐκεῖνος, καθ' ὃν ὁ Ποσειδῶν θητεύων ποτὲ παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Τροίας Λαομέδοντι ἔκτισε περὶ τὸ Ἴλιον τεῖχος εὐρὺ καὶ μάλα καλόν, «ἵν' ἄῤῥηκτος πόλις εἴη»[2]. Πρὸς δὲ τούτοις οὗτος πέμπει καὶ παρ' αὐτοῦ συχνάκις αἰτοῦσιν οἱ ναυτιλλόμενοι οὔριον ἄνεμον καὶ εὔπλοιαν:

εἰ δέ κεν εὐπλοίην δώῃ κλυτὸς ἐννοσίγαιος[3],

καὶ προστατεύει καὶ βοηθεῖ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἵππων, ὡς ἵππιος Ποσειδῶν. Ὅτι δ' ἡ τοιαύτη περὶ αὐτοῦ ἰδέα ἤδη παρ' Ὁμήρῳ ἔχει τὴν ὕπαρξίν της δεικνύεται ἐκ τῶν ἑξῆς. Οἱ ἀθάνατοι τοῦ Ἀχιλλέως ἵπποι δῶρον τοῦ Ποσειδῶνος εἶνε[4], ὁ αὐτὸς λύει ἀπὸ τοῦ ἅρματος τοὺς τοῦ Διὸς ἵππους[5], ἵπποι προσφέρονται τῷ θαλασσίῳ θεῷ Σκαμάνδρῳ εἰς θυσίαν[6] καὶ ἐπὶ ἵππων θέτοντες τὴν χεῖρα ὁρκίζονται εἰς τὸν Ποσειδῶνα[7], ὡς ἀργότερα ὁ ἵππος ἦν ἓν τῶν συμβολικῶν τοῦ θεοῦ τούτου ζώων. Ἔχει δὲ τὴν ἰδιότητα ταύτην, εἴτε διότι τὰ κύματα τῆς θαλάσσης φαίνονται τρέχοντα ταχέως, ὡς οἱ ἵπποι, πρὸς οὓς καὶ παραβάλλονται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, ὡς καὶ αἱ νῆες, «αἴθ' ἅλὸς ἵπποι ἀνδράσι

1) *Peller, Gr. Mythol.* Α'. σελ. 454.
2) Ἰλ. Φ, 447, ἑπ.
3) Ἰλ. Ι, 362.
4) Ἰλ. Ψ, 277.
5) Ἰλ. Θ, 440.
6) Ἰλ. Φ, 132.
7) Ἰλ. Ψ, 584. πρβ. *K. O. Mueller, Prolegom.* σελ. 353.

γίγνονται, περώσι δὲ πουλὺν ἐφ' ὑγρήν»[1], εἴτε διότι ὡς θεὸς τῆς ὑγρότητος παράγει τροφὴν διὰ τοὺς ἵππους.

§ 50. Εἶνε δ' ὁ Ποσειδῶν τοσοῦτον ἰσχυρὸς θεὸς (εὐρυσθενής, εὐρυκρείων) ὥστε, εἰ καὶ γνωρίζει ὅτι ὁ Ζεὺς εἶνε ἰσχυρότερος αὐτοῦ καὶ σοφώτερος καὶ ὅτι δὲν συμφέρει ν' ἀντιπράττῃ καὶ μάχηται πρὸς ἐκεῖνον[2], οὐδόλως ἐν τούτοις ἀποδειλιᾷ ἐνώπιόν του, ἀλλ' ἀνθίσταται καὶ διεκδικεῖ τὰ δίκαιά του συνωμοτῶν πρὸς τοῦτο καὶ μετὰ τῆς Ἥρας καὶ τῆς Ἀθηνᾶς[3], καὶ δὲν ὑποχωρεῖ εἰ μὴ μόνον διότι εἶνε πρεσβύτερος καὶ « πρεσβυτέροισιν Ἐρινύες ἅμ' ἕπονται»[4]. Οὕτως, ὅτε ἡ Ἶρις φέρει αὐτῷ τὴν ἀγγελίαν ὅτι κατὰ διαταγὴν τοῦ Διὸς πρέπει ν' ἀποχωρήσῃ τῆς μεταξὺ Τρώων καὶ Ἀχαιῶν μάχης ἐπὶ ἀπειλῇ τιμωρίας, οὗτος ἀπαντῶν πρὸς αὐτὴν ἀπαριθμεῖ πρῶτον τὰ πατρογονικά του ἀπέναντι τοῦ Διὸς δικαιώματα καὶ ἔπειτα προσθέτει:

χερσὶ δὲ μήτι με πάγχυ κακὸν ὣς δειδισσέσθω
θυγατέρεσσιν γάρ τε καὶ υἱάσι βέλτερον εἴη
ἐκπάγλοις ἐπέεσσιν ἐνισσέμεν οὕς τέκεν αὐτός,
οἳ ἔθεν ὀτρύνοντος ἀκούσονται καὶ ἀνάγκῃ[5].

Ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν Ἰλιάδα ἀγωνίζεται μετὰ τῆς Ἥρας καὶ Ἀθηνᾶς κατὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Διὸς προστατευομένων Τρώων, ἐν δ' Ὀδυσσείᾳ εἶνε ὁ ἄσπονδος τοῦ Ὀδυσσέως ἐχθρός, περὶ οὗ γνωρίζει μὲν ὅτι ὁ Ζεὺς καὶ οἱ ἄλλοι θεοὶ ἀπεφάσισαν τὴν εἰς τὴν πατρίδα του ἐπάνοδον, ἀλλ' οὐχ ἧτ-

1) Ὀδ. Δ, 708—709. Ἴδε καὶ Welcker, *Gr. Goetterlehre* Α'. σελ. 633, ἑπ.
2) πρ. Ἰλ. Θ, 210, ἑπ. 440. Ν, 354, ἑπ. Υ, 301. Ὀδ. Ν, 128, 133, 148.
3) Ἰλ. Α, 400, ἑπ. Υ, 115, ἑπ. Ω, 25—26.
4) Ἰλ. Ο, 204.
5) Ἰλ. Ο, 196, ἑπ.

τον πρὸς ἐκδίκησιν φροντίζει νὰ περιπλανήσῃ καὶ καταπονήσῃ αὐτὸν ὡς οἷόν τε περισσότερον [1].

Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Ζεὺς ἀναγνωρίζει αὐτὸν ὡς πρεσβύτατον καὶ ἄριστον (ἐντιμότατον καὶ ἰσχυρότατον) μεταξὺ τῶν θεῶν καὶ ἐπιμελῶς ἀποφεύγει νὰ πράξῃ τι βλαβερὸν αὐτῷ καὶ νὰ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν εἰς σύγκρουσιν [2]. Καθόλου δ' ἐνεργεῖ πάντοτε ἐν κρυπτῷ καὶ μετ' ὀργῆς καὶ πάντες οἱ περὶ αὐτοῦ μῦθοι παριστῶσιν αὐτὸν ὡς ἐπιβλητικόν τινα, ἰσχυρόν, ἀπειθῆ, ἰσχυρογνώμονα καὶ ὀργίλον καὶ ἄκαμπτον θεὸν συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τοῦ στοιχείου, εἰς ὃ ἀλληγορεῖται, τῆς θαλάσσης.

§ 51. Φαντάζεται δ' αὐτὸν ὁ Ὅμηρος ὡς ἄνδρα μέγαν μὲ κυανοῦν γένειον καὶ κόμην (κυανοχαῖτα) καὶ εὐρέα στήθη· διότι ἡ θάλασσα τῷ ὄντι τοιοῦτον ἔχει χρῶμα καὶ ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς ὡς εὐρὺ στῆθος σώματός τινος φαίνεται. Τὰ περικαλλέστατα αὐτοῦ μέγαρα κεῖνται ἐν Αἰγαῖς τῆς Ἀχαΐας παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Κράθιος, ἔνθα διατρίβει σωνήθως, σπανίως μόνον κατ' ἰδιαιτέραν τοῦ Διὸς πρόσκλησιν μεταβαίνων εἰς τὸν οὐρανόν, ὅπως μετάσχῃ τοῦ τῶν θεῶν συμβουλίου [3]. Πορεύεται δ' εἴτε πεζὸς ἢ ἐφ' ἁμάξης συρομένης ἐπὶ τῶν κυμάτων ὑπὸ ταχυτάτων χρυσοκόμων ἵππων ὁλόχρυσα ἐνδεδυμένος, ὅτε τὰ μὲν κήτη προσπηδῶσι πανταχόθεν πρὸς τιμὴν τοῦ κυριάρχου θεοῦ, ἡ δὲ θάλασσα διίσταται [4].

Σύζυγόν τινα αὐτοῦ δὲν γνωρίζει ὁ ποιητής [5], γνωρίζει ὅμως πολλὰς ἐρωμένας, ἐξ ὧν ἐγέννησε πολλὰ τέκνα. Ἓν

1) Ὀδ. Ε, 289, ἑπ.
2) Ὀδ. Ν, 140, ἑπ. Α, 68.
3) Ἰλ. Υ, 13, ἑπ. Ν, 20, ἑπ.
4) Ἰλ. Ν, 21, ἑπ.
5) Ἡ Ἀμφιτρίτη ἐπὶ Ὁμ. δὲν εἶνε τοῦ Ποσειδῶνος σύζυγος,

τῶν τέκνων του, τὸ ἐπισημότατον πάντων, ἦν ὁ Ἑκατόγχειρος Βριάρεως, ὡς καλοῦσιν αὐτὸν οἱ θεοί, ἢ Αἰγαίων, ὡς οἱ ἄνθρωποι, ὁ σώσας ποτὲ τὸν Δία ἐκ βεβαίου καὶ δεινοῦ κινδύνου καὶ ὑπερβαίνων κατὰ τὴν ἰτχὺν καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα του [1].

2. Ἀμφιτρίτη.

§ 52. Ἡ θεὰ αὕτη, ἥτις μόνον ἐν τῇ Ὀδυσσείᾳ μνημονεύεται, οὔτε τοῦ Ποσειδῶνος σύζυγος εἶνε, ὡς παρ' Ἡσιόδῳ, οὔτε τις τῶν Νηρηίδων [2], ἀλλ' οὐδ' ἐντελὴς καὶ ἀνεξάρτητος θεία πρωπικότης εἰσέτι, διότι παρ' Ὁμήρῳ ταυτίζεται μὲ τὴν θάλασσαν, ἧς μίαν ὄψιν ἐκπροσωπεῖ. Ἡ Ἀμφιτρίτη δηλ. εἶνε, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ [3], ἀλληγορία τῆς ἐν γένει θαλάσσης, τῆς κυματούσης, ροχθούσης, κατασπωμένης ἐπὶ τῶν ἀκτῶν καὶ πλήρους ζώων, διὸ καὶ συχνὰ μεταχειρίζεται ὁ ποιητὴς τὰς φράσεις: Ἀμφιτρίτης (ἀντὶ θαλάσσης) κῦμα, κύματα, κῆτος κτλ. [4]. Ἀποκαλεῖται δ' ἡ θεὰ αὕτη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ *κυανῶπις*, διότι τοιοῦτον τὸ τῆς θαλάσσης χρῶμα, καὶ *ἀγάστονος*, εἴτε ὡς μεγάλα στένουσα ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ζώων [5], εἴτε ὡς μέγαν κρότον προξενοῦσα.

1) Ἰλ. Α. 401—406. Ὁ Αἰγαίων ἦν ἐξάπαντος θαλάσσιος δαίμων· οἱ περὶ αὐτοῦ μῦθοι ἐπεχωρίαζον ἐν Κορίνθῳ (Παυσαν. 2,1, 6, 4, 6), ἔνθα καὶ ὁ Ποσειδῶν αὐτὸς Αἰγαίων ἐκαλεῖτο, καὶ ἐν Εὐβοίᾳ (Ἀρρίαν. παρ' Εὐσταθ. εἰς Ἰλ. Σ, 123). Ἴδε *K. O. Mueller*, *Proleg.* σελ. 272, 360.
2) Ἡσιόδ. Θεογον. 243, 930.
3) Παρὰ τὸ ἀμφὶ καὶ τειρω, τρίζω, τρύζω= ἡ ἀμφιῤῥοχθοῦσα (θάλασσα).
4) Ὀδ. Γ, 91. Μ, 60, 97. Ε, 422.
5) πρβ. Ὀδ. Μ, 97, ἑπ.

SISMANOGLIO MEGARO

3. *Νηρεὺς καὶ Νηρηίδες.*

§ 53. Τὸ ὄνομα Νηρεὺς[1] οὐδαμοῦ παρ' Ὁμήρῳ ἀπαντᾷ, ἀλλ' ὁ ποιητὴς γνωρίζει ἁπλῶς τὸν πατέρα τῶν Νηρηίδων ὡς θαλάσσιον γέροντα οἰκοῦντα ἐν τῷ βάθει τῆς θαλάσσης μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, αἵτινες διὰ τοῦτο *ἅλιαι* καλοῦνται[2]. Τὰ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀναφερόμενα ὀνόματα αὐτῶν εἶνε κατὰ μέγα μέρος τῶν διαφόρων τῆς θαλάσσης ἰδιοτήτων ἐκφραστικά, εἰς ἃς ἀλληγοροῦνται, οὖσαι οἱονεὶ αἱ Νύμφαι τῆς θαλάσσης· δὲν γνωρίζει ὅμως καὶ πασῶν τὰ ὀνόματα ὁ Ὅμηρος, ἀλλὰ μόνον τριάκοντα καὶ τεσσάρων, ἐν οἷς καὶ τὸ τῆς ἐπισημοτάτης μεταξὺ τῶν Νηρηίδων, τῆς μητρὸς τοῦ Ἀχιλλέως, Θέτιδος[3]. Αὕτη παρίσταται παρ' Ὁμήρῳ διὰ πάντων τῶν περὶ αὐτῆς μύθων ὡς ἀγαθή τις καὶ εὐεργετικὴ θεά, οἷον εἶνε καὶ ὁλόκληρον τὸ γένος αὐτῆς. Παρ' αὐτῇ εὗρέ ποτε ἄσυλον ὁ ὑπὸ τοῦ Θρᾳκὸς Λυκούργου καταδιωκόμενος Διόνυσος[4], αὕτη μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ὠκεανοῦ Εὐρυνόμης ὑποδέχεται τὸν ὑπὸ τοῦ Διὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐκσφενδονισθέντα Ἥφαιστον καὶ διασώσασα περιποιεῖται αὐτὸν ἐπὶ ἐννέα ὅλα ἔτη[5], αὕτη τέλος, καὶ μόνον αὕτη, διασώζει καὶ αὐτὸν τὸν Δία ἀπὸ τοῦ κινδύνου νὰ δεσμευθῇ ὑπὸ τῶν ἄλλων θεῶν καλέσασα εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ ἐκ τοῦ Ἅδου τὸν πᾶσι τοῖς θεοῖς φοβερὸν Βριάρεων[6]. Καὶ ὅμως ἡ τόσον

1) Κατὰ τὸν Πρέλλερον ὁ Νηρεὺς εἶνε ἀλληγορία τῆς γαληνιαίας, εὐμενοῦς καὶ εὐεργετικῆς τῆς θαλάσσης ὄψεως· παράγεται δ' ἡ λέξις παρὰ τὸ νάω—ναρός· *Gr. Mytholog.* Α'. σελ. 433. πρβ. καὶ *Schoemann, Opuscula,* τόμ. Β'. σελ. 181.

2) Ἰλ. Α, 358. Σ, 35—38, 50, 141, 86, 432.

3) Ἰλ. Σ, 39—49.

4) Ἰλ. Ζ, 135, ἑπ.

5) Ἰλ. Σ, 395, ἑπ.

6) Ἰλ. Α, 395, ἑπ.

ἀγαθὴ θεὰ αὕτη ἀνταμείβεται πικρότατα ὑπὸ τοῦ Διός· διότι, ὡς αὐτὴ λέγει, οὐ μόνον ἐβιάσθη ὑπ' αὐτοῦ νὰ λάβῃ σύζυγον τὸν θνητὸν καὶ ταχέως γηράσαντα Πηλέα, ἀλλὰ καὶ τὸν μονογενῆ αὐτῆς υἱὸν Ἀχιλλέα βραχυχρόνιόν τε ἐποίησε καὶ τὸν βραχὺν τοῦτον βίον ἀλγηδόνων καὶ λυπῶν ἐνέπλησεν[1].

Ὑπὸ τὸν μῦθον τοῦτον πιθανῶς ἀλληγορεῖται τὸ διὰ θαλάσσης ταξειδεύειν τῶν ἀνθρώπων, ὅπερ ἐξελήφθη ὡς ἐπιμιξία καὶ γάμος τοῦ θνητοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς θαλάσσης, οὗ οἱ καρποὶ εἶνε μὲν μεγάλοι καὶ ὡραῖοι, ὡς ὁ Ἀχιλλεύς, ἀλλὰ βραχυχρόνιοι καὶ ἀβέβαιοι διὰ τὸ ἐπικίνδυνον καὶ πλῆρες ἀγωνίας καὶ μόχθου τοῦ τοιούτου ταξειδίου καὶ βίου[2].

4. *Πρωτεὺς καὶ Εἰδοθέα.*

§ 54. Ὁ Πρωτεὺς καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Εἰδοθέα εἶνε ἐκ τῶν θεοτήτων, ὧν ἡ φύσις λίαν δυσεξήγητος καὶ γριφώδης. Ὁ μὲν Πρωτεὺς εἶνε καθ' Ὅμηρον «ἴφθιμος, ἅλιος γέρων, Ποσειδάωνος ὑποδμώς», βόσκων τὰς φώκας τῆς Ἀμφιτρίτης, μεθ' ὧν καθ' ἑκάστην μεσημβρίαν ἐξαναδὺς τῶν κυμάτων κοιμᾶται ἐν σπηλαίοις παραλίοις ἐξηπλωμένος ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν, ἃς προηγουμένως ἀπαριθμεῖ, καὶ γνωρίζει «θαλάσσης πάσης βένθεα». Συγχρόνως ὅμως καλεῖται Αἰγύπτιος, δηλ. γόης, «ὀλοφώϊα εἰδώς». Διὰ νὰ ἐκφύγῃ τὰς χεῖρας

1) Ἰλ. Σ, 429—461.

2) Ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐπίσης μετὰ τῆς Θέτιδος οἰκεῖ καὶ ἡ μόνον τρὶς ἐν τῇ Ἰλιάδι μνημονευομένη Εὐρυνόμη. Αὕτη εἶνε θυγάτηρ τοῦ Ὠκεανοῦ, ἑπομένως οὐχὶ Νηρηίς, ἐνεργετικὴ ὅμως, ὡς ἡ Θέτις, μεθ' ἧς δέχεται καὶ περιποιεῖται τὸν Ἥφαιστον ἐν τῇ δυστυχίᾳ του (Ἰλ, Σ, 395, ἑπ.). Ἄλλο τι περὶ αὐτῆς δὲν ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος, οὐδ' ὅτι εἶνε μήτηρ τῶν Χαρίτων, ὡς ὁ Ἡσίοδος μυθολογεῖ (Θεογον. 907).

τοῦ προσπαθοῦντος νὰ τὸν συλλάβῃ, μεταβάλλεται εἰς πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ὄντα καὶ δύναται νὰ προείπῃ τῷ συλλαβόντι αὐτὸν Μενελάῳ οὐ μόνον τὴν διεύθυνσιν καὶ τὰς ἀποστάσεις τοῦ ταξειδίου του, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν τῇ πατρίδι καὶ τῇ οἰκίᾳ του αὐτῇ συμβαίνοντα καὶ μάλιστα καὶ τὰ συμβησόμενα [1].

Ἡ δὲ θυγάτηρ τοῦ Πρωτέως Εἰδοθέα εἶνε εὔσπλαχνός τις καὶ εὐεργετικὴ θεά, ἥτις, ὅπως σώσῃ ἐκ τῆς πείνης τὸν ἐν τῇ νήσῳ Φάρῳ ὑπὸ ἀπλοίας καταληφθέντα Μενέλαον, ἀποκαλύπτει αὐτῷ τὰ κατὰ τὸν πατέρα της καὶ τὸν βοηθεῖ εἰς τὴν σύλληψιν αὐτοῦ, παρ' οὗ μόνον ἠδύνατο νὰ γνωρίσῃ μέσον σωτηρίας, καλύψασα αὐτόν τε καὶ τρεῖς ἐκ τῶν συνεταίρων του μὲ δέρματα φωκῶν, ὅπως μὴ γνωρίσῃ αὐτοὺς ὁ γέρων Πρωτεύς, ὅταν ἤθελεν ἐξέλθει τῆς θαλάσσης, ὅπως κοιμηθῇ [2].

§ 55. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν θεῶν τούτων ἀναφέρει ὁ ποιητής. Ἀλλὰ τίς ἆρά γε ἡ φύσις αὐτῶν καὶ εἰς τί ἀλληγοροῦνται; Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Πρωτεὺς γνωρίζει «θαλάσσης πάσης βένθεα» καὶ δύναται νὰ προείπῃ τῷ Μενελάῳ τὰ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ συμβαίνοντα, ὅτι διηγεῖται περὶ τοῦ Ὀδυσσέως ὅτι εἶδεν αὐτὸν «ἐν νήσῳ θαλερὸν κατὰ δάκρυ χέοντα» [3], καὶ ὅτι πρὸς οὐδεμίαν ἄλλην φυσικὴν θεότητα ἔχει σχέσιν τινά, θέλομεν εὕρει λίαν πιθανὴν τὴν τοῦ Naegelsbach γνώμην ὅτι ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Πρωτέως ἀλληγορεῖται ὄχι φυσικόν τι στοιχεῖον ἢ δύναμις ἀλλ' ἡ *ναυτιλία* [4]· διότι ἀληθῶς ὁ ναυτίλος περιερχόμενος διαφόρους παραλίας καὶ χώρας οὐ μόνον «θαλάσσης πάσης βένθεα» μανθάνει, ἀλλὰ καὶ εἰδήσεις παντοίας δύναται νὰ φέρῃ τῷ ξενιτεύοντι περὶ τῆς πατρίδος του. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἰδίως περὶ τὴν ναυτιλίαν κατεγίνοντο οἱ Αἰγύπτιοι καὶ Φοίνικες, οἵτινες ἦσαν γνωστοί, οὗτοι μὲν ὡς ἀπατεῶνες [1], ἐκεῖνοι δὲ ὡς γόητες καὶ θαυματοποιοί [2], διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πρωτεύς, τουτέστι πᾶς ναυτίλος, τοιοῦτος ἐθεωρεῖτο, πεπειραμένος καὶ πολυμήχανος καὶ γόης. Διὰ τοῦτο καὶ θυγάτηρ τοῦ Πρωτέως εἶνε ἡ Εἰδοθέα, ἡ εἰς τὰ σωτήρια τῆς ναυτιλίας μέσα καὶ τὰς ἀνακαλύψεις αὐτῆς ἀλληγορουμένη θεά, ἥτις ἔχει τὸ ὄνομα κατὰ τὸν σχολιαστήν [3] «ἀπὸ τῆς εἰδήσεως καὶ ἐπιστήμης τοῦ πατρός», διότι γνωστὸν εἶνε ὅτι ὅ τε Ὅμηρος καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχαῖοι ὀνομάζουσι πολλάκις τοὺς υἱοὺς ἀπὸ τῆς ποιότητος τῶν γονέων [4]. Ἤτοι λοιπὸν εἰς τὴν φοινικικὴν καὶ αἰγυπτιακὴν ναυτιλίαν ἀλληγοροῦνται ὁ Πρωτεὺς καὶ ἡ Εἰδοθέα [5], ἢ εἰς τὴν καθόλου κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ναυτιλίαν [6]. Ἐννοεῖται δ' ὅτι ὁ Ὅμηρος οὐδεμίαν περὶ τῆς τοιαύτης τῶν θεῶν τούτων σημασίας καὶ ἀρχῆς ἔχει εἴδησιν, ἀλλ' οὗτος γνωρίζει αὐτοὺς ὡς θεοὺς μὲ τοιαύτας ἀτομικὰς ἰδιότητας.

1) Ὀδ. Δ, 365—370.
2) Ὀδ. Δ, 365—446.
3) Ὀδ. Δ, 556.
4) *Hom. Theologie* σελ. 88—89.

5. *Ἄτλας καὶ Καλυψώ.*

§ 56. Ὅμοια καὶ ἀνάλογα πρὸς τὰ περὶ Πρωτέως καὶ Εἰδοθέας εἶνε καὶ τὰ περὶ Ἄτλαντος καὶ Καλυψοῦς ὑπὸ τοῦ

1) πρβ. Ὀδ. Ο, 415, ἐπ. Ξ, 288.
2) Ὀδ. Δ, 220, ἐπ.
3) Σχόλ. εἰς Ὀδ. Δ, 360.
4) πρβ. *K. O. Mueller, Proleg.* σελ. 275, 287. καὶ διὰ τοὺς μεθ' Ὅμηρον τοῦ αὐτοῦ *Dorier*, τόμ. Α'. σελ. 63.
5) *Naegelsbach, Hom. Theolog.* σελ. 89, σημ.
6) πρβ. *Hermann, de Atlante, Opuscul.* τόμ. 7. σελ. 241.

SISMANOGLIO MEGARO

Ὁμήρου ἀναφερόμενα. Ὡς ὁ Πρωτεύς, οὕτω καὶ ὁ Ἄτλας γνωρίζει «θαλάσσης πάσης βένθεα»[1], καὶ εἶνε ἐπίσης «ὀλοόφρων, ὀλοφῶϊα εἰδώς». Ἐκτὸς ὅμως τούτου κρατεῖ οὗτος ἢ φυλάσσει καὶ κίονας μακρὰς «αἵτε γαῖάν τε καὶ οὐρανὸν ἀμφὶς ἔχουσιν».

Ἡ δὲ θυγάτηρ τοῦ Ἄτλαντος, Νύμφη Καλυψώ, οἰκεῖ μετὰ τοῦ πατρός της πρὸς ἡλίου δυσμὰς ἐν τῇ νήσῳ Ὠγυγίᾳ, ἔνθα κατὰ τὸν ποιητὴν εἶναι ὀμφαλὸς τῆς θαλάσσης καὶ ἔνθα ἔχει τοσοῦτον περικαλλῆ κατοικίαν, ὥστε καὶ θεὸς ἂν ἔβλεπεν αὐτὴν ἤθελε τὴν ἀποθαυμάσει[2]. Εἶνε δὲ γοητευτική τις καὶ ἀπατηλὴ θεὰ (δολόεσσα) κρατήσασα παρ' ἑαυτῇ ἄκοντα τὸν Ὀδυσσέα ὀκτὼ ὅλα ἔτη[3].

§ 57. Καὶ ταῦτα μὲν ἀναφέρονται καὶ περὶ τῶν θεῶν τούτων. Ἐὰν δ' ἤδη λάβωμεν πάλιν ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ ὁ Ἄτλας γνωρίζει ἀκριβῶς τὰ τῆς θαλάσσης καὶ εἶνε πανοῦργος καὶ ἀπατεών, ὡς καὶ ὁ Πρωτεύς, καὶ ὅτι αὐτός τε καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Καλυψὼ πρὸς οὐδεμίαν φυσικὴν θεότητα συνδέονται, ὡς καὶ ὁ Πρωτεὺς μετὰ τῆς Εἰδοθέας, θέλομεν καταντήσει εἰς ἀνάλογον τῆς φύσεως τῶν θεῶν τούτων ἑρμηνείαν, ὅτι δηλ. ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἄτλαντος δὲν ἀλληγορεῖται φυσική τις δύναμις, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ ναυτιλία καὶ δὴ ἡ κατὰ τὴν δύσιν καὶ τὰς περὶ τὰς ἡρακλείους στήλας χώρας. Διὰ τοῦτο ἐπλάσθη καὶ ὁ μῦθος ὅτι μόνος ὁ Ἄτλας κατέχει τοὺς διαχωρίζοντας τὴν γῆν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ κίονας ἐκείνους, τὸν ἡράκλειον δηλ. πορθμόν[4]· διότι μόνος ὁ ναυ-

1) Ὀδ. Α, 52, ἑπ.
2) Ὀδ. Α, 49, ἑπ. Ε, 55, ἑπ.
3) Ὀδ. Α, 55, ἑπ.
4) Οὕτως ἐξηγεῖ τὰς κίονας τοῦ Ὁμήρου ὁ *Naegelsbach*, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 88.

τίλος ὁ τολμῶν καὶ ἀποκαρτερῶν[1] νὰ διέλθῃ τὸν ἡράκλειον πορθμὸν ἦν κύριος τρόπον τινὰ αὐτοῦ[2] καὶ ἠδύνατο, πρὸς δυσμὰς πλέων, ν' ἀπαντήσῃ τοὺς ἐκεῖ λαούς, μεθ' ὧν ἀντήλασσε τὰ περίτεχνα αὐτοῦ ἀθύρματα πρὸς τοὺς θησαυροὺς ἐκείνων, ὡς ὁ τῆς Ἀνατολῆς ναυτίλος ἐξηπάτα τοὺς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν λαούς[3]. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἄτλαντος, καρπὸς δηλ. τῆς τοιαύτης ναυτιλίας, εἶνε ἡ Καλυψώ, τουτέστιν ἡ καλύπτουσα, ἀποκρύπτουσα καὶ ἐξαπατῶσα· διότι τὴν πρὸς δυσμὰς ναυτιλίαν ἐξήσκουν κατ' ἐξοχὴν οἱ ἀπατεῶνες Φοίνικες. Τὴν ἐντελῆ δὲ ταύτην τοῦ Ἄτλαντος καὶ τῆς Καλυψοῦς πρὸς τὸν Πρωτέα καὶ τὴν Εἰδοθέαν ἀναλογίαν καὶ ὁμοιότητα προσεπιβεβαιοῖ καὶ ὁ μεταγενέστερος μῦθος, ὅτι καὶ ὁ Πρωτεὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐκράτει ὁμοίας ταῖς τοῦ Ἄτλαντος στήλας[4].

β. Σειρῆνες.

§ 58. Παρ' Ὁμήρῳ αἱ θεαὶ αὗταί εἰσι δύο τὸν ἀριθμόν[5], οἰκοῦσιν ἐν παραλίῳ τινὶ λειμῶνι καὶ ᾄδουσι τοσοῦτον μελῳδικά, ὥστε ὁ διαβάτης ὁ ἀκούων τὴν μελῳδικὴν αὐτῶν φωνὴν καταγοητευόμενος λησμονεῖ πατρίδα, σύζυγον καὶ τέκνα καὶ ἀποφασίζει νὰ μεταβῇ παρ' αὐταῖς, ἐκεῖ ὅμως δι' ἔλλειψιν τροφῆς ἀποθνήσκει τῆς πείνης, διὸ καὶ ὁ λειμὼν

1) Διότι Ἄτλας εἶνε παρὰ τὸ ἐπιτατ. α καὶ τὸ τλᾶν. *K.O.Mueller, Proleg.* σελ. 118. *Doederlein, Gloss.* § 2381.
2) πρβ. *Hermann, de Atlante, Opusc.* τόμ. 7. σελ. 253.
3) πρβ, Ὀδ. Ξ, 288. Ο, 415, ἑπ.
4) Ἴδε Βιργιλίου Αἰνειάδ. 11, 262.
5) Τοῦτο δηλοῦται ἐκ τοῦ δυϊκοῦ ἀριθμοῦ, ὃν περὶ αὐτῶν μεταχειρίζεται ὁ ποιητής. Ὀδ. Μ, 52: ὄφρα κε τερπόμενος ὄπ' ἀκούῃς Σειρήνοιιν. πρβ. καὶ στίχ. 116. Κατὰ τὸν Εὐστάθιον (εἰς Ὀδ. Μ, 39) τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἦσαν Ἀγλαοφήμη καὶ Θελξιέπεια.

SISMANOGLIO MEGARO

αὐτῶν εἶνε πλήρης ὀστέων καὶ σηπομένων πτωμάτων [1]. Ὁ Ὀδυσεὺς κατὰ συμβουλὴν τῆς Κίρκης διῆλθεν ἐκεῖθεν δεδεμένος ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ τοῦ πλοίου, ἀφοῦ πρῶτον ἐσφράγισε καλῶς τὰ ὦτα τῶν συνεταίρων του διὰ κηροῦ, καὶ οὕτως ἤκουσε τὴν μελῳδικὴν φωνὴν καὶ τὰς προτροπὰς αὐτῶν νὰ μεταβῇ παρ' αὐταῖς, αἵτινες γνωρίζουσι πάντα τὰ ἐπὶ τῆς γῆς συμβαίνοντα:

ἴδμεν γάρ τοι πάνθ' ὅσ' ἐνὶ Τροίῃ εὐρείῃ
Ἀργεῖοι Τρῶές τε θεῶν ἰότητι μόγησαν.
Ἴδμεν δ' ὅσσα γένηται ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ [2].

Βεβαίως ὑπὸ τὸν μῦθον τοῦτον ὡραιότατα ἀλληγορεῖται ἡ ἑλκυστικὴ ἐκείνη τῆς θαλάσσης δύναμις, ἥτις διὰ τὸ ἐπικερδὲς τοῦ θαλασσίου ἐμπορίου παροτρύνει τοὺς ἀνθρώπους εἰς θαλάσσια ταξείδια, καθ' ἃ πολλάκις καταποντίζονται ὑπὸ τρικυμιῶν, ἢ ἐξοκέλλουσιν ἐπὶ ὑφάλων, ἢ ῥίπτονται ὑπό τινος ἀνέμου εἰς ἐρήμους ἀκτάς, ἔνθα ἀποθνήσκουσι τῆς πείνης [3].

7. *Σκύλλα καὶ Χάρυβδις.*

§ 59. Ἀμφότεραι αἱ δεινόταται αὗται θεαὶ οἰκοῦσι κατὰ τὸν ποιητὴν πολλὰ πλησίον ἀλλήλων ἐπὶ δύο παραλίων ἀποτομωτάτων βράχων. Ὁ εἷς τούτων εἶνε σκόπελος ὑψηλός, οὗ ἡ κορυφὴ καλύπτεται πάντοτε ὑπὸ νεφῶν, καὶ τοσοῦτον ἀπότομος, ὥστε καὶ εἴκοσι πόδας καὶ ἰσαρίθμους χεῖρας ἐὰν εἶχέ τις, θὰ ἦτο ἀδύνατον ν' ἀναβῇ αὐτόν. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ σκοπέλου τούτου ὑπάρχει σπήλαιον σκοτεινόν, ἔχον τὸ στόμιον πρὸς τὸ ἔρεβος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου οἰκεῖ τὸ «ἀθάνατον κακόν», ἡ Σκύλλα, δηλ. ἡ σπαράκτρια [1], ἥτις φωνὴν μὲν ἔχει ὁμοίαν σκύλακος, εἶνε ὅμως τοσοῦτον μέγα κακόν, ὥστε καὶ θεός τις, ἂν ἔβλεπεν αὐτήν, ἤθελε τρομάξει. Ἔχει δώδεκα μικροὺς πόδας καὶ ἓξ περιμήκεις λαιμοὺς μετ' ἰσαρίθμων κεφαλῶν, ὧν ἑκάστη ἔχει τρεῖς σειρὰς πυκνῶν καὶ θανατηφόρων ὀδόντων. Καὶ τὸ μὲν ἄλλο σῶμα αὐτῆς κεῖται ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, αἱ δὲ κεφαλαὶ ἐξέχουσι μόναι καὶ δι' αὐτῶν ἁρπάζει δελφῖνας, κήτη καὶ πᾶν τὸ ἐκεῖθεν διαβαῖνον. Οὐδέποτε διῆλθον ἐκεῖθεν ναῦται, χωρὶς ν' ἁρπάσῃ ἓξ ἐξ αὐτῶν, ἕνα δι' ἑκάστης κεφαλῆς. Μήτηρ δὲ τοῦ φοβεροῦ τούτου θείου τέρατος εἶνε ἡ Κραταιίς [2]. Ὁ δ' ἕτερος σκόπελος εἶνε μικρότερος τοῦ πρώτου καὶ κεῖται τόσον πλησίον ἐκείνου, ὥστε δύναταί τις νὰ ῥίψῃ βέλος ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέχρι τοῦ ἄλλου. Ἐπὶ τούτου ὑπάρχει μεγάλη τις ἀειθαλὴς συκῆ (ἐρινεός [3]), ὑπὸ τὴν ὁποίαν τρὶς τῆς ἡμέρας ἀναῤῥοιβδεῖ μέλαν ὕδωρ ἡ Χάρυβδις, δηλ. ὁ στρόβιλος, ἡ δίνη, καὶ οὐαὶ τῷ παρατυχόντι κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀναῤῥοιβδήσεως! Κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην προξενεῖ μέγαν δοῦπον καὶ ἐκπέμπει καπνόν, ὡσανεὶ ἔβραζεν ἐν λέβητι ὕδωρ ὑπὸ μέγα πῦρ [4].

Διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ μεταξὺ τῶν δύο τούτων κινδυνωδῶν σκοπέλων διῆλθε δὶς ὁ Ὀδυσσεύς, πρῶτον μὲν μετὰ τῶν συνεταίρων του, ὧν ἡ Σκύλλα ἥρπασεν ἓξ, κατὰ δὲ τὴν

1) Ὀδ. Μ, 39—45.
2) Ὀδ. Μ, 189—191.
3) Ἄλλην ἑρμηνείαν ἴδε παρὰ *Preller, Gr. Mythol.* τόμ. Α'. σελ. 481.

1) Ἡ λέξις παρὰ τὸ σκύλλειν, ὅπερ σημαίνει σπαράσσειν.
2) Ὀδ. Μ, 73—100.
3) Ἡ λέξις ἐρινεὸς φαίνεται συγγενὴς τῆς λέξεως ἐρινύς. Ἡ θανατηφόρος καὶ καταστρεπτικὴ συκῆ τῆς γραφῆς ἔχει παραδόξως πως μεγάλην πρὸς τὴν Ὁμηρικὴν ταύτην ὁμοιότητα.
4) Ὀδ. Μ, 101—110, 201—259.

SISMANOGLIO MEGARO

δευτέραν φοράν μόνος παρὰ τὴν Χάρυβδιν σωθεὶς ἐκ τῆς ἀναῤῥοιβδήσεως ἐπὶ τῆς συκῆς [1].

Ἀναμφιβόλως αἱ δεινόταται αὗται καὶ ὀλέθριαι θεαί, καθ' ὧν οὔτε θεία τις δύναμις ἰσχύει [2], οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἀλληγορία θαλασσίων στροβίλων, ὑφάλων καὶ βαράθρων. Ὅτι δ' ἀμφότεροι οἱ ἐπικίνδυνοι οὗτοι σκόπελοι ἔκειντο κατὰ τὸν σικελικὸν πορθμόν, ὡς οἱ μεταγενέστεροι παραδίδουσι [3], δὲν ἐξάγεται ἐκ τοῦ Ὁμήρου.

8. *Φόρκυς καὶ Θόωσα.*

§ 60. Ὁ Φόρκυς εἶνε πατὴρ τῆς Θοώσης καὶ πάππος τοῦ Κύκλωπος Πολυφήμου καθ' Ὅμηρον [4], καλεῖται «ἅλιος γέρων» καὶ ἄρχων τῆς ἀκάρπου θαλάσης καὶ πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἐπονομάζεται λιμήν τις ἐν Ἰθάκῃ Φόρκυνος λιμήν [5]. Κατὰ τὸν Πρέλλερον ὁ θεὸς οὗτος εἶνε ἀλληγορία τῆς ἀνοικτῆς καὶ πλήρους κινδύνων καὶ ζώων διαφόρων θαλάσσης, ὡς καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ δηλοῖ· διότι Φόρκυς σημαίνει ὅ,τι ὑπὸ θηλεῖαν μορφὴν ἡ Κητώ, δηλ. τὴν πάντων τῶν θηρίων τροφὸν θάλασσαν τὸν « μεγακήτεα πόντον » κατ' αὐτόν. Τούτου δ' ἕνεκα καὶ θυγάτηρ αὐτοῦ εἶνε ἡ Θόωσα, ἡ θυελλώδης δηλ. τρικυμιώδης καὶ ἀείποτε κινουμένη θάλασσα [6].

9. *Ἰνὼ Λευκοθέα.*

§ 61. Αὕτη ἦν κατ' ἀρχὰς θνητή, θυγάτηρ τοῦ Κάδμου,

1) Ὀδ. Μ, 427—446.
2) Ὀδ. Μ, 107, 62—63.
3) Βιργίλιος ἐν Αἰνειάδ. 3, 420, ἑπ.
4) Ὀδ. Α, 72
5) Ὀδ. Ν, 96, 345.
6) *Preller, Gr. Mythолog.* Α'. σελ. 437. πρβ. καὶ *Schoemann, Opuscula* τόμ. Β'. σελ. 176, ἑπ.

ἔπειτα ὅμως ἀπεθεώθη καὶ ἤδη παρ' Ὁμήρῳ τιμᾶται ὡς θεὰ ἐν τοῖς πελάγεσιν [1]. Ἐκεῖ ἰδοῦσά ποτε τὸν κινδυνεύοντα νὰ καταποντισθῇ Ὀδυσσέα ηὐσπλαχνίσθη αὐτὸν καὶ τὸν ἔσωσε δοῦσα αὐτῷ κρήδεμνόν τι, ὅπερ ἐκεῖνος ὤφειλε νὰ τανύσῃ ὑπὸ τὸ στέρνον του, διὰ νὰ σωθῇ, μετὰ ταῦτα ὅμως ἅμα ἐξελθὼν τῆς θαλάσσης νὰ ῥίψῃ πάλιν αὐτὸ ἐντός, ὡς καὶ ἔπραξεν [2].

Εἶνε λοιπὸν εὔσπλαγχνός τις καὶ σώτειρα θεά, διὸ πιθανώτατα ἀλληγορεῖται πρὸς τὴν τὰς τρικυμίας διαδεχομένην καὶ τοὺς ναυαγοῦντας σώζουσαν γαλήνην τῆς θαλάσσης· ὑπὸ ταύτην δὲ τὴν ἔννοιαν τὸ ὄνομα αὐτῆς Λευκοθέα ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν «λευκὴν γαλήνην», ὡς ὁ Νίτζιος παρατηρεῖ [3]. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ θεὰ αὕτη ἔχει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα φοινικικὴν τὴν καταγωγήν, τὸ δὲ κρήδεμνον ἐκεῖνο φαίνεται ἔχον σχέσιν πρὸς τὴν ταινίαν, ἣν ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν οἱ μύσται τῶν ἐπίσης φοινικικὴν ἐχόντων ἀρχὴν σαμοθρακικῶν μυστηρίων, ὅπως σώζωνται ἐκ καταιγίδων [4].

10. *Θεοὶ Ποτάμιοι.*

§ 62. Ἐκτὸς τῶν μέχρι τοῦδε περιγραφέντων τῆς μεγάλης θαλάσσης θεῶν ὑπάρχουσι καὶ ἄλλοι τοῦ ὑδατώδους

1) Ὀδ. Ε, 333—335.
2) Ὀδ. Ε, 339—351.
3) Ὀδ. Κ, 94. *Nitzsch, Anmerk zur Odyssee* τόμ. Β'. σελ. 52. Ἄλλως τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς ταύτης δὲν εἶνε ἀρκούντως ἡρμηνευμένον. Ἡ ὑπὸ Εὐσταθίου γενομένη παραγωγὴ παρὰ τὸ λευκὸν καὶ θέω, «ὡς διὰ τοῦ λευκοῦ πεδίου τῆς Μεγαρίδος θευσάσης τῆς θεᾶς» (Εὐστάθ. εἰς Ὀδ. Ε, 339) δὲν εἶνε πειστική. Τὸ δὲ πρῶτον ὄνομα Ἰνὼ εἶνε πιθανῶς τὸ ἀρχικόν της φοινικικόν, οὗ μετάφρασίς ἴσως εἶνε τὸ Λευκοθέα.
4) πρβ. *Welcker, Gr. Goetterlehre,* τόμ. Α'. σελ. 644.

στοιχείου τοῦ ἀνὰ τὴν ξηρὰν διεσκορπισμένου. Τοιοῦτοι εἶνε ἐν πρώτοις οἱ ποτάμιοι θεοί, οἵτινες οὐ μόνον, ὡς οἱ λοιποί, ἐκ τοῦ Ὠκεανοῦ κατάγονται [1], ἀλλὰ καὶ ἐνεργὸν ὁπωσδήποτε μέρος εἰς τὰ τοῦ κόσμου λαμβάνουσι, μετέχοντες καὶ τῆς τῶν θεῶν ἀγορᾶς [2]. Τοιούτους δὲ θεοὺς γνωρίζει ὁ Ὅμηρος πολλούς· τὸν υἱὸν τοῦ Διὸς Ξάνθον, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ξάνθου Σιμόεντα [3], τὸν ἰσχυρότατον πάντων Ἀχελῷον [4], τὸν Ἀλφειόν [5], τὸν Ἐνιπέα [6], τὸν διιπετῆ Σπερχειόν [7], τὸν Ἀξιόν [8] καὶ τὸν Σκάμανδρον, ὃν καὶ μέγαν θεόν, διοτρεφῆ, διιπετῆ, ὡς τοῦ Διὸς υἱόν, ἀποκαλεῖ [9].

Οἱ θεοὶ οὗτοι παρ' Ὁμήρῳ εἶνε ἐντελῶς ἀνεξάρτητοι προσωπικότητες καί τινες αὐτῶν λαμβάνουσι μέρος εἰς τὸν ἐν Τροίᾳ ἀγῶνα καὶ γεννῶσι τέκνα. Ὁ Ὀρσίλοχος λ. χ., οὗ οἱ ἔγγονοι ἐστράτευσαν ἐπὶ τὴν Τροίαν, εἶνε υἱὸς τοῦ Ἀλφειοῦ [10], ὁ Ἀστεροπαῖος εἶνε ἔγγονος τοῦ Ἀξιοῦ [11] καὶ ἡ Ἀντιόπη θυγάτηρ τοῦ Ἀσωποῦ [12]. Καὶ διαφόρους δ' ἐρωμένας τῶν τοιούτων θεῶν γνωρίζει ὁ ποιητής [13]. Πρὸς τούτοις λατρεύονται, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι θεοί· ὁ Σκάμανδρος λ. χ. ἔχει ἴδιον ἱερέα καὶ θυσιάζονται αὐτῷ ἵπποι ζῶντες εἰς τὸ ὕδωρ

1) Ἰλ. Φ, 155.
2) Ἰλ. Υ, 7.
3) Ἰλ. Ξ, 434. Ψ, 2.
4) Ἰλ. Φ, 194.
5) Ἰλ. Ε, 545.
6) Ὀδ. Λ, 238.
7) Ἰλ. Π, 174. Ψ, 142.
8) Ἰλ. Β, 849.
9) Ἰλ. Ζ, 248. Φ, 233, 268, 326.
10) Ἰλ. Ε, 545, ἑπ.
11) Ἰλ. Φ, 141, 151.
12) Ὀδ. Χ, 260.
13) Ὀδ. Λ, 236—251. Ἰλ. Π, 174—178.

καταβυθιζόμενοι [1]. Ὁ Σπερχειὸς ἔχει ἴδιον τέμενος μετὰ βωμοῦ καὶ εἰς αὐτὸν ηὐχήθη ὁ γέρων Πηλεὺς νὰ προσφέρῃ τὴν κόμην τοῦ Ἀχιλλέως καὶ πεντήκοντα ἄρνας, ἂν ὁ ἥρως ἐπιστρέψῃ ἐκ Τροίας [2]. Ὁ δὲ ἐν Σχερίᾳ ποταμὸς προσονομάζεται πολύλλιστος [3]. Ὅτι δ' οἱ θεοὶ οὗτοι σημαίνουσί πως ἐξάγεται ἐκ τοῦ ὅρκου τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὅστις παρὰ τὸν Δία καὶ τὴν Ἥραν ἐπικαλεῖται καὶ τοὺς ποταμοὺς μάρτυρας τῆς τηρήσεως τῶν συνθηκῶν [4].

11. Νύμφαι.

§ 63. Μεταξὺ τῶν θεῶν τῶν ὑδάτων καταλέγομεν καὶ τὰς Νύμφας [5], διότι αἱ πλεῖσται αὐτῶν εἰς τοῦτον τὸν κύκλον τῶν θεῶν ἀνήκουσιν. Ὁ Ὅμηρος καλεῖ αὐτὰς θυγατέρας τοῦ Διὸς καὶ γνωρίζει τρία αὐτῶν γένη, τὰς *νηιάδας*, τὰς *κρηναίας* καὶ τὰς *ὀρεστιάδας*, αἵτινες ἐκλήθησαν οὕτως ἐκ τῶν μερῶν, ἐν οἷς διατρίβουσι, καὶ ὧν τὰς διαφόρους ἐπόψεις ἐκπροσωποῦσιν ἕκασται:

. . . . *νυμφάων, αἵτ' ἄλσεα καλὰ νέμονται*
καὶ πηγὰς ποταμῶν καὶ πίσεα ποιήεντα [6].

καί:

1) Ἰλ. Ε, 78. Φ, 131—132.
2) Ἰλ. Ψ, 144, ἑπ.
3) Ὀδ. Ε, 445.
4) Ἰλ. Γ, 276, ἑπ.
5) Ἡ λέξις φαίνεται συγγενὴς τῶν νέος, νεανίας, νεᾶνις, διότι καὶ αἱ Νύμφαι πᾶσαι εἶνε νέαι τὴν ἡλικίαν καὶ Κόραι καλοῦνται. Νύμφας καλεῖ ὁ Ὅμηρος καὶ θνητὰς νέας γυναῖκας νογάμους τε καὶ μή, ἀλλὰ καθόλου ἐγγάμους (Ἰλ. Ι, 560. Σ, 492. Ὀδ. Δ, 743. Λ, 446). Αἱ δὲ θεαὶ Νύμφαι εἶνε μὲν πᾶσαι νέαι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πᾶσαι παρθένοι.
6) Ἰλ. Υ, 8—9. πρβ. Ὀδ. Ρ, 240—241.

γίγνονται δ' ἄρα ταίγ' ἔκ τε κρηνέων ἀπό τ' ἀλσέων
ἔκ θ' ἱερῶν ποταμῶν, οἵ τ' εἰς ἅλαδε προρέουσιν[1].

Ὑπάρχουσι λοιπὸν Νύμφαι τῶν ὀρέων (ὀρεστιάδες), τῶν πηγῶν (κρηναῖαι) καὶ τῶν λειμώνων (νηιάδες), αἵτινες οἰκοῦσιν εἰς τὰ διάφορα ταῦτα μέρη εἴτε ἐντὸς σπηλαίων[2] ἢ καὶ ἐν οἰκίαις λαμπραῖς, ὡς ἡ Κίρκη καὶ ἡ Καλυψώ, καταγινόμεναι εἰς τὴν κατασκευὴν διαφόρων περιτέχνων ἔργων καὶ τὸ ᾄδειν καὶ χορεύειν, διότι εἶνε καθόλου εὔθυμοι, φίλαι τῆς εὐζωΐας καὶ ἀπολαυστικαὶ θεαί[3], συντρέχουσαι πολλαχῶς τοὺς ἀνθρώπους, πρὸς πολλοὺς τῶν ὁποίων συλλαμβάνουσι σφοδρὸν ἔρωτα[4], διὸ καὶ πολλῶν ἡρώων εἶνε μητέρες[5].

Δὲν εἶνε ὅμως καὶ πᾶσαι τῆς αὐτῆς τάξεως, ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουσι καί τινες ἀκόλουθοι ἢ ὑπηρέτριαι ἄλλων. Τῇ Κίρκῃ λ. χ. ὑπηρετοῦσι τέσσαρες ἄλλαι Νύμφαι *δρήστειραι*[6], αἱ δὲ Ὀρεστιάδες πᾶσαι ἀποτελοῦσι τὴν ἀκολουθίαν τῆς Ἀρτέμιδος, μεθ' ἧς συνθηρεύουσι καὶ συγχορεύουσιν ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἰδίως δ' ἀπὸ Ταϋγέτου μέχρις Ἐρυμάνθου[7]. Πᾶσαι ὅμως προσκαλοῦνται καὶ μετέχουσι τῶν συνελεύσεων τῶν θεῶν καὶ ἔχουσιν ἰδίαν λατρείαν, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι θεοί. Ὁ Ὀδυσσεὺς λ. χ. πολλάκις προσέφερεν αὐταῖς *τελησσας* ἑκατόμβας καὶ εὔχεται, ἂν σωθῇ ἐκ τοῦ κινδύνου, καὶ πάλιν νὰ προσφέρῃ τοιαύτας[8], ὁ δὲ χοιροβοσκὸς Εὐμαῖος προσφέρει κατὰ τὸ δεῖπνον θυσίαν αὐταῖς καὶ τῷ Ἑρμῇ, διότι ὡς βοσκὸς εἶχεν ἰδιαιτέραν αὐτῶν ἀνάγκην[1]. Ἐν δὲ τῇ Ἰθάκῃ ὑπῆρχε πολυσύχναστός τις βωμὸς Νυμφῶν ἐπὶ δημοσίου τινὸς κρήνης[2].

Καὶ τοιαῦται μὲν αἱ Νύμφαι καθ' Ὅμηρον. Ἀλληγοροῦνται δ' αὗται πιθανώτατα εἰς τὴν φυσικὴν ἐκείνην δύναμιν, ἐξ ἧς αἱ πηγαί, ἡ χλόη καὶ καθόλου ἡ φυτικὴ φύσις ἀπορρέει. Ἐπειδὴ δ' ἡ φυτικὴ φύσις φαίνεται πρὸ πάντων δι' ὑδατώδους οὐσίας καὶ δρόσου αὐξανομένη καὶ ἀκμάζουσα, διὰ τοῦτο εἰς τὸ ὑδαρὲς καὶ δροσερὸν τῆς φύσεως ἀλληγοροῦνται κυρίως αἱ Νύμφαι, διὸ καὶ θυγατέρες τοῦ Διός, τοῦ κυρίου τῆς βροχῆς, εἶνε[3].

1) Ὀδ. Κ, 350—351.
2) Ὀδ. Μ, 318. Ν, 104.
3) Ὀδ. Ε, 61—62. Κ, 221, ἑπ.
4) Ἰλ. Ζ, 420. Ὀδ. Ι, 154. Ν, 356. Ρ, 240, ἑπ. πρβ. καὶ Ἰλ. Ζ, 21, ἑπ. Ξ, 499 κτλ.
5) Ἰλ. Ζ, 22. Ξ, 444. Υ, 384.
6) Ὀδ. Κ, 348, ἑπ.
7) Ὀδ. Ζ, 102—109. Ἰλ. Π, 183.
8) Ὀδ. Ν, 350—355.

12. Ἄνεμοι καὶ Ἅρπυιαι.

§ 64. Ἐπειδὴ οἱ ἄνεμοι ἰδίως ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐνεργοῦσι καὶ ἐκεῖ δεικνύουσι τὴν φοβερὰν αὐτῶν δύναμιν, διὰ τοῦτο κατατάσσομεν αὐτοὺς εἰς τὸν κύκλον τῶν θαλασσίων θεῶν, εἰ καὶ δὲν οἰκοῦσιν ἐν τῇ θαλάσσῃ καθ' Ὅμηρον. Ἐκ τῶν θεῶν τούτων μόνον τέσσαρες, οἱ ἐπισημότατοι, εἶνε τῷ Ὁμήρῳ γνωστοί, ὁ Βορᾶς, ὁ Νότος, ὁ Ζέφυρος καὶ ὁ Εὖρος, οἵτινες πάντες ἀφ' ἑνὸς μὲν θεωροῦνται ὡς ἐντελῶς τέλειαι καὶ ἀνεξάρτητοι θεῖαι προσωπικότητες, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι θεοί. Ὁ Ζέφυρος λ. χ. οἰκεῖ καθ' Ὅμηρον ἐν Θράκῃ, ἔνθα συνερχόμενοι παρ' αὐτῷ καὶ οἱ ἄλλοι συμποσιάζουσι[4], καὶ ἐγέννησε καὶ τέκνα ἐκ τῆς ἵππου τοῦ Ἐριχθονίου μιγείς

1) Ὀδ. Ξ, 435.
2) Ὀδ. Ρ, 210.
3) Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὄνομα Νηιάδες σημαίνει καὶ τὸ ὅλον τῶν Νυμφῶν· ἐκτενῶς ἴδε *Krause, die Horen, Musen* κτλ. σελ. 128, ἑπ.
4) Ἰλ. Ψ, 200, 229.

SISMANOGLIO MEGARO

αὐτῇ ὑπὸ μορφὴν ἵππου [1], πάντες δ' ὁμοῦ μεταβαίνουσιν εἰς τὸν Ὄλυμπον κατὰ τὰς τῶν θεῶν ἀγορὰς καὶ ἔχουσιν ἰδίαν λατρείαν [2]. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἀντιφάσκουσιν ἐντελῶς πρὸς ταῦτα ὅσα ἀλλαχοῦ λέγει ὁ ποιητὴς περὶ Αἰόλου καὶ τῆς νήσου Αἰολίας. Ἐκεῖ δηλ. οἰκεῖ ὁ Ἱπποτάδης Αἴολος, ὃν ὁ Ζεὺς ἔκαμε ταμίαν τῶν ἀνέμων καὶ ὅστις, ὅπως πέμψῃ ἀσφαλῶς εἰς Ἰθάκην τὸν εἰς τὴν Αἰολίαν ἀποβιβασθέντα Ὀδυσσέα, κλείει πάντας τοὺς ἄλλους ἀνέμους ἐντὸς ἀσκοῦ καὶ ἀφίνει μόνον τὸν Ζέφυρον νὰ πνέῃ [3]. Βεβαίως διὰ νὰ δύνηται ὁ θνητὸς Αἴολος νὰ δεσμεύῃ καὶ ἀπολύῃ τοὺς ἀνέμους κατὰ βούλησιν, ἔπρεπεν ἐξάπαντος νὰ μὴ ἦσαν οὗτοι θεῖα ὄντα. Τὸ ἀληθὲς ἐν τούτοις εἶνε ὅτι παρ' Ὁμήρῳ οἱ ἄνεμοι θεοὶ εἶνε αὐταὶ αἱ φυσικαὶ δυνάμεις ὡς θεοὶ μὲν λατρευόμεναι, ἀλλὰ μὴ διαπλασθεῖσαι εἰσέτι εἰς ἀνεξάρτητα θεῖα ὄντα ἀπεσπασμένα τῶν δεσμῶν τῆς φύσεως, ἣν ἐκπροσωποῦσιν, ἀλλ' ἐνεργοῦντες τυφλῶς κατὰ τοὺς τῆς φύσεως νόμους· διὸ ὁσάκις μὲν ὁ ποιητὴς θέλῃ, ἀναφέρει αὐτοὺς ὡς πρόσωπα καὶ ὄντα θεῖα, ἄλλοτε ὅμως ὡς αὐτὰς τὰς φυσικὰς δυνάμεις, χωρὶς διὰ τοῦτο τὸ ἓν ν' ἀναιρῇ τὸ ἕτερον [4].

§ 65. Ἓν γένος τῶν ἀνέμων εἶνε καὶ αἱ Ἅρπυιαι, ἡ ἀλληγορία τῶν σφοδρῶν καὶ ἁρπακτικῶν ἀνέμων, τῶν ἀελλῶν καὶ θυελλῶν, πρὸς ἃς καὶ ταυτίζονται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου. Μόνον μιᾶς τούτων, τῆς Ποδάργης, γνωρίζει ὁ ποιητὴς τὸ ὄνομα, ἥτις τῷ Ζεφύρῳ μιγεῖσα ἔτεκε τοὺς ἵππους τοῦ Ἀχιλλέως Ξάνθον καὶ Βαλίον [5]. Ἔργον δ' ἔχουσιν αἱ

1) Ἰλ. Υ, 223.
2) Ἰλ. Υ, ἐν ἀρχῇ. Ψ, 195, 209.
3) Ὀδ. Κ, 18, ἑπ.
4) πρβ. *Nitzsch, Anmerk. z. Odys.* τόμ. Γ'. σελ. 93—94.
5) Ἰλ. Π, 149, ἑπ.

θεαὶ αὗται ν' ἁρπάζωσι καὶ ἐξαφανίζωσιν ἀπροσδοκήτως, ὡς λ. χ. ἥρπασαν τὰς θυγατέρας τοῦ Πανδαρέου καὶ διὰ τοῦτο πᾶς ἐξαίφνης ἀφανιζόμενος λέγεται ὅτι ἡρπάσθη ὑπὸ τῶν Ἁρπυιῶν [1].

Ἐνταῦθα κλείει καὶ ὁ τῶν θαλασσίων θεῶν κύκλος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΧΘΟΝΙΟΙ ΚΑΙ ΥΠΟΧΘΟΝΙΟΙ ΘΕΟΙ.

§ 66. Ἡ ἐνδελεχὴς πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς αὔξησις καὶ φθίσις, τῶν ἐξ αὐτῆς εἰς φῶς ἐξερχομένων, ἀναπτυσσομένων καὶ πάλιν εἰς αὐτὴν ἀναλυομένων, οἱονεὶ εἰς τὰ ἔγκατα αὐτῆς καταῤῥοφωμένων, ἡ ἰδέα ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἐκ τῆς γῆς διατηρεῖται καὶ εἰς αὐτὴν πάλιν ἀναλύεται [2] κατὰ ὅλως ἀκατάληπτον τῷ ἀνθρώπῳ τρόπον, πάντα ταῦτα ἔδωκαν τῷ ἀνθρώπῳ ἀφορμὴν καὶ οὓς ὑπέθετε παραγωγοὺς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς θεοὺς νὰ συνδυάσῃ μετ' ἐκείνων, οὓς ἐξελάμβανεν ὡς ἐν τοῖς ἔγκασι τῆς γῆς πᾶν φθίνον καὶ ἐκλεῖπον δεχομένους καὶ νὰ θεωρῇ ἑπομένως τοὺς *χθονίους* καὶ *ὑποχθονίους* θεοὺς ὡς συγγενοῦς φύσεως. Ἐπειδὴ δ' ἡ ἀλλαγὴ αὕτη τῆς φύσεως συνέβαινεν ἀκαταλήπτῳ εἰς τὸν ἄνθρωπον τρόπῳ, ἔπλασεν οὗτος καὶ τὴν φύσιν τῶν τοῦ κύκλου τούτου θεῶν μυστηριώδη καὶ αἰνιγματώδη καὶ φοβεράν. Διὰ τὸ συγγενὲς τοῦτο τῶν χθονίων καὶ ὑποχθονίων θεῶν κατετάξαμεν αὐτοὺς ἐν ἑνὶ κεφαλαίῳ καὶ θέλομεν πραγματευθῆ τὸ κατ' αὐτοὺς ὁμοῦ ἀρχόμενοι ἀπὸ τῶν χθονίων.

1) Ὀδ. Υ, 77. Α, 241. Ξ, 371. Ἰλ. Ζ, 345.
2) πρβ. Ἰλ. Π, 99. ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε.

I.

ΧΘΟΝΙΟΙ ΘΕΟΙ.

1. Γαῖα [1].

§ 67. Ὑπὸ τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἐλάτρευεν ὁ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωπος ὅλον τὸ στερεὸν τῆς γῆς μέρος, τὴν καρποφόρον, δασώδη καὶ σκοτεινὴν ξηρὰν κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν *ἀτρύγετον* πόντον, μεθ' οὗ καὶ μετὰ τοῦ οὐρανοῦ ἀποτελοῦσι τὰ καθ' Ὅμηρον τρία συστατικὰ τοῦ παντὸς στοιχεῖα, ἐφ' ὧν γίνονται καὶ οἱ μέγιστοι τῶν ὅρκων [2]. Υἱὸς αὐτῆς εἶνε ὁ τερατώδης ἐκεῖνος Τιτυός, ὁ προσβαλὼν τὴν εἰς Πυθὼ μεταβαίνουσαν Λητὼ καὶ τούτου ἕνεκα φονευθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, μῦθος δεικνύων κατὰ Naegelsbach [3] τὴν τελευταίαν μεταξὺ τοῦ ἐν τῇ γῇ σκότους καὶ τοῦ φωτὸς πάλην, καθ' ἣν ὑπερίσχυσε τὸ δεύτερον, κατὰ τὴν τοῦ παντὸς σύστασιν. Ἄλλο δέ τι περὶ αὐτῆς δὲν ἀναφέρει ὁ ποιητής. Ἡ θεὰ λοιπὸν Γαῖα οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ αὐτὴ ἡ γῆ, ἡ τὰ πάντα γεννῶσα καὶ παράγουσα, διὸ καὶ ὑπὸ θῆλυ πρόσωπον λατρευομένη, ὄχι ὅμως ἐλευθέρα τις θεία προσωπικότης, διὸ καὶ μῦθοι ἀφορῶντες αὐτὴν ὡς προσωπικότητα δὲν ὑπάρχουσι παρ' Ὁμήρῳ ἐκτὸς τοῦ μνημονευθέντος. Καλεῖται δ' Ἐρικυδὴς καὶ προσφέρεται αὐτῇ εἰς θυσίαν μέλαινα ἀμνάς, ἐνῷ τῷ φωτεινῷ ἡλίῳ λευκὸς ἀμνός [4].

---

1) Ἐκτὸς τοῦ τύπου Γαῖα μεταχειρίζεται ὁ ποιητὴς καὶ τὸν τύπον γῆ.

2) Ἰλ. Γ, 276, ἐπ. Ο, 36. Ὀδ. Ε, 184.

3) *Hom. Theol.* σελ. 83.

4) Ἰλ. Γ, 103—104.

2. Δημήτηρ.

§ 68. Παρ' Ὁμήρῳ ἡ θεὰ αὕτη οὔτε ἐκ τῶν ὑποχθονίων θεῶν εἶνε οὔτε ἐκ τῶν Ὀλυμπίων, ἀλλ' ἡ ἐπὶ τῆς γῆς διατρίβουσα εἰρηνικὴ τῆς γεωργίας προστάτις καὶ τῶν ἀνθρώπων εὐεργέτις θεά, οἵτινες καθημέραν τὰ δῶρα αὐτῆς τρώγοντες ζῶσι (Δημήτερος ἀκτήν). Οὔτε πρὸς τοὺς ἄλλους θεοὺς ἔχει τινὰ σχέσιν οὔτε ἐν ταῖς μάχαις καὶ τοῖς ἀγῶσιν ἀναμιγνύεται, ἀλλὰ βοηθεῖ τοὺς ἐπιμελεῖς γεωργοὺς νὰ συνάγωσι τοὺς καρποὺς τῶν κόπων των ἐπιφέρουσα τὴν ὡριμότητα αὐτῶν [1], ἑπομένως εἶνε ἐντελὴς ἀλληγορία τοῦ καρποφόρου τῆς γῆς [2]. Ὅτι δ' ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Δήμητρος καὶ τοῦ Διονύσου ἐλατρεύετο ἡ ἐξημέρωσις καὶ καλλιέργεια τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ὡς οἱ μεταγενέστεροι ἐπίστευον, ἀγνοεῖ ἐντελῶς ὁ Ὅμηρος, ὅπως οὐδεμίαν γνῶσιν ἔχει καὶ περὶ τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων. Τὰ μόνα δέ, ὅσα περὶ αὐτῆς περαιτέρω ἀναφέρει ὁ ποιητής, εἶνε ὅτι εἶνε τοῦ Διὸς ἐρωμένη, ἑπομένως πιθανῶς καὶ τῆς τοῦ Διὸς θυγατρὸς Περσεφόνης μήτηρ, εἰ καὶ τοῦτο δὲν λέγεται ὁριστικῶς ὑπὸ Ὁμήρου [3], ὅτι ἐν Πυράσῳ τῆς καρποφόρου Θεσσαλίας ὑπῆρχε « Δημήτερος τέμενος » [4] καὶ ὅτι κατελήφθη ποτὲ ὑπὸ σφοδροῦ πρὸς τὸν Ἰασίωνα ἔρωτος, ὃν διὰ τοῦτο κατεκεραύνωσεν ὁ Ζεύς [5]. Ἄλλο δέ τι δὲν ἀναφέρει περὶ αὐτῆς ὁ

---

1) Ἰλ. Ε, 500, ἐπ.

2) Τὸ ὄνομα παρὰ τὸ γῆ=δη-μήτηρ (*K. O. Mueller*, ἱστορ. τῆς ἑλλην. φιλολ. τόμ. Α'. σελ. 19 τῆς ἑλλ. μεταφρ.). Κατὰ δὲ *Schoemann* (εἰς Κικέρωνος *de nat. deorum, 2, 26, 61*) ἐκ τοῦ δέα — μήτηρ = θεὰ μήτηρ· ἴδε καὶ *Preller, Demeter und Persephone*, σελ. 366.

3) Ὀδ. Λ, 217. Ἰλ. Ξ, 326.

4) Ἰλ. Β, 696.

5) Ὀδ. Ε, 125.

SISMANOGLIO MEGARO

Ὅμηρος, διότι, ὡς ὁ Κ. Ὀ. Μύλλερος ὀρθῶς παρατηρεῖ [1], οὔτε ἡ τῶν ποιημάτων του ὑπόθεσις ἐπέτρεπεν αὐτῷ τὴν συσσώρευσιν παντοίων μύθων, ἐὰν μὴ ἤθελε νὰ μεταβάλῃ αὐτὰ εἰς θεογονίας, οὔτε ἴσως ἐγνώριζε πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του περὶ θεῶν γνωστοὺς μύθους.

3. *Διόνυσος.*

§ 69. Καὶ ὁ Διόνυσος, ὁ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Σεμέλης υἱός [2], δὲν εἶνε οὔτε ἐκ τῶν ὑποχθονίων οὔτε ἐκ τῶν Ὀλυμπίων θεῶν παρ' Ὁμήρῳ. Διότι φαίνεται μὲν ἔκ τινος τοῦ ποιητοῦ χωρίου [3] ὅτι κατατάσσεται μεταξὺ τῶν ἐπουρανίων θεῶν, κατὰ τὰς ἄλλας ὅμως περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις οὗτος εἶνε κατ' ἐξοχὴν τοῦ κόσμου καὶ τῆς γῆς θεὸς «χάρμα βροτοῖσι» κατὰ τὴν τοῦ Διὸς φράσιν [4], μηδόλως ἀναμιγνυόμενος εἰς τὴν τοῦ παντὸς διοίκησιν καὶ τὰς τῶν θεῶν πρὸς ἀλλήλους διαφοράς, ἀλλ' ἐπὶ τῆς γῆς διαμένων καὶ τὴν γεωργίαν καὶ ἀμπελουργίαν προστατεύων. Ἂν ὅμως παρ' Ὁμήρῳ ἤδη ἦτο ὁ εἰδικὸς τῆς ἀμπελουργίας καὶ οἰνοποιίας προστάτης θεὸς ὁ Διόνυσος, εἶνε πολὺ ἀμφίβολον· διότι ἐν χωρίοις ἔνθα ποιεῖται ὁ ποιητὴς μνείαν οἴνου καὶ ἀμπέλων καὶ ἔνθα κατὰ τὴν συνήθειάν του ἔπρεπε ν' ἀναφέρῃ τὸν Διόνυσον, δὲν πράττει τοῦτο· λ. χ. δὲν ἀναφέρει αὐτόν, ὅταν λέγῃ ὅτι ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος Μάρων εἶχε τὸν κάλλιστον οἶνον [5], οὔτε ὅταν περιγράφῃ τὰς ἀμπέλους τοῦ Ἀλκινόου καὶ τὴν ἐπὶ τῆς ἀσπίδος τοῦ Ἀχιλλέως [6]. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως καλεῖ

1) *K. O. Mueller, Proleg.* σελ. 125—127, 354.
2) Ἰλ. Ξ, 125.
3) Ἰλ. Ζ, 129—131.
4) Ἰλ. Ξ, 325.
5) Ὀδ. Ι, 197 καὶ 205.
6) Ὀδ. Η, 121. Ἰλ. Σ, 561, ἑπ.

τὸν θεὸν τοῦτον μαινόμενον καὶ ἔχει εἴδησιν τῆς ὑπὸ τῶν Μαινάδων ἀνατροφῆς αὐτοῦ ἀναφέρων τὰ κατ' αὐτὰς ὡς γνωστά τινα καὶ προστιθεὶς ὅτι ἔφερον αὗται ἀνὰ χεῖρας *θύσθλα*, δηλ. τοὺς γνωστοὺς τῶν Μαινάδων θύρσους [1]. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ *μυστήρια* Διονύσου ὡς γνωστὰ ἀναφέρει, καθ' ἃ ἐφόνευσέ ποτε ἡ Ἄρτεμις τὴν καλὴν Ἀριάδνην [2]. Περισσότερόν τι δὲν ἀναφέρεται περὶ Διονύσου παρ' Ὁμήρῳ, ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅμως φαίνεται ὅτι ὅ τε Διόνυσος καὶ ἡ Δημήτηρ τοῦ Ὁμήρου δὲν εἶνε τόσον ἁπλαῖ καὶ στεῖραι μύθων θεότητες, ἀλλ' ὅτι ὁ ποιητὴς ἐγνώριζε καὶ ἄλλα πολλὰ περὶ αὐτῶν, ἅτινα, μὴ τυχὼν εὐκαιρίας καταλλήλου ν' ἀναφέρῃ, ἀπεσιώπησεν [3].

II.

ΥΠΟΧΘΟΝΙΟΙ ΘΕΟΙ.

Α'.

Τόπος τῆς διατριβῆς αὐτῶν.

§ 70. Μεταβαίνοντες δ' ἤδη εἰς τοὺς κυρίως τὸν τρίτον κύκλον τῶν θεῶν ἀποτελοῦντας ὑποχθονίους θεούς, οἵτινες ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ τρίτου τῶν Κρονιδῶν, τοῦ Ἀϊδωνέως, ἄρχουσιν ἑνὸς τῶν τριῶν τοῦ παντὸς στοιχείων, τοῦ ἠρόεντος ζόφου, ὡς οἱ θαλάσσιοι ὑπὸ τὸν Ποσειδῶνα τῆς πολιῆς ἁλὸς καὶ οἱ Ὀλύμπιοι ὑπὸ τὸν Δία τοῦ εὐρέος οὐρανοῦ [4], θέλομεν προηγουμένως περιγράψει τὸν τόπον τῆς διαμονῆς

1) Ἰλ. Ζ, 132, ἑπ. Χ, 460.
2) Ὀδ. Λ, 321—325.
3) πρβ. *K. O Mueller, Proleg.* σελ. 125—273, 354. *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 117.
4) Ἰλ. Ο, 189, ἑπ.

SISMANOGLIO MEGARO

τῶν ὑποχθονίων τούτων θεῶν, διότι ἡ διευκρίνησις τῶν περὶ τούτου παρ' Ὁμήρῳ ἰδεῶν εἶνε ἀναπόφευκτος πρὸς ἐντελῆ καὶ ὀρθὴν τῶν κατὰ τοὺς ὑποχθονίους θεοὺς γνῶσιν.

§ 71. Τὸ τρίτον τοῦτο τοῦ παντὸς μερίδιον, ὁ ἠρόεις ζόφος, εἶνε ἐκεῖνο τῆς γῆς τὸ μέρος, ὅπου αἱ τῶν ἀποθνησκόντων ψυχαὶ ἀνεπιστρεπτὶ μεταβαίνουσι. Τὸν τόπον τοῦτον κυρίως ἀποκαλεῖ ὁ Ὅμηρος Ἀΐδην, ταὐτίζων τὸν τόπον μὲ τὸν ἄρχοντα αὐτοῦ θεὸν καὶ τὸ ἀποθνήσκειν «εἰς Ἀΐδαο δόμον ἢ δόμους βαίνειν» [1]. Ἐπειδὴ δ' οἱ καθημέραν εἰς τὸν Ἅιδην μεταβαίνοντες εἶνε πολλοί, ὑπάρχουσιν ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ μέρους τούτου πύλαι εὐρύταται, ὅθεν τό τε δῶμα τοῦ Ἀϊδωνέως *εὐρυπυλὲς* καὶ ὁ θεὸς αὐτὸς *πυλάρτης* καλεῖται [2]· τὰς πύλας δὲ ταύτας οὐδενὸς ἀτάφου ψυχὴ δύναται νὰ διέλθῃ, διὸ καὶ ὁ Πάτροκλος λέγει πρὸς τὸν Ἀχιλλέα :

Θάπτε με ὅττι τάχιστα, πύλας Ἀΐδαο περήσω.
Τῆλέ μ' ἐέργουσι ψυχαί, εἴδωλα καμόντων,
οὐδέ μέ πω μίσγεσθαι ὑπὲρ ποταμοῖο ἐῶσιν,
ἀλλ' αὖτως ἀλάλημαι ἀν' εὐρυπυλὲς Ἄϊδος δῶ [3].

Ὁ δὲ ἐντὸς τῶν πυλῶν χῶρος, ἔνθα καὶ ἡ ἰδιαιτέρα τοῦ Ἀϊδωνέως κατοικία εὑρίσκεται, εἶνε σκοτεινὸς (εὐρώεις) ἠχηρὸς (δόμοι ἠχήεντες), πλήρης τρομερῶν δαιμονίων [4]. Ἡ ὅλη αὐτοῦ περιοχὴ εἶνε πένθιμος καὶ ἀτερπὴς χῶρος, πλήρης αἰγείρων καὶ ἰτεῶν, δένδρων ἀκάρπων (ἄλσεα Περσεφονείης) [1]. Ἐν αὐτῷ ὑπάρχει ὁ ἀσφοδελὸς λειμών, ἐν ᾧ περιπλανῶνται αἱ τῶν τεθνηκότων ψυχαί [2], καὶ τρομεροὶ ποταμοί, ὧν ὁ βαθύτατος καὶ δεινότατος εἶνε ἡ Στύξ [3], ὃν ὀφείλει νὰ διέλθῃ ἡ ψυχή, ὅπως μεταβῇ παρὰ ταῖς λοιπαῖς, τοῦτο ὅμως εἶνε ἀδύνατον εἰς ζῶντας, διὸ ὁ Ἡρακλῆς ἐβοηθήθη ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τοῦτο καὶ οὕτω διῆλθεν ἀντίπεραν ζῶν [4]. Εἶνε δ' ὁ ποταμὸς οὗτος τοσοῦτον φοβερὸς καὶ αὐτοῖς τοῖς θεοῖς, ὥστε οὗτοι εἰς τὸ φοβερὸν αὐτοῦ ὕδωρ ὁρκίζονται τὸν μέγιστον αὐτῶν ὅρκον. Μετὰ δὲ τὴν Στύγα ἔρχεται ὁ Κωκυτός, τουτέστιν ὁ Κλαυθμών, « ὃς δὴ Στυγὸς ὕδατός ἐστιν ἀπορρώξ » [5], ὁ Ἀχέρων [6], δηλ. βαθυστενάκτης, καὶ ὁ Πυριφλεγέθων, πάντες, ἐννοεῖται, μέλανες καὶ ἀπαίσιοι, ὡς ὁλόκληρος ὁ Ἅιδης.

§ 72. Ἐκεῖ λοιπόν, ἐν τῷ Ἅιδῃ, διατρίβουσιν αἱ τῶν τεθνηκότων ψυχαὶ ἄνευ σώματος καὶ αἰσθήσεως (θυμοῦ ἀφραδέες· ἀμενηνὰ κάρηνα), οἱονεὶ ὄνειρός τις :

οὐ γὰρ ἔτι σάρκας τε καὶ ὀστέα ἶνες ἔχουσιν,
ἀλλὰ τὰ μέν τε πυρὸς κρατερὸν μένος αἰσθομένοιο
δαμᾷ, ἐπεί κε πρῶτα λίπῃ λευκὰ ὀστέα θυμός,
ψυχὴ δ' ἠύτ' ὄνειρος ἀποπταμένη πεπότηται [7].

Ἄνευ λοιπὸν ὑλικῆς τινος συστάσεως, ἀλλ' ὄχι καὶ ἄνευ μορφῆς, ἀλλ' ἡ ψυχὴ ὡς ἀερώδης τις καὶ κούφη οὐσία [8]

---

1) «Ψυχὴ δ' Ἀϊδός δε βεβήκει» εἶνε ἡ συνήθης φράσις, λέγεται ὅμως καὶ «βαίνειν δόμον Ἄϊδος εἴσω, δῶμα Ἀΐδαο, εἰς Ἀΐδαο», κτλ.

2) Ὀδ. Λ, 571. Ιλ. Θ, 367 κτλ.

3) Ἰλ. Ψ, 71, ἐπ. Αἱ πύλαι αὗται ἴσως καλοῦνται Πύλος ἐν Ἰλ. Ε, 395, ἐπ. ὡς πόλις τρόπον τινὰ ἀντὶ τοῦ ὅλου Ἅιδου. *Preller, Gr. Mythol.* Α'. σελ. 629.

4) Ὀδ. Λ, 634.

1) Ὀδ. Κ, 509. 2) Ὀδ. Λ, 573.

3) δηλ. ὁ μισητός, μυσαρὸς ἐκ τῆς ῥίζης στυγ, ὅθεν στυγέω, στυγνός, στυγερός.

4) Ἰλ. Θ, 365—369.

5) Ὀδ. Κ, 514.

6) Ἀχέρων παρὰ τὸ ἄχεα. πρβ. Ὀδ. Κ, 513.

7) Ὀδ. Λ, 219, ἐπ.

8) Διὰ τοῦτο ὁ Ὀδυσσεὺς ἐν Ἅιδῃ δὲν δύναται οὐδαμῶς νὰ συλλάβῃ εἰς τὰς ἀγκάλας του τὴν ψυχὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἀλλ' αὕτη τὸν ἐκφεύγει «σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ» Ὀδ. Λ, 205—208.

SISMANOGLIO MEGARO

διατηρεῖ τὴν μορφήν, ἣν εἶχε τὸ σῶμα, διὸ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκ τῆς μορφῆς ἀναγνωρίζει τὰς ψυχὰς τῶν ἐν τῷ Ἅδῃ πρώην γνωστῶν του ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ὅμως αἱ τοιαῦται ψυχαὶ συνδιαλέγονται, θρηνοῦσι, χαίρουσι κτλ. καὶ μάλιστα, ὅταν πίωσιν αἷμα, ἀναλαμβάνουσι τρόπον τινὰ τὰς αἰσθήσεις των καὶ ἀναγνωρίζουσι τοὺς πρὸ αὐτῶν ἐν σώματι εὑρισκομένους:

ἦλυθε καὶ πίεν αἷμα κελαινεφές· αὐτίκα δ' ἔγνω,
καί μ' ὀλοφυρομένη ἔπεα πτερόεντα προσηύδα [1].

Ὁ δ' ἐκεῖ βίος τῶν ψυχῶν δὲν εἶνε ἄλλο ἢ ὄνειρόν τι καὶ ἀπομίμησις τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς βιωθέντος: quae cura fuit vivis, eadem segnitur tellure repostos. Οὕτως ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ἐν Ἅδῃ ἄρχει τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὑπηκόων του [2], ὁ Μίνως ἄρχει ὡς βασιλεὺς δικασπόλος [3], οἱ δ' ἄλλοι ἀριστῆες ἕκαστος τῶν ἰδίων ὑπηκόων, καὶ ὁ κυνηγὸς Ὠρίων θηρεύει καὶ ἐν Ἅδου τὰ ἐπὶ τῆς γῆς φονευθέντα ὑπ' αὐτοῦ ζῶα κατὰ τὸν ἀσφοδελὸν λειμῶνα [4]. Ὥστε οὐδὲν ἄλλο πράττει τις μετὰ θάνατον ἐν Ἅδου ἢ ὅ,τι καὶ ἐπὶ τῆς γῆς ἔπραττεν, ἄνευ ὅμως νοῦ καὶ αἰσθήσεως, ἐξαιρέσει τοῦ Τειρεσίου, ὅστις μόνος ἐν Ἅδῃ ἔχει συναίσθησιν λαβὼν παρὰ τῆς Περσεφόνης δῶρον τὸν νοῦν [5]. Τούτου ἕνεκα ὁ ἐν Ἅδῃ βίος εἶνε τοσοῦτον τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς κατώτερος, ὥστε ὁ Ἀχιλλεὺς προτιμᾷ

1) Ὀδ. Λ, 153—154 πρβ. καὶ *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 381 καὶ τὴν σημ. *Schoemann, Griechische Alterthaemer* τόμ. Α'. σελ. 69. ἔκδ. β'. Ἐν Ὀδ. Ω ὅμως ὁ Ἀγαμέμνων καὶ Ἀμφίνομος ἀναγνωρίζουσιν ἀλλήλους ἄνευ αἵματος στ. 101, ἐπ. ὅπερ ἀντιφάσκει πρὸς τὰ ἐν Ὀδ. Κ, 516, ἐπ. Λ, 23, ἐπ. 485 λεγόμενα, διὸ ὁ Ἀρίσταρχος ἠθέτει τὸ Ω τῆς Ὀδυσσείας.

2) Ὀδ. Λ, 485.

3) Ὀδ. Λ, 568, ἐπ.

4) Ὀδ. Λ, 572, ἐπ.

5) Ὀδ. Κ, 493—495.

νὰ ἦνε δοῦλος τοῦ πτωχοτάτου τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς, παρὰ ἐν Ἅδῃ πάντων τῶν νεκρῶν βασιλεύς [1], ὁ δὲ θάνατος ἀποκαλεῖται *κακός, στυγερός* [2], καὶ οἱ ἀποθνήσκοντες *ὀίζυροι* [3], ἡ δὲ ψυχὴ μεταβαίνει εἰς τὸν Ἅδην «ὃν πότμον γοόωσα» [4], καὶ ἐν γένει πάντες προσπαθοῦσι ν' ἀποφύγωσι τὸν θάνατον, οἱοσδήποτε καὶ ἂν ᾖ οὗτος:

πάντες μὲν στυγεροὶ θάνατοι δειλοῖσι βροτοῖσι [5].

Ἡ δὲ ἐν δεινοτάταις περιπτώσεσιν ἐκφραζομένη ἐπιθυμία τοῦ θανάτου καὶ ἐπίκλησις αὐτοῦ εἶνε μᾶλλον ὑπερβολὴ ἐκφράσεως ἐκ βρασμοῦ ψυχῆς προερχομένη ἢ ἀληθὴς ἐπιθυμία καὶ ἀπόφασις.

Ὁ φόβος δ' οὗτος καὶ ἀποστροφὴ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν Ἅδην εἶνε τοσούτῳ μᾶλλον δεδικαιολογημένα, ὅσῳ ἐκεῖ πᾶς τις μέλλει νὰ δώσῃ λόγον τῶν ἐπὶ γῆς αὐτῷ πεπραγμένων ἐνώπιον τοῦ Μίνωος [6] καὶ οὐαὶ τῷ καταδικασθέντι! Αἱ ἐν Ἅδῃ διὰ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἁμαρτήματα ἐπιβαλλόμεναι τιμωρίαι εἶνε οὐ μόνον βαρεῖαι, ἀλλὰ καὶ αἰώνιοι. Ὁ τὴν Λητὼ προσβαλὼν ποτε γηγενὴς Τιτυὸς λ. χ. κατεδικάσθη νὰ κῆται αἰωνίως ἐκτάδην κατὰ γῆς καὶ γῦπες δύο χώνοντες ἀδιαλείπτως τὰ ῥάμφη αὐτῶν εἰς τὸ στῆθος αὐτοῦ νὰ κατατρώγωσι τὸ ἧπαρ [7]. Ὁ δὲ Τάνταλος ἵσταται ἐντὸς λίμνης μὲ τὸ ὕδωρ μέχρι γενείου καὶ διψῶν

1) Ὀδ. Λ, 487, ἐπ.

2) Ἰλ. Γ, 173. Ε, 47. Π, 47, 607.

3) Ὀδ. Δ, 197.

4) Ἰλ. Π, 857. Χ, 363.

5) Ὀδ. Μ, 341. Ἰλ. Φ, 65. Περὶ τοῦ ἐν Ἅδου βίου, ψυχῆς, εἰδώλου, θυμοῦ, νοῦ, φρενῶν, μήτιος, βουλῆς κτλ. καθ' Ὅμηρον ἴδε διεξοδικῶς *Naegelsbach*, ἔνθα ἀνωτ. σελ. 377—406.

6) Ὀδ. Λ, 586, ἐπ.

7) Ὀδ. Λ, 576—580.

SISMANOGLIO MEGARO

δὲν δύναται νὰ πίῃ ἐκ τοῦ ὕδατος, διότι, μόλις πρὸς τοῦτο κύψῃ, τὸ ὕδωρ χάνεται ἐντελῶς, οὐδὲ νὰ φάγῃ ἐκ τῶν ὑπὲρ τὴν κεφαλήν του κρεμαμένων καρπῶν δένδρων, διότι, μόλις ἁπλώσῃ τὴν χεῖρα, τὰ δένδρα ὑψοῦνται μέχρις οὐρανοῦ [1], ὥστε διψῇ καὶ πεινῇ ἀεννάως. Παρομοίως κατεδικάσθη καὶ ὁ Σίσυφος ν' ἀναβιβάσῃ λίθον τινὰ παμμέγιστον εἰς λόφον ὑψηλόν, πρὸς ὃ καταγίνεται ἀεννάως κυλίων τὸν λίθον πρὸς τὰ ἄνω ἀμφοτέραις ταῖς χερσί, μόλις ὅμως ὁ λίθος φθάσῃ τὴν κορυφήν, κατακυλίεται ἐκ δευτέρου εἰς τὴν πεδιάδα, καὶ οὕτως ὁ ἀτυχὴς Σίσυφος εὑρίσκεται εἰς αἰωνίαν τυραννίαν καὶ μόχθους [2].

§ 73. Καὶ τοιοῦτος μὲν ὁ Ἅδης καὶ ὁ ἐν αὐτῷ βίος· ἀλλὰ ποῦ κεῖται οὗτος; Τὰς περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἅδου γνώσεις του ἀρύεται ὁ ποιητὴς ἐκ παραδόσεων προερχομένων παρ' ἀνθρώπων μεταβάντων ἐκεῖσε· διότι ἡ εἰς Ἅδου κατάβασις ζῶντος ἀνθρώπου δὲν εἶνε ἀδύνατος, καὶ μάλιστα εἰς ἥρωας, οἷοι ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Ὀδυσσεύς· αἱ περὶ τῆς θέσεως ὅμως τοῦ Ἅδου παραδόσεις αὗται δὲν εἶνε σύμφωνοι παρ' Ὁμήρῳ.

Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι ἐπικρατεῖ ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Ἅδης εὑρίσκεται ἐν τῷ βάθει τῆς γῆς, «ὑπὸ κεύθεσι γαίης»:

νῦν δὲ σὺ μὲν Ἄϊδαο δόμους, ὑπὸ κεύθεσι γαίης
ἔρχεαι . . . . κτλ. [3].

διὸ ἀναπηδᾷ ἐκ τοῦ θρόνου του ὁ Ἀϊδωνεύς, ὅτε ὁ Ποσειδῶν κατὰ τὴν θεομαχίαν ἐτίναξε δυνατώτατα τὴν γῆν, φοβηθεὶς μὴ διαῤῥαγῇ αὕτη ὑπὲρ τὴν κεφαλήν του καὶ φανῶσιν οὕτω θεοῖς καὶ ἀνθρώποις τὰ στυγερὰ αὐτοῦ μέγαρα [4]. Ἡ

1) Ὀδ. Λ, 582—592.
2) Ὀδ. Λ, 592—600.
3) Ἰλ. Χ, 482. Ζ, 19.
4) Ἰλ. Υ. 57—65.

αὐτὴ περὶ τῆς θέσεως τοῦ Ἅδου ἰδέα ἀπαντᾷ ἐνίοτε καὶ ἐν Ὀδυσσείᾳ, ὡς λ. χ. ὅταν ἡ Πηνελόπη λέγῃ:

ἠέ μ' ἐϋπλόκαμος βάλοι Ἄρτεμις, ὄφρ' Ὀδυσῆα
ὀσσομένη καὶ γαῖαν ὕπο στυγερὴν ἀφικοίμην [1].

Ὥστε κατὰ ταῦτα συμφωνεῖ ἡ ἰδέα αὕτη πρὸς τὰ ὑπὸ Ἡσιόδου περὶ τῆς τοποθεσίας τοῦ Ἅδου παραδιδόμενα περίπου [2].

Ἰδίως ὅμως ἐν Ὀδυσσείᾳ ἐπικρατεῖ ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Ἅδης κεῖται μακράν, κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ὅπου αἱ ἀκτῖνες αὐτοῦ δὲν φθάνουσιν, εἰς τὸ πέρας τοῦ Ὠκεανοῦ, ἔνθα ὁ Ὀδυσσεὺς μεταβαίνει διὰ τοῦ πλοίου του, ἑπομένως κεῖται ἐπὶ τῆς γῆς· διότι, ἅμα ἀποβάς, εὑρίσκει ἀμέσως τὰ «ἄλσεα Περσεφονείης» καὶ ὀλίγον προχωρήσας ὀρύσσει λάκκον, διὰ νὰ χυθῇ ἐν αὐτῷ τὸ αἷμα τῶν ὑπ' αὐτοῦ θυσιαζομένων ζώων, καὶ διὰ τῆς ὀσμῆς αὐτοῦ εἰδοποιηθῶσιν αἱ ψυχαὶ περὶ τῆς ἀφίξεώς του καὶ τὸν πλησιάσωσι [3]. Καὶ δύναται μέν τις νὰ διισχυρισθῇ ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἔσκαψε λάκκον, διότι αἱ ψυχαὶ εὑρίσκοντο ἐν τῷ βάθει που τῆς γῆς καὶ ἦν ἀνάγκη νὰ καταβῇ ἐκεῖσε τὸ αἷμα διὰ τοῦ λάκκου, ὅπως εἰδοποιήσῃ αὐτάς, ἀλλὰ διὰ τί νὰ μὴ ὑποθέσῃ τις ὅτι τὸ αἷμα ἦν ἀναγκαῖον πρὸς εἰδοποίησίν των, μόνον διότι ἄλλως μέγα σκότος ἐπεκράτει κατὰ τὰ «ἄλσεα Περσεφονείης»; Ταύτην δὲ τὴν ἰδέαν ὅτι αἱ ψυχαὶ ᾤκουν ἐπὶ τῆς γῆς ὑποστηρίζουσί πως καὶ τὰ περὶ τοῦ μυθικοῦ τῶν Κιμμερίων λαοῦ ἐν τῷ αὐτῷ τῆς Ὀδυσσείας μέρει [4] ἀναφερόμενα.

1) Ὀδ. Υ, 80—81.
2) Ἡσιόδ. Θεογον. 740, ἐπ. 767, ἐπ.
3) Ὀδ. Κ, 507, ἐπ. Λ, 14, ἐπ. πρβ. *Preller, Gr. Mythol.* Α'. σελ. 633, καὶ Κ. Ο. Μυλλέρου ἱστορ. τῆς ἑλλ. φιλολογίας τόμ. Α'. σελ. 82 σημ. τῆς ἑλλ. μεταφράσεως.
4) Ὀδ. Λ, 14, ἐπ.

SISMANOGLIO MEGARO

Οὗτοι δηλ. εἶνε λαός τις μὲ πόλιν καὶ δῆμον οἰκοῦντες εἰς τὰ πέρατα τοῦ Ὠκεανοῦ, ἐκεῖ, ὅπου ὁ Ὀδυσσεὺς προσωρμίσθη, ἐν τόπῳ σκοτεινῷ, ἔνθα οὐδέποτε φθάνει τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ὅπως καὶ ἐν Ἅδῃ. Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἔζῃ ὁ λαὸς οὗτος ἄνευ φωτός, ἐὰν δὲν ἦσαν *ἀμερηὰ κάρηνα*; [1] Ἔπειτα δὲ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν Κιμμέριοι φαίνεται συγγενὲς τῶν ἔρεβος, ἐρεμνός, Κέρβερος, ὥστε πολὺ πιθανὸν ὁ τῶν Κιμμερίων δῆμος νὰ μὴ ἦνε ἄλλο τι ἢ αὐτὸς ὁ τῶν νεκρῶν δῆμος, ὡς ὁ Πρέλλερος ἰσχυρίζεται [2].

Τρίτη δέ τις διάφορος περὶ τῆς τοποθεσίας τοῦ Ἅδου ἰδέα, ἀμφοτέρας τὰς προηγουμένας μετά τινων παραλλαγῶν ἑνοῦσα, ἁπαντᾷ ἐν Ω τῆς Ὀδυσσείας. Ἐνταῦθα ὁ ψυχοπομπὸς Ἑρμῆς ὁδηγεῖ τὰς ψυχὰς τῶν φονευθέντων μνηστήρων εἰς τὸν Ἅδην διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, ἣν διῆλθε καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἀνωτέρω, «πὰρ δ' ἴσαν ὠκεανοῦ τε ῥοάς» [3], οὗτοι ὅμως περάναντες τὸν ὠκεανὸν ἁπαντῶσιν ὄχι τὸν δῆμον τῶν Κιμμερίων, ἀλλὰ τὴν «Λευκάδα πέτρην», τὰς πύλας τοῦ Ἡλίου, δηλ. τὴν δύσιν αὐτοῦ, καὶ τὸν δῆμον τῶν Ὀνείρων, καὶ ἀμέσως εὑρίσκονται ἐπὶ τοῦ ἀσφοδελοῦ λειμῶνος:

ἔνθα τε ναίουσι ψυχαί, εἴδωλα καμόντων [4].

Καὶ μέχρι μὲν τοῦδε πάντα φαίνονται ἐπὶ τῆς γῆς ἔτι κείμενα, ἀμέσως ὅμως κατωτέρω ὁ ἐν τῷ ἀσφοδελῷ λειμῶνι εὑρισκόμενος Ἀγαμέμνων ἐρωτᾷ τοὺς μνηστῆρας «τί παθόντες ἐρεμνὴν γαῖαν ἔδυτε»; [5] καὶ ἔτι κατωτέρω ὁμιλῶν ὁ ποιητὴς περὶ τῆς μεταξὺ Ἀγαμέμνονος καὶ μνηστήρων συνδιαλέξεως λέγει:

1) Καὶ ὅμως καλοῦνται δειλοὶ βροτοί Ὀδ. Λ, 19.
2) *Gr. Mythol.* Α'. σελ. 634.
3) Ὀδ. Ω, 11.
4) Ὀδ Ω, 14.
5) Ὀδ. Ω, 106.

Ὦ, οἱ μὲν τοιαῦτα πρὸς ἀλλήλους ἀγόρευον,
ἑσταότ' εἰν Ἀΐδαο δόμοις, ὑπὸ κεύθεσι γαίης [1].

§ 74. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λοιπὸν ἐξάγεται ὅτι οὐδὲν σαφὲς καὶ σταθερὸν περὶ τῆς τοῦ Ἅδου τοποθεσίας λέγει ἡμῖν ὁ ποιητής, ἀλλ' ἄλλοτε μὲν τίθησιν αὐτὸν ὑπὸ τὴν γῆν, ἄλλοτε δ' ἐπ' αὐτῆς καὶ συναμφότερα, ὅπερ δείκνυσιν ὅτι διάφοροι παραδόσεις περὶ τούτου ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του. Ἡ πιθανωτάτη δ' ἐκ πασῶν τούτων γνώμη, ἥτις ἐκ τοῦ ποιητοῦ ἐξάγεται, εἶνε ὅτι κατὰ τὸ δυτικὸν τοῦ ὠκεανοῦ πέρας ἄρχεται ὁ Ἅδης, σκοτεινὸς καὶ φοβερός, οἷον αὐτὸν περιεγράψαμεν, ἢ κυρίως ὅμως αὐτοῦ τοποθεσία εἶνε κάτω που, ὑπὸ τὴν γῆν, ὅπου ἐκ τῶν περάτων τοῦ ὠκεανοῦ, ὡς ἐξ εἰσόδου μεταβαίνουσι [2].

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ποιότητος τοῦ βασιλείου τοῦ Ἅδου, τοῦ ἐν αὐτῷ τῶν ψυχῶν βίου καὶ τῆς τοποθεσίας αὐτοῦ γνωρίζομεν ἐκ τοῦ Ὁμήρου. Νῦν δὲ μεταβῶμεν εἰς τοὺς ἐν τῷ φοβερῷ τούτῳ μέρει ἄρχοντας θεούς.

Β'.

ΟΙ ΘΕΟΙ ΑΥΤΟΙ.

1. Ἀϊδωνεὺς καὶ Περσεφόνεια.

§ 75. Τοῦ Ἅδου, οἷον περιεγράψαμεν αὐτόν, ἄρχει ὁ τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ῥέας υἱὸς καὶ ἀδελφὸς τοῦ Διὸς καὶ Ποσειδῶνος Ἀϊδωνεὺς ἢ Ἀΐδης, λαχὼν τοῦτο τὸ μέρος κατὰ τὴν τοῦ παντὸς μεταξὺ τῶν Κρονιδῶν διαμοίρασιν. Ἐ-

1) Ὀδ. Ω, 203—204.
2) πρβ. *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 409, σημ., ἔνθα καὶ περὶ τῶν διαφόρων τῶν νεωτέρων περὶ τούτου γνωμῶν συντόμως γίνεται λόγος.

SISMANOGLIO MEGARO

κεῖ ἔχει τὰ ἰσχυρὰ καὶ εὐρύπυλα αὐτοῦ μέγαρα (πυλάρτης, κρατερὸς) μετὰ δασῶν καὶ λιμνῶν, ἀλλὰ πλήρη σκότους· διότι πάντα τὰ ἐν Ἅιδῃ περιβάλλει «ζόφος ἠερόεις», διὸ σύμβολον αὐτοῦ εἶνε ἡ «Ἀΐδος κυνέη» λεγομένη, ἥτις, κατὰ τὸν Εὐστάθιον, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ νέφος πυκνότατον, δι' οὗ «καὶ θεοὶ ἀφανεῖς ἀλλήλοις γίγνονται» [1]. Ὡς δ' ὁ Ζεὺς μετὰ τῆς Ἥρας ἐν Οὐρανῷ, οὕτως ὁ Ἀΐδης μετὰ τῆς Περσεφόνης ἐν Ἅιδῃ εἶνε ὁ ἀνώτατος ἄρχων τῶν ἐν αὐτῷ (ἄναξ ἐνέρων), διὸ καὶ «Ζεὺς καταχθόνιος» καλεῖται [2]. Εἶνε ἀμείλιχός τις καὶ ἀνεξιλέωτος (ἀδάμαστος) θεός, ἐντελὴς εἰκὼν τοῦ ἀφειδοῦς θανάτου, διὸ «θεῶν ἔχθιστος ἁπάντων» ἀποκαλεῖται. Κολάζει μετὰ τῆς Περσεφόνης τοὺς ἐπιόρκους [3] καὶ ἐπακούει τῶν κατὰ τῶν τέκνων ἀρῶν τῶν γονέων τιμωρῶν ἀπηνῶς τοὺς πατραλοίας καὶ τοὺς κατὰ τῶν γονέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων ἀσεβοῦντας [4]. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ τῶν τιμωριῶν καὶ κολάσεων μεταχειρίζεται κυρίως μὲν τὰς φοβερὰς καὶ ἀμειλίκτους Ἐρινῦς [5], ἔχει ὅμως πρὸς τοῦτο καὶ τὴν φοβερὰν τῆς Μεδούσης κεφαλὴν [6] καὶ τὸν φοβερὸν ἐκεῖνον κύνα, ὃν ὁ Ἡρακλῆς ἐξέκλεψέ ποτε βοηθείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς [7].

§ 76. Ὁ Ἀΐδωνεὺς οὐδέποτε μετέχει τῶν συμβουλίων τῶν ἄλλων θεῶν, μεταβαίνει ὅμως ἐνίοτε εἰς τὸν Ὄλυμπον ἐφ' ἁμάξης συρομένης ὑπὸ περιφήμων πώλων, ὅθεν «*κλυτόπωλος*» ἀποκαλεῖται [8]. Ὅτε λ. χ. ἐπληγώθη ὑπὸ τοῦ

1) Εὐστάθ. εἰς Ἰλ. Ε, 844—845. σελ. 613, 24.
2) Ἰλ. Ι, 457. 3) Ἰλ. Ι, 158—159.
4) Ἰλ. Γ, 278.
5) Ἰλ. Ι, 454—457, 569, ἐπ.
6) Ὀδ. Λ, 635.
7) Ἰλ. Θ, 368, ἐπ.
8) Ἰλ. Ε, 654.

εἰς τὸν Ἅιδην καταβάντος Ἡρακλέους, ἐν Ὀλύμπῳ, παρὰ τῷ Παιήονι ἐζήτησε θεραπείαν· διότι ἐν τῷ βασιλείῳ του μόνον κλαύματα, θρῆνοι καὶ καταστροφὴ ὑπάρχουσιν, οὐδεμία δὲ θεραπεία καὶ ἐπανόρθωσις [1]. Τὸ μετέπειτα ἐπικρατῆσαν ὄνομα Πλούτων ἀγνοεῖ ἐντελῶς ὁ Ὅμηρος, ὡς καὶ τοὺς μετέπειτα πολλοὺς περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς Περσεφόνης μύθους. Ὁ ποιητὴς γνωρίζει μόνον ὅτι ὁ Ἀΐδης ἢ Ἀϊδωνεὺς εἶνε ὁ ἀμείλικτος καὶ στυγερὸς τοῦ Ἅιδου ἄρχων, ἔχων συμπάρεδρον καὶ συνεργὸν τὴν καθόλου ὁμοίαν αὐτῷ τὴν ποιότητα Περσεφόνην, ἥτις εἶνε πιθανῶς μὲν θυγάτηρ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Δήμητρος, σύζυγος δὲ τοῦ Ἀϊδωνέως συμμετέχουσα αὐτῷ τῆς ἐν Ἅιδῃ ἀρχῆς καὶ συμμεριζομένη πάντα ἐκείνου τὰ ἔργα. Ὁ Ὅμηρος δὲν γνωρίζει αὐτὴν ὡς τὴν εὐεργετικὴν καὶ εὐμενῆ νεάνιδα τῶν μετέπειτα μύθων, ἀλλὰ μόνον ὡς ἀμείλικτόν τινα καὶ ἀποτρόπαιον θεάν, ὁμοίαν τοῦ συζύγου της, αὐτὸν τὸν θάνατον [2].

2. Ἐρινύες.

§ 77. Αἱ θεαὶ αὗται εἶνε αἱ σταθεραὶ ἀκόλουθοι τοῦ Ἀϊδωνέως καὶ τῆς Περσεφόνης, μεθ' ὧν διατρίβουσιν ἐν τῷ σκοτεινῷ Ἅιδῃ:

. . . . . *τῆς δ' ἠεροφοῖτις Ἐρινὺς*
ἔκλυεν ἐξ Ἐρέβεσφιν, ἀμείλιχον ἦτορ ἔχουσα [3],

ὅθεν «ἠεροφοῖτις Ἐρινύς» λέγεται, χρησιμεύουσαι ὡς ἡ ἐκ-

1) Ἰλ. Ε, 395—402.
2) πρβ. *Preller, Gr. Mythol.* Α'. σελ. 623. *Naegelsbach, Hom. Theologie* σελ. 118. Ἡ λέξις Περσεφόνη σημαίνει ὅ,τι καὶ αἱ συγγενεῖς Τισιφόνη, Γοργοφόνη, Θηροφόνη κτλ. δηλ. θάνατον καθόλου. Ὁ Ὅμηρος μεταχειρίζεται μόνον τὸν τύπον Περσεφόνεια.
3) Ἰλ. Ι, 571, 454, 459. Τ, 260. Ὀδ. Υ, 64.

SISMANOGLIO MEGARO

τελεστικὴ αὐτῶν ἐξουσία[1]. Αὐτὸ τὸ ὄνομα Ἐρινύς[2] δηλοῖ ὅτι αἱ θεαὶ αὗται εἶνε ἡ ἐν Ἅιδῃ οἰκοῦσα τιμωρὸς καὶ ἐκδικητικὴ δύναμις, μὲ «ἀμείλικτον ἦτορ», φοβεραὶ καὶ στυγεραὶ τοῖς ἀνθρώποις θεαί. Τιμωροῦσι δὲ καὶ καταδιώκουσι πᾶν τὸ παρὰ φύσιν καὶ διατάραξιν τῆς ἁρμονίας τοῦ κόσμου ἀπειλοῦν. Οὕτως ἐμποδίζουσιν ὡς παρὰ φύσιν τὴν ὑπὸ τοῦ ἵππου τοῦ Ἀχιλλέως Ξάνθου περὶ τοῦ μέλλοντος πρὸς αὐτὸν προφητείαν καὶ ἁρπάζουσι διὰ τῶν Ἁρπυιῶν τὰς ἐπίσης παρὰ φύσιν ὑπὸ θεῶν ἀνατραφείσας θυγατέρας τοῦ Πανδαρέου[3]. Πρὸς δὲ τιμωροῦσι τοὺς ἐπιόρκους[4], ἐκτελοῦσι τὰς τῶν γονέων ἀράς, ἀνθ' ὧν πολλάκις καὶ λαμβάνονται:

Οὕτω κεν τῆς μητρὸς Ἐρινύας ἐξαποτίροις[5],

---

1) πρβ. λ. χ. Ἰλ. I, 454: στυγερὰς δ' ἐπεκέκλετ' Ἐρινῦς=θεοὶ δ' ἐτέλειον ἐπαράς, Ζεύς τε καταχθόνιος καὶ ἐπαινὴ Περσεφόνεια· καὶ στίχ. 569: κικλήσκουσ' Ἀΐδην καὶ ἐπαινὴν Περσεφόνειαν — τῆς δ' ἠεροφοῖτις Ἐρινὺς ἔκλυεν ἐξ Ἐρέβεσφιν.

2) Κατὰ Παυσανίαν (8, 25, 4) καὶ ἐτυμολογικὸν μέγα ἡ λέξις γίνεται ἐκ τοῦ ἐριδαίνειν — ἐριννύειν (ὡς ἐρατεινὸς — ἐραννὸς) ὅθεν Ἐρινὺς ἢ Ἐριννύς. *Doederlein, Glossar.* § 563. Κατ' ἄλλους δὲ ἡ λέξις παράγεται παρὰ τὸ ἀρὰς — ἀνύειν, ἢ παρὰ τὸ ἔρα = γῆ καὶ ναίειν, καὶ κατ' ἄλλους ἐκ τοῦ ὀρίνω. Ἕτεροι πάλιν θεωροῦσι τὴν λέξιν συγγενῆ τῆς σανσκριτικῆς *saranyû*, ἣν τινὲς μὲν ἑρμηνεύουσι σπεύδουσα, ταχεῖα, ἤτοι δασπλῆτις ἐρινύς, ὡς οὗτοι τὸ δασπλῆτις ἑρμηνεύουσιν, ἀλλ' ἴδε *Doederlein, Glossar.* § 341. Ὁ δὲ *Max. Mueller* διατείνεται ὅτι *saranyû* σημαίνει τὴν αὐγήν, τὸ ἐωθινόν, ἐν τῷ σκότει εἰσέτι διαμένον φῶς (ἠεροφοῖτις), ὅπερ ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον τὰ πάντα διαφωτίζει καὶ ἀποκαλύπτει κατὰ τὸ: οὐδὲν κρυπτὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον. Ἴδε αὐτοῦ *Essays*, τόμ. Β'. σελ. 136. πρβ. καὶ *Naegelsbach*, ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 263 σημ.

3) Ἰλ. T, 418 καὶ σχόλ. αὐτόθι: ἐπίσκοποι γάρ εἰσι τῶν παρὰ φύσιν. Ὀδ. Φ, 66, ἑπ.

4) Ἰλ. T, 260.

5) Ἰλ. Φ, 412. Ὀδ. Λ, 280. B, 135.

κολάζουσι πάντα παραβαίνοντα τὰ πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους καθήκοντα[1], καθιστάμενοι οὕτω φύλακες τῆς τάξεως καὶ τοῦ γένους καὶ προστατεύουσι τοὺς ἄνευ βοηθείας πτωχοὺς καὶ ἀδυνάτους:

εἴπου πτωχῶν γε θεοὶ καὶ Ἐρινύες εἰσίν[2],

ὅθεν λέγονται ἐρινύες πτωχῶν, πατρός, μητρὸς κτλ.[3]. Ταύτην δ' αὐτῶν τὴν ἐξουσίαν ἐκτείνουσιν οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν θεῶν αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἡ Ἶρις συμβουλεύει τῷ Ποσειδῶνι νὰ μὴ ἀντιστῇ τῷ Διί, ἀλλὰ νὰ ὑπακούσῃ αὐτῷ προσθέτουσα:

οἶσθ' ὡς πρεσβυτέροισιν Ἐρινύες αἰὲν ἕπονται[4].

Τοιαῦται αἱ καθ' Ὅμηρον Ἐρινύες, ὧν ὁ ποιητὴς γνωρίζει μίαν τε καὶ πολλάς, διότι λέγει Ἐρινὺς καὶ Ἐρινύες.

3. Νύξ, Ὕπνος, Θάνατος.

§ 78. Μεταξὺ τῶν ὑποχθονίων θεῶν ἀναγκαῖον νὰ κατατάξωμεν καὶ τὴν Νύκτα μετὰ τῶν διδύμων αὐτῆς τέκνων, Ὕπνου καὶ Θανάτου, οἵτινες παρ' Ὁμήρῳ δὲν εἶνε ἐντελῶς ἀνεξάρτητα θεῖα ὄντα, ἀλλ' αὐταὶ αἱ ὑπὸ τῶν λέξεων δηλούμεναι φυσικαὶ δυνάμεις ὡς θεοὶ λατρευόμεναι. Διότι δὲν λέγεται μὲν παρ' Ὁμήρῳ, ὡς παρ' Ἡσιόδῳ[5], ῥητῶς ὅτι αἱ θεότητες αὗται οἰκοῦσιν ἐν Ἅιδῃ, ἐκ τῆς σκοτεινῆς ὅμως αὐτῶν, καὶ ἰδίως τῆς Νυκτός, φύσεως, ἥτις ὡς τοιαύτη μό-

---

1) Ἰλ. I, 568, ἑπ.

2) Ὀδ. P, 475.

3) Ἴδε *Schoemann, Opusc.* Λ'. 2, 408.

4) Ἰλ. O, 204.

5) Θεογον. 755, ἑπ.

νον ἐν Ἅδῃ ἠδύνατο διαρκῶς νὰ διατρίβῃ, καὶ ἐκ τοῦ μύθου ὅτι ὁ Ὕπνος εἰς Ἅδην κατέφυγέ ποτε, ὅπως ὑπεκφύγῃ τὴν τοῦ Διὸς ὀργήν [1], ἐξάγεται πιθανώτατα ὅτι αἱ θεότητες αὗται καὶ παρ' Ὁμήρῳ ὑπὸ τὴν γῆν διέτριβον.

Ἡ μὲν λοιπὸν Νύξ, ἡ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων δμήτειρα καὶ τοῦ Ὕπνου καὶ Θανάτου μήτηρ, μόνον δὶς καθ' ὅλην τὴν Ὁμηρικὴν ποίησιν μνημονεύεται [2]. Ἐκ δὲ τῶν διδύμων αὐτῆς τέκνων ὁ μὲν Ὕπνος εἶνε νεαρὸς καὶ ἰσχυρὸς θεὸς εὐεργετῶν διὰ τοῦ ὕπνου θεούς τε καὶ ἀνθρώπους, ἐξ οὗ, «πάντων τε θεῶν πάντων τ' ἀνθρώπων ἄναξ» ἀποκαλεῖται [3], ὁ δὲ Θάνατος εἶνε δεινός τις καὶ δυσειδὴς θεὸς ὁμοιάζων πολύ, ἐξ ὅσων περὶ αὐτοῦ λέγει ὁ ποιητής, μὲ τὸν τοῦ Ἡσιόδου [4]:

τοῦ δὲ σιδηρέη μὲν κραδίη, χάλκεον δέ οἱ ἦτορ
νηλεὲς ἐν στήθεσσιν· ἔχει δ' ὃν πρῶτα λάβῃσιν
ἀνθρώπων, ἐχθρὸς δὲ καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσιν.

Ὁσάκις καταλαμβάνει τινά, καλύπτει αὐτὸν διὰ σκότους (μέλας θάνατος) καὶ ἐνίοτε ἐργάζεται μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ὕπνου, ὡς ὅταν μετέφερον ἐκ Τροίας εἰς Λυκίαν τὸν τοῦ Διὸς υἱὸν Σαρπηδόνα [5].

Καὶ τοιοῦτος μὲν εἶνε ὁ τοῖς πᾶσι κοινὸς θάνατος (θάνατος ὁμοίως). Ἐκτὸς ὅμως τούτου, ἢ μᾶλλον εἶδος τούτου ὑπάρχει καὶ ἡ Κὴρ ἢ Κῆρες πληθυντικῶς, ἡ πρᾶξις αὐτὴ τοῦ θανάτου, ὁ τρόπος, καθ' ὃν πᾶς τις ἐκ γενετῆς ὡρίσθη ν' ἀποθάνῃ:

1) Ἰλ. Ξ, 258, ἑπ.
2) Ἰλ. Ξ, 259, 261.
3) Ἰλ. Ξ, 233.
4) Θεογον. 764, ἑπ.
5) Ἰλ. Π, 667, ἑπ.

. . . . . *ἀλλ' ἐμὲ μὲν Κὴρ*
ἀμφέχανε στυγερή, ἥπερ λάχει γειρόμενόν περ [1],

καὶ ὃν οὐδεὶς θνητὸς δύναται νὰ μεταβάλῃ ἢ ν' ἀποφύγῃ ἐκτὸς τοῦ Ἀχιλλέως καὶ Εὐχήνορος, οἵτινες μόνοι ποιοῦνται ἐκλογὴν τοῦ εἴδους τοῦ θανάτου των [2]. Συνήθως ὅμως ἀμείλικτος καταλαμβάνει πάντας καὶ σύρει αὐτοὺς «θανάτοιο τέλοσδε» [3]. Κάλλιστα περιγράφεται ἡ Κὴρ ἐν τῇ τοῦ Ἀχιλλέως ἀσπίδι:

ἐν δ' Ἔρις, ἐν δὲ Κυδοιμὸς ὁμίλεον, ἐν δ' ὀλοὴ Κήρ,
ἄλλον ζωὸν ἔχουσα νεούτατον, ἄλλον ἄουτον,
ἄλλον τεθνηῶτα κατὰ μόθον ἕλκε ποδοῖιν·
εἷμα δ' ἔχ' ἀμφ' ὤμοισι δαφοινεὸν αἵματι φωτῶν [4] *κτλ.*

Ὄνειροι.

§ 79. Συγγενεῖς τῶν θεοτήτων τοῦ τρίτου τούτου κύκλου κατὰ τὴν φύσιν εἶνε καὶ οἱ Ὄνειροι, οἵτινες οἰκοῦσιν εἰς τὰ πέρατα τοῦ ὠκεανοῦ, κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου [5], ἑπομένως ἐν τῷ Ἅδῃ. Ἡ κατοικία αὐτῶν ἔχει δύο θύρας τὴν μίαν ἐλεφαντίνην, δι' ἧς ἐξέρχονται οἱ ἀπατηλοὶ ὄνειροι, «οἵ ῥ' ἐλεφαίρονται», τὴν δ' ἑτέραν κερατίνην, δι' ἧς οἱ καλοί, «οἵ ῥ' ἔτυμα κραίνουσιν» [6]. Ἰδιαιτέραν τινὰ μορφὴν δὲν ἀποδίδει αὐτοῖς ὁ ποιητής, ἀλλ' οὗτοι ἐμφανίζονται τοῖς ἀνθρώποις πάντοτε κατὰ διαταγὴν κυρίως μὲν τοῦ Διὸς (καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστι) οὐχ ἧττον ὅμως καὶ τῶν

1) Ἰλ. Ψ, 77—78.
2) Ἰλ. Ι, 411, Ν, 665, ἑπ.
3) Ἰλ. Ι, 411, ἑπ.
4) Ἰλ. Σ, 535, ἑπ. πρβ. περὶ Κηρῶν *Naegelsbach* ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 147 καὶ *Welcker, Gr. Goetterlehre* Α'. σελ. 708.
5) Ὀδ. Ω, 12.
6) Οδ. Τ, 567, ἑπ.

ἄλλων θεῶν ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ἃς πάντοτε προσωρινῶς λαμβάνουσι. Τούτου δ' ἕνεκα καὶ θεοὶ κυρίως δὲν εἶνε οἱ Ὄνειροι, ἀλλὰ μόνον προσωρινὰ τῶν θεῶν ὄργανα καὶ προσωποποιήσεις, ὁ δὲ περὶ τῆς κατοικίας αὐτῶν μῦθος εἶνε μᾶλλον τῆς ποιότητος αὐτῶν ἀλληγορία καὶ ἔχουσιν ἡ μὲν ἐλεφαντίνη θύρα πρὸς τὸ *ἐλεφαίρειν*, ἡ δὲ κερατίνη πρὸς τὸ *κραίρειν* σχέσιν, δηλ. πρὸς τὸ ψευδῆ καὶ ἀμαθῆ λέγειν, ὡς ἤδη οἱ ἀρχαῖοι παρετήρησαν [1].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ΠΕΡΙ ΔΑΙΜΟΝΩΝ.

§ 80. Ἐκτὸς τῶν μέχρι τοῦδε περιγραφέντων μεθ' ὡρισμένων ὀνομάτων, ἰδιοτήτων καὶ μείζονος ἢ ἐλάσσονος προσωπικότητος θεῶν ἁπαντῶσι παρ' Ὁμήρῳ καὶ προσωποποιήσεις ἀνωνύμων πνευμάτων καὶ θείων δυνάμεων ἁπλαῖ, ἃς ὁ ποιητὴς γενικῶς *δαίμονας* καλεῖ [2]. Ἡ λέξις αὕτη σημαίνει παρ' Ὁμήρῳ κυρίως ὄχι ἄλλην τινὰ τάξιν θεῶν, ἀλλὰ τὰς σκοτεινὰς καὶ ἀοράτους τῶν θεῶν ἐπὶ τοῦ κόσμου ἐπενεργείας [3], καὶ ἰδίως ἐκείνας, αἵτινες διὰ τὸ ἀσαφὲς καὶ ἀκατανόητον αὐτῶν ἔχουσι καὶ γοητευτικόν τινα, μυστικὸν καὶ ἐχθρικὸν χαρακτῆρα. Ταύτην τὴν περὶ τῆς σημασίας τῶν δαιμόνων ἰδέαν δύναταί τις νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τῆς χρήσεως τῶν λέξεων *δαίμων* καὶ *δαιμόνιος* παρὰ τῷ ποιητῇ.

1) Ἴδε *Naegelsbach Hom. Theologie* σελ. 184.

2) Ἡ λέξις παρὰ τὸ δαίεσθαι—μερίζειν καὶ σημαίνει τὸν μερίζοντα τοῖς ἀνθρώποις ἀγαθά τε καὶ κακά. *Doederlein, Gloss.* § 2471.

3) Ἴδε *Nitzsch, Anmerk. z.* Ὀδ. τόμ. Α'. σελ. 89. Β'. σελ. 64 καὶ ἰδίᾳ Γ'. σελ. 391.

§ 81. Καὶ ἡ μὲν λέξις *δαίμων* ἁπαντᾷ παρὰ τῷ ποιητῇ ἀντὶ τῆς *θεὸς* πεντάκις ἐν Ἰλιάδι [1], καὶ ἅπαξ ἐν Ὀδυσσείᾳ [2], ἔνθα ὅμως ἐνίοτε καὶ συναλλάσσονται ὡς συνώνυμα αἱ λέξεις *δαίμων* καὶ *θεός*, ὡς Φ, 195.

ποῖοί κ' εἶτ' Ὀδυσῆι ἀμυνέμεν, εἴποθεν ἔλθοι
ὧδε μάλ' ἐξαπίνης καί τις θεὸς αὐτὸν ἐνείκαι;

καὶ στίχ. 201:

ὡς ἔλθοι μὲν κεῖνος ἀνήρ, ἀγάγοι δέ ἑ δαίμων.

Ὑπὸ ποίαν ὅμως ἔννοιαν τίθενται ἐνταῦθα αἱ δύο λέξεις φαίνεται ἐκ τῶν ἑξῆς χωρίων. Ἰλ. Ρ, 98—99.

ὁππότ' ἀνὴρ ἐθέλῃ πρὸς δαίμονα φωτὶ μάχεσθαι,
ὅν κε θεὸς τιμᾷ. . . . .

καὶ Ὀδ. Γ, 27:

ἄλλα δὲ καὶ δαίμων ὑποθήσεται· οὐ γὰρ οἴω
οὔ σε θεῶν ἀέκητι γερέσθαι τε τραφέμεν τε·

δαίμων δηλ. σημαίνει τὴν θείαν ἔμπνευσιν, τὴν θείαν δύναμιν, τὸ numen divinum, ἄνευ διακρίσεως ἀγαθῆς ἢ κακῆς δυνάμεως ἢ ἐμπνεύσεως, διό, ὅπως ἐκφράσῃ τὴν κακὴν τῶν θεῶν δύναμιν, προσέλαβε τὸ στυγερός, στυγερὸς δαίμων [3]. Ὡς τοιοῦτον δὲ numen divinum ἁπαντᾷ ἡ λέξις πολλάκις ἔν τε Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ. Ἐκ τῶν δύο ὅμως αὐτοῦ ἰδιοτήτων, τῆς ἀγαθῆς καὶ τῆς κακῆς, ἐπικρατεῖ παρ' Ὁμήρῳ ἐν τῇ χρήσει τῆς λέξεως δαίμων ἡ κακὴ ἰδιότης· διότι ὑπὸ μὲν τὴν σημασίαν τοῦ ἀγαθοῦ μόνον δὶς ἐν Ἰλιάδι ἁπαντᾷ:

τίς δ' οἶδ' εἴ κέν οἱ σὺν δαίμονι θυμὸν ὀρίναις
παρειπών; [4]

1) Ἰλ. Α, 222, Γ, 420. Ζ, 115. Τ, 188. Ψ, 595.

2) Ὀδ. Ο, 261.

3) πρβ. καὶ Ὀδ. Ζ, 172—174. Ε, 396—397.

4) Ἰλ. Λ, 792. Ο, 403.

ἔνθα τὸ σὺν δαίμονι σημαίνει μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ θεοῦ· ἐνῷ ὑπὸ τὴν σημασίαν τοῦ κακοῦ ἀπαντᾷ ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι δεκάκις ἐν τῇ φράσει: «ἐπέσσυτο δαίμονι ἶσος»=ὥρμησεν ὡσὰν διάβολος, ὡσὰν θηρίον, ἅπαξ δὲ καὶ μὲ τὴν εἰδικὴν σημασίαν τοῦ θανάτου [1], ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ εἰκοσάκις περίπου μετὰ ἢ ἄνευ τῶν ἐπιθέτων στυγερός, κακός, χαλεπός.

Κάλλιον ὅμως καταφαίνεται ἡ κακὴ τῶν δαιμόνων παρ' Ὁμήρῳ σημασία ἐκ τῆς χρήσεως τῆς λέξεως *δαιμόνιος* παρ' αὐτῷ, ἥτις οὐδέποτε λαμβάνεται ἀντὶ τοῦ *θεῖος, δῖος*, ἀλλὰ σημαίνει πάντοτε τὸν ἀνόητον, τὸν δυστυχῆ ἢ ὅμοιόν τι ποικιλοτρόπως τροποποιούμενα κατὰ τὸν διάφορον τῆς ἀπαγγελίας τόνον, καθ' ὅσον ἡ λέξις δαιμόνιος μόνον κατὰ κλητικὴν ἀπαντᾷ παρὰ τῷ ποιητῇ. Καὶ ὑπὸ μὲν τὴν σημασίαν τοῦ ἀνοήτου, δαιμονισμένου ἀπαντᾷ ἡ λέξις ἐν Ὀδ. Σ, 406, 15. Τ, 71. Δ, 744. Ἰλ. Β, 190, 200. Γ, 399. Δ, 31. Ι, 40. κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπιτατικῶς, ὑπὸ δὲ τὴν σημασίαν τοῦ δυστυχοῦς, *κακομοίρη* μετά τινος εὐσπλαγχνίας λεγομένων ἐν Ἰλ. Ζ, 407. Ὀδ. Ψ, 166, ἄνευ δ' εὐσπλαγχνίας ἐν Ἰλ. Ζ, 486. Ν, 810. Ω, 194. Μόνον δὲ δὶς ἐν Ὀδυσσείᾳ ἀπαντᾷ μὲ τὴν σημασίαν *παράξενε, παράδοξε*, ἐν Ξ, 443 καὶ Ψ, 174 [2].

§ 82. Ἐκ τῆς παρ' Ὁμήρῳ λοιπὸν χρήσεως τῶν λέξεων *δαίμων* καὶ *δαιμόνιος* καταφαίνεται ὅτι ὁ ποιητὴς ὑπὸ τὴν λέξιν *δαίμων* ἐννοεῖ καὶ τὴν θεότητα μὲν καθόλου, ἰδίως ὅμως καὶ συχνότερον τὴν μυστηριώδη καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βλαβερὰν τῶν θεῶν ἐπενέργειαν, ἣν αἰσθάνεται μὲν ὁ ἄνθρωπος, ἀδυνατεῖ ὅμως νὰ κατανοήσῃ, διὸ καὶ οὐδεμίᾳ μορφῇ ἀποδίδοται τοῖς δαίμοσιν. Ἡ κατάπτωσις δ' αὕτη τῆς λέξεως ἀπὸ τῆς σημασίας τῆς θείας δυνάμεως, τῆς θείας ἐπιῤῥοῆς καθόλου, τῆς ἀφανοῦς καὶ μυστηριώδους εἰς τὸ φοβερὸν καὶ κακὸν ἰδίως αὐτῆς ἦν λίαν φυσική. Ταύτας δὲ τὰς διαφόρους ἀκατανοήτους τῶν θεῶν ἐπιῤῥοὰς ἐπί τε τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος τῶν ἀνθρώπων οἱ μεταγενέστεροι ποικιλοτρόπως διέπλασαν [1].

1) Ἰλ. Θ, 166.

2) Τὰς στατιστικὰς ταύτας ἀκριβείας περὶ τῆς χρήσεως τῶν λέξεων δ α ί μ ω ν καὶ δ α ι μ ό ν ι ο ς παρ' Ὁμήρῳ ἐρανιζόμεθα ἐκ τῆς Ὁμηρικῆς Θεολογίας τοῦ *Naegelsbach* σελ. 72—73.

1) Ἴδε *Gerhard, Ueber Wesen, Verwandtschaft und Ursprung dee Daemonen und Genien.* ἐν Βερολίνῳ, 1852.

SISMANOGLIO MEGARO

ΜΕΡΟΣ Β'.

Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΚΑΘ ΟΜΗΡΟΝ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

§ 1. Ἐν τῷ προηγουμένῳ τῆς πραγματείας ταύτης μέρει εἴδομεν ὁποία ἡ ποιότης καὶ ἰδιότης τῶν Ὁμηρικῶν θεῶν, καὶ ὁποία ἡ ἐπὶ τοῦ κόσμου αὐτῶν ἐξουσία καὶ αἱ λειτουργίαι. Εἴδομεν ὅτι ὁ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωπος, καίπερ ἀπείρους ἔχοντας ἐλλείψεις, θεωρεῖ τοὺς θεούς του τοῦ τε ὅλου κόσμου γενικῶς κυρίους καὶ τοῦ ἰδίου ἀνθρώπου καὶ τῶν τυχῶν αὐτοῦ ἀπὸ γενετῆς μέχρι θανάτου κυρίους καὶ ἰθύντορας. Κατὰ φυσικὸν λοιπὸν λόγον ᾐσθάνθη ὁ ἄνθρωπος ἀνέκαθεν βαθέως τὴν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς τῶν ἐν παντὶ καὶ πάντοτε ἐπιβλεπόντων αὐτὸν θεῶν καὶ ἤρξατο πρωιμώτατα νὰ σκέπτηται τίνι τρόπῳ νὰ ἑλκύσῃ αὐτῶν τὴν ἀγάπην (θεὸν ἢ θεοὺς ἀρέσκειν ἢ ἀρέσκεσθαι) ἢ ν' ἀποφύγῃ τὴν ὀργὴν καὶ τὸ μῖσος (θεὸν ἢ θεοὺς ἱλάσκεσθαι). Ἡ ἀναπόδραστος δ' αὕτη τῶν ἀνθρώπων ἀνάγκη εἶνε τοσοῦτον γενικῶς παραδεδεγμένη παρ' Ὁμήρῳ, ὥστε οὐ μόνον γνωμικῶς λέγεται « πάντες δὲ θεῶν χατέουσ' ἄνθρωποι » [1], ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτῶν τῶν ἀσεβῶν καὶ παντελῶς ἀφροντι-

1) Ὀδ. Γ, 48.

στούντων περὶ τῶν θεῶν Κυκλώπων ἐπιστεύετο ὅτι «θεοῖσι πεποιθότες ἀθανάτοισιν οὔτε φυτεύουσιν χερσὶν φυτὸν οὔτ' ἀρόωσιν»[1], ὥστε καὶ οὗτοι παρὰ τῶν θεῶν τὴν τροφὴν των λαμβάνοντες ἄμεσον ἔχουσι τούτων ἀνάγκην.

§ 2. Ἐν ταύτῃ λοιπὸν τῇ συναισθήσει τῆς ἰδίας ἀδυναμίας καὶ τοῦ ἀναποδράστου τῆς θείας βοηθείας ἔχουσι τὴν πηγὴν των πάντα τὰ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς θεοὺς καθήκοντα, ἡ λατρεία, ἣν αὐτοῖς προσφέρει. Διὰ νὰ κερδήσῃ δὲ τὴν τοῦ θείου εὔνοιαν ἢ νὰ ἐξιλεώσῃ τὴν ὑποτιθεμένην αὐτῶν ὀργὴν ἐνόμισεν ὁ ἄνθρωπος ὅτι ἔπρεπε νὰ προσενεχθῇ πρὸς αὐτούς, ὅπως πρὸς πάντα ἀνώτερον καὶ ἰσχυρότερόν του, νὰ προσφέρῃ δηλ. αὐτοῖς τι καὶ νὰ τοὺς παρακαλέσῃ ἢ ὑποσχεθῇ τι:

καὶ μὲν τοὺς θυέεσσι καὶ εὐχωλῇς ἀγαρῇσιν
λοιβῇ τε κνίσῃ τε παρατρωπῶσ' ἄνθρωποι
λισσόμενοι, ὅτε κέν τις ὑπερβήῃ καὶ ἁμάρτῃ[2].

Ταῦτα δὲ πάντα, ἐπειδὴ τὸ θεῖον εἶνε ἀνώτατον πάντων, ἐσκέφθη ὅτι ἔπρεπε νὰ προσφέρῃ καὶ τελῇ, οἷα τῷ ἀνωτάτῳ καὶ τιμιωτάτῳ τῶν ὁμοίων του ἀνθρώπων τελεῖ, τῷ βασιλεῖ δηλ. ἢ ἡγεμόνι αὐτοῦ, διὸ ἡ τοῦ θείου λατρεία παρ' Ὁμήρῳ ἔχει πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν τῶν ἡγεμόνων θεραπείαν. Ὅπως δηλονότι τοῖς βασιλεῦσι καὶ ἡγεμόσι προσφέρονται παρ' Ὁμήρῳ ὑπὸ τοῦ λαοῦ προεδρεῖαι ἐν δείπνοις, δῶρα διάφορα οἰκιακά τε καὶ κτήματα, καὶ φόροι τακτικοί τε (θέμιστες) καὶ ἔκτακτοι ἑκούσιοι (δωτῖναι)[3], οὕτω καὶ τοῖς θεοῖς τελοῦνται θυσίαι, ἐν αἷς ὑποτίθεται ὅτι

1) Ὀδ. I, 107.

2) Ἰλ. I, 499—501. πρβ. A, 66—67, 97—100, 147. Ὀδ. N, 357.

3) Ὀδ. A, 392, ἐπ. Ἰλ. M, 310, ἐπ. πρβ. *Schoemann, Gr. Alterttuemer* A'. σελ. 34—35· ἔκδοσις β'.

οὗτοι παρακάθηνται, προσφέρονται διάφορα δῶρα καὶ κτήματα (τεμένη) καὶ κοινῇ προσφοραί, οἱονεὶ φόροι, ἐν ὡρισμένῳ χρόνῳ, ταῖς ἑορταῖς. Ἐγίνοντο δ' αἱ προσφοραὶ αὗται κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν διαφόροις ἱεροῖς τόποις, ἄλσεσι, σπηλαίοις καὶ παντοίοις ἄλλοις, ἔνθα πρὸς τέλεσιν τῶν θυσιῶν ἐκτίζετο καὶ εἰς βωμός, ἀργότερα δὲ καὶ ἐν ἰδιαιτέραις τῶν θεῶν οἰκίαις (ναοῖς), ἃς πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἔκτιζον οἱ ἄνθρωποι μεγαλοπρεπῶς ὡς βασιλικάς, ὡς καὶ ἐν τοῖς διαφόροις αὐτοῖς καθιερωμένοις κτήμασι (τεμένεσι).

§ 3. Ἐν τοιούτοις ἱεροῖς τόποις προσέφερον λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι τὰς θυσίας, προσφορὰς καὶ τὴν λατρείαν αὐτῶν πρὸς τὸ θεῖον. Ἡ ἀνάγκη δ' ἐδίδαξεν αὐτοὺς ἐνωρὶς ἐν ἑκάστῳ τοιούτῳ δημοσίῳ ἱερῷ τόπῳ νὰ διορίσωσιν εἰδικόν τινα ἄνθρωπον πρὸς τέλεσιν τῶν θυσιῶν, ὅπως τάξις τε τηρῆται καὶ ἐπιτηδειότερον αὗται τελῶνται, ἐκάλεσαν δ' αὐτὸν ἱερέα, τουτέστι σφαγέα, ἐκ τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἔργου τοῦ ἱερεύειν ἤτοι σφαγιάζειν τὰ προσφερόμενα ζῶα· διότι ἀπήγγελλον μὲν καὶ εὐχὰς οἱ ἱερεῖς (ὅθεν ἀρητῆρες) καὶ τὰς διαφόρους τῶν θεῶν διαθέσεις ὡς μάντεις ἐνίοτε ἡρμήνευον, ὡς κυρίαν ὅμως ἐνασχόλησιν εἶχον τὸ σφαγιάζειν καὶ θυσίας τελεῖν συνοδεύοντες αὐτὰς συνήθως καὶ μὲ εὐχάς. Ἐπειδὴ δ' ὑπετίθετο ὅτι τὴν ἑκάστοτε διάθεσιν καὶ βουλήν του ἐξέφραζε τὸ θεῖον διὰ τεράτων ἢ σημείων (σῆμα φαίνειν) ἢ διὰ διαφόρων πτηνῶν (οἰωνῶν), ἐγεννήθη ἐπίσης ἡ ἀνάγκη εἰδικῶν περὶ τὴν ἐξήγησιν τῶν θείων τούτων σημάτων ἀνθρώπων, καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ *μάντεις*, οἵτινες ἦσαν διάφοροι τῶν ἱερέων καὶ ἀποκλειστικὸν ἔργον εἶχον τῶν σημάτων τούτων τὴν ἑρμηνείαν· διὰ δὲ τῆς διηνεκοῦς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐνασχολήσεως ἀπέβησαν τῷ χρόνῳ οἱ μάντεις ἐμπειρότατοι τῶν θείων βουλῶν ἐξηγηταὶ καὶ ἐθεωροῦντο ὡς τὸ στόμα τῶν θεῶν· ἐντεῦθεν ἡ *μαντική*.

SISMANOGLIO MEGARO

§ 4. Τοιαύτην λοιπὸν ἔχει τὴν ἀρχὴν ἡ τοῦ θείου λατρεία, ἥτις τοσοῦτον συνήθης τῷ χρόνῳ ἀπέβη, ὥστε οἱ μὲν ἄνθρωποι ἐπὶ Ὁμήρου ἐθεώρουν καθῆκον ἱερώτατον τὴν τοῦ θείου λατρείαν, οἱ δὲ θεοὶ ὡς ἐξαιρετικὸν αὐτῶν προνόμιον· «τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς» καὶ ἀναλόγως πρὸς τὴν περιποίησιν, ἣν ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων ἀπελάμβανον, ἐρρύθμιζον καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς εὔνοιάν των κολάζοντες αὐστηρῶς τοὺς ἀμελοῦντας τῶν θυσιῶν [1].

Ἤδη εἰς τὰ μερικώτερα τῆς τοῦ θείου λατρείας καθ' Ὅμηρον μεταβαίνοντες θέλομεν ἐξετάσει α) τοὺς τόπους τῆς τοῦ θείου λατρείας, β) τὰ πρόσωπα, δι' ὧν ἡ λατρεία τελεῖται, γ) τὰ τῆς λατρείας ἰδίως καὶ δ) τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐτελεῖτο ἡ λατρεία τοῦ θείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΤΟΠΟΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΛΑΤΡΕΙΑΣ.

1. Ναοί.

§ 5. Ναοὺς θεῶν παρ' Ὁμήρῳ ἔχει πᾶσα πόλις ἕνα ἢ καὶ πλείονας, ὡς ἀναγκαιότατον αὐτῆς συστατικόν, καὶ τοιοῦτοι ἐκτίζοντο ἐν πάσῃ νέᾳ πόλει μετὰ τῶν τειχῶν καὶ τῶν οἰκιῶν, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ λεγομένων περὶ τῆς κτίσεως τῆς Σχερίας ὑπὸ Ναυσιθόου:

εἶσεν δὲ Σχερίῃ, ἐκὰς ἀνδρῶν ἀλφηστάων,
ἀμφὶ δὲ τεῖχος ἔλασσε πόλει, καὶ ἐδείματο οἴκους,
καὶ νηοὺς ποίησε θεῶν καὶ ἐδάσσατ' ἀρούρας [2].

1) Ἰλ. Δ, 44—49. Ε, 77—78. 2) Ὀδ. Ζ, 8—10. πρβ. *Overbeck, Geschichte d. Gr. Plastik.* τόμ. Α'. σελ. 90.

Ἐχρησίμευον δ' οἱ ναοὶ ὄχι πρὸς διαρκῆ κατοικίαν καὶ διαμονὴν τῶν θεῶν, διότι οἱ θεοὶ εἶχον ἕκαστος τὰς ἰδιαιτέρας του διαρκεῖς κατοικίας, ἀλλὰ πρὸς προσωρινὴν ἐν αὐτοῖς διαμονήν, ὁσάκις ἤθελον νὰ ἐπισκεφθῶσι πόλιν τινὰ ἢ χῶρον. Περὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ ναοῦ σχεδίου οὐδὲν λέγει ὁ Ὅμηρος, ἀναφέρει ὅμως θύρας αὐτῶν, ἃς ἐτήρουν κεκλεισμένας οἱ ἐπιστάται τοῦ ναοῦ ἱερεῖς [1]. Τὸ δ' ἐντὸς τοῦ ναοῦ διαιρεῖ ὁ ποιητὴς εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ ἓν καλεῖ *ἄδυτον*, εἰς δὲ τὸ ἕτερον οὐδεμίαν δίδει ἰδιαιτέραν ἐπωνυμίαν· ὥστε κατὰ ταῦτα ὁ Ὁμηρικὸς ναὸς εἶνε οἷοι οἱ ἀρχαιότατοι ἑλληνικοὶ ναοί [2]. Καὶ τὸ μὲν ἄδυτον ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν τῆς διαμονῆς τοῦ θεοῦ τόπος τοῦ ναοῦ, ἔνθα ἵστατο καὶ τὸ ἄγαλμα ἢ ξόανον τοῦ ἐπωνύμου θεοῦ, διὸ καὶ μόνοι οἱ ἱερεῖς εἰσήρχοντο εἰς αὐτό. Οὕτω λ. χ. τὸν πέπλον, ὃν αἱ τοῦ Ἰλίου γυναῖκες μετὰ τῆς μητρὸς τοῦ Ἕκτορος Ἑκάβης προσφέρουσι τῇ Ἀθηνᾷ πρὸς ἐξιλέωσιν, μέχρι μὲν τοῦ ναοῦ κομίζουσιν αὗται, ἐκεῖ δὲ παραλαμβάνει αὐτὸν ἡ τῆς Ἀθηνᾶς ἱέρεια Θεανὼ καὶ ἐπιθέτει ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς θεᾶς ἐν τῷ ἀδύτῳ [3]. Ὅτι δ' ἐν τῷ ἀδύτῳ ὑπῆρχον ἐπὶ Ὁμήρου καὶ ξόανα ἢ ἀγάλματα τῶν θεῶν ἐξάγεται ἐκ πολλῶν τοῦ ποιητοῦ χωρίων· τὸν ἀνωτέρω λ. χ. πέπλον καταθέτει ἡ Θεανὼ ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς θεᾶς:

ἡ δ' ἄρα πέπλον ἑλοῦσα Θεανὼ καλλιπάρῃος
θῆκεν Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν ἠϋκόμοιο [4],

1) Ἰλ. Ζ, 89, 288.

2) Ἴδε περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ναοῦ συντόμως ἀλλ' εὐκρινῶς παρὰ *Guhl und Koner, der Leben der Griechen und Roemen* σελ. 1—55. ἔκδ. 6', ἐν Βερολίνῳ 1864. καὶ «Ἀθηναίου» τόμ. Α'. σελ. 384—401 καὶ τόμ. Β'. σελ. 301—315, ἔνθα λαμπρότατα ἐπραγματεύθη περὶ τούτου ὁ κύριος Εὐθύμιος Καστόρχης.

3) Ἰλ. Ζ, 297, ἐπ. πρβ. Ε, 448, 512. 4) Ἰλ. Ζ, 302—303.

SISMANOGLIO MEGARO

ὅπερ ἀναμφιβόλως δὲν εἶνε μόνον κενή, εἰκονικὴ φράσις. Ἀλλὰ καὶ τὰ στέμματα τοῦ θεοῦ, ἅτινα κρατεῖ ἀνὰ χεῖρας ὁ ἱκετεύων ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος Χρύσης [1], πιθανώτατα ξοάνου τινὸς τοῦ θεοῦ τούτου καθιερωθεῖσαι ταινίαι εἶνε, καὶ τὰ ὑφάσματα, ἅτινα ὁ Αἴγισθος ἀνῆψε τοῖς θεοῖς, λίαν πιθανῶς ἀγάλματα προϋποθέτουσιν [2]. Ἐκοσμοῦντο δ' οἱ ναοὶ ἐκτὸς τῶν ξοάνων ἢ ἀγαλμάτων καὶ διὰ διαφόρων ἀφιερωμάτων, συνισταμένων ἐκ παντοίων χρυσῶν ἢ μεταλλίνων κοσμημάτων καὶ ὑφασμάτων, ἅτινα ἀνηρτῶντο ἐκ τῶν ξοάνων ἢ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ [3].

Τοσαῦτα μὲν λέγει περὶ ναῶν ὁ Ὅμηρος. Γνωρίζει δὲ τοιούτους τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἰλίῳ [4], τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Πυθοῖ, Ἰλίῳ καὶ Χρύσῃ [5] καὶ τοῦ Ποσειδῶνος ἐν Ἑλίκῃ [6]. Ἐννοεῖται δ' ὅτι ἕκαστος ναὸς εἶχε καὶ τὸν βωμόν του πρὸς τέλεσιν τῶν θυσιῶν.

2. Ἄλση καὶ Τεμένη.

§ 6. Ἐκ τῶν ἱερῶν τόπων ἦσαν καὶ τὰ ἄλση καὶ τεμένη τῶν θεῶν. Καὶ τὰ μὲν ἄλση ἦσαν δενδρόφυτοι [7] ἱεροὶ τόποι μετὰ βωμοῦ, ἔνθα ἐπιστεύετο ὅτι διέτριβεν ἐνίοτε

1) Ἰλ. Α, 14.

2) Ὀδ. Γ, 227, ἐπ. πρβ. *Overbeck, Geschichte D. Gr. Plastik* τόμ. Α'. σελ. 45.

3) Ὀδ. Μ, 346. Γ, 274, ἐπ. Τὰ ἐν Ὀδ. Μ, 346 ἀγάλματα δὲν εἶνε ἢ τὰ ἐν Ὀδ. Γ, 274, καὶ Π, 185 χρύσεα δῶρα τετυγμένα κατὰ *Overbeck* ἔνθα ἀνωτ. σελ. 46. Ἐναντίαν γνώμην ἴδε παρὰ *K. O. Mueller, Handbuch der Archaeologie und Kunst,* § 66, 3.

4) Ἰλ. Β, 542, Ζ, 88.

5) Ἰλ. Ι, 405. Ε, 446. Η, 83. Α, 39. Ὀδ. Θ, 80.

6) Ἰλ. Θ, 203.

7) Ἡ λέξις ἐκ τῆς ῥίζης ἀλ καὶ συγγενὴς τοῦ ἀλδαίνω, ἑπομένως σημαίνει τόπον κατάφυτον.

θεός τις. Τοιαῦτα ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος τὸ τῶν νυμφῶν ἄλσος ἐν Ἰθάκῃ [1] καὶ τὰ τοῦ Ἀπόλλωνος αὐτόθι [2] καὶ ἐν Ἰσμάρῳ [3]. Τὰ δὲ τεμένη ἦσαν κτήματα, ἀγροί [4], ἀφιερωμένοι τοῖς θεοῖς ὑπὸ ἰδιωτῶν ἢ πόλεων, ἐν οἷς ὑπῆρχε πάντοτε καὶ βωμός τις, διὸ λέγεται συνήθως: «τέμενος βωμός τε θυήεις» [5]. Πᾶν τέμενος παρ' Ὁμήρῳ ἔχει ἴδιον ἱερέα διατρίβοντα ἐν αὐτῷ. Ὁ Ὀνήτωρ λ. χ. ἦν ἱερεὺς τοῦ Διὸς ἐν τῷ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἴδης τεμένει αὐτοῦ [6]. Τὰ δὲ ἄλση ἐνίοτε μὲν εἶχον καὶ ἴδιον ἱερέα οἰκοῦντα ἐν αὐτοῖς, ὡς τὸ ἐν Ἰσμάρῳ τοῦ Ἀπόλλωνος [7], πολλάκις ὅμως ἦσαν καὶ κοινά, ὡς τὸ τῶν Νυμφῶν ἄλσος ἐν Ἰθάκῃ, «ὅθι πάντες ἐπιῤῥέζεσκον ὁδῖται» [8], ἐν δὲ τῷ ἐν Ἰθάκῃ τοῦ Ἀπόλλωνος ἄλσει, ἐν ᾧ οἱ πολῖται προσφέρουσι κοινὴν ἑκατόμβην, ἄδηλον ἂν ὑπῆρχεν ἴδιος ἱερεύς [9], εἰ καί τινες διατείνονται ὅτι πᾶν ἄλσος εἶχε καὶ τὸν ἱερέα του [10]. Ἐνίοτε καὶ ὁλόκληρος πόλις καλεῖται παρ' Ὁμήρῳ τέμενος ἢ ἄλσος θεῶν κατὰ τὴν ποιότητα τοῦ ἐδάφους αὐτῆς· ἡ Ὀγχηστὸς λ. χ. καλεῖται ἄλσος τοῦ Ποσειδῶνος [11], ἡ δὲ Πύρασος τέμενος τῆς Δήμητρος [12].

1) Ὀδ. Ρ, 205.

2) Ὀδ. Υ, 279.

3) Ὀδ. Ε, 200.

4) Ὡς φαίνεται ἐξ Ἰλ. Ζ, 194—195: «τέμενος τάμον ἔξοχον ἄλλων, καλὸν φυταλιῆς καὶ ἀρούρης».

5) Ἰλ. Θ, 48. Ψ, 148. Ὀδ. Θ, 363.

6) Ἰλ. Θ, 48. καὶ Π, 604.

7) Ὀδ. Ι, 200.

8) Ὀδ. Ρ, 211.

9) Ὀδ. Υ, 276.

10) πρβ. *Schoemann, Gr. Altertuemer,* Α'. σελ. 39. *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 200.

11) Ἰλ. Β, 506. 12) Ἰλ. Β, 676.

SISMANOGLIO MEGARO

3. *Βωμοί.*

§ 7. Ἐκτὸς τῶν βωμῶν τῶν εὑρισκομένων ἐν παντὶ ναῷ, τεμένει καὶ ἄλσει ὁ Ὅμηρος γνωρίζει πλῆθος ἄλλων τοιούτων ἐκτὸς τῶν εἰρημένων ἱερῶν τόπων κειμένων καὶ εἰς πρόχειρον θυσίας προσφορὰν χρησιμευόντων. Τοιοῦτοι ὑπῆρχον ἐν ὑπαίθρῳ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἑκάστης πόλεως [1], ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν Ἀχαιῶν [2] καὶ καθόλου πρὸς πᾶσαν χρείαν εἴτε ἦσαν ἐκτισμένοι εἴτε ἐκτίζοντο ἐκ τοῦ προχείρου [3]. ἀλλὰ καὶ πᾶσα οἰκία εἶχεν ἕνα τοιοῦτον ὕπαιθρον βωμὸν ἐν τῇ αὐλῇ τῆς οἰκίας πρὸς τιμὴν τοῦ ἑρκείου Διὸς διὰ τὰς καθημερινὰς καὶ προχείρους ἐν τῇ οἰκογενείᾳ θυσίας [4]. Περὶ δὲ τῆς κατασκευῆς τῶν βωμῶν οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος, φαίνεται ὅμως ὅτι, ὡς καὶ ἡ λέξις αὐτὴ βωμὸς δηλοῖ [5], ἦτο ὕψωμά τι ἐκ λίθων ἐκτισμένον εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύνηται νὰ καίῃ πῦρ ἐπ' αὐτοῦ, ἐφ' οὗ ἔχυνον τὰς λοιβὰς καὶ ἔκαιον τὸ προσφερόμενον κρέας, εἴτε τὰ *θύεα*, ἐξ οὗ καὶ βωμὸς *θυήεις* συνήθως λέγεται.

4. *Μαντεῖα καὶ ἄλλα ἱερά.*

§ 8. Εἴπομεν ἀνωτέρω (σελ. 193.) ὅτι τὴν ἑκάστοτε θέλησιν καὶ διάθεσίν των ἐξέφραζον οἱ Ὁμηρικοὶ θεοὶ διὰ διαφόρων σημάτων, τεράτων καὶ πτηνῶν, καὶ ὅτι ἐντεῦθεν ἐγεννήθη ἡ μαντική, ἥτις ἔργον εἶχε νὰ ἐξηγῇ τὴν σημασίαν τῶν φαινομένων τούτων, καθ' ὃν τρόπον ἐν τοῖς περὶ μάντεων κατωτέρω θὰ ἴδωμεν. Ἐκτὸς ὅμως τῆς διὰ σημείων διαφόρων τυχαίας καὶ προσκαίρου δηλώσεως τῆς ἰδίας θελήσεως ἐξέφραζον αὐτὴν οἱ θεοὶ καὶ ἀπ' εὐθείας καὶ διαρκῶς ἐν ὡρισμένοις τισὶ τόποις καλουμένοις *μαντείοις*. Τοιαῦτα μαντεῖα γνωρίζει ὁ Ὅμηρος ὡρισμένως δύο.

1) Ὀδ. Ζ, 266. Ν, 187.
2) Ἰλ. Θ, 249. Λ, 808.
3) Ἰλ. Β. 305. Ὀδ. Ζ, 162.
4) Ἰλ. Λ, 774.
5) Βωμὸς παρὰ τὸ βαίνω, ἀναβαίνω, ἑπομένως ἦν ἐξέχον τι μέρος.

Καὶ τὸ μὲν ἓν ἐξ αὐτῶν εἶνε τὸ περίφημον καὶ ἀρχαιότατον ἑλληνικὸν μαντεῖον τοῦ Δωδωναίου Διὸς ἐν Δωδώνῃ [1], ἐν ᾧ ὁ Ζεὺς προέλεγε τὰ μέλλοντα διὰ τοῦ ψιθυρισμοῦ τῶν κινουμένων φύλλων δρυός τινος [2], ἥν, κατὰ τὸν Ἡσίοδον, ἐποίησεν «ὃν χρηστήριον εἶνε τίμιον ἀνθρώποις». Ἦν λοιπὸν τὸ ἐν Δωδώνῃ μαντεῖον διαρκὲς διὰ σημείων μαντείων, εἰς ὃ καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς λέγεται ὅτι μετέβη ποτὲ χρησόμενος:

τόν δ' ἐς Δωδώνην φάτο βήμεναι, ὄφρα θεοῖο
ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἐπακούσαι,
ὅππως νοστήσῃ Ἰθάκης ἐς πίονα δῆμον [3].

Ἐξηγηταὶ δὲ (ὑποφῆται) τῶν ψιθυρισμῶν τῶν φύλλων τῆς δρυὸς ἦσαν οἱ Σελλοί [4], ἱερεῖς ζῶντες βίον ἀσκητικόν, διὸ καὶ «ἀνιπτόποδες, χαμαιεῦναι» καλοῦνται [5].

Περὶ τῆς θέσεως τοῦ Δωδωναίου τούτου μαντείου ἀμφισβητοῦσι πολλοὶ ἔκ τε τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων, διότι ἄλλοι μὲν παραδέχονται ὅτι τοῦτο εὑρίσκετο ἐν τῇ

1) Δωδώνη παρὰ τὸ δοῦναι κατὰ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λέξει Δωδώνη.
2) Παρὰ Στράβωνι 7, 328.
3) Ὀδ. Ξ, 327, ἐπ. πρβ. Τ, 282.
4) Ἡ λέξις πιθανῶς παρὰ τὸ Ἑλλὰ=ἕδος, θεία ἕδρα, ἑπομένως Σελλοί οἱ διατρίβοντες περὶ τὴν θείαν ἕδραν. πρβ. Ἡσύχ. ἐν Λ. Ἑλλὰ=καθέδρα Λάκωνες, καὶ Διὸς ἱερὸν ἐν Δωδώνῃ. Ἴδε καὶ *G. Curtius Gr. Etymol.* Α'. σελ. 206. Περὶ δὲ τοῦ μαντείου ἴδε *Hermann, Gr. Altertuemer* § 39, 19. καὶ *Schoemann, Gr. Altertuemer*, Α'. σελ. 68. Β'. σελ. 291.
5) Ἰλ. Π, 235.

SISMANOGLIO MEGARO

πελασγικῇ Θεσσαλίᾳ, ἄλλοι δ' ὅτι ἐν Ἠπείρῳ, καθόσον μάλιστα ἡ παρ' Ὁμήρῳ ἐπίκλησις:

Ζεῦ ἄνα, Δωδωναῖε, Πελασγικέ, τηλόθι ναίων,
Δωδώνης μεδέων δυσχειμέρου . . . κτλ. [1]

οὐδὲν ἀκριβὲς περὶ τῆς τοποθεσίας λέγει [2]. Τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶνε ὅτι ἔκειτο ἐν Ἠπείρῳ καταντικρὺ τῶν Ἰωαννίνων, ἐπὶ φρικαλέας τινὸς τοποθεσίας, ἐν ᾗ χώρᾳ θέτει ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ἀρχαιοτάτην Ἑλλάδα [3].

Τὸ δὲ δεύτερον γνωστὸν τῷ ποιητῇ ἐπίσημον μαντεῖον εἶνε τὸ ἐν Πυθοῖ, τοῖς ἔπειτα Δελφοῖς, τοῦ Ἀπόλλωνος. Τοῦτο ἐπὶ Ὁμήρου ἔτι ἦν πλουσιώτατον [4] καὶ πολυσύχναστον· εἰς τοῦτο μετέβη χρησόμενος καὶ ὁ Ἀγαμέμνων ἐξ Αὐλίδος, πρὶν ἐκπλεύσῃ κατὰ τῆς Τροίας:

ὣς γάρ οἱ χρείων μυθήσατο Φοῖβος Ἀπόλλων
Πυθοῖ ἐν ἠγαθέῃ, ὅθ' ὑπέρβη λάϊνον οὐδὸν
χρησόμενος . . . . [5]

Εἶνε δὲ τὸ μαντεῖον τοῦτο ὄχι διὰ σημείων, ἀλλ' ἐν αὐτῷ χρησμοδοτεῖ προφορικῶς ὁ Ἀπόλλων «ὣς οἱ μυθήσατο Φοῖβος Ἀπόλλων», ὥστε διαφέρει τοῦ ἐν Δωδώνῃ κατά τε τοῦτο οὐσιωδῶς καὶ κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πολυτέλειαν, διὸ κέκτηται «λάϊνον οὐδόν» [6].

1) Ἰλ. Π, 233. 2) πρβ. Στράβωνος 7, 328.

3) Ἀριστοτ. Μετεωρ. 1, 14. πρβ. Στέφ. Βυζάντ. ἐν λέξ. Δωδώνη. Welcker, *Gr. Goetterlehre*, Α'. σελ. 199. καὶ *Preller, Gr. Mythol.* Α'. σελ. 96.

4) Ἰλ. Ι, 404.

5) Ὀδ. Θ, 79, ἐπ. Παρ' Ὁμήρῳ χρείειν ἐπὶ τοῦ χρησμοδοτοῦντος θεοῦ, χρέεσθαι δὲ ἢ χρᾶσθαι ἐπὶ τοῦ λαμβάνοντος χρησμόν· αἱ λέξεις χρηστήριον καὶ χρησμὸς δὲν ἀπαντῶσι παρ' Ὁμήρῳ. Ἴδε *Doederlein, Hom. Gloss.* § 775, ἐπ. καὶ ἰδίως 784.

6) Περὶ τοῦ μαντείου τούτου κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἴδε *Naegelsbach, Nachhomerische Theologie* μέρ. δ'. § 15, ἐπ.

§ 9. Ἐκτὸς τῶν δύο τούτων ἐπισήμων μαντείων, ὧν ἰδιαιτέρως ποιεῖται ὁ ποιητὴς μνείαν, φαίνεται ὅτι ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ὑπῆρχον καὶ ἄλλα μικροτέρου λόγου ἄξια, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν λόγων:

. . . . *ἀλλὰ πρῶτα θεῶν εἰρώμεθα βουλάς.*
Εἰ μέν κ' αἰνήσωσι Διὸς μεγάλοιο θέμιστες κτλ. [1]

τοῦ μνηστῆρος Ἀμφινόμου.

Πάντα ὅμως τὰ μαντεῖα ταῦτα ἐπὶ Ὁμήρου δὲν ἔχουσιν ἔτι τὴν μεγάλην ἐκείνην πολιτικὴν ἐπιρροὴν καὶ σημασίαν τῶν μετέπειτα χρόνων· διότι ἐν μὲν τῇ Δωδώνῃ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐρωτᾷ περὶ ὅλως ἰδιωτικῆς ὑποθέσεως, πῶς νὰ ἔλθῃ σῶος εἰς τὴν πατρίδα του, ἐν δὲ τῇ Πυθοῖ ὁ Ἀγαμέμνων δὲν ἠρώτησε τὸν θεὸν ἂν ἦνε καλὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐπὶ Τροίαν ἐκστρατείαν ἢ πόσον αὕτη θὰ διαρκέσῃ, ἀλλὰ πῶς θὰ ἠδύνατο ἀκινδύνως νὰ ἄρχῃ τοῦ στρατοῦ:

. . . . . *ἄναξ δ' ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων*
χαῖρε νόῳ, ὅτ' ἄριστοι Ἀχαιῶν δηριόωντο.
Ὡς γάρ οἱ χρείων μυθήσατο Φοῖβος Ἀπόλλων κτλ.

Εἰ δὲ καὶ ὑπάρχουσί τινα παρ' Ὁμήρῳ χωρία, ἐν οἷς φαίνεταί πως ἀποδιδομένη πολιτική τις ἐπιρροὴ τοῖς μαντείοις, ὡς ὅταν οἱ μνηστῆρες τῆς Πηνελόπης σκέπτωνται νὰ ἐρωτήσωσι τοὺς θεούς, ἂν πρέπῃ νὰ διαπράξωσι τὸ πολιτικὸν τόλμημα, νὰ φονεύσωσι τὸν νόμιμον διάδοχον τοῦ θρόνου Τηλέμαχον καὶ νὰ σφετερισθῶσιν αὐτοὶ τὴν βασιλείαν [2], καὶ ὅταν ὁ Ὀδυσσεὺς ἐρωτᾷ τὸν Τηλέμαχον, ἂν ὁ λαὸς μισῇ αὐτὸν «ἐπισπόμενοι θεοῦ ὀμφῇ» [3], οὐχ ἧττον ὅμως δὲν ἔχουσιν εἰσέτι τὰ μαντεῖα παρ' Ὁμήρῳ τὴν μετέπειτα ἐπιρ-

1) Ὀδ. Π, 402, ἐπ.

2) Ὀδ. Π, 402, ἐπ.

3) Ὀδ. Ο, 96. πρβ. Γ, 215.

SISMANOGLIO MEGARO

ροήν· διότι ἐν σπουδαίαις περιπτώσεσι, καθ' ἃς οἱ μεταγενέστεροι ἐξάπαντος θὰ κατέφευγον εἰς τὰ μαντεῖα, παρ' Ὁμήρῳ δὲν ἐρωτῶνται ταῦτα.

§ 10. Μεταξὺ τῶν ἱερῶν τόπων καταλεκτέον καὶ διάφορα σπήλαια, ὡς τὸ τῶν Νυμφῶν ἐν Ἰθάκῃ, ἐν ᾧ ὁ Ὀδυσσεὺς πολλάκις προσέφερε θυσίας ταῖς θεαῖς ταύταις [1], τὸ σπέος τῆς Εἰλειθυίας ἐν Κρήτῃ [2], πρὸς δὲ τὰς ἱερὰς πηγάς, βήσσας [3], λόφους, κορυφὰς ὀρέων κτλ., ἅτινα πάντα ἐθεωροῦντο ἐκ παραδόσεως ὡς τόποι, ἐν οἷς ἠγάπων νὰ διατρίβωσι θεότητες, καὶ τούτου ἕνεκα προσεφέροντο συχνὰ ἐν αὐτοῖς παντοῖαι θυσίαι καὶ προσφοραί.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΠΡΟΣΩΠΑ ΔΙ ΩΝ ΕΚΤΕΛΟΥΝΤΑΙ ΤΑ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ.

1. Ἱερεῖς.

§ 11. Πᾶς ναός, τέμενος, καὶ σχεδὸν πᾶν ἄλσος ἔχει παρ' Ὁμήρῳ ἴδιον ἱερέα, ἄνδρα ἢ γυναῖκα, ὅστις ἔχει καὶ τὴν φροντίδα τῆς διατηρήσεως καὶ διακοσμήσεως τοῦ ἱεροῦ οἰκῶν πολλάκις ἐν ἢ παρ' αὐτῷ [4]. Ἐν τοῖς ἱεροῖς τούτοις τόποις χρησιμεύουσιν οἱ ἱερεῖς κυρίως πρὸς τέλεσιν τῶν θυσιῶν (ἱερεὺς=σφαγεύς) ἢ καὶ μόνον πρὸς ἀπαγγελίαν εὐχῶν πολλάκις (ἀρητήρ). Διὰ τὴν ἀδιάκοπον δ' αὐτῶν πρὸς τοὺς ἰδιαιτέρους των θεοὺς σχέσιν ἐθεωροῦντο

1) Ὀδ. Ν, 349, ἑπ.
2) Ὀδ. Τ, 188.
3) Ὀδ. Κ, 275.
4) πρβ. Ὀδ. Ι, 200.

πολλάκις καὶ εὐνοούμενοι αὐτῶν, διὸ καὶ ἐσέβοντο καὶ ἐτίμων αὐτοὺς οἱ ἄνθρωποι. Ὁ Ὀδυσσεὺς λ. χ. ἐκπορθήσας τὴν Ἴσμαρον ἐσεβάσθη τὸν ἱερέα Μάρωνα καὶ ἐφείσθη τῆς ζωῆς αὐτοῦ [1], οἱ δὲ Ἀχαιοὶ ἠδοῦντο τὸν ἀναξιοπαθοῦντα ἱερέα Χρύσην [2], διὰ τοῦτο καὶ οἱ θεοὶ ἐξαιρετικῶς προστατεύουσι τοὺς τῶν ἱερέων των υἱοὺς κατὰ κινδύνων [3], καὶ πολλάκις ἐμπιστεύονται τοῖς αὐτῶν ἱερεῦσι τὰς βουλὰς καὶ θελήσεις των, ὅθεν παρήχθη ἡ ἱερατικὴ μαντική, ἥτις ὅμως σπανία τε εἶνε καὶ μόνον ὡς πάρεργον ἐξασκεῖται ὑπὸ τῶν ἱερέων παρ' Ὁμήρῳ. Κατέχουσι λοιπὸν οἱ ἱερεῖς ἐξαιρετικὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ θέσιν, περὶ πολλῶν τῶν ὁποίων λέγεται ὅτι «θεὸς ὣς τίετο δήμῳ» [4], καὶ καρποῦνται πιθανῶς καὶ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ ναοῦ, οὗ προΐστανται, καὶ ἐντεῦθεν εὐποροῦσι· τοὐλάχιστον ἀξιοσημείωτος εἶνε ἡ εὐπορία τῶν ἱερέων Μάρωνος καὶ Δάρητος [5]. Ἄφερον δ' ὡς τοῦ ἐπαγγέλματος αὐτῶν σύμβολον σκῆπτρον χρυσοῦν ὁλοκλήρως ἢ μόνον χρυσοῖς ἥλοις κεκοσμημένον, ὡς καὶ οἱ βασιλεῖς [6].

Οἱ ἐπὶ Ὁμήρου ὅμως ἱερεῖς δὲν ἀπετέλουν εἰσέτι ἱεραρχικὰ γένη, ἀλλ' ἐξελέγοντο ἑκάστοτε ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὡς ἐξέλεξαν οἱ Τρῶες ἱέρειαν τῆς Ἀθηνᾶς τὴν Θεανώ [7], καὶ οἱ Αἰτωλοὶ ἐξαπέστειλαν πρὸς τὸν Μελέαγρον *ἱερῆας* ἀρίστους κατ' ἐκλογὴν δηλ. ἀπὸ πλειόνων [8]. Καὶ αὐτὰς δὲ τὰς πα-

1) Ὀδ. Ι, 199.
2) Ἰλ. Α, 21, ἑπ.
3) Ἰλ. Ε, 23. Ο, 521.
4) Ἰλ. Ε, 78. Π, 605.
5) Ὀδ. Ι, 197, ἑπ. Ἰλ. Ε, 9.
6) Ἰλ Α, 14, 28.
7) Ἰλ. Ζ, 300.
8) πρβ. Ἰλ. Ι, 575. Τὸ μόνον ἀποδίδον τοῖς παρ' Ὁμήρῳ ἱερεῦσιν ἱεραρχικόν τινα χαρακτῆρα εἶνε ἡ τῶν θεῶν γλῶσσα. Παρ'

SISMANOGLIO MEGARO

ρὰ τῷ λαῷ τιμάς των ὤφειλον κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος εἰς τὴν προσωπικὴν αὐτῶν ἱκανότητα· διότι τὸ ἐπάγγελμά των πολλάκις δὲν ἴσχυε νὰ προφυλάξῃ αὐτοὺς κατὰ κακώσεων, ὡς δεικνύει τὸ τοῦ Χρύσου παράδειγμα. Ἐπὶ δὲ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων οἱ ἱερεῖς οὐδεμίαν ἐπὶ Ὁμήρου κέκτηνται ἐπιρροήν, δι' ὃ μόνον περιοδικῶς ἀναφέρει αὐτοὺς ὁ ποιητής, καὶ δὲν μετέχουσι πασῶν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐν τῷ τῶν Ἀχαιῶν στρατοπέδῳ λ. χ. δὲν συγκαταλέγονται καὶ ἱερεῖς, εἴτε διότι οὗτοι ὡς φρουροὶ τῶν ἱερῶν, ὧν προΐσταντο, δὲν ἠδύναντο νὰ παρακολουθήσωσι τὸν στρατόν[1], εἴτε μᾶλλον διότι δὲν ὑπῆρχέ τις χρεία αὐτῶν, τῶν ἐν στρατοπέδῳ θυσιῶν καὶ εὐχῶν τελουμένων ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων. Ἐπίσης οὐδεὶς ἱερεὺς μνημονεύεται ἐν Ἰθάκῃ, μόνον δ' ἐν Τροίᾳ, ἀφορμῆς διδομένης, ἀναφέρονται τοιοῦτοι, διότι γίνεται μνεία τοῦ τόπου καὶ τῶν ἱερῶν αὐτῶν. Οὕτω μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἡ τῆς Ἀθηνᾶς ἱέρεια Θεανώ, ὁ τοῦ Ἡφαίστου ἱερεὺς Δάρης[2] καὶ ὁ τοῦ Σκαμάνδρου Δολοπίων[3].

Ὁμήρῳ δηλ. πολλὰ πράγματα ἄλλως ὀνομάζουσιν οἱ θεοὶ καὶ ἄλλως οἱ ἄνθρωποι, ὅπερ ἐξηγήθη ὡς ἱερατικόν, μυστικὸν διατηρούμενον ἐπινόημα. Νῦν ὅμως ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη, ὅτι ἐπὶ Ὁμήρου ὑφίσταντο εἰσέτι πλῆθος διωνύμων, ὧν κατὰ τὸν σχολιαστὴν ΑΔ. εἰς Ἰλ. Υ, 74: Τὸ μὲν προγενέστερον εἰς θεοὺς ἀναφέρει ὁ ποιητής, τὸ δὲ μεταγενέστερον εἰς ἀνθρώπους, πρὸς ἐξήγησιν τῆς ὑπάρξεώς των. πρβ. *Bernhardy, Gr. Literaturgeschichte*, τόμ. Α'. σελ. 182, ἑπ. καὶ *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 202—204.

1) Κατὰ Στράβωνα (9,413) οἱ ἱερεῖς ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῆς στρατολογίας.

2) Ἰλ. Ε, 10.

3) Ἰλ. Ε, 77. Ὀδ. Ι, 197, ἑπ. Οἱ ἐν Ἰλ. Α, 62 μνημονευόμενοι ἱερεῖς δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐκληφθῶσιν ἐξάπαντος ὡς Ἕλληνες, ἀλλ' ἴσως ἦσαν καὶ ξένοι.

Ἐστεροῦντο δ' οἱ ἱερεῖς τῆς μετέπειτα ἐπιρροῆς των ἐπὶ Ὁμήρου, διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων, δὲν ἦσαν καὶ οἱ μόνοι μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων μεσῖται, ἀλλ' εὐχὰς καὶ θυσίας ἐπὶ Ὁμήρου ἐτέλει καὶ πᾶς τις καὶ παρὰ τὴν ἱερατικὴν λατρείαν ὑφίστατο καὶ ἄλλη, ὡς ἀμέσως παρακατιόντες θέλομεν ἰδεῖ.

§ 12. Κατωτέραν τινὰ τάξιν ἱερέων γνωρίζει ὁ Ὅμηρος τὴν τῶν *θυοσκόων*. Τὸ ὄνομα αὐτῶν παρὰ τὸ *θύεα σκοεῖν* (ὁρᾶν) παραγόμενον, συμφωνεῖ μὲ τὸ μεταγενέστερον *θυοσκόπος*[1], ὅθεν ἔλαβόν τινες ἀφορμὴν νὰ κατατάξωσι τοὺς θυοσκόπους μεταξὺ τῶν μάντεων, ὡς *ἐμπυρομάντεις* ἢ *λιβαντομάντεις*· ἐκ τῶν ἔργων ὅμως, ἅτινα οἱ θυοσκόοι τελοῦσι παρ' Ὁμήρῳ, φαίνεται μᾶλλον ὅτι οὗτοι ἦσαν τάξις ἱερέων, διότι ὁ θυοσκόος Λειώδης οὐδὲν ἄλλο πράττει παρὰ τοῖς μνηστῆρσιν, ἢ ὅτι θὰ ἔπραττε πᾶς ἱερεύς.

εἰ μὲν δὴ μετὰ τοῖσι θυοσκόος εὔχεαι εἶναι,
πολλάκις που μέλλεις ἀρήμεναι ἐν μεγάροισιν
τηλοῦ ἐμοὶ νόστοιο τέλος γλυκεροῖο γενέσθαι[2].

λέγει πρὸς αὐτὸν ὁ Ὀδυσσεύς. Τὸ δὲ μόνον χωρίον Ὀδ. Φ, 153, ἐν ᾧ ὁ Λειώδης μαντεύει, εἶνε τοιοῦτον, ὥστε δὲν χρήζει εἰδικοῦ μάντεως, ὡς συμβαίνει καὶ ἐν Ὀδ. Ο, 172, ἑπ. Μόνον ἓν χωρίον ἀπαντᾷ παρὰ τῷ ποιητῇ, ὅπερ κατὰ τὸ γλωσσικὸν πνεῦμα φαίνεται κατατάσσον τοὺς θυοσκόους μεταξὺ τῶν μάντεων, τὸ ἐν Ἰλ. Ω, 221: ἢ οἵ μάντιές εἰσι, θυοσκόοι ἢ ἱερῆες· διὰ τοὺς ἀνωτέρω ὅμως λόγους στίζουσιν οἱ ἐκδόται νῦν μετὰ τὸ μάντιές εἰσι, καὶ οὕτω κατατάσσονται οἱ θυοσκόοι μεταξὺ τῶν ἱερέων, ὧν κατὰ τοῦτο μό-

---

1) πρβ. *G. Gurtius Grundzuege D. Gr. Etymol.* Α'. σελ. 121. ἐριθ. 64.

2) Ὀδ. Χ, 321, ἑπ.

SISMANOGLIO MEGARO

νον διαφέρουσιν, ὅτι δὲν ἔχουσιν, ὡς ἐκεῖνοι, ὑπηρεσίαν παρά τινι ὡρισμένῳ ἱερῷ, ἀλλ' ἐκτελοῦσι θυσίας πανταχοῦ ἐκτάκτως προσκαλούμενοι [1].

§ 13. Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ἱερέων θυσίας παρ' Ὁμήρῳ ἠδύνατο νὰ τελέσῃ πᾶς τις εἴτε προχείρως μόνον εἴτε καὶ τακτικῶς, καὶ δὴ α) πᾶς οἰκογενειάρχης ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ ἐτέλει ἰδιοχείρως θυσίας κατὰ τὰς περιστάσεις [2]. β) πᾶς ἡγεμών, ὡς οἰκογενειάρχης τοῦ λαοῦ του [3] ἐτέλει πολλάκις θυσίας ἀπαραλλάκτως ὡς καὶ οἱ ἱερεῖς, οἷον ὁ Ἀγαμέμνων πολλάκις ἐν Τροίᾳ ὡς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀχαιῶν [4], διότι, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ [5], « κύριοι ἦσαν οἱ ἱερεῖς καὶ τῶν θυσιῶν, ὅσαι μὴ ἱερατικαί». Ἐκτὸς λοιπὸν τῆς ἱερατικῆς λατρείας ὑπῆρχον παρ' Ὁμήρῳ καὶ ἡ ἰδιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἢ κοινή, ὅπερ κατὰ μέγα μέρος ἐμείωνε τὴν ἀξίαν τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος ἱερέων [6].

2. *Μάντεις.*

§ 14. Εἴπομεν ἀλλαχοῦ ὅτι ἐπὶ Ὁμήρου οἱ θεοί, ὡς διηνεκεῖς καὶ ἄμεσοι τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐπιτηρηταὶ καὶ ἐλεγκταὶ ἐδήλουν τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἑκάστοτε βουλὴν καὶ διάθεσίν των ἤτοι αὐτοὶ προσωπικῶς διαφοροτρόπως ἐμφανιζόμενοι ἢ προχειρότερον καὶ συνηθέστερον διὰ τεράτων

1) Ἄλλως τε καὶ οἱ μάντεις παρ' Ὁμήρῳ οὐδέποτε θυσιάζουσιν ἢ θύεα καίουσι καὶ ἐπιθεωροῦσιν, ὅπως κληθῶσι θυοσκόοι. Τἀναντία παραδέχεται ὁ *Doederlein, Hom. Glossar.* §. 2475.

2) Ἰλ. Λ, 772.

3) Καὶ ὄχι ὡς ἱεράρχης, ὡς παρὰ Ῥωμαίοις.

4) Ἰλ. Β, 411, ἐπ. Γ, 271, ἐπ. Ι, 534, ἐπ. Ὀδ. Ν, 171, ἐπ.

5) Πολιτ. 3, 9.

6) Ἴδε διεξοδικῶς *Nitzsch, Anmerk. z. Od.* Α'. σελ. 219—222.

ἢ σημάτων [1] καὶ οἰωνῶν [2], ἅτινα ἔφαινον ἤτοι ἔπεμπον τοῖς ἀνθρώποις εἴτε συνεπείᾳ εὐχῆς, εἴτε καὶ ἁπλῶς πρὸς δήλωσιν τῆς ἰδίας θελήσεως, πάντοτε ὅμως ἀναφορικῶς πρὸς πρᾶξίν τινα ἢ συμβάν. Καὶ τέρατα μὲν ἢ σήματα καλοῦνται παρ' Ὁμήρῳ πάντα τὰ τῆς θείας βουλήσεως ἐκφραστικὰ μέσα, ἅτινα ἦσαν βρονταί, ἀστραπαί, βροχὴ καὶ παντὸς εἴδους ἀτμοσφαιρικὰ φαινόμενα φυσικά τε καὶ παρὰ φύσιν, ὡς ἡ πρὸς τιμὴν τοῦ Σαρπηδόνος ὑπὸ τοῦ Διὸς πεμφθεῖσα βροχὴ αἵματος κτλ., διάττοντες ἀστέρες, ζῶα ποικίλα, πρὸς δὲ τὸ πταίρεσθαι τῶν ἀνθρώπων καὶ διάφοροι λόγοι τυχαίως ἐπί τινος περιπτώσεως λεγόμενοι [3]. Οἰωνοὶ δὲ μερικώτερον καλοῦνται τὰ πτηνά, ἅτινα ἦσαν διάφορα, οἷον ἐρωδιός, ὁ τοῦ Ἀπόλλωνος ἄγγελος κίρκος [4], κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἀετοὶ φέρονται συνήθως διὰ τῶν ὀνύχων καὶ ἁρπαγέν τι ζῶον [5]. Ἕτερα δὲ τῆς θείας βουλήσεως δηλωτικὰ μέσα παρ' Ὁμήρῳ εἶνε ἡ *ὄσσα*, ἡ *ὀμφή*, (Διὸς ὄσσα, θεοῦ ὀμφὴ) καὶ ἡ *κληδών*, αἱ ἀδέσποτοι δηλ. φῆμαι περὶ παντοίων πραγμάτων αἱ ἐν τοῖς στόμασι τοῦ λαοῦ περιφερόμεναι, ὧν ἐπιστεύετο θεία ἡ ἀρχή [6].

1) Ἡ λέξις τέρας ἔχει πιθανῶς τὴν αὐτὴν ῥίζαν μὲ τὴν λέξιν ἀστήρ, τὴν τερ. *G. Curtius, Gr. Etymol.* ἀρ. 205. Κατ' ἄλλους δὲ συγγενεύει μὲ τὸ τερσαίνω. *Doederlein, Gloss,* §. 1026. Ἡ δὲ σῆμα γίνεται ἤτοι ἀπὸ τὸ τίθημα—θῆμα, ἢ κάλλιον ἀπὸ τὸ δωρικὸν σᾶμαι=θεῶμαι.

2) Ἡ λέξις οἰωνὸς εἶνε συγγενὴς τῆς σκρτ. *vi-s, vajus* καὶ τὸ λατιν. *avis.*

3) πρβ. Ὀδ. Β, 146, ἐπ. Ο, 160, ἐπ. Ρ, 517. Υ, 98, ἐπ. Ἰλ. Θ, 245, ἐπ. Μ, 201, ἐπ.

4) Ἰλ. Κ, 275. Ὀδ. Ο, 526.

5) Ὀδ. Β, 144, ἐπ. Υ, 242—243. Ἰλ. Μ, 200, ἐπ.

6) Ἡ τῶν σπλάγχνων διασκόπησις καὶ ἡ ἐντεῦθεν μαντεία εἶνε ἄγνωστα τῷ Ὁμήρῳ.

SISMANOGLIO MEGARO

§ 15. Πάντα λοιπὸν τὰ σημεῖα ταῦτα ἐξήγουν μὲν καὶ ἰδιαιτέρως οὕτως ἢ ἄλλως οἱ ἄνθρωποι[1], ἰδίως ὅμως ἐξηγηταὶ τούτων ἦσαν οἱ μάντεις, κληθέντες οὕτω παρὰ τὸ μαίνεσθαι, ὡς ὑπὸ τῶν θεῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Ἀπόλλωνος, εἰς ἐξήγησιν τούτων ἐμπνεόμενοι. Ἡ ἔμπνευσις ὅμως αὕτη δὲν ἐδηλοῦτο ἐν τῇ ἐξωτερικῇ τοῦ μάντεως μορφῇ, ὡς ἀργότερα, ἀλλὰ μόνον ἐν τῇ ψυχῇ καὶ τῇ διανοίᾳ του, δι' ἧς τρόπον τινὰ αὐτὸς ὁ θεὸς ὡμίλει, διὸ αἱ μὲν μαντεῖαι *θεοπροπίαι*, οἱ δὲ μάντεις *θεοπρόποι* καὶ τὸ μαντεύειν *θεοπροπίαι ἀγορεύειν* λέγονται. Οἱ μάντεις λοιπὸν συνδυάζοντες ἑκάστοτε τὸ θεῖον σημεῖον μὲ τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς ἐφαίνετο, καὶ τὸν τρόπον καὶ τόπον τῆς ἐμφανίσεώς του ἐξέφερον γνώμην περὶ τῆς ἐπιῤῥοῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ποιότητος τῆς ὑπ' αὐτοῦ δηλουμένης θείας γνώμης· ἐσήμαινε δὲ ἡ μὲν ἐκ δεξιῶν τοῦ σημείου ἐμφάνισις ἀγαθόν, ἡ δ' ἐξ ἀριστερῶν ἀπαίσιόν τι[2].

Ὡς τοιοῦτοι δὲ τῶν θείων βουλῶν γνῶσται ἦσαν οἱ μάντεις ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ἔν τε πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ, διὸ κατατάσσονται ὑπὸ Ὁμήρου μεταξὺ τῶν τοῖς πᾶσιν ἀναγκαίων καὶ χρησίμων δημιοεργῶν:

τίς γὰρ δὴ ξεῖνον καλεῖ ἄλλοθεν αὐτὸς ἐπελθὼν
ἄλλον γ', εἰ μὴ τῶν οἳ δημιοεργοὶ ἔασιν,
μάντιν ἢ ἰητῆρα κακῶν ἢ τέκτονα δούρων,
ἢ καὶ θέσπιν ἀοιδόν, ὅ κεν τέρπῃσιν ἀείδων;[3]

Οὕτως ὡδήγησεν ὁ μάντις Κάλχας τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς Τροίαν καὶ ἐκεῖ διηνεκῶς χρησιμεύει αὐτοῖς, διότι οἱ μάντεις μαντεύουσιν ἀκόμη καὶ τὸν τόπον, ὅθεν φρούριόν τι εἶνε βα-

1) πρβ. Ἰλ. Θ, 251—252. Ὀδ. Β, 180. Ο, 172.
2) πρβ. Ὀδ. Ω, 311—312. Ἰλ. Β, 353. Κ, 274. Μ, 76, ἑπ.
3) Ὀδ. Ρ, 382, ἑπ. Τ, 438.

τόν[1], παρὰ δὲ τοῖς Τρωσὶν ὁμοίαν ὑπηρεσίαν ἐκτελεῖ ὁ Ἕλενος[2], καὶ τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ *λαοσσόος* Ἀμφιάραος[3].

Καὶ αἱ μὲν ὀνομασίαι μάντεις καὶ θεοπρόποι εἶνε γενικαὶ παρ' Ὁμήρῳ· μερικώτερον δὲ καλοῦνται οἱ αὐτοὶ καὶ *οἰωνοπόλοι* ἢ *οἰωνισταί*, ὡς τὴν πτῆσιν καὶ ἐμφάνισιν τῶν πτηνῶν (οἰωνῶν) θεωροῦντες καὶ μαντεύοντες, οὐδ' ἦσαν οἱ οἰωνοπόλοι κατωτέρα τις τάξις μάντεων, διότι ὁ περίφημος τῶν Ἀχαιῶν μάντις Κάλχας:

ὃς ἤδη τά τ' ἐόντα τά τ' ἐσσόμενα πρό τ' ἐόντα,[4]

καλεῖται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ «οἰωνοπόλων ὀχ' ἄριστος» καὶ «θεοπρόπος οἰωνιστής»[5].

Κατωτέρα δέ τις μάντεων τάξις εἶνε παρ' Ὁμήρῳ ἡ τῶν ὀνειροπόλων, τουτέστιν ὀνειροκριτῶν, διότι περὶ Εὐρυδάμαντος λέγεται:

τοῖς δ' οὐκ ἐρχομένοις ὁ γέρων ἐκρίνατ' ὀνείρους[6].

Τὸν μάντιν μετήρχοντο δ' ἐνίοτε καὶ οἱ ἱερεῖς, τοῦτο ὅμως ἐποίουν ἐκτάκτως καὶ ὄχι ἐξ ἐπαγγέλματος, τὴν δὲ τάξιν τῶν μάντεων δείκνυσιν ἡμῖν αὐτὸς ὁ ποιητής, ἐν οἷς λέγει:

ἀλλ' ἄγε δή τινα μάντιν ἐρείομεν, ἢ ἱερῆα,
ἢ καὶ ὀνειροπόλον—καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν—
ὅς κ' εἴποι ὅτι τόσσον ἐχώσατο Φοῖβος Ἀπόλλων[7].

§ 16. Πάντες λοιπὸν οὗτοι ἔργον εἶχον τὴν ἐξήγησιν τῆς θείας βουλῆς διὰ τῶν τεράτων, σημάτων, οἰωνῶν, ὀ-

1) Ἰλ. Α, 71. πρβ. καὶ Ἰλ. Ζ, 438.
2) Ἰλ. Ζ, 76, ἑπ.
3) Ὀδ. Ο, 244.
4) Ἰλ. Α, 70, 92. Ν, 69.
5) Ἰλ. Α, 69. Ν, 70.
6) Περὶ ὀνείρων καὶ ὀνειροκριτῶν παρ' Ὁμ. ἴδε *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 182, ἑπ.
7) Ἰλ. Α, 62, ἑπ.

νείρων καὶ τῶν τοιούτων, ὅπερ κατώρθονον τῇ βοηθείᾳ τῶν θεῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Διός, οἵτινες ἐχάριζον τοῖς ἀνθρώποις τὴν μαντοσύνην· διὰ τοῦτο ἡ γνώμη αὐτῶν εἶχε πολλάκις μεγάλην ἐπιρροὴν καὶ σημασίαν, μάλιστα δ' ὅταν ὁ μάντις ἦν ἰδιαίτερος θεοῦ τινος εὐνοούμενος, ὡς ὁ Κάλχας, ὅστις ὡδήγησε τὸν ἀχαϊκὸν στρατόν:

ἦν διὰ μαντοσύνην, τήν οἱ πόρε Φοῖβος Ἀπόλλων, [1]

καὶ ὁ Ἀμφιάραος:

ὃν περὶ κῆρι φίλει Ζεύς τ' αἰγίοχος καὶ Ἀπόλλων [2]

καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὁποίου ὁ Ἀπόλλων ἐποίησε μάντιν τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πολυφείδη:

αὐτὰρ ὑπέρθυμον Πολυφείδεα μάντιν Ἀπόλλων
θῆκε βροτῶν ὄχ' ἄριστον, ἐπεὶ θάνεν Ἀμφιάραος [3].

Τούτου δ' ἕνεκα κατήντων πολλάκις στόμα θεοῦ, διὸ θεοπρόποι ἀπεκαλοῦντο, καὶ ἐγίνωσκον πολλάκις καὶ τί ἀκόμη ἐσκέπτοντο οἱ θεοί, χωρὶς νὰ δηλώσωσι διὰ σημείου τινὸς τὴν βουλήν των [4]. Ἡ γνώμη ὅμως τῶν μάντεων καὶ ἑρμηνεία τῶν τεράτων ὑπ' αὐτῶν δὲν ἦσαν καὶ ἀπαραβίαστοι, οὐδ' ἀφεύκτως παραδεκτέαι, ἀλλὰ πολλάκις ἀπερρίπτοντο. Ὅτε λ. χ. ὁ Ἕκτωρ ἐν Ἰλιάδι νικηφόρως ἐπιτίθεται μετὰ τῶν Τρώων του κατὰ τῶν Ἀχαιῶν καὶ τοῦ τείχους αὐτῶν καὶ ἑτοιμάζεται νὰ διαρρήξῃ αὐτοῦ τὰς πύλας καὶ καύσῃ τὰς νῆας, αἴφνης φαίνεται πρὸς τ' ἀριστερὰ πετῶν ἀετὸς κρατῶν διὰ τῶν ὀνύχων πελώριόν τινα, ἀσπαίροντα καὶ αἱμοσταγῆ ὄφιν, ὑφ' οὗ τοσοῦτον ἰσχυρῶς ἐκτυπήθη εἰς τὸ στῆθος διὰ τῆς οὐρᾶς, ὥστε ὁ ὄρνις ὑπὸ τῶν

1) Ἰλ. Α, 72.
2) Ὀδ. Ο, 245.
3) Ὀδ. Ο, 252.
4) Ἰλ. Η, 44, 45 καὶ 53.

πόνων βιασθεὶς ἀφῆκεν αὐτὸν νὰ πέσῃ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ στρατοῦ καὶ αὐτὸς κλάγξας ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον του. Τότε λοιπὸν ὁ τοῦ Ἕκτορος ἀκόλουθος Πολυδάμας ἑκλαβὼν τὸ φαινόμενον ὡς κακὸν οἰωνὸν προτρέπει τὸν εὔελπιν Ἕκτορα νὰ παύσῃ τὴν προσβολὴν καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ ἐγκαίρως ἐπιλέγων:

ὧδέ χ' ὑποκρίναιτο θεοπρόπος, ὃς σάφα θυμῷ
εἰδείη τεράων καί οἱ πειθοίατο λαοί [1].

Ἀλλ' ὁ γενναῖος Ἕκτωρ, ὅστις ἔβλεπεν ὅτι διὰ τῆς ὑποχωρήσεως χάνει τὴν εὐκαιρίαν καὶ τὴν ἐλπίδα ν' ἀποδιώξῃ ἐκ τοῦ πατρίου ἐδάφους τοὺς Ἀχαιούς, τοὺς «κύνας κηρεσιφόρους», ἀποκρίνεται αὐτῷ: ἐγὼ δὲν φροντίζω ἂν τὰ πτηνὰ πετῶσι πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ πρὸς τ' ἀριστερὰ ἢ πρὸς ἀνατολὰς ἢ πρὸς δυσμάς, ἐγὼ πέποιθα εἰς μόνην τὴν βουλὴν τοῦ παντοδυνάμου Διὸς καὶ γνωρίζω ὅτι:

εἷς οἰωνὸς ἄριστος, ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης [2].

Καὶ οἱ μάντεις λοιπόν, ὡς καὶ οἱ ἱερεῖς, δὲν εἶχον εἰσέτι ἀποκτήσει ἐπὶ Ὁμήρου τὴν πολιτικὴν ἐκείνην ἐπιρροήν, ἣν μετέπειτα ἐξήσκουν. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ Ὁμηρικοὶ μάντεις δὲν διέτριβον ἐν ὡρισμένοις μαντείοις, διότι ἐν ἐκείνοις ἐχρησμοδότουν οἱ θεοὶ αὐτοὶ ἀπ' εὐθείας, ὡς ἐν τοῖς περὶ μαντείων εἴδομεν, καὶ ὄχι διὰ μέσου μάντεων ὡς προφητῶν, ὅπως ἐγίνετο ἀργότερα, ἀλλ' ἐξήσκουν οὗτοι τὸ ἐπάγγελμά των παντα χοῦ, ὡς ἐτύγχανον εὐκαιρίας [43].

§ 17. Παρ' Ὁμήρῳ ἐπικρατεῖ προσέτι καὶ ἰδιαιτέρα τις μαντική, ἡ *νεκρομαντεία* ἢ *ψυχομαντεία*, ἣν ἰδιότητα ἀπο-

1) Ἰλ. Μ, 200—229.
2) Ἰλ. Μ, 230—243. πρβ. ὁμοίας περιπτώσεις ἐν Ὀδ. Α, 415. Β, 146—207. Ἰλ. Ω, 220, ἑπ.
3) πρβ. *Schoemann, Gr. Alterthuemer*, τόμ. Α'. σελ. 67 ἔκδ. 6'.

κτᾷ παντὸς ἀνθρώπου ἡ ψυχὴ ὀλίγον πρὸ τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου ἢ ὀλίγον μετ' αὐτόν, ἐξαιρουμένου τοῦ μάντεως Τειρεσίου, ὅστις καὶ νεκρὸς κέκτηται διαρκῶς νοῦν καὶ φρένας καὶ τὸ τῆς μαντικῆς δῶρον καὶ πρὸς ὃν πέμπεται καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ὑπὸ τῆς Κίρκης εἰς Ἅδην, ὅπως μάθῃ παρ' αὐτοῦ τὰ μέλλοντα [1]. Οὕτω προλέγει τῷ Ἀχιλλεῖ ἡ τοῦ νεοφονευθέντος Πατρόκλου ψυχὴ ὅτι πέπρωται ν' ἀποθάνῃ ἐν Τροίᾳ [2], ὁ δ' ὑπ' αὐτοῦ φονευόμενος Ἕκτωρ κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου του προλέγει αὐτῷ τὸν τρόπον καὶ τόπον τοῦ ἐν Τροίᾳ θανάτου [3], καὶ ἡ τοῦ Ἐλπήνορος ψυχὴ παρακαλοῦσα τὸν Ὀδυσσέα νὰ θάψῃ κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του τὸ ἐν τῇ νήσῳ Αἰαίῃ ἄταφον σῶμά του λέγει:

οἶδα γὰρ ὡς ἐνθένδε κιὼν δόμου ἐξ Ἄϊδαο
νῆσον ἐς Αἰαίην σχήσεις εὐεργέα νῆα [4].

Τὸ τῆς μαντικῆς λοιπὸν δῶρον δύναται καὶ πᾶς τις κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου ἢ ὀλίγον μετ' αὐτὸν ν' ἀποκτήσῃ πρὸς στιγμὴν ὑπὸ τοῦ θείου ἐμπνεόμενος. Καὶ οὐ μόνον εἰς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλογα ζῶα χαρίζουσιν ἐνίοτε οἱ θεοὶ τὴν μαντοσύνην, ὡς εἰς τοὺς ἵππους τοῦ Ἀχιλλέως [5].

3. *Κήρυκες.*

§ 18. Ἐκτὸς τῶν πάσης τάξεως μάντεων καὶ ἱερέων εἰς τὴν λατρείαν τοῦ θείου χρησιμεύουσι παρ' Ὁμήρῳ καὶ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι *κήρυκες* (δημιουργοὶ κήρυκες), οἵτινες εἶχον μὲν καὶ ἄλλα ἔργα [6], ἀλλὰ καὶ τὴν παρασκευὴν καὶ

1) Ὀδ. Κ, 490=540.
2) Ἰλ. Ψ, 80—81.
3) Ἰλ. Χ, 358, ἑπ.
4) Ὀδ. Λ, 60, ἑπ.
5) Ἰλ. Τ, 408, ἑπ.
6) πρβ. Εὐστάθιον εἰς Ἰλ. Α, 83.

βοήθειαν ἐν ταῖς θυσίαις, κυρίως μὲν ταῖς ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων τελουμέναις, οὐχ ἧττον ὅμως καὶ ἐν πάσῃ θυσίᾳ [1]. Ἐν Ἰθάκῃ λ. χ. οἱ κήρυκες παρασκευάζουσιν ἐν τῷ ἄλσει τοῦ Ἀπόλλωνος τὴν κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ θεοῦ τούτου θυσίαν [2]. Τινὲς δ' αὐτῶν ἦσαν καὶ εὐκατάστατοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΤΑ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΙΔΙΩΣ.

1. *Θυσίαι.*

§ 19. Πάντας τοὺς μέχρι τοῦδε περιγραφέντας ἱεροὺς τόπους καὶ ἱεροὺς ὑπαλλήλους ἐπενόησαν οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸν κύριον σκοπόν, τὴν λατρείαν τοῦ θείου, ἵνα τὸν πυρῆνα, οὕτως εἰπεῖν, καὶ τὸ κυριώτατον μέρος ἀπετέλουν αἱ θυσίαι καὶ αἱ ἄλλαι προσφοραὶ εἰς τὸ θεῖον. Ἐπειδὴ δ' ὁ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωπος ἐφαντάζετο τὸ θεῖον πανταχοῦ παρὸν καὶ τὰ πάντα πληροῦν καὶ ἐφρόντιζεν ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ ἐπιχειρήσει καὶ ἐν πάσῃ ἐποχῇ νὰ ἐπικαλῆται ἢ ἐξευμενίζῃ τὸ θεῖον διὰ θυσιῶν, τούτου ἕνεκα ἐγεννήθησαν πλῆθος τῆς εὐκαιρίας καὶ προχείρων θυσιῶν, ἃς ἐτέλει πᾶς ἄνθρωπος καὶ ἰδίως πᾶς οἰκογενειάρχης ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς οἰκίας κειμένου βωμοῦ ἢ ἐν τοῖς κοινοῖς τῶν πόλεων ὑπαίθροις βωμοῖς, ἐκτὸς τῶν ἄλλων θυσιῶν, ἃς ἐτέλουν οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ἡγεμόνες ἐπισήμως. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ τῶν θυσιῶν προσφορὰ

1) πρβ. *Schoemann, Gr. Alterthuemer*, Α'. σελ. 38. καὶ *Hermœnn Gr. Staatsalterthuemer* §. 8, 16.
2) Ὀδ. Υ. 276, ἑπ. καὶ 156.

SISMANOGLIO MUSEARO

ἦν τὸ μέτρον τῆς εὐσεβείας τῶν ἀνθρώπων καὶ οἱ θεοὶ ἠγάπων μὲν καὶ ἡὐνόουν τοὺς συχνὰ θυσιάζοντας, ὡς τὸν Ὀδυσσέα, ὅστις « περὶ δ' ἱρὰ θεοῖσιν ἀθανάτοισιν ἔδωκεν »[1] καὶ τὸν Πρίαμον μετὰ τοῦ λαοῦ του:

οὐ γάρ μοί ποτε βωμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐίσης,
λοιβῆς τε κνίσης τε· τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς,[2]

ὡς ὁ Ζεὺς λέγει, ἀπῄτουν δὲ τοῦτο ὡς καθῆκον καὶ παρὰ πάντων, εἰ καὶ ἀφ' ἑτέρου εἶνε γνωστὸν ὅτι πλέον πάσης θυσίας ἰσχύει πρὸς ἀπόκτησιν τῆς εὐνοίας τῶν θεῶν ἡ ἐντελὴς εἰς τὰς βουλὰς αὐτῶν ὑποταγή:

ὅς κε θεοῖς ἐπιπείθηται, μάλα τ' ἔκλυον αὐτοῦ.[3]

§ 20. Προσέφερον δ' ἐπὶ Ὁμήρου τοῖς θεοῖς οἱ ἄνθρωποι ὑφάσματα διάφορα καὶ πολύτιμα κοσμήματα, ἄτινα ἀνήρτων εἰς τὰ ξόανα τῶν θεῶν, ὡς αἱ τῆς Τροίας γυναῖκες τὸν πέπλον τῇ Ἀθηνᾷ καὶ ὁ Αἴγισθος τὰ χρυσᾶ ὑφάσματα τοῖς θεοῖς πρὸς ἐξιλέωσιν αὐτῶν διὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀγαμέμνονος[4], ἀπαρχὰς φαγητῶν (θυκλάς), ἃς ἔῤῥιπτον ἐπὶ τῆς πυρᾶς πρὶν φάγωσι[5], τρίχας ἐκ τῆς κεφαλῆς ἀνθρώπων ἀντὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, οἵας εὔχεται ὁ Πηλεὺς νὰ προσφέρῃ τῷ Σπερχειῷ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀχιλλέως ἐπιστρέψαντος ἐκ τῆς Τροίας[6], λάφυρα διάφορα καὶ ὅπλα συλληφθέντα[7], οἴνου λοιβάς, αἵτινες ἦσαν αἱ συνηθέστεραι ἐκ τοῦ προχείρου θυσίαι καὶ ἐγίνοντο πρό, μεταξὺ καὶ μετὰ τὸ φαγητόν, πρὸ τοῦ ὕπνου καὶ ἐν γένει ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ, οἴνου παρόντος, συνοδευόμεναι πολλάκις καὶ ὑπό τινος ὄψου, γλώσσης ζώων συνήθως (χοή, σπονδαὶ ἄκρητοι)[1] καὶ τέλος ζῶα διάφορα, πρὸ πάντων οἰκίδια. Εἶνε δὲ τὰ προσφερόμενα ζῶα βόες, πρόβατα, κριοί, αἶγες καὶ χοῖροι, ὅσα δηλ. καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἔτρωγον, καὶ μόνον τῷ ποταμίῳ θεῷ Σκαμάνδρῳ προσφέρονται ἵπποι βυθιζόμενοι ζῶντες εἰς τὸ ῥεῦμά του[2]. Ὡρισμένα δὲ ζῶα δι' ὡρισμένους θεοὺς ἀναφέρει συχνὰ ὁ ποιητής. Εἰς τὴν Ἀθηνᾶν λ. χ. συνήθως προσεφέροντο μονοετεῖς καὶ ἀδάμαστοι εἰσέτι δαμάλεις[3], τῷ Διὶ πενταετὴς βοῦς[4], τῷ Ἀπόλλωνι ταῦροι καὶ αἶγες[5], τῷ Ποσειδῶνι ἐθυσίαζον ἄρνα, ταῦρον καὶ κάπρον ἢ μόνον ταῦρον μέλανα,[6], τῇ Γῇ ἀμνάδα μέλαιναν, τῷ δ' Ἡλίῳ ἄρνα λευκόν[7]. Ἔπρεπε δὲ νὰ ἦναι τὸ πρὸς θυσίαν ὡρισμένον ζῶον σῶον καὶ ἀβλαβὲς τὸ σῶμα (τέλειον), ὁ δ' ἀριθμὸς τῶν θυμάτων ἔφθανε μέχρις ἑκατόν, ὅτε ἡ θυσία ἐκαλεῖτο ἑκατόμβη. Οὕτως ὅμως ἐκαλεῖτο καὶ πᾶσα ὁπωσοῦν μεγάλη θυσία, εἰ καὶ δὲν συνίστατο ἐκ βοῶν[8].

§ 21. Ἐτελεῖτο δ' ἡ τῶν ζώων θυσία ἐπὶ Ὁμήρου ὡς ἑ-

1) Ὀδ. Α, 66.
2) Ἰλ. Δ, 47, ἑπ.
3) Ἰλ. Α, 216—218.
4) Ἰλ. Ζ, 289, ἑπ. Ὀδ. Γ, 274—275. Π, 185.
5) Ἰλ. Ι, 219. πρβ. καὶ τὰ αὐτόθι ἀρχαῖα σχόλια.
6) Ἰλ. Ψ, 144.
7) Ἰλ. Η, 82—83. Κ, 458—464, 570—571.

1) Ὀδ. Γ, 332, ἑπ. Β, 431. Σ, 425—426. Ἴδε περὶ σπονδῶν καὶ γλώσσης *Nitzsch, Anmerk. z. Od.* Α'. σελ. 207—208.
2) Ἰλ. Φ, 132.
3) Ὀδ. Γ, 382. Η, 315. Ν, 241. Ἰλ. Ζ, 94, 275, 309. Η, 291. Ι, 292—294. Κ, 292—295. Λ, 729.
4) Ἰλ. Β, 402.
5) Ἰλ, Α, 316.
6) Ὀδ. Γ, 6. Ψ, 278. Ἰλ. Λ, 728. Υ, 430.
7) Ἰλ. Γ, 104.
8) Ἀνθρωπίνη θυσία εἰς θεοὺς δὲν ὑφίσταται παρ' Ὁμήρῳ· διότι ἡ μόνον ἅπαξ ἀπαντῶσα θυσία ἀνθρώπων παρ' αὐτῷ δὲν γίνεται εἰς θεούς, ἀλλ' ὁ Ἀχιλλεὺς πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ Πατρόκλου θυσιάζει ἢ φονεύει δώδεκα αἰχμαλώτους Τρῶας πολεμικῷ δικαίῳ Ἰλ. Ψ, 175—176.

SIGILLVM OCTIO MEGARO

ξῆς. Οἱ τὴν θυσίαν τελοῦντες (ἱερὰ ῥέζειν ἢ ἁπλῶς ῥέζειν) προσήρχοντο εἰς βωμόν τινα πάντοτε ἄγοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸ ζῶον ἢ τὰ ζῶα, ὧν τοὺς βόας ἐκράτουν συνήθως ἀπὸ τῶν κεράτων [1], καὶ ἵσταντο κυκλοειδῶς περὶ αὐτὸν «ἑξείης ἔστησαν εὐδμήτον περὶ βωμόν» [2]. Ἀκολούθως ἔπλυνον πάντες τὰς χεῖρας (ἀπολυμαίνεσθαι, χεῖρας νίπτεσθαι) καί, ἂν ἡ θυσία ἐγίνετο πρὸς ἐξιλέωσιν, ἔῤῥιπτον τὰ λύματα εἰς τὴν θάλασσαν ἢ ἀλλοῦ που, ὅπως ἡ τοῦ ἁμαρτήματος ἀκαθαρσία ἀπόληται ἀνεπιστρεπτὶ σὺν τῇ ἀκαθαρσίᾳ τοῦ σώματος [3]· διότι ἐθεωρεῖτο ἀσεβὲς καὶ κακὸν τὸ εὔχεσθαι ἢ τελεῖν θυσίας ἀνίπτοις χερσὶ καὶ ἀκαθάρτοις ἐνδύμασι [4]· μετὰ ταῦτα ἐπεκράτει σιωπὴ καὶ ἡσυχία (εὐφημεῖν) [5]. Τότε ἐλάμβανον πάντες ἀπό τινος κανοῦ βεβρασμένην κριθὴν (οὐλοχύται), ἣν κρατοῦντες προέτεινον τὰς χεῖρας (οὐλοχύτας προβάλλεσθαι), ἐνῷ συγχρόνως ὁ ἱερεὺς ἢ ὁστισδήποτε ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῆς θυσίας, ἔκοπτε τρίχας ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ θύματος καὶ ἔῤῥιπτεν αὐτὰς ἐπὶ τοῦ πυρὸς (κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλειν) [1], ὅτε ἐξεφωνεῖτο καὶ ἡ εὐχὴ ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἢ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς θυσίας. Κατὰ τὴν προσευχὴν ἔτεινον τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ἄνω, ἐκτὸς ἂν ἡ θυσία προσεφέρετο τοῖς ἐν Ἅιδου, ὅτε ἔτυπτον διὰ τῶν χειρῶν τὴν γῆν καὶ ἀνέσκαπτον αὐτήν [2], ἐν μεγίστῃ δ' ἀνάγκῃ καὶ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ ἄνω ἀπέσπων [3], οὐδέ ποτε ὅμως ἐγονάτιζον [4]. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς προσευχῆς ἔῤῥιπτον πάντες τοὺς οὐλοχύτας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ θύματος καὶ ἐπὶ τῆς πυρᾶς καὶ τότε ἤρχετο ἡ καθ' αὐτὸ θυσία (ἀπάρχεσθαι). Κατὰ πρῶτον ἔστρεφον νῦν τὴν κεφαλὴν τοῦ ζώου πρὸς τὰ ἄνω (ἀνερύειν), ἢ πρὸς τὴν γῆν (πρὸς ἔρεβος), ἂν ἡ θυσία ἀνῆκε τοῖς ἐν Ἅιδου [5], καὶ ἔσφαζον αὐτό (σφάζειν, ἀποδηροτομεῖν). Ὅταν τὸ ζῶον ἦτο βοῦς, ἔκοπτον πρῶτον διὰ πελέκεως τοὺς τένοντας τοῦ αὐχένος καὶ ἀφοῦ ἔπιπτε κατὰ γῆς τότε ἔστρεφον πρὸς τὰ ἄνω ἢ πρὸς τὰ κάτω τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ ἀπέκοπτον αὐτήν [6]. Ὅταν δ' ἦτο χοῖρος, ἢ τὸν ἔσφαζον ὡς καὶ τὰ ἄλλα μικρὰ ζῶα, ἢ πρῶτον ἔπληττον αὐτὸν δυνατὰ διὰ ῥοπάλου, ὥστε νὰ πέσῃ κατὰ γῆς, καὶ ἔπειτα τὸν ἔσφαζον [7]. Κατὰ τὴν σφαγὴν ἔθετον ὑπὸ τὸν λαιμὸν τοῦ ζώου ἀγγεῖόν τι (ἀμνίον), ὅπως συνάγηται ἐν αὐτῷ τὸ ἐκρέον αἷμα, ὅπερ ἔχυνον ἐπὶ

1) Ὀδ. Γ, 439. Ὅταν ἡ θυσία ἦτο δημόσιος ἢ ἐπίσημος, τὰ ζῶα ἦγον οἱ κήρυκες, ὡς καὶ τὸ πρὸς νίψιμον ὕδωρ. Ἰλ. Ι, 171. Ὀδ. Υ, 276—278. Ἰλ. Γ, 268, ἑπ.

2) Ἰλ. Α, 448.

3) Ἰλ. Α, 313. πρβ. *K. F. Hermann, Gottesdienstliche Alterthuemer* §. 23, 25.

4) Ἰλ. Ζ, 266. Ι, 171. Π, 230. Ω, 302, ἑπ. Ὀδ. Ρ, 48. Β, 261. Μ, 336. Πρὸς κάθαρσιν μετεχειρίζοντο παρ' Ὁμήρῳ καὶ θεῖον, ὅπερ κακῶν ἄκος καλεῖται. (Ὀδ. Χ, 481). Ὁ Ἀχιλλεὺς λ. χ., ὅπως σπείσῃ τοῖς θεοῖς πρὸ τῆς εἰς μάχην ἐξόδου τοῦ Πατρόκλου, καθαίρει τὸ ποτήριον πρῶτον διὰ θείου καὶ εἶτα δι' ὕδατος (Ἰλ. Π, 228). διὰ θείου καθαίρει καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς τὸν διὰ τοῦ φόνου τῶν μνηστήρων μολυνθέντα οἶκόν του (Ὀδ. Χ, 494). Ἴδε *K. F. Hermann, Gottesd. Alterth.* §. 28. 11.

5) Ἰλ. Ι, 171.

1) Ὀδ. Γ, 444.

2) Ἰλ. Ι, 568. *Hermann, Gottesd. Alterth.* § 21, 10—12.

3) Ἰλ. Κ, 15,

4) Διότι τὸ γουνοῦσθαι ἢ γουνάζεσθαι τοῦ Ὁμήρου σημαίνει μόνον τὸ ἀπὸ τῶν γονάτων κρατεῖν τινα, ἢ ἐπὶ τῶν γονάτων τινὸς πίπτειν, οὐχὶ δὲ καὶ γονατίζειν. *Naegelsbach, Hom. Theol* σελ. 218. Ἰλ. Α, 500—501.

5) Ὀδ. Κ, 528.

6) Ὀδ. Γ, 449—455.

7) Ὀδ. Ξ, 425, ἑπ.

SISMANOGLIO MEGARO

τοῦ βωμοῦ [1], ἢ ὅταν ἡ θυσία ἀνῆκε τοῖς ὑποχθονίοις ἔσκαπτον λάκκον, ἐν ᾧ ἐχύνετο τὸ αἷμα [2]. Ἀκολούθως ἐδέρετο τὸ ζῶον, ἐκόπτετο μέρος τῶν μηρῶν αὐτοῦ (ἀπὸ μηρία τέμνειν), ἐτυλίσσετο διὰ κνίσσης (δίπτυχα ποιεῖν) καὶ ἐτίθετο ἐπὶ τοῦ πυρός, ἐπ' αὐτοῦ δὲ τεμάχια ἄλλα κρέατος ἐκ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ ζώου (ὠμοθετεῖν [3]). Τοῦτο ἦν τὸ ὅλον τοῖς θεοῖς προσφερόμενον μέρος τοῦ ζώου, ὅπερ ἔκαιον ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ἐπιχύνοντες περιοδικῶς καὶ οἶνον (αἴθοπα οἶνον ἐπιλείβειν), ἢ καὶ ἄλευρον (παλύνειν ἀλφίτου ἀκτῇ) εἰδικῶς ὅταν ἡ θυσία ἀνῆκε τοῖς ἐν Ἅιδου [4]. Τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ ζώου μέρος ὀπτήσαντες δι' ὀβελῶν ἔτρωγον οἱ τὴν θυσίαν τελοῦντες, ἀφ' οὗ προηγουμένως διεμοιράζοντο τὰ σπλάγχνα τοῦ ζώου ἐν εἴδει καρυκεύματος πρὸς ἀλλήλους. Μετὰ τὸ φαγητὸν ἤρχετο ὁ οἶνος, λοιβαὶ συχναὶ καὶ ἐνίοτε ὕμνοι ἐξιλαστήριοι ἢ εὐχαριστήριοι [5], καὶ οὕτως ἐτελείονεν ἡ θυσία καὶ ἡ ἱερὰ αὕτη τελετή. Δὲν ἐτρώγετο ὅμως καὶ πάντοτε τὸ θυσιαζόμενον ζῶον, οὐδ' ἐκαίετο ἔν τισι περιπτώσεσιν. Ὅταν λ. χ. τελῆται μεταξὺ Ἀχαιῶν καὶ Τρώων

1) Ὀδ. Γ, 444.

2) Ὀδ. Κ, 517.

3) Ὀδ. Ξ, 428.

4) Ὀδ. Ξ, 429. Κ, 520. Τὸ ἐπιπάσσειν ἄλευρον μόνον ἐν Ὀδυσσείᾳ εἶνε ἐν χρήσει, ἀλλ' οὐχι γενικῶς, ὥστε φαίνεται ὅτι τοῦτό τε καὶ ἡ αἱμακουρία ἐν Ὀδ. Κ, 516, ἐπ. ἦτοι ἡ δι' αἵματος ἀναζωογόνησις τῶν ψυχῶν ἐν Ἅιδου, ἦσαν εἰδικῶς ἐν χρήσει διὰ τὰς θυσίας τὰς προσφερομένας τοῖς ἐν Ἅιδου. Ἐν δ' Ὀδ. Μ, 357, οἱ τοῦ Ὀδυσσέως ἑταῖροι ἐν ἐλλείψει οὐλοχυτῶν καὶ οἴνου μεταχειρίζονται εἰς θυσίαν φύλλα δένδρων καὶ ὕδωρ, τὸ ὕδωρ ἀντὶ τοῦ οἴνου ἦν ἐν χρήσει κατὰ τὰς νηφαλίους θυσίας, αἵτινες ἦσαν ἐν χρήσει μετέπειτα ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ. Ἴδε σχόλ. εἰς Σοφοκλ. Οἰδίπ. ἐπὶ Κολ. 100.

5) Ἰλ. Α, 470—474.

ἡ πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν συμπεφωνημένων θυσία, τὰ μὲν ἄλλα τελοῦνται ὡς ἀνωτέρω, μετὰ τοὺς ὅρκους ὅμως καὶ τὰς εὐχὰς δὲν καίονται δίπτυχα, ἀλλὰ τὸ κρέας τῶν ζώων ῥίπτεται ἢ θάπτεται [1]. Ἐπίσης δὲν καίει οὐδὲ τρώγει κρέας ἐκ τοῦ θύματος καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ τὴν θυσίαν, ἣν προσφέρει τοῖς ἐν Ἅιδου, ὅτε μάλιστα ἀντὶ οἴνου ἐπιχύνει εἰς τὸν λάκκον μελίκρατον, οἶνον, ὕδωρ καὶ ἄλευρον [2]. Ὁλοκαύτωσιν δὲ τοῦ θυσιαζομένου ζώου οὐδαμοῦ ἀναφέρει ὁ ποιητής. Ἐπὶ δὲ τῆς πυρᾶς καὶ τῶν καιομένων μηρίων ἐκτὸς τοῦ οἴνου ἐῤῥίπτοντο καὶ διάφορα ἀρώματα, θύεα, ὅθεν καὶ τὸ ἀναπόσπαστον τῶν βωμῶν χαρακτηριστικὸν ἐπίθετον *θυήεις*, εἶνε ὅμως ἀβέβαιον ἂν ἐπὶ Ὁμήρου ἦσαν ἐν χρήσει τὰ θύεα καὶ ὡς ἰδιαιτέρα θυσία. Ἐστόλιζον δὲ πολλάκις τὰ θυσιαζόμενα ζῶα διὰ παντοίων πολυτίμων πραγμάτων. Ὁ Νέστωρ λ. χ. ἐν τῇ εἰς Ἀθηνᾶν ἐν Πύλῳ θυσίᾳ περιβάλλει τὰ κέρατα τοῦ βοὸς διὰ χρυσοῦ.

ἵν' ἄγαλμα θεὰ κεχάροιτο ἰδοῦσα [3].

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ θυσιῶν καὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν παρ' Ὁμήρῳ, ὡς συχνὰ περιγράφει τοιαύτας ὁ ποιητής [4].

2. *Εὐχαί.*

§ 22. Αἱ δὲ εὐχαί, αἵτινες ἔχουσιν ἐπίσης τὴν ἀρχήν των ἐν τῇ συναισθήσει, ἣν οἱ ἄνθρωποι τῆς τε ἰδίας ἀδυναμίας καὶ τῆς τοῦ θείου παντοδυναμίας ἔχουσιν, ἐγίνοντο

1) Ἰλ. Γ, 268, ἐπ. πρβ. Σχολιαστὴν εἰς Ἰλ. Γ, 310.

2) Ὀδ. Κ, 516, ἐπ.

3) Ὀδ. Γ, 426, 437—438. Ἰλ. Κ, 294.

4) πρβ. Ἰλ. Α, 447—474. Β, 410—432. Γ, 219—230. Η, 314—320. Ι, 292—294. Ὀδ. Γ, 430—463. Κ, 517—534. Λ, 24—47. Ν, 24—27.

οὐχ ἧττον συχνὰ καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει εἴτε μόναι, εἴτε συνοδευόμεναι συνήθως ὑπὸ θυσίας τινὸς οἱασδήποτε, ἢ ἁπλῶς σπονδῆς. Κατὰ τὰς θυσίας ἐξεφωνοῦντο αἱ εὐχαὶ μετὰ τὴν τῶν οὐλοχυτῶν διαμοίρασιν ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς θυσίας, ὅστις συγχρόνως ἔῤῥιπτε τὰς ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ ζώου τρίχας ἐπὶ τοῦ πυρός, ὡς ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ εἴδομεν. Αἱ δὲ τῆς εὐκαιρίας εὐχαὶ ἐξεφωνοῦντο ὑπὸ τοῦ ἔχοντος ἀνάγκην κατὰ τὰς διαφόρους περιπτώσεις. Συνήθως παρ' Ὁμήρῳ ἡ ἀνάγκη προτρέπει τὸν ἄνθρωπον εἰς εὐχήν [1], καὶ ἡ τοῦ θείου ἐπίκλησις εἶνε τὸ τελευταῖον τῶν ἀνθρώπων καταφύγιον:

κείρετ'· ἐγὼ δὲ θεοὺς ἐπιβώσομαι αἰὲν ἐόντας [2].

διὸ καὶ ὁ πυρὴν τῶν εὐχῶν εἶνε πάντοτε παράκλησίς τις καὶ αἴτησις [3], ὑμνητικαὶ δὲ καὶ εὐχαριστήριοι εὐχαὶ ἀπαντῶσι σπανιώτατα παρὰ τῷ ποιητῇ [4]. Εὔχονται δὲ παρ' Ὁμήρῳ οἱ ἄνθρωποι πρὸς τοὺς θεούς, ὅπως συνδράμωσιν αὐτοὺς καὶ βοηθήσωσιν εἰς ἀγῶνα [5], εἰς φύλαξιν ὁρκίων [6], πρὸς ἐκδίκησιν [7], εἰς σωτηρίαν καὶ νίκην [8], κατὰ

1) πρβ. Ἰλ. Ζ, 115. Ο, 367—369. Ρ, 45—46, 498. Ὀδ. Δ, 433. Ι, 294, 412.

2) Ὀδ. Α, 378. πρβ. Β, 143, 219, ἐπ. Ἰλ. Α, 35.

3) Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ὁ Ὅμηρος οὐδὲν οὐσιαστικὸν διὰ τὸ εὔχομαι μὲ τὴν σημασίαν τοῦ παρακαλῶ ἔχει· εὐχὴ καὶ εὐχωλὴ παρ' αὐτῷ σημαίνουσιν ὑπόσχεσιν πρὸς τὸ θεῖον· τὴν δὲ παράκλησιν καλεῖ λιτάς· ῥήματα δὲ μεταχειρίζεται τὸ ἀρᾶσθαι, εὔχεσθαι, χεῖρας ἀνέχειν, λίσσεσθαι καὶ λιτανεύειν, μὲ τὴν σημασίαν τοῦ παρακαλεῖν πάντα.

4) Ἰλ. Α, 472. Η, 298.

5) Ἰλ. Β, 412.

6) Ἰλ. Γ, 276.

7) Ἰλ. Α, 39. Ὀδ. Υ, 112—119.

8) Ἰλ. Ε, 115. Κ, 278. Ο, 372. Π, 233.

τῶν δόλων τῶν ἐχθρῶν [1], πρὸς σωτηρίαν ἐκ θαλασσίων κινδύνων [2], πρὸς δὲ ὅπως δώσωσιν αὐτοῖς ἀμοιβήν, θεραπείαν [3], ἢ ὅπως πέμψωσι τέρας ἢ σῆμά τι [4], καὶ τέλος εὔχονται, ὅπως εὐχαριστήσωσι τὸ θεῖον [5], ἢ ἐξιλεώσωσιν αὐτό [6]. Οἱ δὲ θεοί, πρὸς οὓς ἀποτείνεται ἡ εὐχή, ἐκλέγονται κατὰ τὰς περιστάσεις. Ἐν καιρῷ μεγίστου κινδύνου ἀπετείνοντο πρὸς τὸν Δία ἢ πρὸς πάντας τοὺς θεούς [7], ὅταν ἐζήτουν νίκην, ἀπετείνοντο πρὸς τὸν *ταμίην πολέμοιο Δία* [8], ὅπως καὶ ὅταν ηὔχοντο πρὸς καθιέρωσιν συνθηκῶν, ὡς εἰς *ὅρκιον Δία* [9]· πρὸς αὐτόν, ὡς *παρομφαῖον*, ἀπετείνοντο ζητοῦντες φήμην τινὰ ἢ ὄσσαν [10], πρὸς αὐτὸν καὶ ὡς *ξείνειον καὶ ἱκέσιον* ἐν ἀναλόγοις περιπτώσεσι [11]. Παρὰ τῆς θανατηφόρου Ἀρτέμιδος ᾔτουν θάνατον [12], παρὰ δὲ τοῦ *κλυτοτόξου* Ἀπόλλωνος νίκην ἐν ἀγῶνι τόξου [13], καὶ παρὰ τῆς *λητίδος* Ἀθηνᾶς λείαν [14]. Ἔπειτα δὲ κατὰ τὸ ἐπάγγελμα

1) Ὀδ. Β, 262.

2) Ὀδ. Ε, 445.

3) Ἰλ. Γ, 298, 351. Π, 514.

4) Ἰλ. Ω, 38.

5) Ἰλ. Η, 298. Χ, 391. Ὀδ. Ν, 356, ἐπ.

6) Ἰλ. Ζ, 274—275, 305—310. Ι, 499—501. Ὁ Ὅμηρος ἀγνοεῖ τὴν σωτήριον συνήθειαν τοῦ τελεῖν καθαρτηρίους θυσίας διὰ φόνους, ἐκτὸς ἂν τὰ ἐν Ἰλ. Ι, 499—501 γενικῶς λεγόμενα ἐκληφθῶσιν ὡς ἔχοντα τοιαύτην σημασίαν.

7) Ἰλ. Ζ, 115, 240. Θ, 243. Ο, 368, 375. Ὀδ. Δ, 433. Μ, 333.

8) Ἰλ. Β, 412. Η, 194, 200, ἐπ.

9) Ἰλ. Γ, 298.

10) Ὀδ. Κ, 100.

11) Ὀδ. Κ, 294.

12) Ὀδ. Υ, 61.

13) Ἰλ. Ψ, 872.

14) Ἰλ. Κ, 460—464.

ὁ μὲν ποιμὴν ηὔχετο εἰς τὰς τῶν ἀγρῶν θεὰς Νύμφας [1], ὁ ἱερεὺς εἰς τὸν ἰδιαίτερον θεόν του [2] κτλ. Συνήθως ὅμως παρ' Ὁμήρῳ πᾶς τις ἔχει ἰδιαιτέραν τινὰ προστάτιδα θεότητα, ἣν ἰδιαζόντως τιμᾷ, καὶ πρὸς ἣν ἐν πάσῃ ἀνάγκῃ ἀποτείνεται [3], καὶ ἡ εὐχὴ θεωρεῖται ἐν πάσῃ περιπτώσει ὡς ἀγαθὸν καὶ χάρισμά τι «ἐσθλὸν γὰρ Διὶ χεῖρας ἀνασχέμεν» [4].

§ 23. Πᾶσαι δ' αἱ παρ' Ὁμήρῳ εὐχαὶ μέχρι τῶν συντομωτάτων δύνανται ν' ἀναχθῶσιν ὑπὸ τὸν ἑξῆς σταθερὸν λειτουργικὸν τύπον κατὰ τὴν σύστασιν. Πρῶτον δηλ. γίνεται ἡ τοῦ θεοῦ ἐπίκλησις μετὰ τῶν συνήθων σταθερῶν καὶ ἰδιαιτέρων αὐτοῦ ἐπιθέτων [5], ἔπειτα ἡ ἀνάμνησις τοῦ δικαιώματος, ὅπερ ὁ εὐχόμενος πρὸς ἐπίκλησιν τῆς θείας βοηθείας ἔχει, διὰ τῶν εἰδή, εἴποτε, καὶ τελευταία ἔρχεται ἡ αἴτησις αὐτή, ἥτις πολλάκις ἐν ἐλλείψει τοῦ δευτέρου τῆς εὐχῆς μέρους ἔρχεται ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπίκλησιν. Ὁ τέλειος ἑπομένως τῆς εὐχῆς τύπος ἔχει ὡς ἑξῆς:

Κλῦθί μευ, ἀργυρότοξ', ὃς Χρύσην ἀμφιβέβηκας

1) Ὀδ. P, 240.

2) Ἰλ. A, 39, 45.

3) πρβ. *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 223. § 20.

4) Ἰλ. Ω, 301. πρβ. *Naegelsbach* σελ. 213. Μεταξὺ τῶν εὐχῶν καταλεκτέος καὶ ὁ Παιᾶν (Παιήων), ὅστις κατὰ τὸν Εὐστάθιον (εἰς Ἰλ. A, 473) «ἐστὶν ὕμνος τις εἰς Ἀπόλλωνα οὐ μόνον ἐπὶ παύσει λοιμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παύσει πολέμου πολλάκις δὲ καὶ προσδοκωμένου τινὸς δεινοῦ ᾀδόμενος». Ἐν δὲ Ἰλ. X, 391 χρησιμεύει καὶ πρὸς εὐχαρίστησιν μετὰ νίκην. Ἡ δὲ λέξις ὕμνος ἅπαξ μόνον παρ' Ὁμήρῳ ἀπαντῶσα (Ὀδ. Θ, 329) δὲν ἔχει θρησκευτικὴν σημασίαν.

5) πρβ. Ἰλ. A, 39. B, 412. Γ, 276. Π, 233. Ὀδ. Δ, 445· καὶ περὶ τῶν μετέπειτα *Schoemann, Gr. Alterthuemer,* B'. σελ. 229. *Hermann, Gotterdienst. Alterth.* § 21, 7—9.

Κίλλαν τε ζαθέην Τενέδοιό τε ἶφι ἀνάσσεις,
Σμινθεῦ, εἴποτέ τοι χαρίεντ' ἐπὶ νηὸν ἔρεψα,
ἢ εἰ δή ποτέ τοι κατὰ πίονα μηρί' ἔκηα
ταύρων ἠδ' αἰγῶν, τόδε μοι κρήηνον ἐέλδωρ·
τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσιν [1].

Τὸ δὲ δικαίωμα εἰς αἴτησιν τῆς θείας ἀρωγῆς συνίσταται ἤτοι εἰς εὐσέβειαν τοῦ εὐχομένου ἔργα, ὡς ἀνωτέρω, ἢ εἰς προτέραν τινὰ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸν εὐχόμενον ἢ τοὺς οἱ κείους αὐτοῦ εὐμένειαν καὶ βοήθειαν [2]. Ἄλλοτε πάλιν ὡς βάσιν καὶ δικαίωμα πρὸς αἴτησιν τῆς εὐχῆς ἀναφέρουσι τὰς συνεπείας τῆς θείας βοηθείας, ὡς ἑξῆς:

Ζεῦ ἄνα, δὸς τίσασθαι ὅ με πρότερος κάκ' ἔοργεν,
. . . . . .
ὄφρα τις ἐρρίγῃσι καὶ ὀψιγόνων ἀνθρώπων
ξεινοδόκον κακὰ ῥέξαι, ὅ κεν φιλότητα παράσχῃ [3].

Μεταξὺ δὲ τῶν συνεπειῶν τούτων εἶνε καὶ ὑποσχέσεις θυσιῶν πρὸς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης μετὰ τὴν παραχώρησιν τοῦ αἰτουμένου [4].

Ὅταν δ' ἡ εὐχὴ συνίσταται μόνον εἰς τὴν ἐπίκλησιν θεοῦ τινος εἰς βοήθειαν, εἶνε συνήθως συντομωτάτη, ὡς:

κλῦθι, θεά, ἀγαθή μοι ἐπίῤῥοθος ἐλθὲ ποδοῖιν [5].

Τῶν τύπων τούτων ὅμως ὑπάρχουσι διάφοροι τροποποιήσεις,

1) Ἰλ. A, 37—41, 503, ἐπ. Θ, 236, ἐπ. O, 372, ἐπ. Ὀδ. Δ, 762, ἐπ. I, 528, ἐπ. P, 240, ἐπ. κτλ.

2) Ἰλ. A, 451, ἐπ. E, 115, ἐπ. K, 284, ἐπ. 278, ἐπ. Π, 233, ἐπ. Ὀδ. Z, 324, ἐπ. τοὐναντίον.

3) Ἰλ. Γ, 351, ἐπ. Ὀδ. H, 331, ἐπ.

4) Ἰλ. Z, 86, ἐπ. 274—275, 305, ἐπ. K, 292, ἐπ. M, 346, ἐπ.

5) Ἰλ. Ψ, 770. B, 412, ἐπ. Γ, 276, ἐπ. 298, ἐπ. 305, ἐπ. 476, ἐπ. Ὀδ. Z, 324, ἐπ. E, 445, ἐπ. κτλ. Κλῦθι, ἴληθι, φείδεο καὶ δὸς εἶνε αἱ συνήθεις κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην φράσεις.

SISMANOGLIO MEGARO

συντομεύσεις καὶ ἐπαυξήσεις κατὰ τὰς περιστάσεις. Ὁ δὲ τρόπος τῆς ἀπαγγελίας αὐτῶν εἶνε ποικίλος· διότι ἐκφέρονται ἐρωτηματικῶς [1], κατ' εὐκτικήν, προστακτικήν, ἀπαρέμφατον καὶ ποικιλοτρόπως ἄλλως, καθόσον ἐνίοτε καὶ ἁπλοῦς καὶ κοινὸς λόγος ἐν τῇ φορᾷ τῆς ὁμιλίας καταντᾷ εἰς εὐχήν [2].

§ 24. Ὅταν δ' ὁ εὐχόμενος ἐξεφώνει τὴν εὐχήν, ἐὰν μὲν αὕτη δὲν συνωδεύετο ὑπὸ θυσίας τινός, ἀνέτεινε τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἄνω συνήθως [3], οὐχ ἧττον ὅμως καὶ πλαγίως διηύθυνεν αὐτάς, ἂν προσηύχετο πρὸς τὰς ἐπὶ τῆς γῆς ἢ τῆς θαλάσσης θεότητας [4], καὶ πρὸς τὰ κάτω, ἂν τοῖς ἐν Ἅιδου [5]· διὸ αἱ φράσεις *χεῖρας ἀνέχειν, ἀείρειν, ὀρέγειν*, ἰσοδυναμοῦσι παρ' Ὁμήρῳ τῷ εὔχεσθαι ἢ ἀρᾶσθαι [6]. Ἐν μεγίστῃ δ' εὑρισκόμενος ἀνάγκῃ ὁ προσευχόμενος ἔτιλλε πολλάκις τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς του ἢ ἀνέσπα αὐτάς [7]. Ὅταν δ' ἡ εὐχὴ συνωδεύετο ὑπὸ θυσίας τινὸς ἢ σπονδῆς, τότε οὐ μόνον ἀνέτεινον ἢ ἔτεινον τὰς χεῖρας, ἀλλὰ καὶ ἐπλύνοντο καὶ ἐκαθαρίζοντο προηγουμένως πάντες οἱ εὐχόμενοι [8], διότι κατὰ τὰς θυσίας ἐξεφω-

1) Ἰλ. Θ, 236, ἐπ.

2) Ἰλ. Θ, 228, ἐπ. Ρ, 629—647.

3) Ἰλ. Γ, 318. Η, 130, 177, 201. Ζ, 257. Θ, 347: χεῖρας ἀνίσχοντες μεγάλ' εὐχετόωντο. Ὀδ Ν, 355.

4) Ἰλ. Α, 351.

5) Ἰλ. Ι, 568, ἐπ. *Hermann, Gotterd. Alt.* § 21, 10=12.

6) Ἀρᾶσθαι παρὰ τὸ ἀειρᾶσθαι=χεῖρας ἀείραι. Ἰλ. Η, 130 καὶ εὔχεσθαι ἀντικαθιστῶνται πολλάκις ὑπὸ τῶν χεῖρας ἀνασχεῖν ἢ ἀνέχειν καὶ χεῖρας ἀείρειν. Ἰλ. Ζ, 257. Η, 130. Ζ, 115, 240, 301. Ἴδε *Doederlein, Hom. Gloss.* Α'. σελ. 16—17.

7) Ἰλ. Κ, 15. πρβ. Χ, 77, ἐπ.

8) Ἰλ. Ζ, 266, ἐπ. Ι, 171. Π, 230. Ω, 302, ἐπ. Ὀδ. Β, 261. Μ, 336. Ρ, 48, ἐπ.

νεῖτο μὲν ἡ εὐχὴ ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς θυσίας κυρίως, ἐπανελάμβανον ὅμως τὰς λέξεις αὐτοῦ καὶ οἱ παριστάμενοι συγχρόνως. Ὅτε λ. χ. ἡ τῆς Ἀθηνᾶς ἱέρεια Θεανὼ παραλαβοῦσα τὸν ὑπὸ τῶν Τρῳάδων προσφερόμενον τῇ θεᾷ πέπλον ἐναποθέτει αὐτὸν ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς θεᾶς καὶ συγχρόνως εὔχεται ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ αἱ παροῦσαι ἐκεῖναι γυναῖκες «ὀλολυγῇ πᾶσαι χεῖρας ἀνέσχον» [1], διὰ τοῦτο καὶ κατὰ πᾶσαν θυσίας περιγραφὴν περὶ μὲν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς λέγει ὁ ποιητὴς «εὔχετ' ἀπαρχόμενος»· ἀμέσως δ' ἀκολούθως περὶ πάντων τῶν θυόντων «αὐτὰρ ἐπεί ῥ' εὔξαντο» [2], ὅπερ ἀναμφιβόλως δὲν εἶνε κενὴ τοῦ ποιητοῦ φράσις, ἀλλ' ἔχει τὴν ἀρχήν του ἐν αὐτῷ τῷ πράγματι.

Ἀποτείνονται δ' αἱ εὐχαὶ παρ' Ὁμήρῳ εἰς διαφόρους ἑκάστοτε θεότητας ἀναλόγως τῶν προσευχομένων προσώπων καὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς εὐχῆς, ὡς ἐν § 22 εἴδομεν, αἱ δὲ θερμόταται ἀποτείνονται συνήθως πρὸς τὴν ἰσχυροτάτην καὶ ὑψίστην τῶν θεῶν τριάδα, τὸν Δία, τὸν Ἀπόλλωνα καὶ τὴν Ἀθηνᾶν, κατὰ τὸν τύπον:

αἴ γὰρ Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἄπολλον!

. . . . . *κτλ.*

Ὁ εὐχόμενος ὅμως δὲν ἦτο πάντοτε βέβαιος ὅτι ἤθελεν εἰσακουσθῇ ἡ δέησίς του (πείθειν Ἰλ. Α, 100), ἀλλὰ πολλάκις οἱ θεοὶ διὰ λόγους διαφόρους ἀπορρίπτουσι τὰς τῶν θνητῶν εὐχάς, ἐνῷ ἀπ' ἐναντίας ἡ τιμωρία καὶ ἡ ἐκδίκησις ἐκ μέρους τῶν θεῶν εἶνε βεβαιότατα [3].

1) Ἰλ. Ζ, 301. Ὀλολυγὴ παρ' Ὁμήρῳ δὲν σημαίνει θρῆνον, ἀλλ' εὐχήν, καὶ λέγεται εἰδικῶς ἐπὶ γυναικείας εὐχῆς καὶ ἐπὶ μόνης εὐχῆς. *Schoemann, Gr. Alterth.* Β'. σελ. 232. *Hermann, Gotterd. Alterth.* § 28, 17. *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 213 σημ.

2) Ὀδ. Γ, 446—447. Ἰλ. Α, 457—458 κτλ.

3) Ἴδε *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 218—219 § 15.

SISMANOGLIO MEGARO

3. Ὅρκοι καὶ Ἀραί.

§ 25. Οἱ *ὅρκοι* καὶ αἱ *ἀραί*, εἶδος εὐχῆς ἀμφότερα, ἀλλὰ μὲ τὴν εἰδικὴν τῆς ἀπευχῆς σημασίαν ὄντα, εἶνε στενότατα πρὸς ἄλληλα συνδεδεμένα, διότι ἀμφότερα δι' ἐπικλήσεώς τε θεοῦ τινος γίνονται καὶ ἀπευχήν τινα εἴτε κατάραν πάντοτε ἐκφράζουσιν, ἀλλ' ὑπὸ διαφόρους τύπους καὶ περιπτώσεις.

Καὶ οἱ μὲν ὅρκοι ἐχρησίμευον, ὡς καὶ ἡ λέξις δηλοῖ [1], ὡς ἀνυπέρβλητοι θρησκευτικοὶ καὶ ἱεροὶ φραγμοὶ πρὸς ἐπιβεβαίωσιν λόγων καὶ γεγονότων παρόντων τε καὶ συμβησομένων ἢ παρελθόντων [2], ἢ πρὸς βεβαίαν ἐκπλήρωσιν ὑποσχέσεων [3], ἢ καὶ ἐν γένει ἐν πάσῃ περιπτώσει πρὸς ἐξασφάλισιν ἐδίδοντο ἑκουσίως ἢ ἀπῃτοῦντο τοιοῦτοι (ἑλέσθαι τινὸς ὅρκον [4]). Ἐπίσημοι ὅρκοι ἐγίνοντο καὶ πρὸς καθιέρωσιν συνθηκῶν καὶ συμβάντων καὶ τήρησιν αὐτῶν, ὅτε συνωδεύοντο καὶ ὑπὸ εἰδικῶν θυσιῶν καὶ ἱεροτελεστιῶν (ὅρκια τέμνειν). Ὁρκίζονται δὲ παρ' Ὁμήρῳ συνήθως μὲν ἐπὶ θεῶν, οὓς ἐπικαλοῦνται μάρτυρας καὶ τιμωρούς· τοιοῦτοι δ' εἰσὶ συνήθως μὲν ὁ ὕψιστος τῶν θεῶν Ζεύς [5], ἐκτὸς ὅμως τούτου καὶ ἄλλαι θεότητες, ὡς ὁ Ἥλιος, ἡ Γῆ, αἱ Ἐρινύες καὶ ἄλλοι [6]. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν θεῶν ὁρκίζονται πολλάκις

1) Παρὰ τὸ ἐρύκειν, ἕρκος, ὅρκος, ὡς γένος, γόνος. *Doederlein Gloss.* τόμ. Γ'. § 2294.

2) Ἰλ. Α, 240. Ο, 41. Τ, 258, ἐπ. Ψ, 42. Ὀδ. Ξ, 151, 331. Ρ, 155.

3) Ἰλ. Η, 332. Ξ, 280. Τ, 127. Υ, 313. Φ, 147. Σ, 58. Υ, 229.

4) Ὀδ. Δ, 746. Β, 377. Ε, 174. Κ, 345. Μ, 298. Ο, 435. Σ, 55. Ἰλ. Α, 76. Ι, 132. Κ, 327. Ξ, 280. Τ, 108, 113. Χ, 119. Ψ, 441.

5) Ὀδ. Υ, 229, 339. Τ, 303.

6) Ἰλ. Τ, 258.

καὶ ἐπὶ ἀψύχων πραγμάτων, ὡς ὁ Ἀχιλλεὺς ἐπὶ τοῦ σκήπτρου του [1], ὁ Τηλέμαχος εἰς τὰ ἄλγεα τοῦ πατρός του [2], οἱ ξένοι εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ ξενίζοντος [3] κτλ., ἅτινα πάντα ἐθεωροῦντο ἱερὰ διὰ τὸν ὁρκιζόμενον, συνεπικαλουμένου πολλάκις καὶ θεοῦ τινος ὡς μάρτυρος καὶ φύλακος τοῦ ὅρκου. Ἐνίοτε δ' ὀμνύουσιν οἱ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωποι καὶ αὐτὸν τὸν μέγαν τῶν θεῶν ὅρκον [4].

Ἔχουσι δ' οἱ ὅρκοι παρ' Ὁμήρῳ τοὺς ἑξῆς τρεῖς περίπου τύπους: γενήσεται τοῦτο α) ὅπως εἶνε ἀληθὲς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, β) ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ παντὸς ὅ,τι ἔχω ἱερὸν καὶ προσφιλὲς καὶ γ) ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ θεοῦ ἢ θεῶν, οἵτινες ἔστωσαν καὶ τιμωροί. Καὶ τοῦ μὲν πρώτου τύπου ἓν μόνον παράδειγμα ἁπανταχοῦ παρ' Ὁμήρῳ, ἐκεῖνο δηλ. καθ' ὃ ὁ Ἀχιλλεὺς ὁρκίζεται εἰς τὸ σκῆπτρόν του, χωρὶς νὰ προσαναφέρῃ θεόν τινα [5], τοῦ δὲ δευτέρου τύπου εἶνε πάντες οἱ ἐπὶ ἀψύχων μὲν πραγμάτων, ὡς ὁ ἀνωτέρω, γιγνόμενοι, οἷον ὁ ἐπὶ τῆς ξενίας τραπέζης κτλ., συναναφερομένου ὅμως πάντοτε καὶ θεοῦ τινος ὡς μάρτυρος:

ἴστω νῦν Ζεὺς πρῶτα θεῶν, ξενίη τε τράπεζα,
ἑστίη τ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος . . . , κτλ. [6].

ὑπὸ δὲ τὸν τρίτον τύπον ἀνάγονται πάντες οἱ ὅρκοι οἱ γιγνόμενοι ἐν ὀνόματι θεῶν, εἴτε θετικῶς, ὡς:

ἴστω νῦν Ζεὺς αὐτός, ἐρίγδουπος πόσις Ἥρης,
μὴ μὲν τοῖς ἵπποισιν ἀνὴρ ἐποχήσεται ἄλλος [7]

1) Ἰλ. Α, 234. 2) Ὀδ. Υ, 339.

3) Ὀδ. Τ, 304. Ξ, 158. Υ, 230. Ρ, 155.

4) Ὀδ. Β, 373. Δ, 253. Μ, 298. Ο, 55.

5) Ἰλ. Α, 234, ἐπ.

6) Ὀδ. Ρ, 155. Τ, 303. Υ, 230, 339. Ξ, 158. ὁ δεύτερος τύπος εἶνε σύμπτυξις τοῦ πρώτου καὶ τρίτου.

7) Ἰλ. Κ, 329—330. πρβ. Γ, 270. Η, 411.

SISMANOGLIO MUSEUM

ἢ ἀρνητικῶς, ὡς :

Οὐ μὰ Ζῆν', ὅστις τε θεῶν ὕπατος καὶ ἄριστος,
οὐ θέμις ἐστὶ λοετρὰ καρήατος ἆσσον ἰκέσθαι [1].

§ 26. Διὰ νὰ ἐκφωνήσῃ δέ τις ὅρκον ἔπρεπεν, ἂν οὗτος δὲν ἦτο πρόχειρος καὶ ἐν τῇ φορᾷ τοῦ λόγου γιγνόμενος, νὰ ἵσταται ὄρθιος καὶ νὰ ἔχῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνεστραμμένους πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐὰν δ' ὁ ὁρκιζόμενος ἦτο ἡγεμών τις, ὕψονε καὶ τὸ σκῆπτρόν του (σκῆπτρον ἀνέχειν [2]). Ἐνίοτε δ' ἥπτοντο καὶ πραγμάτων ἢ ζώων ἱερῶν τῶν θεῶν, πρὸς οὓς ὤμνυον· ὁ Ἀντίλοχος λ. χ. θέτει τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ ἵππου, ὅπως ὁρκισθῇ εἰς τὸν ἵππειον Ποσειδῶνα [3]. Συνωδεύοντο δ' οἱ ὅρκοι πολλάκις καὶ ὑπὸ σπονδῶν [4] καὶ θυσιῶν, ὅταν ἐγίνοντο πρὸς κύρωσιν συνθηκῶν, τότε ὅμως τὰ θύματα δὲν ἐκαίοντο, οὐδ' ἐτρώγοντο, ἀλλ' ἐρρίπτοντο ἢ ἐθάπτοντο, καὶ καθόλου δ' ἡ τοιαύτη θυσία ἦτο διάφορος τῶν συνήθων [5]. Πάντα δὲ τὰ κατὰ τὸν ὅρκον ἔθιμα ταῦτα εἶχον συμβολικὸν χαρακτῆρα· αἱ μὲν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ θύματος ἀποκοπτόμεναι καὶ εἰς τὸ πῦρ ριπτόμεναι τρίχες

1) Ἰλ. Ψ, 43, ἐπ. πρβ. Α, 86, ἐπ. Οἱ τύποι: «οὐ μὰ . . . οὔ», καὶ «ναὶ μὰ» ἐγένοντο κατ' ἔλλειψιν = οὐ ποιήσω τοῦτο, ἄλλως μὴ ἔχοιμι τὸν Δία ἵλεων (διότι τὸ μὰ εἶνε μή, τὸ δὲ πρῶτον οὐ δὲν ἀνήκει εἰς τὸ μά, οὗ προτάσσεται, ἀλλ' εἰς τὴν ἑπομένην πρότασιν = οὐ θέμις . . . ἄλλως μὴ ἔχοιμι Ζῆνα ἵλεων). Ὁ δὲ τύπος «ναὶ μά», ἀναπληρωτέος ὡς ἑξῆς: ναί, μὴ τόδε σκῆπτρον εἴη . . . εἰ μὴ τόδε γενήσεται = ναί, ἢ γενήσεται τόδε, ἄλλως μὴ τόδε σκῆπτρον εἴη. Τῷ δὲ χρόνῳ ἀπώλεσε τὸ μὰ τὴν κυρίαν σημασίαν καὶ συνετάσσετο ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων αἰτιατικῇ, ὡς τὸ ὦ. κλητικῇ. Ἴδε *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 233—234.

2) Ἰλ. Τ, 177, 257. Η, 412. Κ, 341. Ι, 328.

3) Ἰλ. Ψ, 584.

4) Ὀδ. Ξ, 391. Ἰλ. Β, 339, 341. Δ, 158, ἐπ.

5) Ἴδε ἀνωτέρω περὶ θυσιῶν.

ἦσαν κατὰ τὸν Εὐστάθιον «σύμβολον τοῦ εἰς κεφαλὴν τραπήσεσθαι τὰ κακὰ τοῖς ἐπιορκήσουσιν» [1], ἡ δὲ τοῦ οἴνου σπονδὴ ἐξηγεῖται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ τί ἐσήμαινεν, ἐν οἷς λέγει :

ὀππότεροι πρότεροι ὑπὲρ ὅρκια πημήνειαν,
ὧδέ σφ' ἐγκέφαλος Χαμάδις ῥέοι ὡς ὅδε οἶνος [2].

Καὶ ἐν τούτοις πολλάκις ἐγίνετο τῶν ὅρκων ἀθέτησις καὶ ἐπιορκία [3]· τοῦτο δείκνυσι καὶ αὐτὴ ἡ ὕπαρξις τιμωρῶν τῆς ἐπιορκίας θεοτήτων, τῶν Ἐρινύων, τοῦ Διὸς κτλ., ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ παραδείγματα ἐπιορκίας παρὰ τῷ ποιητῇ. Οἱ Τρῶες λ. χ. παρέβησαν διὰ τοῦ Πανδάρου τοὺς φρικτοὺς ὅρκους κατὰ τὴν μεταξὺ Πάριδος καὶ Μενελάου μονομαχίαν [4], ὁ δὲ τοῦ Ὀδυσσέως πάππος Αὐτόλυκος ἦτο περιβόητος ὡς ἐπίορκος [5].

§ 27. Παρ' Ὁμήρῳ δεσμεύονται δι' ὅρκων οὐ μόνον οἱ ἄνθρωποι ἐπικαλούμενοι τοὺς θεοὺς μάρτυρας καὶ τιμωρούς, ἀλλὰ καὶ οἱ θεοὶ αὐτοί, καὶ μάλιστα δι' ὅρκων φοβερῶν. Καὶ ὁ μὲν Ζεὺς ὀμνύει συνήθως διὰ κατανεύσεως τῆς κεφαλῆς, ὁρκίζεται δηλ. εἰς ἑαυτὸν καὶ μόνον· ἅπαξ παρ' Ὁμήρῳ [6] ὀμνύει τὸν φοβερὸν τῶν θεῶν ὅρκον, τὸν γιγνόμενον ἐπὶ τῶν τριῶν τοῦ παντὸς στοιχείων, τοῦ οὐρανοῦ, τῆς γῆς, καὶ τοῦ τῆς Στυγὸς ὕδατος [7]. Ἐν τῷ ὅρκῳ τούτῳ τῶν

1) Εὐστάθ. εἰς Ἰλ. Γ, 254.

2) Ἰλ. Γ, 299, ἐπ. πρβ. Δ, 158, ἐπ.

3) Ἡ ἐπιορκία παρ' Ὁμήρῳ λέγεται ἐπίορκον, μὰψ ὀμνύνας, ὑπὲρ ὅρκια πημαίνειν, ὑπὲρ ὅρκια δηλῆσθαι, κατὰ ὅρκια πατεῖν καὶ ὅρκια ψεύδεσθαι.

4) Ἰλ. Δ, 104, ἐπ.

5) Ὀδ. Τ, 394, ἐπ. πρβ. Ἰλ. Κ, 332.

6) Ἰλ. Τ, 108, 113.

7) Ἰλ. Α, 36, ἐπ.

θεῶν τὸ κυρίως δεσμεῦον αὐτοὺς καὶ καθιστῶν τὸν ὅρκον δεινὸν εἶνε τὸ τῆς Στυγὸς ὕδωρ, τὸ μυσαρὸν ἐκεῖνο καὶ φοβερώτατον καὶ αὐτοῖς τοῖς θεοῖς τοῦ Ἅδου στοιχεῖον [1]. διότι μόνον τοῦτο ἴσχυεν ἐν περιπτώσει ἐπιορκίας ν' ἀφαιρέσῃ τοὺς θεοὺς ἐπὶ ὡρισμένον χρόνον τὴν ἀθανασίαν καὶ νὰ ὑποβάλῃ οὕτως αὐτοὺς εἰς ποινὰς καὶ τιμωρίας ὡς τοὺς ἀνθρώπους· διὰ τοῦτο καὶ τὸ ὕδωρ τοῦτο τῆς Στυγὸς κυρίως ὡς ὅρκος ἀναφέρεται :

ἄγρει νῦν μοι ὄμοσσον ἀάατον Στυγὸς ὕδωρ [2].

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ ὅρκων παρ' Ὁμήρῳ.

§ 28. Αἱ δὲ ἀραὶ εἶνε κρᾶμά τι εὐχῆς καὶ ὅρκου, ἀμφοτέρων μετέχουσαι· διότι καὶ αὗται ἀφ' ἑνὸς μὲν πάντοτε δέησίς τις πρὸς θεοὺς εἶνε, ἀφ' ἑτέρου δέ, ἐπειδὴ πολλάκις γίγνονται δεήσεις πρὸς τιμωρίαν ἢ πρὸς κακόν τι, κατήντησεν ἡ κατ' ἀρχὰς ἁπλῆν εὐχὴν σημαίνουσα λέξις ἀρὰ νὰ σημαίνῃ τὴν ἀπευχὴν καὶ κατάραν, ἣν ἔννοιαν ὁ Ὅμηρος κυρίως διὰ τῆς λέξεως ἐπαρὴ ἐκφράζει [3]. Ἐγίνοντο δ' αἱ ἀπευχαὶ καὶ κατάραι ἢ καθ' ἑαυτῶν, ὡς :

Ἄρτεμι, πότνα θεά, θύγατερ Διός, αἴθε μοι ἤδη
ἰὸν ἐνὶ στήθεσσι βαλοῦσ' ἐκ θυμὸν ἕλοιο [4],

ἢ κατ' ἄλλων :

αἴθ' οὕτως αὐτόν σε βάλοι κλυτότοξος Ἀπόλλων [5].

1) Ἰλ. Ξ, 271, ἐπ. Ο, 38. Ὁ Ἀριστοτέλης αἰτίαν τοῦ ὅρκου τούτου θεωρεῖ ὅτι καθ' Ὅμηρον ὁ Ὠκεανὸς καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἡ Στὺξ ἦσαν θεῶν γένεσις. «Τιμιώτατον γὰρ τὸ πρεσβύτατον, ὅρκος δὲ τὸ τιμιώτατον. Μετὰ τὰ φυσ. Α, 3.

2) Ἰλ. Ξ, 271, ἐπ. Ἡσιόδου Θεογ. 399—400. 784, ἐπ. *Nitzsch Anmerk z. Od.* Β'. σελ. 30. *Naegelsbach, Hom. Theol* σελ. 232.

3) Ἴδε *Doederlein Gtoss,* Α'. σελ. 17—18.

4) Ὀδ. Υ, 61, ἐπ.

5) Ὀδ. Ρ, 494.

Τοιαῦται ἀραὶ ἦσαν καὶ αἱ γιγνόμεναι εὐχαὶ κατὰ τοὺς πρὸς καθιέρωσιν συνθηκῶν ὅρκους [1]. Ἐκφέρονται δὲ παρ' Ὁμήρῳ αἱ ἀραὶ συνήθως μὲν κατ' εὐκτικὴν μὲ τὸ αἴ γάρ, αἴθε, ἐνίοτε ὅμως καὶ κατὰ προστακτικήν [2].

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς λατρείας τοῦ θείου καθ' Ὅμηρον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

ΧΡΟΝΟΣ ΤΗΣ ΕΚΤΕΛΕΣΕΩΣ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ.

§ 29. Ἐλάτρευον δ' οἱ καθ' Ὅμηρον ἄνθρωποι τὸ θεῖον καὶ περιεποιοῦντο αὐτὸ οὐ μόνον ὁσάκις ἐδίδετο αὐτοῖς πρὸς τοῦτο ἀφορμή τις καὶ εὐκαιρία, ἀλλὰ καὶ τακτικώτερόν πως καθ' ὡρισμένας ἐποχὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἡμέρας καὶ ὥρας ἀκόμη τῆς ἡμέρας καὶ νυκτός. Θυσίαι, εὐχαὶ καὶ σπονδαὶ ἐγίνοντο οὐ μόνον ἐκτάκτως ἐν πάσῃ εὐκαιρίᾳ πρὸς ἐπίκλησιν ἢ εὐχαριστήσιν τοῦ θείου [3], ἀλλὰ καὶ τακτικῶς καθ' ἑκάστην ἡμέραν πρὸ τοῦ φαγητοῦ, ὅτε προσεφέροντο τοῖς θεοῖς αἱ ἀπαρχαὶ αὐτοῦ (θυκλαί) [4], πρὸ τοῦ ὕπνου, ὅτε πρῶτον τοῖς θεοῖς ἐσπένδετο [5], κατὰ τὴν σφαγὴν ζώου τινός, ὅτε τὸ θεῖον πάντοτε εἶχε τὸ ἀνῆκον μέρος [6], ἐπὶ ὅρ-

1) Ἰλ. Γ, 298, ἐπ.

2) Ὀδ. Ν, 59—62, ἔνθα ἡ ἀρὰ εἶνε κυρίως εὐχὴ καθ' ἡμᾶς.

3) πρβ. Ἰλ. Β, 400. Ζ, 526. Ι, 357. Κ, 571. Λ, 707, 727. Υ, 305. Ὀδ. Γ, 199, ἐπ. Β, 431. Ι, 553. Ν, 50. Ο, 147, ἐπ. 222 καὶ τὸ προηγούμενον κεφάλαιον.

4) Ὀδ. Ι, 231. Ἰλ. Ι, 219, ἐπ.

5) Ὀδ. Γ, 333. Σ, 419. πρβ. Ἡσιόδ. Ἔργ. καὶ Ἡμ. 330.

6) Ἰλ. Ψ, 125. Ὀδ. Β, 55. Ξ, 74. Ρ, 180. Ψ, 215.

κων πρὸς ἐπιβεβαίωσίν τινος [1] κτλ. Ταῦτα δὲ πάντα πρὸς λατρείαν τοῦ θείου ἐποίει πᾶς ἄνθρωπος παρ' Ὁμήρῳ μερικῶς [2].

§ 30. Ἐκτὸς ὅμως ταύτης τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ θεοῦ λατρείας παρ' Ὁμήρῳ ὑπῆρχε καὶ ἡ κοινὴ τῆς πολιτείας ὁλοκλήρου καὶ πανηγυρική, ἥτις ἐτελεῖτο ἐπίσης ἐκτάκτως καὶ τακτικῶς καθ' ὡρισμένας ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις. Τοιαύτην ἔκτακτον κοινὴν θυσίαν τελεῖ λ. χ. ὁ Νέστωρ μετὰ τοῦ λαοῦ του τῷ Ποσειδῶνι ἐπὶ τῆς παραλίας ἐν Πύλῳ [3], καὶ ὁ Ἀλκίνοος μετὰ τῶν Φαιάκων τῷ αὐτῷ θεῷ πρὸς ἐξιλέωσιν [4]. Τοιαῦται ἔκτακτοι πανηγυρικαὶ θυσίαι εἶνε καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος ἐκ μέρους παντὸς τοῦ λαοῦ γινόμεναι πρὸς ἐπικύρωσιν συνθηκῶν [5]. Τακτικαὶ δὲ δημόσιοι ἑορταί, καθ' ἃς τὸ θεῖον ἐλατρεύετο, ἦσαν παρ' Ὁμήρῳ τὰ *θαλύσια*, ἤτοι ἡ κατὰ τὸν θερισμὸν (γουνῷ ἀλωῆς) τελουμένη ἑορτή [6]· ἡ ὑπὸ τῶν Ἰθακησίων περιοδικῶς τελουμένη ἑορτὴ καὶ θυσία τῷ Ἀπόλλωνι ἐν τῷ αὐτόθι ἄλσει τοῦ θεοῦ τούτου, ἥτις πιθανῶς ἦτο ἡ ἑορτὴ τοῦ Νουμηνίου Ἀπόλλωνος [7]· ἡ ἐτησίως ἐν Ἀθήναις τῷ Ἐρεχθεῖ καὶ τῇ Ἀθηνᾷ τελουμένη [8].

1) Ὀδ. Ξ, 331. Τ, 288.
2) Ὀδ. Χ, 335. Γ, 418, ἐπ. 443. Ν, 348, ἐπ. 358. Ἰλ. Λ, 772.
3) Ὀδ. Γ, 5, ἐπ.
4) Ὀδ. Ν, 181, ἐπ.
5) Ἰλ. Γ, 271, ἐπ.
6) Ἰλ Ι, 534, ἐπ.
7) Ὀδ. Υ, 156, 250, 276, ἐπ. Φ, 258, 267. Χ, 7. Οὕτως ἰσχυρίζεται ὁ *K. O. Mueller* (ἱστ. ἑλλ. φιλολ. Α'. σελ. 81 σημ. ε', ἑλλ. μεταφρ. καὶ *Proleg.* σελ. 361)· διότι κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην, καθ' ἣν καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐφόνευσε τοὺς μνηστῆρας, συνέβη ἔκλειψις ἡλίου (Ὀδ. Υ, 356), ὅπερ μόνον κατὰ νουμηνίαν ἠδύνατο νὰ συμβῇ (Ὀδ. Ξ, 162. Τ, 307),
8) Ἰλ. Β, 550. πρβ. *Welcker, Trilogie.* σελ. 285.

αἱ τῶν Αἰθιόπων τακτικαὶ περιοδικαὶ ἑορταὶ καὶ θυσίαι πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ πάντων τῶν θεῶν [1]· τοιαύτην δέ τινα ἑορτὴν καὶ πανήγυριν ὑπαινίσσεται ὁ ποιητὴς ὡς γιγνομένην ἐν Ἑλίκῃ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἑλικωνίου Ποσειδῶνος, ἥτις πιθανῶς ἦν τὰ Πανιώνια [2], καὶ ἑτέραν ὁμοίαν ἐν Ἤλιδι, ἔνθα συνέῤῥεον καὶ ἔξωθεν πανηγυρισταί [3].

§ 31. Πᾶσαι δ' αὗται αἱ δημόσιοι ἑορταὶ καὶ θυσίαι συνωδεύοντο παρ' Ὁμήρῳ καὶ ὑπό τινος εὐωχίας, ἐκτὸς ἂν αἱ θυσίαι ἐτελοῦντο πρὸς κύρωσιν συνθηκῶν ἢ πρὸς τιμὴν τῶν ὑποχθονίων θεῶν· διότι ἄλλως τὰ θυσιαζόμενα ζῶα ἐτρώγοντο κοινῇ ὑπὸ τῶν τελούντων τὴν θυσίαν. Κατὰ τὰς εὐωχίας δὲ ταύτας ἐτελοῦντο πολλάκις καὶ ἀγῶνες γυμνικοί τε καὶ ἱππικοί (ἆεθλοι, Ὀδ. Θ, 100, 133. ἀγῶνες, Ἰλ. Ψ, 258 [4]). Καὶ οἱ μὲν γυμνικοὶ ἀγῶνες ἦσαν δρόμος (ταχυτής), πάλη (παλαιμοσύνη), ἅλμα, δίσκος (σόλος), πυγμὴ (πὺξ) τόξον καὶ ἀκόντιον (ἀκοντιστύς, Ἰλ. Ψ. 622 [5])· οἱ δὲ ἱππικοὶ συνίσταντο ἐξ ἁρματοδρομίας, ἅρματί τε καὶ τεθρίππῳ [6]. Παρεκτὸς ὅμως τούτων ἐτελεῖτο καὶ ὅπλων ἀγών, καθ' ὃν οἱ ἀγωνιζόμενοι ὡπλίζοντο διὰ περικεφαλαίας, ἀσπίδος καὶ ἔγχους καὶ ἐμάχοντο μέχρις αἵματος [7]. Οἱ κατὰ τοὺς ἀγῶνας τούτους νικῶντες ἐλάμβανον ἐνίοτε διάφορα βραβεῖα (ἆεθλα), ἅτινα ἦσαν γυναῖκες, ζῶα διάφορα, σκεύη, ὅπλα καὶ μέταλλα. Τοιαῦτα βραβεῖα ἀπονέμει ὁ

1) Ἰλ. Α, 423, ἐπ, Ὀδ. Α, 22, ἐπ.
2) Ἰλ. Υ, 403, ἐπ. πρβ. *K. O. Mueller Proleg.* σελ. 260.
3) Ἰλ. Λ, 698—700.
4) Ἡ λέξις ἀγὼν σημαίνει παρ' Ὁμήρῳ καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ οἱ ἀγῶνες τελοῦνται. Ἰλ. Ψ, 258.
5) Ἡ ἀκοντιστὺς μόνον μνημονεύεται.
6) Ἰλ. Λ, 669—670. Ψ, 272, ἐπ.
7) Ἰλ. Ψ, 298—805.

SISMANOGLIO MEGARO

Ἀχιλλεὺς εἰς τοὺς νικῶντας ἐν τοῖς πρὸς τιμὴν τοῦ θανόντος Πατρόκλου ἀγῶσιν[1]. Ἐνίκων δ' ἐν ἑκάστῳ ἀγωνίσματι εἷς τε καὶ πλείονες καὶ ἐλάμβανον ἕκαστος ὡρισμένον βραβεῖον, τὸ μὲν κάλλιστον ὁ πρῶτος νικητής, οἱ δ' ἄλλοι ἀνάλογα κατὰ τάξιν[2]. Τὴν δ' ἀνακήρυξιν τῶν ἀγώνων καὶ τῶν νικητῶν καὶ τὴν ἀπονομὴν τῶν βραβείων δὲν ἐτέλουν κήρυκες ἐπὶ Ὁμήρου. Ἐν τοῖς ἐπὶ Πατρόκλῳ ἄθλοις τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην ἐκτελεῖ αὐτὸς ὁ ἀγωνοθέτης Ἀχιλλεύς.

§ 32. Τοιοῦτοι ἀγῶνες φαίνεται ὅτι ἐγίνοντο συχνὰ ἐπὶ Ὁμήρου, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐξ Ὀδ. Θ, 218—220, ἐκ τῶν τοῦ Νέστορος ἐν Ἰλιάδι Λ, 698—700 καὶ Ψ, 634—640 διηγήσεων καὶ ἐξ Ὀδ. Ω, 88—89, ἔνθα ῥητῶς λέγεται ὅτι τοιοῦτοι ἀγῶνες ἐτελοῦντο πάντοτε, ὁσάκις ἀπέθνησκεν ἡγεμών τις, καὶ περιοδικῶς κατ' ἔθος. Ἑκάστη πόλις εἶχεν ἴδιον ὡρισμένον τόπον διὰ τοὺς ἀγῶνας, ἐν Σχερίᾳ τελοῦνται οἱ ἀγῶνες ἐν ἰδιάζοντί τινι τόπῳ πρὸ τῶν μεγάρων τοῦ Ἀλκινόου[3], ἐν δὲ Τροίᾳ ὁ Ἀχιλλεὺς τίθησι τοὺς ἀγῶνας (ἴζανεν ἀγῶνας) ἐνώπιον τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἀχαιῶν[4].

Περιγράφονται δ' ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ δὶς μόνον τοιοῦτοι ἀγῶνες, συνοπτικώτερον μὲν οἱ ἐν Σχερίᾳ ὑπὸ τῶν Φαιάκων

1) Ἰλ. Ψ, 262—650.

2) Κατὰ τοὺς ἐπὶ Πατρόκλῳ ἀγῶνας ἐν μὲν τῇ ἁρματοδρομίᾳ βραβεύονται πάντες, ἐν δὲ τῇ πυγμῇ ἀμφότεροι οἱ ἀγωνιζόμενοι ἀναλόγως τῆς ἀξίας των, ὡς καὶ ἐν τῇ πάλῃ· ἐν τῷ δρόμῳ βραβεύονται καὶ οἱ τρεῖς ἀγωνιζόμενοι, ἐν δὲ τῷ δι' ὅπλων ἀγῶνι καὶ τῷ δίσκῳ εἷς· ἐν τῷ τῆς σκοπευτικῆς ἀγῶνι ὁ μὲν τυχὼν τοῦ σημείου λαμβάνει τὸ πρῶτον βραβεῖον, ὁ δὲ πλησίον βαλὼν τὸ δεύτερον.

3) Ὀδ. Θ, 100.

4) Ἰλ. Ψ, 257.

πρὸς τιμὴν τοῦ Ὀδυσσέως τελούμενοι[1], ἐκτενῶς δὲ καὶ ἀκριβέστατα οἱ πρὸς τιμὴν τοῦ Πατρόκλου ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως ἐν Τροίᾳ τεθέντες[2], ἐν δ' Ὀδυσσείας Ω, 85—91 συντομώτατα μνημονεύονται οἱ ἐπὶ τῷ νεκρῷ τοῦ Ἀχιλλέως γινόμενοι ἀγῶνες, καθ' οὓς ἡ Θέτις πρὸς δόξαν τοῦ νεκροῦ υἱοῦ της ἐξῃτήσατο παρὰ τῶν θεῶν καὶ ἔθηκεν ἔξοχα βραβεῖα. Καὶ ἐν μὲν Σχερίᾳ πρῶτος ἔρχεται ὁ δρόμος, ἔπειτα κατὰ σειρὰν ἡ πάλη, τὸ ἅλμα, ὁ δίσκος καὶ ἡ πυγμή, καὶ ἐπὶ τέλους χορός· τὸ δὲ τοξεύειν μόνον μνημονεύεται. Ἐν δὲ τῇ Τροίᾳ πρῶτος γίνεται ὁ ἱππικὸς ἀγών, ἤτοι ἡ ἁρματοδρομία (ἱππῆες)[3], ὡς ἑξῆς: οἱ ἀγωνιζόμενοι τοποθετοῦνται μετὰ τῶν ἁρμάτων ἐν ὡρισμένῳ τινὶ τόπῳ, ὄχι ὅμως κατ' εὐθεῖαν γραμμήν, ἀλλ' ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἄλλου ἔν τινι ἀποστάσει (μεταστοιχί), καθ' ἣν τάξιν ἐξέρχεται ὁ κλῆρος ἑκάστου· ἔπειτα δοθέντος τοῦ σημείου, τρέχουσι πάντες διὰ μιᾶς μέχρις ὡρισμένου τινὸς σημείου, καί, καθ' ἣν τάξιν κάμψαντες παρὰ τὸ σημεῖον τοῦτο (νύσσα) ἐπανακάμπτουσιν εἰς τὸ τῆς ἀφορμήσεως σημεῖον, βραβεύονται. Δεύτερος δ' ἔρχεται ὁ τῆς πυγμῆς ἀγών, τρίτος ὁ τῆς πάλης, τέταρτος ὁ δρόμος, ὅστις γίνεται ἁπλοῦς ἀπό τινος ὡρισμένου σημείου μέχρι τῆς θέσεως, ἐν ᾗ ἵστανται οἱ θεαταί, πέμπτος ἔρχεται ὁ δι' ὅπλων ἀγών, ἕκτος ὁ δίσκος, καὶ ἕβδομος ὁ τόξου· ὁ δὲ ἀκοντίου ἀγὼν ἀναφέρεται μέν, ἀλλὰ δὲν τελεῖται[4].

1) Ὀδ. Θ, 100, ἑπ.

2) Ἰλ. Ψ, 257, ἑπ.

3) Ἱππῆες καλοῦνται ἐπὶ Ὁμήρου οἱ ἐπὶ ἁρμάτων βαίνοντες, τὸ δὲ μόνον ἱππεύειν εἶνε ἄγνωστον τῷ ποιητῇ.

4) Ἰλ. Ψ, 622.

SISMANOGLIO MEGARO

ΜΕΡΟΣ Γ'.

Η ΘΕΟΤΗΣ ΚΑΙ Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΑΥΤΗΣ ΕΝ ΙΛΙΑΔΙ ΚΑΙ ΟΔΥΣΣΕΙΑ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

§ 1. Ἐπιχειροῦντες ἤδη νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ πόσον αἱ θεολογικαὶ ἰδέαι, ἃς περιεγράψαμεν ἐν τοῖς προηγουμένοις δύο μέρεσι τῆς παρούσης πραγματείας ὑπ' ὄψιν ἔχοντες πάντοτε τήν τε Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν, συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας ἐν τοῖς ποιήμασι τούτοις καὶ κατὰ πόσον ἐκ τῆς διαφορᾶς αὐτῶν δικαιοῦταί τις νὰ εἰκάσῃ διαφόρους τῶν δύο ἐπῶν ποιητάς, δὲν θέλομεν ἐξετάσει λεπτομερῶς πάντα τὰ μέχρι τοῦδε ῥηθέντα κατ' ἀκριβῆ ἀντιπαραβολήν· διότι τὸ τοιοῦτον ἤθελεν ὑπερβῆ τὰ ὅρια τῆς παρούσης πραγματείας, καὶ δὴ καθόσον ἐν τοῖς καθέκαστα ἐφροντίσαμεν νὰ συμπαραθέτωμεν ἑκάστοτε τὰ ἀντίστοιχα ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐπῶν χωρία, ὅπου τοιαῦτα ὑπάρχουσιν· ἀλλὰ γενικώτερον καὶ συντόμως τὰ μέχρι τοῦδε ἐξετάζοντες θέλομεν μόνον τὰς μεγαλειτέρας καὶ σπουδαιοτέρας διαφωνίας ἐν τοῖς δύο ποιήμασι σημειώσει καὶ τὴν αἰτίαν αὐτῶν ἐρευνήσει. Πρὸς μείζονα δ' ἐν τῇ ἐρεύνῃ ταύτῃ εὐκολίαν προϋποθέτομεν τὴν Ὀδύσσειαν ὡς μετὰ τὴν Ἰλιάδα ποιη-

SISMANOGLIO MEGARO

θεῖσαν, ὅπερ καὶ κοινῇ παραδεδεγμένον εἶνε, καὶ οὕτως ἐρευνῶντες τὰς θεολογικὰς ἀμφοτέρων τῶν ποιημάτων ἰδέας θέλομεν συγχρόνως καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ λῆμμα, ἂν ἦνε ὀρθόν, ἀποδείξει. Ἡ δὲ ὁδός, ἣν ἐν τῇ ἐρεύνῃ ταύτῃ θέλομεν παρακολουθήσει, εἶνε ἡ αὐτή, ἣν ἐν τοῖς μέχρι τοῦδε εἴχομεν, θέλομεν δηλ. ἐξετάσει α) τὰ κατὰ τοὺς θεοὺς καθόλου ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ, β) τὰ κατὰ τοὺς θεοὺς μερικώτερον καὶ γ) τὰ τῆς λατρείας αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ΟΙ ΘΕΟΙ ΚΑΘΟΛΟΥ.

§ 2. Ἐν συνόλῳ ἐξεταζόμενοι οἱ τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας θεοὶ κατά τε τὴν ποιότητα αὐτῶν καὶ τὰς πρὸς τὸν κόσμον καὶ πρὸς ἀλλήλους σχέσεις εἶνε *καθόλου* μὲν *ὅμοιοι*, αἱ δὲ μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν ποιημάτων διαφοραὶ ἐξηγοῦνται μᾶλλον ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς ὑποθέσεως τῶν ποιημάτων τούτων. Ὅπως ἐν Ἰλιάδι, οὕτω καὶ ἐν Ὀδυσσείᾳ οἱ θεοὶ κέκτηνται σῶμα ὅμοιον τῷ ἀνθρωπίνῳ κατὰ τὴν μορφήν, καὶ εἶνε μὲν οἱ θεοὶ ἀνώτεροι τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸ μέγεθος, ἰσχὺν καὶ κάλλος τοῦ σώματος, ἀλλ' ὄχι καὶ ἀπαράβλητοι πρὸς τούτους, πρὸς βλάβην τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ ἠθικῆς αὐτῶν τελειότητος [1]. Τὰ δὲ μέλη τοῦ σώματος τῶν θεῶν καὶ πρὸ πάντων αἱ αἰσθήσεις εἶνε μὲν ὀξύτεραι

1) Ἴδε μέρ. Α'. τμῆμα Α'. Κεφάλ. Α'. § 2. πρβ. καὶ Λογγῖνον περὶ ὕψους 9, 7: Ὅμηρος γάρ μοι δοκεῖ παραδιδοὺς τραύματα θεῶν, στάσεις, τιμωρίας, δάκρυα, δεσμά, πάθη πάμφυρτα, τοὺς μὲν ἐπὶ τῶν Ἰλιακῶν ἀνθρώπους, ὅσον ἐπὶ τῇ δυνάμει, θεοὺς πεποιηκέναι, τοὺς θεοὺς δὲ ἀνθρώπους.

καὶ τελειότεραι τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ συστατικὰ ὅμως αὐτῶν εἶνε ὅμοιαι τούτοις καὶ ὑπόκεινται πολλάκις, ὅπως ἐκεῖναι, εἰς μεγάλας ἀδυναμίας καὶ ἐλλείψεις [1]. Ὡς κεκτημένοι δὲ τοιοῦτον τελειότερον σῶμα ἔν τε τῇ Ἰλιάδι καὶ τῇ Ὀδυσσείᾳ οἱ θεοὶ πράττουσι τὰ πάντα ῥεῖα ἢ *ῥηιδίως* καὶ θεωροῦνται παντοδύναμοι, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὑπόκεινται καὶ οὗτοι, ὡς οἱ ἄνθρωποι, εἰς πόνους καὶ κοπώσεις, καὶ πολλάκις οἱ παντοδύναμοι αὐτοὶ καταβάλλονται ὑπὸ τῶν δειλῶν καὶ ὀϊζυρῶν βροτῶν [2]. Πρὸς διατήρησιν δὲ τῆς ὑπάρξεώς των μεταχειρίζονται οἱ θεοὶ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασι πάντα, ὅσα καὶ οἱ ἄνθρωποι, τροφήν, ἐνδυμασίαν, κατοικίαν κτλ., μόνον ὅτι ταῦτα πάντα παρ' αὐτοῖς εἶνε *ἔξοχα* καὶ *ἄφθιτα*, ἀθάνατα [3]. Ὑπὸ δὲ πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἔποψιν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν εἶνε οἱ θεοὶ τέλειοι ἐν ταὐτῷ καὶ ἀτελεῖς, ὡς καὶ ὑπὸ σωματικὴν ἔποψιν. Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν οἱ θεοὶ εἶνε μὲν πάνσοφοι, ἐν ταὐτῷ ὅμως ἀγνοοῦσι πολλάκις καὶ τὰ ἴδια ἔργα καὶ ἀδυνατοῦσι, καίπερ πολὺ σκεπτόμενοι, νὰ ἐξεύρωσι πολλάκις τὸ ὀρθὸν καὶ σκόπιμον [4]. Οὐχ ἧττον ἐν Ἰλιάδι ἢ ἐν Ὀδυσσείᾳ οἱ θεοὶ εἶνε μὲν τοῦ δικαίου φίλοι, καὶ αὐστηροὶ ἐλεγκταί, τῆς δ' ἀδικίας ἀμείλικτοι τιμωροί, πολλάκις ὅμως διαπράττουσιν οἱ ἴδιοι μέγιστα ἀνομήματα καὶ ἀδικίας καί εἰσιν ἥττονες φθόνου, μίσους, χαρᾶς, λύπης, λαιμαργίας καὶ πάντων τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν ἐλλείψεων καὶ παθῶν, οἷς ὑπόκεινται καὶ οἱ ἄνθρωποι, διὸ οὐδ' ἐξιλεοῦνται πάντοτε διὰ προσευχῶν, θυσιῶν καὶ με-

1) Ἴδε μέρ. Α'. τμῆμα Α'. § 2.
2) Ἴδε μέρ. Α'. τμῆμα Α'. § 3.
3) Ἴδε μέρ. Α'. τμῆμα Α'. § 4.
4) Ἴδε μέρ. Α'. τμῆμα Α'. § 5.

SISMANOGLIO MEGARO

τανοίας [1]. Τὸ δὲ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασι κατ' ἐξοχὴν διακρίνον τοὺς θεοὺς ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀποκαθιστῶν αὐτοὺς τελειοτέρους, ἡ *ἀθανασία*, ὡς οὐδὲν ἄλλο θεωρεῖται ἔν τε Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ, ἢ ὡς διηνεκὴς τοῦ σώματος καὶ τῆς ὕλης διατήρησις ἐν ὅλῃ τῇ ἀκμῇ· ἡ ἀθανασία δ' εἶνε ἡ καὶ κυρίως καθιστῶσα τοὺς θεοὺς τοῦ παντὸς κυρίους [2].

§ 3. Ἡ δὲ παντοκρατορία τῶν θεῶν ἐκτείνεται ἐπί τε τῆς ὅλης φύσεως καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, οὗ εἶνε ἀπόλυτοι κύριοι τῆς τε σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ὑπάρξεως. Καὶ ἡ μὲν ἐπὶ τοῦ παντὸς ἐξουσία αὐτῶν κατά τε τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν εἶνε τοιαύτη, ὥστε οὐ μόνον διάφορα φυσικὰ φαινόμενα κατὰ βούλησιν νὰ παραγάγωσι δύνανται, ἀλλὰ καὶ ὑπερφυσικὰ ἀκόμη, καὶ αὐτὴν τὴν φορὰν τῆς φύσεως ν' ἀλλοιώσωσιν [3]. Ἡ δὲ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐξουσία τῶν θεῶν εἶνε τοιαύτη, ὥστε δύνανται οὗτοι εὐκολώτατα νὰ ἐπιφέρωσι παντοίας ὁλικάς τε καὶ μερικὰς ἐπί τε τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ μεταβολὰς καὶ ἀλλοιώσεις [4]. Οἱ θεοὶ πρὸς τούτοις εἶνε οἱ καθόλου κύριοι καὶ τῆς τύχης πόλεών τε καὶ ἐθνῶν, ἣν κατὰ βούλησιν μὲν ἑκάστοτε ὁρίζουσι καὶ ἀλλοιοῦσιν, ἀλλ' ὄχι ἐκ προνοίας. Ἐν ἀμφοτέροις δὲ τοῖς ποιήμασιν οὐ μόνον τῆς ὅλης ὑποθέσεως τὴν φορὰν οἱ θεοὶ προκαλοῦσι καὶ διευθύνουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἀναμιγνυόμενοι δίδουσιν εἰς τὸ δρᾶμα ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν φοράν [5]. Οὐ μόνον δ' ἐθνῶν καὶ πόλεων, ἀλλὰ καὶ ἑνὸς

1) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Α'. § 6. ἔνθα ἐξ ἀμφοτέρων τῶν ἐπῶν παραδείγματα τῆς τοιαύτης τῶν Ὁμηρικῶν θεῶν ποιότητος ἀρκούντως σημειοῦνται.

2) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Α'. § 7.

3) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Α'. κεφ. Β'. § 8, 9.

4) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Α'. § 9.

5) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Α'. § 10.

ἑκάστου ἀνθρώπου οἱ θεοὶ διαθέτουσι τήν τε ὕπαρξιν καὶ τύχην καθ' ἑαυτόν τε καὶ ἐν τῇ πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους σχέσει του. Ἐν πάσῃ ἐπιχειρήσει, ἐν πολέμῳ τε καὶ εἰρήνῃ, ὁ ἄνθρωπος ὑπόκειται εἰς τὴν ἄμεσον τῶν θεῶν ἐπιτήρησιν, παρ' ὧν ἐξήρτηται καὶ ἡ ἔκβασις τῶν ἔργων του, μηδ' αὐτῶν τῶν διανοητικῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ ἐξαιρουμένων, ἄνευ οὐσιώδους τινὸς διαφορᾶς τῶν πραγμάτων τούτων ἔν τε Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ [1].

§ 4. Ἡ δὲ μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἐπιμιξία καὶ κοινωνία εἶνε ἔν τε Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ κατ' οὐσίαν ἡ αὐτή. Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν οἱ ἀνώτεροι τῶν θεῶν σπανίως καὶ μόνον πρὸς μερικούς, περὶ ὧν ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρονται, κοινωνοῦσιν, ἐξαιρέσει τοῦ ὑπάτου τῶν θεῶν Διός, ὅστις οὐδέποτε ἔρχεται αὐτοπροσώπως εἰς ἐπιμιξίαν πρὸς ἀνθρώπους· συχνοτέρα δ' εἶνε ἡ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους κοινωνία τῶν λοιπῶν κατωτέρων θεοτήτων, ὁ δ' Ἀϊδωνεὺς καὶ ἡ Περσεφόνη οὐδέποτε κοινωνοῦσι πρὸς ἀνθρώπους [2]. Ἐμφανίζονται δ' οἱ θεοὶ τοῖς ἀνθρώποις μεταμορφωμένοι τε καὶ ἄνευ διαφορᾶς ἔν τε Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ, ἡ δ' ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀναγνώρισις αὐτῶν γίνεται ὡσαύτως ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν [3]. Ἐξ ἴσου ἀναγνωρίζει ὅ τε τῆς Ἰλιάδος καὶ ὁ τῆς Ὀδυσσείας ποιητὴς κατ' ἀρχὴν ὅτι ἡ πρότερον ἐπικρατοῦσα συχνὴ μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἐπιμιξία ἐπὶ μὲν τῆς Τρωϊκῆς ἐποχῆς εἶχεν οὐσιωδῶς ἐλαττωθῆ, διὸ αἱ τοῦ Ὀδυσσέως πρὸς τὴν Κίρκην καὶ Καλυψὼ σχέσεις καὶ αἱ τοῦ Πηλέως πρὸς τὴν Θέτιδα, καίπερ οὖσαι πρὸς θεὰς κατωτέρας τάξεως θεωροῦνται οὐχ ἧττον ὡς ἐξαιρέσεις, ἐπὶ

1) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Α'. § 10 καὶ 11.

2) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Α'. § 12.

3) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Α'. § 13.

SISMANOGLIO MEGARO

δὲ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἀμφότερα τὰ ἔπη ἐποιήθησαν ὁλοτελῶς ἐξέλιπεν [1]. Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐν Ἰλιάδι ἡ συμμετοχὴ τῶν θεῶν εἰς τὰς περιπετείας τῶν ἡρώων καὶ ἡ μετ' αὐτῶν ἐπιμιξία καταντᾷ οὐ σπανίως εἰς ἐμπάθειαν καὶ γενικότητα· ὅτι ἡ ἀναστάτωσις καὶ ἔρις αἱ ἐν τῷ κόσμῳ ἐπισυμβαίνουσαι μεταδίδονται τῷ τῶν Ὀλυμπίων κύκλῳ καὶ ἐν ταῖς μεταξὺ αὐτῶν συμβαινούσαις σκηναῖς ἀπεικονίζεται μᾶλλον ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος. Ἐν ᾧ ἐν Ὀδυσσείᾳ λαμβάνουσι μὲν ἐπίσης οἱ θεοὶ ἐν τῇ ὑποθέσει μέρος ὑπὲρ ἢ κατά, ἀλλ' ἡ ἐν Ὀλύμπῳ εἰρήνη δὲν ταράσσεται καὶ τὰ πάντα βαίνουσιν ἠρέμα καὶ ἀπαθῶς. Καὶ ἐνῷ ἐν Ἰλιάδι αἱ πράξεις καὶ τὰ πάθη τῶν ἡρώων μέχρι τῶν μερικωτάτων προέρχονται ἐξ ἀνωτέρας τινὸς αἰτίας, ἐν Ὀδυσσείᾳ τοὐναντίον οἱ ἥρωες παρίστανται μᾶλλον ἑαυτοῖς πεποιθότες, καί, εἰ καὶ χαίρουσι πάντοτε τὴν συνδρομὴν θεοῦ τινος, ἢ ἐμποδίζονται ὑπὸ ἀνωτέρας τινὸς δυνάμεως ἐν τῷ ἐνεργεῖν, φέρουσιν οὐχ ἧττον πλήρη τῶν πράξεών των εὐθύνην.

Πᾶσαι ὅμως αἱ διαφοραὶ αὗται δὲν προέρχονται ἐξ οὐσιώδους τινὸς διαφορᾶς τῶν ἐν τοῖς δύο ἔπεσι θρησκευτικῶν ἰδεῶν, ἀλλ' εἶνε ἀναγκαία συνέπεια τῆς διαφορᾶς τῶν ὑποθέσεων αὐτῶν· διότι τῆς μὲν Ἰλιάδος ὑπόθεσις εἶνε πόλεμοι, μάχαι, ἔριδες καὶ φόνοι, ἅτινα πάντα θεόθεν προέρχονται, διὰ τὴν φύσιν ὅμως τῶν γεγονότων τούτων καὶ ἡ ἀνάμιξις καὶ ἐπενέργεια τῶν θεῶν ὤφειλε νὰ ἦνε δραστικωτέρα καὶ συχνοτέρα. Ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ, ἧς ἡ ὑπόθεσις εἶνε μονομερὴς καὶ εἰρηνική, προέρχονται μὲν πάλιν τὰ πάντα θεόθεν, ἡ θεία ὅμως ἀνάμιξις καὶ ἐπίδρασις δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἦνε οὕτω ζωηραὶ καὶ ταραχώδεις, ἀλλ' οἱ θεοὶ καὶ μακρόθεν δύνανται νὰ ἐνεργήσωσιν· οὐχ ἧττον ὅμως καὶ

1) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Α'. § 12.

ἐνταῦθα ἐν κρισίμοις περιπτώσεσιν ἐπεμβαίνει τὸ θεῖον, ὡς ὁ Ποσειδῶν, ὁ Ἑρμῆς καὶ ἡ Ἀθηνᾶ ἐπανειλημμένως κατὰ ἢ ὑπὲρ τοῦ ἥρωος Ὀδυσσέως καὶ οὕτως ἐξακολουθεῖ ἡ περαιτέρω τοῦ δράματος ἀνάπτυξις. Μόνον ἂν τὸ διάφορον τῆς ὑποθέσεως ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ συνεπήγετο καὶ διαφορὰν ποιητῶν τῶν δύο ἐπῶν, θὰ ἦτο δυνατὸν καὶ αἱ διὰ τεχνικοὺς λόγους ἀναλόγως πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ἑκατέρου τῶν ἐπῶν προσηρμοσμέναι καὶ διεσκευασμέναι περὶ τῆς θείας ἐπενεργείας καὶ ἐπιλαβῆς ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις ἰδέαι νὰ ἦνε προϊὸν δύο διαφόρων ποιητῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ αὐτὸς ποιητὴς εἴτε διὰ διαφορὰν ἡλικίας, εἴτε ἕνεκα διαθέσεως ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἐκλέξῃ δύο τόσον διάφορα θέματα διὰ τὴν Μοῦσάν του, φυσικὴ συνέπεια εἶνε ὅτι οὐ μόνον ἠδύνατο, ἀλλὰ καὶ ὤφειλε διὰ καλλιτεχνικοὺς λόγους ἀναλόγως πρὸς τὴν ὑπόθεσιν νὰ ῥυθμίσῃ καὶ τὰς ἰδέας καὶ τὴν Μοῦσάν του, ὥστε ἐκ τούτου οὐδαμῶς ἕπεται ὅτι ἄλλος εἶνε ὁ τῆς Ἰλιάδος καὶ ἄλλος ὁ τῆς Ὀδυσσείας ποιητής.

§ 5. Αἱ δὲ πρὸς ἀλλήλους τῶν θεῶν σχέσεις ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασι καθόλου μὲν καὶ κατ' οὐσίαν εἶνε αἱ αὐταί, ἐν τοῖς καθέκαστα ὅμως τῆς ὑποθέσεως ἑκατέρων τῶν ἐπῶν τροποποιοῦνται ἀναλόγως. Ἐν Ἰλιάδι, εὐκαιρίας δοθείσης, διηγεῖται ὁ ποιητὴς τὴν μεταξὺ τῶν τριῶν Κρονιδῶν διαίρεσιν τῆς τοῦ παντὸς ἀρχῆς καὶ τὴν ἀναλόγως τῆς διαιρέσεως ταύτης θέσιν καὶ δικαιοδοσίαν τῶν τε Κρονιδῶν καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῖς συνεχομένων θεῶν πρὸς ἀλλήλους [1]. Ἐν δ' Ὀδυσσείᾳ δὲν ἐπαναλαμβάνεται μὲν ὁ αὐτὸς μῦθος, οὐδεμιᾶς πρὸς τοῦτο οὔσης ἀνάγκης, ἡ θέσις ὅμως τῶν τριῶν Κρονιδῶν καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς θεῶν πρὸς ἀλλήλους εἶνε γνωστὴ οἵα ἐν Ἰλιάδι ἀναλόγως τῆς τοιαύ-

1) Ἰλ. Ο. 185—210.

SISMANOGLIO MEGARO

της τοῦ παντὸς διαιρέσεως. Ἐπίσης ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν ἐξ ἴσου γνωστὴ εἶνε καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ οἰκογενειακὴ τῶν θεῶν πρὸς ἀλλήλους διαίρεσις καὶ αἱ ἐντεῦθεν προκύπτουσαι διάφοροι βαθμίδες τῆς θέσεως τῶν διαφόρων θεῶν ἄνευ οὐδεμιᾶς οὐσιώδους διαφορᾶς γνωμῶν ἔν τε Ἰλιάδι καὶ ἐν Ὀδυσσείᾳ [1]. Ἀναλόγως ὅμως πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν φορὰν τῶν πραγμάτων ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ αἱ πρὸς ἀλλήλους σχέσεις τῶν διαφόρων θεῶν ἐν ἑκατέρῳ τῶν ποιημάτων λαμβάνουσιν, ὡς καὶ αἱ πρὸς τὸν κόσμον, ἀνάλογον φάσιν ἄνευ ὅμως οὐδεμιᾶς τῶν γενικῶν μεταξὺ αὐτῶν διαιρέσεων καὶ σχέσεων παραβλάψεως. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι, ἔνθα τὸ περιεχόμενον οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ σειρὰ μαχῶν, ἐρίδων, φόνων καὶ κινδύνων ἀδιάκοπος, καὶ οἱ θεοὶ μετέχουσι δραστικώτερον θεωροῦντες τὸν μεταξὺ Τρώων καὶ Ἀχαιῶν ἀγῶνα ὡς ἴδιον [2] καὶ ἑπομένως παρίστανται καὶ αὐτοὶ ἀγωνιζόμενοι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐρίζοντες καὶ κακὰ κατά τε ἀλλήλων καὶ κατὰ τῶν ἀνθρώπων μηχανώμενοι, ἀναλόγως πρὸς τὴν μερίδα, ἣν ἐν τῷ ἀγῶνι λαμβάνουσιν, οὐδ' ἥτό πως δυνατὸν νὰ παρασταθῶσιν ἄλλως, διότι ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασι τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ προέρχονται ἐκ θεοῦ καὶ διὰ τοῦ δακτύλου θεοῦ τινος. Ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ συνῳδὰ πρὸς τὸν εἰρηνικὸν καὶ οἰκογενειακόν, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ὑποθέσεως χαρακτῆρα καὶ μεταξὺ τῶν θεῶν οὐδεὶς τοιοῦτος ἄγριος καὶ ταραχώδης ἀγὼν ὑφίσταται, ἀλλ' οἱ θεοὶ διὰ τεχνικοὺς πάλιν λόγους κατ' ἀνάγκην πολιτεύονται ἡμερώτερον πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸν κόσμον, ἐξαιρουμένου τοῦ Ποσειδῶνος, ὅστις δι' ἰδιαιτέρους λόγους ἐρίζει πρὸς τοὺς ἄλλους

1) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Α'. § 14—16.
2) πρβ. τοὺς λόγους τῆς Ἥρας ἐν Ἰλ. Φ, 432, ἑπ.

πάντας καὶ καταδιώκει τὸν ὑπ' αὐτῶν προστατευόμενον Ὀδυσσέα, ἐνεργῶν πάντοτε κρυφίως καὶ μετ' ὀργῆς, ὡς καὶ ἐν Ἰλιάδι, καὶ μὴ ὑποχωρῶν τῷ Διί, εἰ μὴ μόνον διὰ τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ [1]. Ἡ τοιαύτη δ' ἀφομοίωσις τῆς διαγωγῆς τῶν θεῶν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ἑκατέρου τῶν ποιημάτων, κατ' ἀνάγκην συμβαίνουσα καὶ ἀναπόφευκτος διὰ τεχνικοὺς λόγους οὖσα, οὐδαμῶς ὑποδεικνύει διαφορὰν ποιητοῦ ἑκατέρου τῶν ἐπῶν· διότι εἴτε ὁ αὐτός, εἴτε δύο καὶ πλείονες ἦσαν οἱ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσείας ποιηταί, μόνον οὕτως, ὅπως νῦν ἔχουσιν, ἠδύναντο νὰ ποιήσωσι τὰ κατὰ τοὺς θεοὺς ἐν τοῖς ποιήμασι τούτοις, οὐδ' ἦν ποσῶς δυνατὸν ὁ τῆς Ὀδυσσείας ποιητής, τὴν αὐτὴν ἔχων καὶ ὁ τῆς Ἰλιάδος θρησκείαν, νὰ παραστήσῃ ἡμῖν τοὺς θεούς του ἐν Ἰλιάδι ἄλλως, ἢ ὡς νῦν ἔχουσι, καὶ τἀνάπαλιν.

Ἐντελῶς ὅμοιαι ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν εἶνε καὶ αἱ πρὸς τὴν Μοῖραν τῶν θεῶν καὶ ἰδίως τοῦ Διὸς σχέσεις [2].

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

ΟΙ ΘΕΟΙ ΜΕΡΙΚΩΤΕΡΟΝ.

§ 6. Μερικώτερον δ' ἐξεταζόμενοι οἱ τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας θεοί, καθ' ἃ ἐν τῷ δευτέρῳ τμήματι τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης πραγματείας περὶ αὐτῶν ἐπραγματεύθημεν, ἔχουσιν ὡς ἑξῆς.

1) Ἴδε ἀνωτέρω τὰ περὶ Ποσειδῶνος.
2) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Α'. Κεφάλ. Δ'.

SISMANOGLIO MEGARO

Αἱ θεογονικαὶ περὶ τῶν ἐν ἰσχύϊ θεῶν ἰδέαι ἔν τε Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ εἶνε ὅμοιαι. Κατὰ τὴν Ἰλιάδα προπάτωρ καὶ γένεσις πάντων τῶν θεῶν εἶνε ὁ γέρων Ὠκεανός, ὁ βαθυδίνης ποταμὸς ὁ περιβρέχων τὴν γῆν κυκλοειδῶς καὶ οἰκῶν εἰς τὰ πέρατα αὐτῆς, ὅπου φαίνονται ἐνούμενοι ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ [1]. Κατὰ δὲ τὴν Ὀδύσσειαν ὁ θεὸς οὗτος οἰκεῖ ἐπίσης ἐν τῷ μέρει ἐκείνῳ καὶ εἶνε τῆς αὐτῆς καὶ ἐν Ἰλιάδι ποιότητος [2], ἑπόμενον λοιπὸν εἶνε ὅτι εἶνε ὡσαύτως καὶ θεῶν γένεσις, διότι δὲν λέγεται μὲν τοῦτο ῥητῶς ἐν Ὀδυσσείᾳ, ἀλλ' οὐτε τοὐναντίον ἢ ἀλλοῖόν τι, ὡς παρ' Ἡσιόδῳ [3]. Οὐδ' ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐπαναληφθῇ ὁ αὐτὸς μῦθος ὁλόκληρος, ἐκτὸς ἂν ὁ ποιητὴς ἦτο ἄλλος τις. Τοῦ Ὠκεανοῦ λοιπὸν τέκνα ἦσαν καὶ ὁ Κρόνος μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν Τιτάνων, οἱ ὑπὸ τοῦ Διὸς εἰς τὸν Τάρταρον καθειρχθέντες μετὰ μακρὸν καὶ δεινὸν περὶ τῆς τοῦ κόσμου ἀρχῆς ἀγῶνα, ὡς ἐκτίθεται ἐν Ἰλιάδι [4]. Ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι οὐδαμοῦ μνημονεύονται οἱ Τιτᾶνες, ὁ Τάρταρος καὶ τὰ κατ' αὐτούς, μνημονεύεται ὅμως ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Κρόνος, καὶ δὴ ὡς ἀγκυλομήτης, οἷος καὶ ἐν Ἰλιάδι, καὶ πατὴρ τοῦ Διός [5], ὥστε δὲν ἔπεται ὅτι ὁ τῆς Ὀδυσσείας ποιητὴς ἠγνόει τὸν περὶ Τιτάνων μῦθον ἢ ἐγνώριζεν αὐτὸν ἀλλοῖον ἢ ὁ τῆς Ἰλιάδος. Μετὰ δὲ τὴν τῶν Τιτάνων καταστροφὴν κατὰ τὴν Ἰλιάδα παρέλαβον τὴν τοῦ κόσμου ἡγεμονίαν καὶ διεμοιράσθησαν αὐτὴν λαχνῷ οἱ τρεῖς Κρονίδαι, Ζεύς, Ποσειδῶν καὶ Ἀϊδωνεύς [6]. Ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ δὲν ἀναφέρεται

1) Ἰλ. Ξ, 244, ἐπ. 301, ἐπ. Φ, 195, ἐπ. Η, 422.
2) Ὀδ. Α, 13. Η, 511. Υ, 65.
3) Ἡσίοδος ἐν Θεογον. 133, ἐπ.
4) Ἰλ. Ξ, 204, 274, 279.
5) Ὀδ. Φ, 415. πρβ. καὶ μέρ. Α'. τμ. Β'. Κεφ. Α'.
6) Ἰλ. Ο, 185—210.

μὲν ὁ περὶ τῆς διανομῆς ταύτης μῦθος, ἡ θέσις ὅμως τῶν τριῶν Κρονιδῶν πρὸς ἀλλήλους καὶ ἡ ἐν τῷ ἀναλόγῳ τοῦ παντὸς μεριδίῳ ἑκάστου αὐτῶν ἀνωτάτη ἡγεμονία εἶνε οὐμόνον γνωστά, ἀλλ' οἷα καὶ ἐν Ἰλιάδι, ὡς φανήσεται καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν περὶ ἑνὸς ἑκάστου θεοῦ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν ἐπικρατουσῶν ἰδεῶν.

Ἐκ τῶν περὶ θεογονίας λοιπὸν μυθευομένων δὲν ἔπεται ὅτι ἐπικρατεῖ τις διαφορὰ ἰδεῶν μεταξὺ Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας, ἀλλὰ μόνον ὅτι ὁ τῆς Ὀδυσσείας ποιητὴς εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐν Ἰλιάδι περὶ τούτου λεχθέντα καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα ἀπέφυγε νὰ ἐπαναλάβῃ ἐν τῇ καὶ τούτου ἕνεκα μεταγενεστέρᾳ Ὀδυσσείᾳ ὅ,τι ἤδη ἐν Ἰλιάδι, εὐκαιρίας δοθείσης, ἐρρέθη. Τοιαύτην τινὰ διαγωγὴν ὅμως μόνον εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ποιητὴς ἠδύνατο νὰ τηρήσῃ, διότι πρὸς τί νὰ μὴ ἐπαναλάβῃ τὰς αὐτὰς ἰδέας ὁ τῆς Ὀδυσσείας ποιητής, ὡς πράττουσιν οἱ τῶν ὕμνων καὶ οἱ κυκλικοὶ ποιηταί, ἢ νὰ μὴ προσθέσῃ τὰς ἰδίας γνώμας, ὡς πράττει ὁ Ἡσίοδος; Μόνον λοιπὸν εἰς τὸν αὐτὸν ποιητὴν ἡ ἐπανάληψις ἠδύνατο νὰ ἦνε δυσάρεστος καὶ ἐπαισθητή, ὁ δὲ ξένος τοὐναντίον ἔπρεπε καὶ νὰ φιλοτιμηθῇ νὰ ἐκθέσῃ τοὺς μύθους τούτους κάλλιον καὶ τελειότερον, ὡς τὸ παράδειγμα τοῦ Ἡσιόδου καὶ τῶν Ὁμηριδῶν δεικνύει ἡμῖν.

§ 7. Αἱ δὲ περὶ Ὀλύμπου καὶ Οὐρανοῦ, τῆς ἕδρας τῶν κυρίως Ὀλυμπίων θεῶν, ἰδέαι εἶνε, ὡς ἤδη εἴπομεν, ἔν τε Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ οὐχ ἧττον συγκεχυμέναι καὶ ἀντιφάσκουσαι [1]. Εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐν Ἰλιάδι ὁ Ὄλυμπος καὶ τὰ κατ' αὐτὸν παρίστανται λίαν ζωηρὰ καὶ οἱονεὶ πρὸ ὀφθαλμῶν κείμενα, ἐνῷ ἐν Ὀδυσσείᾳ χαρακτηρίζονται ποτε μόνον ὡς ᾀδόμενοι μῦθοι. Ζ, 41—43.

1) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Β'. Κεφ. Β'. § 6—7.

SISMANOGLIO MEGARO

Ἡ μὲν ἄρ' ὣς εἰποῦσ' ἀπέβη γλαυκῶπις Ἀθήνη
Οὔλυμπόν δ', ὅθι φασὶ θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
ἔμμεναι . . .

Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἕπεται διαφορὰ ἰδεῶν καὶ ποιητοῦ ἐν τοῖς δύο ἔπεσιν, ὡς ὁ Bergk φρονεῖ [1], ἀλλὰ μόνον ὅτι τὰς αὐτὰς ἰδέας ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν ἐκλαμβάνει ἐν Ἰλιάδι ὁ ποιητὴς καὶ ὑπὸ ἄλλην ἐν Ὀδυσσείᾳ. Ἐν Ἰλιάδι μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Τροίας ὑφίσταται σχεδὸν διηνεκὴς συγκοινωνία τῶν θεῶν καὶ ἡ τῶν θεῶν ἕδρα εἶνε τρόπον τινὰ καταφανὴς εἰς τὸν διηγούμενον ποιητὴν καὶ ἐναργής, ἐνῷ ἐν Ὀδυσσείᾳ σπανίως μόνον λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσῃ περὶ Ὀλύμπου καὶ Οὐρανοῦ, καὶ τούτου ἕνεκα ἐκεῖ μὲν δὲν λέγει φασί, καθόσον εἶνε καταφανὲς τὸ πρᾶγμα, ἐνταῦθα δὲ τὸ παριστᾷ μυθικώτερον καὶ ἀγνωστότερον.

Ὁ Ζεὺς ἐν Ἰλιάδι εἶνε ὁ ὕπατος τῶν θεῶν καὶ ἰσχυρότατος· τὰ πάντα ἐκτελοῦνται κατὰ τὴν βουλὴν αὐτοῦ καὶ οὐδὲν ἔρχεται εἰς πέρας ἄνευ τῆς ἀδείας του, διότι, ὅπως οὗτος προδιέγραψε τὴν τῶν πραγμάτων φοράν, οὕτω κατὰ γράμμα καὶ συνέβησαν [2]. Ὅλως ὁ αὐτὸς εἶνε καὶ ὁ τῆς Ὀδυσσείας Ζεύς, διότι καὶ ἐνταῦθα τὰ πάντα τελοῦνται τῇ ἀδείᾳ καὶ συγκατανεύσει τοῦ Διός [3]. Αἱ δὲ μερικώτεραι τοῦ θεοῦ τούτου ἰδιότητες εἶνε ἔν τε Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ ταὐτόταται [4].

Ἡ μετὰ τὸν Δία τὸ μέγιστον ἐν Ὀλυμπίοις κεκτημένη

1) *Bergk, Griechische Literaturgeschichte* τόμ. Α'. σελ. 732, 73. ἐν Βερολίνῳ 1872.

2) Ἰλ. Α, 5. Ὀδ. Δ, 82. Ἰλ. Ο, 64—74.

3) Ὀδ. Α, 64, ἐπ. Ε, 23. Ω, 479, ἐπ. πρβ. Μυλλέρου ἱστορίαν τῆς ἑλλ. φιλολογίας Α'. σελ. 80 καὶ *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 51—54.

4) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Β'. Κεφ. Β'. § 8—10.

ἀξίωμα θεὰ Ἥρα εἶνε ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασι γνωστὴ ὡς ἡ σεβαστὴ ἐκ παρθενίας τοῦ Διὸς σύζυγος, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι, ἔνθα ἀγὼν θεῶν ὑφίσταται, μάχεται καὶ αὐτὴ ὡς Ἀργεία, ἤτοι πατροπαράδοτος τῶν Ἀργείων ἢ Ἀχαιῶν προστάτις, ὑπὲρ τῶν προστατευομένων της μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ κατὰ τοῦ Διὸς καὶ τῶν Τρώων, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ, ἔνθα οὔτε ἀγών τις τῶν θεῶν οὔτε ἄλλη τις ἀφορμὴ ἐρίδων ὑφίσταται, διαμένει ἥσυχος καὶ μόνον τρὶς μνημονεύεται [1]. Αἱ ἰδιαίτεραι ὅμως προσωπικαὶ αὐτῆς ἰδιότητες εἶνε ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν ὅμοιαι [2].

Ἐκτὸς τῆς Ἥρας αἱ λοιπαὶ ἀμέσως μετὰ τὸν Δία ἰσχυραὶ καὶ μέγα χαίρουσαι ἀξίωμα θεότητες εἶνε ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Ἀπόλλων, τὰ προσφιλῆ τοῦ Διὸς τέκνα. Ἀμφότεραι αἱ θεότητες αὗται εἶνε οἱ δύο τοῦ Διὸς βραχίονες, καὶ τὸν μὲν Ἀπόλλωνα μεταχειρίζεται ὡς ὄργανον τῶν βουλῶν του ἐν Ἰλιάδι, τὴν δὲ Ἀθηνᾶν ἐν Ὀδυσσείᾳ. Ἡ δὲ μεταξὺ Διὸς καὶ Ἀθηνᾶς ἐν Ἰλιάδι διάστασις προέρχεται διὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ποιήματος, ἄλλως ὅμως αἱ πρὸς τὸν Δία σχέσεις αὐτῆς εἶνε αἱ αὐταὶ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασι καὶ κατέχει μετὰ τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τὴν πρώτην μεταξὺ τῶν θεῶν θέσιν, διὸ πρὸς τούτους ἀποτείνονται καὶ αἱ μέγισται τῶν εὐχῶν:

αἴ γάρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἄπολλον [3].

Αἱ δὲ προσωπικαὶ τῆς τε Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος ἰδιότητες εἶνε αἱ αὐταὶ ἔν τε Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ [4].

1) Ὀδ. Δ, 513. Μ, 72. Υ, 70.

2) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Β'. § 11—12. πρβ. καὶ Ὀδ. Δ, 513. Μ, 72. Υ, 70. Ἰλ. Α, 271.

3) πρβ. Ἰλ. Β, 371. Δ, 288. Η, 132. Ὀδ. Δ, 341. Η, 311. Ρ, 132. Σ, 235. Ω, 376.

4) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Β'. § 13—16. καὶ 17—20.

SISMANOGLIO MEGARO

Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν Ὀλυμπίων ὁ Ἥφαιστος εἶνε ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν ἀστεῖος καὶ περὶ μόνην τὴν χαλκευτικήν του καταγινόμενος εἰρηνικὸς θεός, ὁ ἐν Ὀλύμπῳ κοσμῶν τοὺς τῶν θεῶν δόμους διὰ παντοίων ἐξαισίων χαλκευτικῆς ἔργων. Ἐκ τῶν ἐν Ἰλιάδι ἀναφερομένων περὶ τοῦ θεοῦ τούτου μύθων οὐδεὶς ἐπαναλαμβάνεται ἐν Ὀδυσσείᾳ, ἀλλὰ μόνον ἕτερός τις, ὅπερ καὶ πάλιν ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ τὴν Ὀδύσσειαν ποιῶν εἶχεν ὑπ' ὄψιν του ἀκριβῶς τὴν Ἰλιάδα καὶ ὅτι ἐνδιεφέρετο σπουδαίως νὰ μὴ περιπέσῃ εἰς ἐπαναλήψεις· τοῦτο δὲ μόνον ὁ αὐτὸς ποιητὴς ἠδύνατο εἰς τοιοῦτον βαθμὸν νὰ ἐπιδιώξῃ [1].

Ὁ τοῦ πολέμου ἄφρων καὶ ἄγριος θεὸς Ἄρης ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι εἰς τὸ στοιχεῖόν του εὑρισκόμενος λαμβάνει ἐνεργὸν μέρος, ἀλλ' ἀείποτε νικᾶται ὑπὸ τῆς συνετῆς Ἀθηνᾶς. Ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ, ἔνθα μάχαι καὶ ἀγῶνες ἐλλείπουσιν, ἀργεῖ καὶ ὁ θεὸς οὗτος, ἄλλως ὅμως εἶνε ὡραῖος καὶ ὠκύτατος, ὡς καὶ ἐν Ἰλιάδι, καὶ τούτου ἕνεκα ἀρέσκει τῇ Ἀφροδίτῃ πολὺ περισσότερον ἢ ὁ καπνηλὸς καὶ χωλὸς σύζυγός της Ἥφαιστος [2]. Ὁ δὲ Ἑρμῆς εἶνε πανταχοῦ ὁ πανοῦργος καὶ περίφρων τῶν βουλῶν τοῦ Διὸς διεκπεραιωτής· ὄχι ἁπλοῦς ἄγγελος, ὡς ἡ Ἶρις, διὸ μόνον ἐν σπουδαίαις, νοῦ καὶ φρονήσεως χρῃζούσαις περιπτώσεσι, μεταχειρίζεται αὐτὸν ὁ Ζεύς. Ἐπειδὴ δ' ἐν Ὀδυσσείᾳ ἴσα ἴσα ἀγὼν τῆς φρονήσεως κατὰ τῶν στοιχείων ἐξιστορεῖται, οὐδέποτε λαμβάνει ὁ Ζεὺς ἀνάγκην νὰ δώσῃ τοιαύτας ἐπιπολαίους διαταγὰς καὶ τούτου ἕνεκα μεταχειρίζεται ἀποκλειστικῶς τὸν Ἑρμῆν ἐν ταῖς ἀγγελίαις τῶν βουλῶν του, ὅπερ συμβαίνει καὶ ἐν τῷ Ω τῆς Ἰλιάδος, ἔνθα ἡ συνόδευσις τοῦ

1) Ἴδε μέρ. Α'. τμ. Β'. § 21—22.

2) Ὀδ. Θ, 330, ἐπ. πρβ. καὶ μέρ. Α'. τμ. Α'. § 26—28.

Πριάμου εἰς τὸ τῶν Ἀχαιῶν στρατόπεδον, τοιοῦτο δύσκολον καὶ ἐπικίνδυνον ἔργον εἶνε· ἐνῷ ἐν τῇ λοιπῇ Ἰλιάδι, ἔνθα αἱ τοῦ Διὸς καὶ τῶν θεῶν βουλαὶ συλλαμβάνονται ἐκ τοῦ προχείρου καὶ δὲν χρῄζουσιν ἢ ἁπλῆς ἀγγελίας, χρησιμεύει μόνη ἡ Ἶρις πρὸς μετακόμισιν αὐτῶν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον. Οὕτω, νομίζομεν, ἐξηγεῖται διὰ τί ἡ μὲν Ἶρις χρησιμεύει ὡς ἄγγελος τοῦ Διὸς ἐν Ἰλιάδι, ὁ δ' Ἑρμῆς ἐν Ὀδυσσείᾳ. Ἄλλη τις περὶ Ἑρμοῦ διαφορετικὴ ἰδέα ἀπαντᾷ ἐν Ω τῆς Ὀδυσσείας, ἔνθα παρίσταται ὡς ψυχοπομπὸς συνοδεύων τὰς τῶν μνηστήρων ψυχὰς εἰς τὸν Ἅδην, ἐνῷ ἄλλως ἔν τε Ἰλιάδι καὶ ἐν Ὀδυσσείᾳ αἱ ψυχαὶ μεταβαίνουσι μόναι εἰς τὸν Ἅδην, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ χωρίον τῆς Ὀδυσσείας ἐθεωρήθη ὑπὸ πάντων ὡς νόθον καὶ μεταγενέστερον συγχωνευθὲν μὲ τὸ λοιπὸν τῆς Ὀδυσσείας τέλος, ὥστε δὲν εἶνε ἀνάγκη τούτου ἕνεκα νὰ θεωρήσωμεν καὶ ὁλόκληρον τὴν Ὀδύσσειαν ὡς μεταγενέστερον ἔργον ἕνεκα τῆς ἀντιφάσεως ταύτης τῶν περὶ Ἑρμοῦ καὶ τῶν ψυχῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ μόνον ἓν μέρος τοῦ Ω τῆς Ὀδυσσείας ἀπὸ τοῦ στίχου 1—202, διότι τὸ λοιπὸν τέλος τοῦ στοιχείου τούτου εἶνε ἀναγκαιότατον πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔπους [1].

Ἡ Ἄρτεμις εἶνε ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν ἡ αὐτὴ ἄνευ οὐδεμιᾶς διαφορᾶς. Ἡ μόνη μεγάλας ἔχουσα διαφορὰς θεότης ἐν τοῖς δύο ποιήμασιν ἐκ τῶν πρώτων Ὀλυμπίων εἶνε ἡ Ἀφροδίτη. Ἐν ἀμφοτέροις χαρακτηρίζεται ὡς ἁβρά τις, θελκτικὴ καὶ περὶ γάμων φροντίζουσα θεά, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ Ὀδυσσείᾳ θεωρεῖται ὡς σύζυγος τοῦ Ἡφαίστου, ἐν δὲ τῇ Ἰλιάδι τοιαύτη εἶνε ἡ Χάρις. Τινὲς ἠθέλησαν νὰ ἄρωσι τὴν ἀντίφασιν λέγοντες ὅτι καὶ ἡ Ἀφροδίτη ἦτο μία τῶν Χαρί-

1) Ἴδε ἀνωτέρω τὰ περὶ αὐτοῦ καὶ Μυλλέρου ἱστορ. τῆς ἑλλ. φιλολ. τόμ Α'. σελ. 82 σημείωσιν.

SISMANOGLIO MEGARO

των, ἡ κατ' ἐξοχὴν Χάρις καλουμένη· ἄλλοι δ' ὅτι ὁ Ἥφαιστος εἶχε δύο συζύγους, ἀμφότερα ὅμως εἶνε ὑποθέσεις. Δευτέρα οὐχ ἧττον μεγάλη διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν Ἀφροδίτην ἐν τοῖς δύο ποιήμασιν εἶνε ὅτι αὕτη ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι προσεπονομάζεται πάντοτε Κύπρις, ἐκ τῆς νήσου Κύπρου, ἐν ᾗ εἶχε τέμενος ἐν Πάφῳ, οὕτως ἐπικληθεῖσα, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ, εἰ καὶ αἱ πρὸς τὴν Κύπρον σχέσεις τῆς θεᾶς ταύτης δὲν εἶνε ἄγνωστοι (πρβ. Ὀδ. Θ, 362), ἀποκαλεῖται ἐν τούτοις σταθερῶς Κυθέρεια, ἐκ τῶν Κυθήρων, ὅπερ πάλιν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς παραδοχὴν διαφορᾶς γνωμῶν ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ, ἑπομένως καὶ διαφορᾶς ποιητῶν. Ἱστορικῶς ἀποδεδειγμένον εἶνε ὅτι ἡ ἐπὶ τῶν Κυθήρων λατρεία τῆς Ἀφροδίτης ἦτο μεταγενεστέρα τῆς ἐν Κύπρῳ, διότι ἡ εἰς Κύθηρα ἀποικία τῶν Φοινίκων ἦτο ὀλίγον μεταγενεστέρα τῆς ἐν Κύπρῳ [1]. Ἂν ἤδη παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ Ὀδύσσεια ἐποιήθη μίαν γενεὰν μετὰ τὴν Ἰλιάδα, ὅτε ἡ ἐν Κυθήροις ἀποικία τῶν Φοινίκων ἤρξατο ν' ἀνθῇ καὶ ἡ αὐτόθι τῆς Ἀφροδίτης λατρεία νὰ διαδίδηται, δυνάμεθα, νομίζομεν, πιθανῶς νὰ ἐξηγήσωμεν διατί ὁ αὐτὸς ποιητὴς ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι μετεχειρίσθη τὸ ἐπίθετον Κύπρις, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ τὸ τότε ἐπικρατῆσαν Κυθέρεια. Ἄλλως τε καὶ οἱ ἐπικοὶ ποιηταὶ μετ' ἐπιμελείας πάντοτε συνῆγον τοὺς νέους διαδιδομένους μύθους καὶ εὔκολον ἦτο καὶ ὁ Ὅμηρος νὰ παραδεχθῇ τὸν νεωτερισμὸν τοῦτον.

Ἐκ τῶν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασι μνημονευομένων θεοτήτων εἶνε καὶ ἡ Δημήτηρ καὶ ὁ Διόνυσος, ἀλλ' αὗται οὐδεμίαν δεικνύουσιν ἐν τοῖς δύο ποιήμασι διαφοράν. Ἐπίσης καὶ αἱ Μοῦσαι ἔν τε Ἰλιάδι καὶ ἐν Ὀδυσσείᾳ εἶνε κόραι

1) Ἴδε Φιλίστορ. τόμ. Β'. τεῦχ. 13. σελ. 26. *Ernst. Curtius. Peloponesos*, μέρ. Β'. σελ. 10, 47, 170 καὶ 299.

τοῦ Διὸς οἰκοῦσαι διαρκῶς ἐν Ὀλύμπῳ. Ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι ᾄδουσιν ἐν τῷ τῶν θεῶν συμποσίῳ φορμίζοντος τοῦ Ἀπόλλωνος [1], ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ μοιρολογοῦσι τὸν Ἀχιλλέα [2], πάντοτε ὅμως εἶνε προστάτιδες τῆς ποιήσεως καὶ μουσικῆς καὶ διδασκάλισσαι τῶν ἀοιδῶν καὶ δὲν ἔχουσιν, ὡς παρ' Ἡσιόδῳ, μητέρα τὴν Μνημοσύνην οὐδ' ὡρισμένα ὀνόματα. Ὅμοια καὶ μὴ ἀντιφάσκοντα εἶνε ἐπίσης καὶ τὰ περὶ Ἅιδου, Περσεφόνης καὶ Ἐρινύων ἔν τε Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ λεγόμενα.

§ 8. Ἄλλαι ὅμως θεότητες εἴτε εἰς ἓν μόνον τῶν δύο ἐπῶν μνημονεύονται ἢ ἐν ἀμφοτέροις μέν, ἀλλὰ μὲ λίαν οὐσιώδεις διαφοράς. Αἱ Χάριτες εἶνε τῇ τε Ἰλιάδι καὶ τῇ Ὀδυσσείᾳ γνωσταί, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ πρώτῃ εἶνε ἀκόλουθοι τῆς Ἥρας [3], ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τῆς Ἀφροδίτης [4], εἰ καὶ πάντοτε τοῦ κάλλους θεότητες εἶνε [5]. Τοιοῦτοι εἶνε καὶ οἱ θεοὶ ἄνεμοι· ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασι γνωρίζει ὁ ποιητὴς μόνον τέσσαρας ἐξ αὐτῶν ὀνομαστί, τὸν Ζέφυρον, τὸν Εὖρον, τὸν Νότον καὶ τὸν Βορέαν, ἀλλ' ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι παρίστανται ὡς ἐλεύθεραι προσωπικότητες, οἰκοῦσιν ἐν Θρᾴκῃ καὶ συμποσιάζουσι παρὰ τῷ Ζεφύρῳ [6], ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ ἐξουσιάζει αὐτοὺς καὶ κρατεῖ ἐν τῇ νήσῳ Αἰολίᾳ περιωρισμένους ὁ θνητὸς Αἴολος ἀφίνων ἑκάστοτε ὃν τινα θέλῃ νὰ πνέῃ [7]. Ἡ περὶ ἀνέμων ὅμως διαφορὰ αὕτη τῶν ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ γνωμῶν συμβιβάζεται εὐκόλως, ὅταν σκεφθῇ τις ὅτι

1) Ἰλ. Α, 604.
2) Ὀδ. Ω, 60.
3) Ἰλ. Ξ, 267, 275.
4) Ὀδ. Θ, 364.
5) Ἴδε ἀνωτέρω τὰ περὶ αὐτῶν ἐν τῷ Α'. μέρει.
6) Ἰλ. Ψ, 194, 199, 229.
7) Ὀδ. Κ, 21, ἑπ.

SISMANOGLIO MEGARO

οἱ ἄνεμοι δὲν εἶνε ἢ αὐτὸ τὸ φυσικὸν φαινόμενον ὡς θεὸς λατρευόμενον καὶ ὅτι τὰς τοιαύτας θεότητας, τὰς ὁσημέραι συμβαίνοντα φυσικὰ φαινόμενα ἐκπροσωπούσας, ὁ ποιητὴς κατὰ βούλησιν ὁτὲ μὲν ὡς θεότητας, ὁτὲ δ' ὡς τὰ φαινόμενα ταῦτα ἀναφέρει[1], ὡς πράττει τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης (Ἀμφιτρίτης) καὶ τοῦ πυρὸς (Ἥφαιστος = πῦρ συχνάκις) κτλ.[2].

Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα περί τινων ἄλλων θεοτήτων, αἵτινες μόνον ἐν ἑνὶ τῶν ἐπῶν μνημονεύονται, ἐν δὲ τῷ ἑτέρῳ ἀγνοοῦνται. Τοιαῦται εἶνε ἡ Ἀμφιτρίτη, ὁ Πρωτεὺς καὶ ἡ Εἰδοθέα, ὁ Ἄτλας καὶ ἡ Καλυψώ, ὁ Φόρκυς καὶ ἡ Θόωσα, αἱ Σειρῆνες, ἡ Ἰνὼ Λευκοθέα, ἡ Σκύλλα καὶ Χάρυβδις, αἵτινες πᾶσαι μόνον ἐν Ὀδυσσείᾳ μνημονεύονται, καὶ αἱ Νηρηίδες καὶ πολλοὶ ποτάμιοι τῆς Τροίας θεοί, οἵτινες μόνον ἐν Ἰλιάδι μνημονεύονται. Πᾶσαι αὗται αἱ εἰδικαὶ ἑκατέρου τῶν ἐπῶν θεότητες ἔχουσιν ἄμεσον σχέσιν εἴτε πρὸς τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἡ ὑπόθεσις ἐκτυλίσσεται, ἢ πρὸς τὰ πρόσωπα τὰ δρῶντα ἐν τοῖς ἔπεσι τούτοις, ὥστε φαίνεται ὅτι τούτου ἕνεκα ὁ ποιητὴς ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι ἀναφέρει τὰ κατὰ τὰς Νηρηίδας, ἅτε λαμβάνων εἰς τοῦτο ἀφορμὴν ἐκ τῆς μητρὸς τοῦ Ἀχιλλέως Θέτιδος, ἥτις ἐπίσης ἦν Νηρηίς, ὡς καὶ τὰ κατὰ Σκάμανδρον καὶ ἄλλους θεοὺς ποταμούς, διότι τὸ δρᾶμα ἐκτυλίσσεται ἐν τῇ χώρᾳ, ἐν ᾗ ῥέει ὁ Σκάμανδρος· ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ ἀναφέρει πάλιν τὰ κατὰ τὰς ἀνωτέρω πάσας θαλασσίας θεότητας, διότι τὸ δρᾶμα, αἱ πλάναι τοῦ Ὀδυσσέως, συμβαίνουσιν ἐν τῇ θαλάσσῃ, ὥστε ὁ ποιητὴς συχνότατα λαμβάνει εὔλογον πρὸς τοῦτο ἀφορμήν. Ἄλλως

1) Ἴδε τὰ περὶ τούτων ἐν τῷ Λ'. μέρει.

2) πρβ. *Nitzsch, Anmerkungen z. Od.* τόμ. Γ'. σελ. 93. καὶ *Naegelsbach, Hom. Theol.* σελ. 93—94.

τε καὶ ὁ Ὅμηρος δὲν ποιεῖ θεογονίας, ὥστε ν' ἀναφέρῃ πάσας τὰς θεότητας καὶ τοὺς περὶ τούτων μύθους, ὡς ὁ Ἡσίοδος, ἀλλὰ ψάλλει *κλέα ἀνδρῶν*, καὶ τὰ κατὰ τοὺς θεοὺς ἀναφέρει μόνον καθόσον πρὸς τοῦτο ἐκ τῆς ὑποθέσεως, ἥτις ὁλόκληρος θείῳ δακτύλῳ ἐκτυλίσσεται, λαμβάνει ἀφορμήν, ὥστε διὰ τεχνικοὺς λόγους μόνον τοὺς ἑκάστοτε ἁρμόζοντας θεοὺς ἀναφέρει. Ἡ μνεία λοιπὸν ἢ παράλειψις θεοῦ ἢ μύθου τινὸς ἔν τινι τῶν δύο ἐπῶν δὲν δύναται ποσῶς νὰ ἔχῃ ὡς συνέπειαν καὶ διαφορὰν ποιητῶν, ἀφοῦ τὰ ποιήματα δὲν εἶνε θεογονίαι, καὶ τούτου ἕνεκα δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς νεωτέρα ἰδέα τὸ ὅτι τὰ κατὰ τὸ Ἠλύσιον πεδίον μόνον ἐν Ὀδυσσείᾳ ἀπαντῶσι, διότι ἐκεῖ ἴσα ἴσα λαμβάνει ὁ ποιητὴς ἀφορμὴν νὰ διηγηθῇ αὐτὰ ἐκ τῆς ἀθανασίας τοῦ Μενελάου.

§ 9. Πολλῷ σπουδαιοτέρα ἀφορμὴ πρὸς παραδοχὴν δύο ἢ καὶ πλειόνων ποιητῶν διὰ τὴν Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσειαν θὰ ἦτο βεβαίως ἂν τὰ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασι περὶ τῶν θεῶν ἀναφερόμενα παρεῖχον μεγάλας καὶ ἀσυμβιβάστους διαφορὰς δυναμένας μόνον ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ ποιητοῦ νὰ προέλθωσιν. Αἱ μεταξὺ Ὀδυσσείας καὶ Ἰλιάδος ὅμως ἐν τοῖς περὶ θεῶν διαφοραὶ εἶνε τοιαῦται, ὥστε εἴτε προέρχονται ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ὑποθέσεως ἑκατέρου τῶν ἐπῶν, πρὸς ὃν καὶ οἱ θεοὶ διὰ τεχνικοὺς λόγους πρέπει νὰ συμμορφωθῶσιν, ἢ εἶνε οὕτως ἀσήμαντοι, ὥστε οὔτε διαφορὰν ποιητοῦ ἀναγκαίως προϋποθέτουσιν, οὔτε ἐποχῆς, ἀλλὰ πολὺ πιθανὸν νὰ προέρχωνται ἐκ τῆς ὑπάρξεως πλειόνων πολλαχοῦ περὶ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ καὶ πράγματος κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν μύθων, ὡς τοῦτο πάντοτε συμβαίνει. Διότι μεταξὺ Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας αἱ διαφοραὶ εἶνε πολλῷ ἀσημαντότεραι ἐν ταῖς θεολογικαῖς ἰδέαις ἢ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐπῶν καὶ τῶν λειψάνων τῶν κυκλι-

SISMONDO MEGARO

κῶν ποιητῶν, τῶν Ὁμηρικῶν λεγομένων Ὑμνων, καὶ τοῦ Ἡσιόδου, ἐν οἷς πᾶσιν αἱ παρ' Ὁμήρῳ θρησκευτικαὶ ἰδέαι ἐπηυξημέναι, συμπεπληρωμέναι καὶ τροποποιημέναι εὑρίσκονται.

Αἱ τὸν χαρακτῆρα τῶν διαφόρων θεῶν ἀφορῶσαι διαφοραὶ ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ εἶνε ἀναγκαία τῆς διαφορᾶς τῆς ὑποθέσεως συνέπεια. Οἱ θεοὶ τῆς Ὀδυσσείας εἶνε ἠρεμώτεροι, ἀγαθώτεροι καὶ πλέον ἀπομεμακρυσμένοι τῶν τοῦ κόσμου ἢ ἐν Ἰλιάδι, ἀλλ' οὐδ' ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἄλλως τὸ πρᾶγμα. Δὲν θὰ ἦτο γελοιωδέστατον, ἄν, ἐνῷ τὰ πράγματα βαίνουσιν ἠρέμα καὶ ἀκινδύνως, οἱ θεοὶ ἤριζον καὶ ἐμάχοντο τούτου ἕνεκα πρὸς ἀλλήλους ἀπαραλλάκτως, ὡς ἐν Ἰλιάδι, ἔνθα ἡ ταραχὴ καὶ τὸ πάθος τῆς ὑποθέσεως οὐδὲ στιγμὴν κοπάζει; Ἀναλόγως ὅμως καὶ ἐν Ὀδυσσείᾳ διχογνωμεῖ ὁ Ποσειδῶν πρὸς τοὺς ἄλλους θεούς, ὅπως χρησιμεύσῃ τοῦτο ὡς μοχλὸς πρὸς κίνησιν τῆς πράξεως. Ἄλλως οἱ θεοὶ ἐνεργοῦσιν ἀπαραλλάκτως ἔν τε Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ, ἐμφανίζονται καὶ ἐπηρεάζουσιν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπίσης, ὡς τὰ ἄπειρα παράλληλα παραδείγματα ἐν τῷ πρώτῳ τμήματι τοῦ πρώτου μέρους τῆς παρούσης πραγματείας δεικνύουσι, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐν Ὀδυσσείᾳ τοῦτο συμβαίνει σπανιώτερα ἢ ἐν Ἰλιάδι ἀναλόγως πρὸς τὴν ἀνάγκην τῆς ὑποθέσεως. Μόνον ἂν ἐπὶ ὁμοίας ὑποθέσεως καὶ τῶν αὐτῶν περιπτώσεων οἱ θεοὶ καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς παρίστανται ἄλλως ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ, μόνον τότε κατ' ἀνάγκην οἱ ποιηταὶ ἔπρεπε νὰ ὦσι διάφοροι, ἐπὶ διαφόρου ὅμως ὑποθέσεως, ἐπειδὴ παρ' Ὁμήρῳ τὰ πάντα ἀνεξαιρέτως ὑποκινοῦνται ὑπὸ τῶν θεῶν, καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐμφανίσεως τοῦ θείου εἰς τὸ μέσον ἔπρεπε νὰ ἦνε ἀνάλογος [1].

1) Ἀπότομος φαίνεται καὶ ἡ περὶ τῆς τοποθεσίας τοῦ Ἅδου διαφορὰ ἰδεῶν ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ, διότι ἐκεῖ μὲν κεῖται οὗτος

Ἐκ τῶν περὶ θεῶν λοιπὸν καθόλου τε καὶ μερικώτερον ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ λεγομένων δὲν ἕπεται *κατ' ἀνάγκην* καὶ διαφορὰ ποιητῶν τῶν δύο ἐπῶν, ἀλλὰ ταῦτα ἠδύναντο νὰ ποιηθῶσιν ὑπὸ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο, ἡ Ὀδύσσεια μετὰ τὴν Ἰλιάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ.

§ 10. Μεγαλειτέραν καὶ στενοτέραν ὁμοιότητα ἔχουσιν αἱ ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ περὶ τῆς λατρείας τοῦ θείου ἐκφραζόμεναι ἰδέαι, διότι οὐ μόνον οἱ τόποι τῆς τοῦ θεοῦ λατρείας, ἀλλὰ καὶ τὰ πρόσωπα καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκτελέσεως αὐτῆς εἶνε σχεδὸν τὰ αὐτά. Ἐν Ἰλιάδι δηλ. μνημονεύονται ὡς τόποι ἱεροὶ καὶ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς θείας λατρείας ἰδιάζοντες ναοί, ἄλση, τεμένη, σπήλαια καὶ οἱ πανταχοῦ εὑρισκόμενοι βωμοί· ἐντελῶς τὰ αὐτὰ καὶ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔποψιν ἀναφέρονται καὶ ἐν Ὀδυσσείᾳ ἄνευ προσθήκης τινὸς ἢ διαφορᾶς δεικνυούσης βελτίωσιν ἢ τροποποίησίν τινα [1] προ-

ἐν τῷ βάθει τῆς γῆς, ὑπὸ κεύθεσι γαίης, ἐνταῦθα δὲ καὶ ἐπ' αὐτῆς, ἀλλὰ πάντοτε κατὰ τὴν αὐτὴν θέσιν, πρὸς δυσμὰς ἡλίου (ἴδε μέρ. Α', τμ. Β', § 70—74). Ἡ διαφορὰ ὅμως αὕτη φαίνεται προερχομένη ἐκ τῆς ὑπάρξεως διαφόρων περὶ τοῦ πράγματος ἰδεῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, οὐδ' εἶνε νεωτέρα ἡ τῆς Ὀδυσσείας ἰδέα, καὶ μάλιστα ἡ ἐν Ω, διότι καὶ ὁ μεταγενέστερος Ἡσίοδος φρονεῖ τὰ αὐτὰ καὶ ὁ τῆς Ἰλιάδος ποιητὴς περὶ τούτου.

1) πρβ. Ἰλ. Ε, 448. Ζ, 300, ἐπ. πρὸς Ὀδ. Ζ, 8. Θ, 80. Ἰλ. Θ, 48, 363. Β, 696. Ψ, 148 πρὸς Ὀδ. Θ, 363. Ρ, 209—210. Ι, 200. Υ, 279 κτλ. Ἴδε καὶ τὰ ἀνωτέρω μέρ. Β', § 5—7 εἰρημένα.

ελθοῦσαν τῷ χρόνῳ, ὡς τοῦτο παρατηρεῖται ἐν τοῖς περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ὑπὸ τῶν ποιητῶν τῶν Ὁμηρικῶν Ὕμνων καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου λεγομένων. Ὡς πρόσωπα δὲ τῆς ἐκτελέσεως τῆς λατρείας χρησιμεύουσιν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἔπεσιν ἐξ ἴσου καὶ ἀπαραλλάκτως καὶ πᾶς μὲν ἄνθρωπος ἐν ἀνάγκῃ, ἰδιαζόντως ὅμως οἱ βασιλεῖς ἢ ἡγεμόνες, οἱ ἱερεῖς, οἱ θυοσκόοι καὶ οἱ κήρυκες ὡς βοηθοί[1]. Ἐν Ἰλιάδι μνημονεύονται μαντεῖα, μάντεις, οἰωνισταί, ὀνειροπόλοι κτλ., τὰ αὐτὰ καὶ ἀπαραλλάκτως εἶνε ἐν χρήσει καὶ ἐν Ὀδυσσείᾳ, καὶ ἡ τῶν μάντεων ἐνώπιον τῆς κοινωνίας θέσις εἶνε ἐντελῶς ἡ αὐτὴ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἔπεσιν, ὡς ἡ παραβολὴ τοῦ Κάλχαντος καὶ Θεοκλυμένου καὶ τῶν ἐν Ἰλ. Μ, 230—242 λεγομένων πρὸς τὰ ἐν Ὀδ. Β, 146—207[2] ἀρκούντως δεικνύει.

Αἱ δὲ ἱεροτελεστίαι καὶ ἡ κατ' αὐτὰς ἐθιμοταξία εἶνε ἐπίσης μετὰ μικρῶν διαφορῶν ὅμοια ἔν τε Ἰλιάδι καὶ ἐν Ὀδυσσείᾳ. Τὰ συστατικὰ τῆς τοῦ θείου λατρείας, αἱ εὐχαί, αἱ προσφοραὶ καὶ παντοῖαι θυσίαι, εἶνε οὐ μόνον τὰ αὐτὰ κατ' οὐσίαν καὶ πνεῦμα ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν, ἀλλὰ καὶ τελοῦνται ἀπαραλλάκτως καὶ ἐν ταῖς αὐταῖς τοῦ βίου περιπτώσεσι[3] μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι, ἔνθα οἱ ἄνθρωποι εὑρίσκονται ἐν διηνεκεῖ ἀγῶνι καὶ ἀγωνίᾳ μαχόμενοι καὶ διακινδυνεύοντες, κατὰ φυσικὸν λόγον καὶ ἐν τεταραγμέναις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ στιγμαῖς, παθητικώτερον, τραχύτερον καὶ ἀποτομώτερον ἀποτείνονται πρὸς τὸ θεῖον, καὶ συνήθως νίκας, φόνους καὶ τὰ τοιαῦτα ἐξαιτοῦνται παρὰ τῶν θεῶν ἐν ταῖς εὐχαῖς των, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ τοὐναντίον, ἔνθα τὰ πάντα βαίνουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἠρέμα καὶ ἀταράχως, συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τῆς ὑποθέσεως καὶ οἱ ἄνθρωποι ἡμερώτερον καὶ εὐσεβέστερον φέρονται πρὸς τὸ θεῖον, συνήθως δικαιότερά τινα καὶ εἰρηνικώτερα παρ' αὐτοῦ ἐξαιτούμενοι· ἄλλως ὅμως ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασι διὰ τῶν αὐτῶν μέσων προσπαθοῦσι νὰ κερδήσωσι τὴν τῶν θεῶν εὔνοιαν καὶ συνδρομὴν ὡς ἐκ τῆς παραβολῆς τῶν ἐν Ἰλιάδι Α, 37, ἐπ. λεγομένων πρὸς τὰ ἐν Ὀδ. Δ, 262, ἐπ. ἐξάγεται.

Αἱ θυσίαι ἐτελοῦντο ἐπίσης ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν ἀπαραλλάκτως[1] μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐν Ὀδυσσείᾳ ἀναφέρεται καὶ ἡ συνήθεια τοῦ ἐπιπάσσειν ἄλευρον ἐπὶ τῶν πρὸς καῦσιν ὁριζομένων μεριδίων τοῦ θύματος (δίπτυχα παλύνειν ἀλφίτου ἀκτῇ)[2]· ἡ μικρὰ ὅμως αὕτη διαφορὰ εἴτε ὡς νεωτερισμὸς εἰσαχθεὶς μετὰ τὴν ποίησιν τῆς Ἰλιάδος δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἢ ὡς τοπική τις τῶν Ἰθακησίων συνήθεια καὶ διὰ τοῦτο ἐν Ὀδυσσείᾳ εἰδικώτερον μνημονευομένη, ὡς ὁ Κ. Ὀδ. Μύλλερος φρονεῖ[3]. Ἄλλως ὅμως παραβαλέτω τις τὰς ἐν Ἰλ. Α, 448, ἐπ. Β, 420 πρὸς τὰς ἐν Ὀδ. Γ, 436, ἐπ. περιγραφὰς θυσιῶν, ὅπως ἴδῃ τὴν ταὐτότητα ἰδεῶν ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασι περὶ τούτου. Δημόσιοι ἑορταί, πανηγύρεις καὶ ἀγῶνες μνημονεύονται ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν ὁμοίως. Τὰ αὐτὰ εἴδη ἀγωνισμάτων μνημονεύονται ἔν τε Ἰλιάδι (Ψ, 262, ἐπ.) καὶ Ὀ-

1) πρβ. Ἰλ Α, 11, 450. Ε, 78. Ζ, 305 πρὸς Ὀδ. Γ, 5, ἐπ. Ν, 200. Ἰλ. Β, 411, ἐπ. Γ, 271, ἐπ. πρὸς Ὀδ. Ι, 197 — 200. καὶ Ἰλ. Λ, 272 πρὸς Ὀδ. Χ, 335, ἐπ. κτλ. Ἴδε καὶ ἀνωτέρ. μέρ. Β'. § 11—14.

2) Ἴδε ἀνωτ. μέρ. Β'. § 8 — 10 καὶ 14—17. πρβ. καὶ Ἰλ. Ι, 404, ἐπ. Π, 233, ἐπ. πρὸς Ὀδ. Θ, 79. Ξ, 327. Τ, 296.

3) Ἴδε ἀνωτέρω μέρ. Β'. § 19—28.

1) Ἴδε μέρ. Β'. § 21.

2) Ὀδ. Κ, 620. Ξ, 421.

3) *K. O. Mueller Prolegom.* σελ. 363, ἐπ.

SISMANOGLIO MEGARO

δυσσείᾳ (Θ, 98, ἑπ.) μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἐν Ὀδυσσείᾳ παρὰ τοῖς ἀπολέμοις καὶ εἰρηνοφίλοις Φαίαξι πολὺ φυσικὰ δὲν συμβαίνει ἁρματοδρομία, ὅπως ἐν τοῖς ἐπὶ τῷ νεκρῷ τοῦ Πατρόκλου ἀγῶσιν ἐν Ἰλιάδι δὲν συμβαίνει χορός, οἷος παρὰ τοῖς εὐθυμοῦσι Φαίαξιν (Ὀδ. Θ, 370, ἑπ.).

Ἡ τοῦ θείου λοιπὸν λατρεία, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται, ἐτελεῖτο ἀπαραλλάκτως ἔν τε Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ, καὶ ἡ μόνη χαρακτηριστικὴ ἐν ἑκατέρῳ τῶν ἐπῶν διαφορὰ εἶνε ὅτι ἐν μὲν τῇ Ἰλιάδι ἔχει τραχύτερόν τινα χαρακτῆρα πρὸς τὴν ὅλην τοῦ ποιήματος χροιὰν σύμφωνον, ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσείᾳ συνῳδὰ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ποιήματος ἡμερώτερον· κατὰ τοὺς τύπους ὅμως, τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς τόπους, ὅπερ μόνον εἶνε τὸ οὐσιῶδες· ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ποιήμασιν ἡ λατρεία εἶνε ἡ αὐτή.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.

§ 12. Συγκεφαλαιοῦντες ἤδη πάντα τὰ ἐν τῷ τρίτῳ τούτῳ μέρει τῆς παρούσης πραγματείας εἰρημένα παρατηροῦμεν ὅτι ἐκ τῶν ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ θρησκευτικῶν ἰδεῶν ἓν μόνον βέβαιον ἐξάγεται, ὅτι ἡ Ὀδύσσεια εἶνε ἔργον μεταγενέστερον τῆς Ἰλιάδος καὶ ὅτι ὁ ποιητὴς αὐτῆς εἶχεν ἀκριβέστατα καὶ πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὴν Ἰλιάδα καὶ ἐφιλοτιμεῖτο διὰ τῆς Ὀδυσσείας νεώτερόν τι νὰ παραγάγῃ. Τοῦτο ἐξάγεται ἐκτὸς τῶν ἄλλων καλλιτεχνικῶν λόγων καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ τῆς Ὀδυσσείας ποιητὴς ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἰλιάδα ὡς εἰς προηγούμενον γνωστὸν ἤδη ἔργον, οἱονεὶ παραπέμπων εἰς ἐκεῖνο καὶ παραλείπει προσεκτικῶς νὰ ἐπαναλάβῃ πᾶν ὅ,τι ἤδη ἐν Ἰλιάδι ἐρρέθη. Τοῦτο δὲ συμβαίνει οὐ μόνον ἐν τοῖς τὸ θεῖον ἀφορῶσιν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν χαρακτηρισμὸν ἑνὸς ἑκάστου ἐκ τῶν ἡρώων τῆς Ἰλιάδος, ὧν ἐν Ὀδυσσείᾳ γίνεται μνεία. Ἐν Ὀδυσσείᾳ ὁ ποιητὴς οὐδέποτε εἰσάγει ὡς νέον θεόν τινα ἢ ἥρωα, ὃν ἐν Ἰλιάδι ἤδη ἀνέφερε, καὶ οἱ τῆς Ὀδυσσείας θεοὶ καὶ ἥρωες φαίνονται, ὡς νὰ εἶχον ἀναγνώσει τὰ περὶ αὐτῶν ἐν Ἰλιάδι ῥηθέντα καὶ προσπαθοῦσι πάντοτε νὰ τηρήσωσι τὸν αὐτὸν καὶ ἐκεῖ χαρακτῆρα. Τὰ ἰδιαίτερα ἑκάστου θεοῦ ἐπίθετα, αἱ ἐνδυμασίαι, αἱ ὁπλοφορίαι κτλ. εἶνε ἐν ὁμοίαις περιπτώσεσιν ὅμοια ἔν τε Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ, οὐδὲ παρατηρεῖται διαφορά τις σπουδαία, ὡς παρ' Ἡσιόδῳ· ἀλλ' οὐδὲ μῦθόν τινα ἐπαναλαμβάνει ὁ τῆς Ὀδυσσείας ποιητής, ὃν ἤδη ἐν Ἰλιάδι ἀνέφερεν, ὅπου δὲ τὸ τοιοῦτο εἶνε ἀναπόφευκτον, τὸν ἀναφέρει ὡς γνωστὸν δι' ὀλίγων μόνον λέξεων, προσθέτει ὅμως νέους περὶ τῶν αὐτῶν θεῶν μύθους

SISMANOGLIO MEGARO

οἱονεὶ συμπληρῶν τὴν Ἰλιάδα, ὡς ἐν τοῖς περὶ Ἡφαίστου [1]. Πάντα ὅμως ταῦτα ἐν ᾧ ὑποδηλοῦσι τὸ μεταγενέστερον τῆς Ὀδυσσείας, δὲν μαρτυροῦσι συγχρόνως καὶ ὅτι ἀμφοτέρων τῶν ποιημάτων ὁ ποιητὴς εἶνε ὁ αὐτός; Τίς ἄλλος ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἑκάστοτε τόσον λεπτομερῶς τὰ ἐν Ἰλιάδι ῥηθέντα ἐν νῷ, καὶ πρὸς τί ἤθελεν ἐνδιαφέρεσθαι ὁ ἄλλος οὗτος ν' ἀποφεύγῃ τόσον ἐπιμελῶς ἐπαναλήψεις, ἀφοῦ οὐδεὶς τῶν ἄλλων ἐπικῶν ἀπέφυγε τοιαύτας ἀναφορικῶς πρὸς τὸν Ὅμηρον;

Αἱ δὲ διαφοραὶ τῶν ἐν τοῖς δύο ποιήμασι θρησκευτικῶν ἰδεῶν καὶ μύθων εἶνε τοιαῦται, ὥστε εἴτε προέρχονται ἐκ τῆς ὑπάρξεως πλειόνων περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου παραδόσεων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅπερ καὶ ἄλλως πιθανολογεῖται, ἢ εἶνε ἀπόῤῥοια τῆς διαφορᾶς τῆς ὑποθέσεως ἑκατέρου τῶν δύο ἐπῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἑνός τε ἑκάστου καὶ πάντων ὁμοῦ τῶν θεῶν ἡ στάσις καὶ ἡ διαγωγὴ διὰ τεχνικοὺς λόγους *ὤφειλε* νὰ συμμορφωθῇ, ἐὰν μὴ ἤθελεν ὁ ποιητὴς νὰ ποιήσῃ τραγέλαφον παριστῶν τοὺς θεοὺς ἐν τῇ εἰρηνικῇ καὶ ὅλως μερικῇ ὑποθέσει τῆς Ὀδυσσείας ἐπίσης ἐρίζοντας καὶ μαχομένους καὶ αἰωνίως ἐν ὅπλοις εὑρισκομένους, ὡς καὶ ἐν Ἰλιάδι. Ἄλλαι δέ τινες ἀνωμαλίαι καὶ φαινομενικαὶ ἀσυμφωνίαι τῶν δύο ἐπῶν ὡς πρὸς ὡρισμένα τινὰ θρησκευτικοῦ χαράκτῆρος ἀντικείμενα δύνανται βεβαίως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς *μνήμης λάθη*, καὶ ὄχι ὡς προερχόμενα ἐκ διαφόρων ποιητῶν· διότι ἡ Ὁμηρικὴ ποίησις δὲν εἶνε ἐσπουδασμένη καὶ ὑπὸ τὸν λύχνον σπουδαστηρίου ἐξηκριβωμένη, ἀλλ' ἁπλοϊκώτατον προϊὸν ἁπλοϊκωτάτου δαιμονίου ποιητοῦ, δυναμένου κάλλιστα ἐν τῇ φορᾷ τῶν ἐτῶν ἰδέας καὶ νὰ μεταβάλῃ καὶ ν' ἀποκτήσῃ καὶ

1) Ἴδε τοῦ μέρ. τούτου § 7.

μερικότητάς τινας νὰ λησμονήσῃ, καθόσον ἡ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια δὲν εἶνε μικροῦ χρόνου ἔργα.

Οὕτως ἐξεταζόμεναι αἱ ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσείᾳ θρησκευτικαὶ ἰδέαι δὲν βιάζουσιν ἡμᾶς ἐξάπαντος νὰ δεχθῶμεν διαφορὰν ποιητῶν μεταξὺ Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας, ὡς ἀναγκαζόμεθα νὰ δεχθῶμεν τοιαύτην μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐπῶν καὶ τῶν Ὁμηρικῶν Ὕμνων ἢ τοῦ Ἡσιόδου· ἀλλὰ μόνον ἐξαγόμενον βέβαιον τῆς μεταξὺ τῶν δύο ποιημάτων διαφορᾶς εἶνε ὅτι ἡ Ὀδύσσεια ἐποιήθη μετὰ τὴν Ἰλιάδα. Οὕτω, νομίζομεν, πρέπει νὰ ἐξετάζῃ τις πᾶν καλλιτεχνικὸν ἔργον καὶ ὄχι νὰ προσπαθῇ διὰ μικροσκοπίου ἀπὸ σκοποῦ νὰ εὕρῃ διαφωνίας, διότι τότε οὐ μόνον ποίημα, ἀλλὰ καὶ πᾶν καλλιτεχνικὸν ἔργον δύναται ν' ἀποδειχθῇ νόθον συγκρινόμενον πρὸς ἕτερον τοῦ αὐτοῦ τεχνίτου. Ἡ τοιαύτη πολυπράγμων καὶ μικρολόγος ἐξέτασις τῶν παρ' Ὁμήρῳ θρησκευτικῶν ἰδεῶν ἔφερε τὸν Γάλλον Benjamin Constant εἰς τὸ παράλογον συμπέρασμα ὅτι ἡ Ὀδύσσεια οὐ μόνον εἶνε πολλῷ νεωτέρα τῆς Ἰλιάδος, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐπικρατεῖ ἐν τοῖς δύο ποιήμασι τηλικαύτη διαφορὰ θρησκευτικῶν ἰδεῶν, ὥστε νομίζει ὅτι ἀνεκάλυψεν ἐν αὐτοῖς trois espéces de mythologie, ὧν ὁρίζει καὶ τὰς ἐποχάς [1]. Διισχυρίζεται δ' ὅτι ἡ διαφορὰ τῶν μεταξὺ Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας θρησκευτικῶν ἰδεῶν, εἶνε τόσον ἀπότομος, ὥστε, ὅσον ἠδύνατο Ἀλεξανδρινός τις Ἰουδαῖος νὰ ποιήσῃ τοὺς ψαλμοὺς καὶ τὸ βιβλίον Ἰώβ, τόσον καὶ ὁ τῆς Ὀδυσσείας ποιητὴς τὴν Ἰλιάδα [2]. Ὅλως ὅμως τἀναντία τούτου καὶ τῶν ὁμοφρονούντων αὐτῷ ἢ χωριζόντων ἀπέδειξε δι' ἀκριβοῦς καὶ ἐπισταμένης ἀναλύσεως

1) *Benjamin Constant, de la religion* τόμ. Γ'. σελ. 409, ἑπ. 438, 326, ἑπ.

2) Τόμ. Γ'. σελ. 435.

SISMANOGLIO MEGARO

καὶ ἀντιπαραβολῆς τῶν δύο ποιημάτων ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις ὁ ἀπαθῶς καὶ ἀπροκαταλήπτως ἐξετάσας τὸ ζήτημα Ἄγγλος φιλόλογος Μιοὺρ ἐν τῷ περιφήμῳ αὐτοῦ συγγράμματι « Κριτικὴ ἱστορία τῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος », πρὸς ὃν παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην τὸν βουλόμενον νὰ ἐξακριβώσῃ τὸ περὶ τῆς ταὐτότητος τοῦ ποιητοῦ τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας ζήτημα ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν [1].

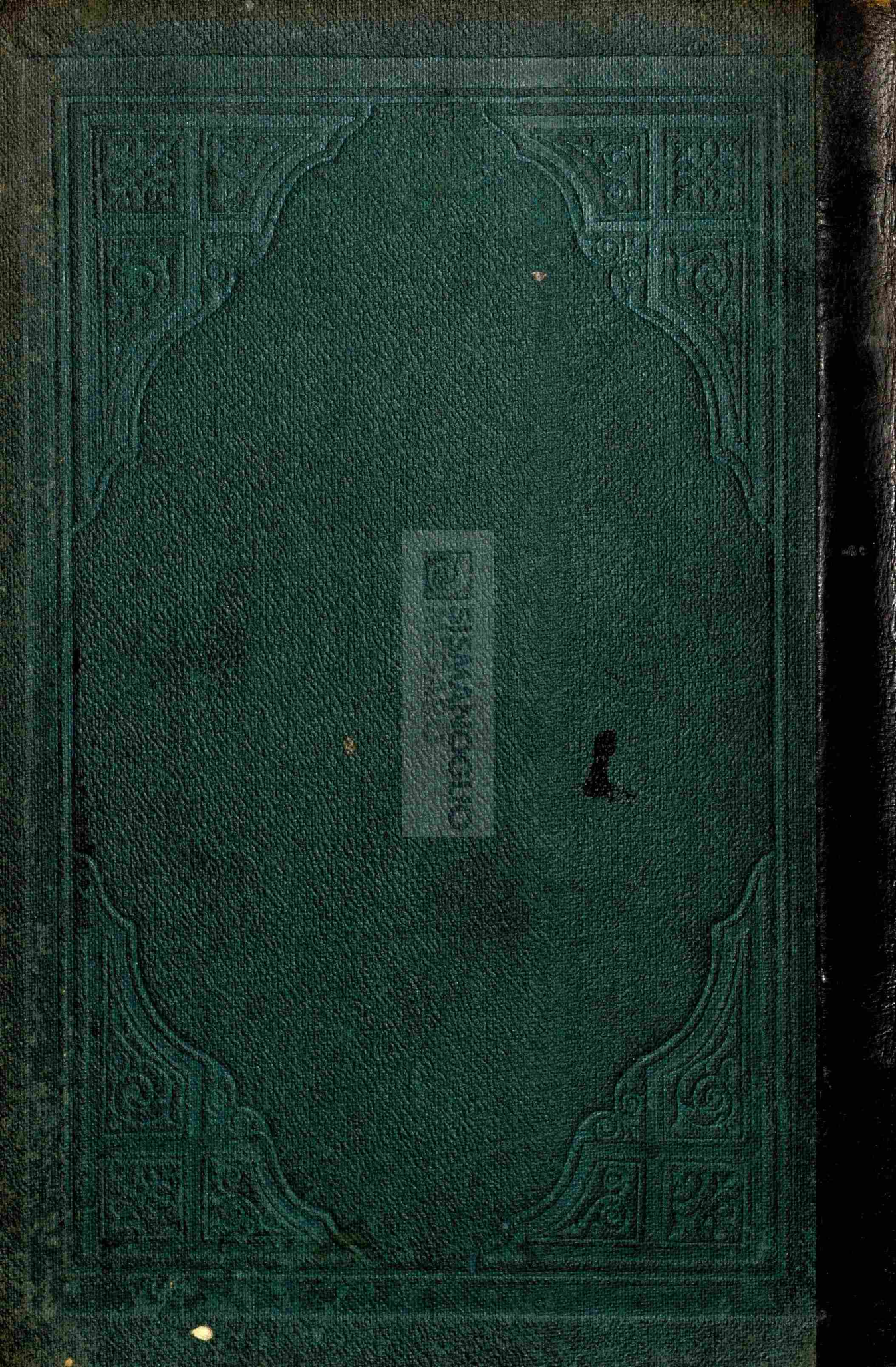
A. M.

---

1) *A critical History of the language and Literature of ancient Greece. by* William Mure. ἐν Λονδίνῳ 1854. ἔκδ. Β′. πρβ. τόμ. Α′. κεφ. 7. *Characters of the Iliad.* σελ. 305—363. κεφάλ. 9, § 8, ἐπ. *Characteres of the Odyssey* σελ. 413—437. Εἰδικῶς περὶ τοῦ ἡμετέρου ἀντικειμένου ἴδε βιβλ. Β′. κεφαλ. 11. *Homer, Iliad and Odyssey Divine Mechanism* σελ. 468—504. Ἔπιθι καὶ τὰ ἐν τῷ Β′. τόμῳ, βιβλ. Β′. κεφάλ. 12—17 περὶ γλώσσης, συνθέσεως, ποιητικῆς ἀξίας τῶν δύο ἐπῶν καὶ τῶν διαφωνιῶν μεταξὺ τῶν χωριζόντων καὶ μὴ διὰ μακρῶν ἐκτιθέμενα.

ISMANOGLIO

A'
23—119
B'
194—235

SIMMONS